

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN ÖTESİNDE:
Foucault'nun Sorunsallaştırma, Nesneleştirme ve Özneleştirme
Kavramları Perspektifinden Türkiye'deki Kentsel Dönüşüm Söylem
Oluşumuna Bakış**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
AHMET ARAŞAN
108611001

KÜLTÜREL İNCELEMELER

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. FERDA KEMAL KESKİN

İstanbul, Mayıs 2011

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	2
Kullanılacak Metodoloji	9
2. UYGULAMAYA DAYANAK OLUŞTURAN KONUT YIKIM KANUNLARI	19
2.1. Günümüzde Yıkım ve Yeniden Yapım Hakları	19
2.2. Gecekondulara Yönelik Yıkım ve Yeniden Yapım Hakları	27
2.3. Osmanlıda Yıkım ve Yeniden Yapımla ilgili Kanun, Ferman ve Uygulamalar	35
3. KENTSEL DÖNÜŞÜME YOL AÇAN SORUNSALLAŞTIRMA	42
3.1. Bilim Çevrelerince Sorunsallaştırma	45
3.1.1. Kent Biliminde Sorunsallaştırma	45
3.1.2. Tarih Anlatımında Sorunsallaştırma	78
3.1.3. Sosyal Bilimlerde Sorunsallaştırma	89
3.2. İktidar Odaklarınca Sorunsallaştırma	101
3.3. Popüler Kaynaklarca Sorunsallaştırma	145
4. KENT VARLIKLARININ EKLEMLENMESİ VE GÜÇ SÖYLEMLERİ	174
4.1. Ekleme Söylemleri	176
4.2. Güç Söylemi ve Dışlama	177
4.3. İçeriden Dışarıya ve Dışarıdan İçeriye Ekleme	180
4.4. Yaşamın Söylemselliği ve Olgusal Söylem	184
4.5. Form ve Madde	188
4.6. Bir Düşünce Nesnesi Olarak Göç	191
4.7. İstenmeyen İkamet ve İstenmeyen Kimlik	195
4.8. Kent Bütünlüğü	200
4.9. Kentsel Dönüşüm Söylemi	218
5. KENTSEL DÖNÜŞÜM VE ÖZNELEŞTİRME	221
5.1. İnsan Nesnesinin Özneleşmesi	224
5.2. İkinci Özneleşme	234
6. SONUÇ	244
KAYNAKÇA	254

1. GİRİŞ

Ülkemizde tapulu veya tapusuz konutlar yasalarla yetkilendirilmiş kurumlar tarafından, üretilen bazı projeler çerçevesinde, karşılığında, ücreti mukabili konut verilerek sahiplerinden alınmakta ve yıkılmaktadır. Yıkılan konutların yerini yeni konutlar ya da yeni kentsel öğeler almaktadır. “Kentsel Dönüşüm” adı altında yapılan bu projelerin doğrultusunda büyük boyutlarda ve oldukça kapsamlı bir yerinden etme, konut yıkımı ve yeni inşaat faaliyeti sürmektedir. Kaçak olarak adlandırılan konutların yanı sıra, tapulu konutların, konut sahipliğinden gelen haklara rağmen iktidar organları tarafından alınabilmesi olması ve tüm bu konutlarda yaşayanların sonunda kentin başka bölgelerinde oturmaya mecbur kalması durumu bu tezin dayandığı sorunu oluşturmaktadır.

Bu tezde, kentsel dönüşüm ile tam olarak, aşağıdaki kapsamlı gerçekleştirilen projeler kastedilmektedir:

“Kentsel dönüşüm, bozulma ve çökme olan kentsel alanın ekonomik, toplumsal, fiziksel ve çevresel koşullarının kapsamlı ve bütünlük yaklaşımına iyileştirilmesine yönelik olarak uygulanan strateji ve eylemlerin bütünü ifade ediyor. Bu yöntem ve stratejilerin faaliyet alanı ve doğası gereği, mevcut şehrin yapısına ve burada yaşayan insanların fiziksel, sosyal ve ekonomik geleceği üzerine ve buna bağlı olarak da kentin bütün geleneklerine etki ediyor.”¹

Kent bilimci Ruşen Keleş’in tanımlamaları da hedeflenen projelerin niteliğine dair anlatımı tamamlamaktadır:

“Kentsel dönüşüm, kendiliğinden bir süreç değildir. Toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasi amaçlarla kent parçalarına dışarıdan bir karışma sonucunda gerçekleşir [...] Kentsel dönüşüm kavramı eskimiş kent kesimleriyle kaçak yapılardan oluşan gecekonduların yenilenmesini anlatmak üzere kullanılmaktadır.”²

¹ “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Tanımı Nedir?” *Arkiteracom* 14 Aralık 2007, <http://v3.arkitera.com/news.php?action=displayNewsItem&ID=23053> , 09.06.2011

²Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi, Onbirinci Baskı, 2010, s.373-374

Kent ülkenin bir bölümü veya tamamı olarak iktidarın egemenlik alanıdır. Bu egemenlik alanında, egemenlikten gelen yetkiler kullanılarak, ikamet eden insanların, ikametlerindeki meşruiyeti ortadan kaldırıp veya yok sayıp yerinden etmek, o ikametleri yıkmak ve yerine yeni yapıtlar inşa etmek de oldukça eski zamanlara dayanmaktadır. Ancak ülkemizde gelinen noktada gerçekleşen kentsel uygulamalar, eş zamanlı olarak pek çok bölgede, kentte ve kırsal yerleşimlerde, sayıları on binlere varan devasa projeler şeklinde, toptan bir ikamet yıkımı ve geniş çapta bir inşaat şekline dönüşmüştür. Bu büyük uygulamalarda, en küçük beldekinden en büyük şehirdekine kadar yerel iktidarlar (belediyeler), kaymakamlık ve valilikler, finans kurumları, her türlü yetki verilmiş bir toplu konut kurumu, bakanlıklar, uygulama esnasında devreye giren kolluk kuvvetleri, her şeyden önemlisi ve her şeyden etkili olarak, tüm bu kurumların bağlı olduğu Başbakanlığın kendisi bulunmaktadır. Dahası halkın yerel yasama için seçtiği yerel meclislerden, en üst yasama organı olan Türkiye Büyük Meclisine kadar tüm meclisler bir sonraki bölümde incelenen yıkım yasalarını çıkartmak, hazırlananları onaylamakta cömert hareket etmektedirler. Bu geniş ve derin iktidar bloğu önüne çıkan her türlü direnişi kolayca geçecek kadar güçlü konuma gelmiştir.

Demokratik bir ülkede, bu kadar çok insanın oturduğu yerden edilmesine karşı, bu uygulamalara karşı bir direniş gerçekleşmemekte, bu uygulamaları yürürlüğe koyan yerel veya ülke iktidarları gittikçe daha da çok oy almaktadır. Ülkemizde, yerinden edilmeler, bunu yapan iktidara bir sorun, ya da en azından bir ayak bağı oluşturmamakta, bunların tam aksine, bu kısıyıcı uygulamaları yapan iktidar kuvvetlenmekte, kamuoyu vicdanının sızlaması bir yana, kentsel dönüşüm kamuoyu tarafından beklenir hale gelmektedir.

Tüm bunları gerçekleştirebilecek güç yapısının içerisinde iktidardan başka unsurların olması da değerlendirmelere dahil edilmelidir. İnsanlara verilmiş olan hakları geri almak, bunu şiddete başvurmak zorunda kalmadan, baskıcı devlet aygıtlarını sık kullanmadan düzenli olarak

yapmak, bunu bir iktidar politikası olarak ortaya koyup, halktan alınan oyların artışında somutlaşan bir destek bulmak, özellikle kitlelerin iktidarı belirleyebildiği rejimlerde, bu uygulamanın iktidar çevrelerini aşan şekilde geniş bir kabul gördüğünü gösterir. Haklar, bireysel ve toplumsal yaşamın üzerine kurulduğu, insan yaşamını biçimlendiren unsurlardır. Elindeki bir hakkın alınmasının insanın kurduğu yaşamda önemli bir etki yaratacağı açıktır. Ülkemizde böyle bir sonuca karşı çıkacak araçlar -öyle ya da böyle- bulunmaktadır. Geniş protestolar, üst mahkemeler ve hatta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yolu açıktır vatandaşlara. Ancak kentsel dönüşüm uygulamaları bunların herhangi birisinin güçlü şekilde ortaya çıkmasına yol açmayan bir kabul görmektedir.

Kentsel dönüşüm başlığı altında yürütülen uygulamalar, öncelikle Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan gecekondulara yönelmiştir. Bu projeleri yaparken kullanılan temel argüman, bu yerleşimlerin kaçak, devlete veya özel şahsa ait arazide, izinsiz olarak inşa edildiği, bu şekliyle diğer vatandaşların hakkını gasp etmek anlamına geldiği, bir işgal niteliğinde olduğu, bu işgalin neticesinde haksız kazancın doğduğu, bu haksız kazancın da ülkedeki adalet duygusunu bozduğudur.

İster kaçak statüde bulunsun ister yasal bir dayanak kazanmış olsun, çoğu yıkılmak istenen, yıkılmak üzere işaretlenen ve yıkılmakta olan konut bir ihtiyaca dayanmakta, kurulmak istenen yaşamdaki konutsuzluğu ve bir barınma ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır. Dahası yaşanan konut, birden çok hayatın çıkış noktasıdır ve barındırdıkları için hayatlarının merkez üssüdür. Dolayısıyla tüm yıkımlar yaşanan hayata bir darbe olmakta, içindekileri yıkım anındaki duruma göre daha geriden başladıkları bir hayata zorlamaktadır. Bu sebeple bir ikametden istem dışı ayrılmak hayat açısından ciddi sonuçlara yol açabilecek bir değişimdir.

Başlangıçta, konut yıkımını içeren yerleşim proje uygulamaları kaçak yapılara yönelmiştir. Kaçak yapıların yıkılması ve yerine başka yapıların inşa edilmesi konusu, bu yapıların izinsiz olması, yapana değil devlete ait bir arazinin üzerinde inşa edilmesi, diğer kesimlerce kabul

edilmeyen, sürekli tartışma konusu yapılan, bu tartışmaların sonucunda izinsiz yapıların kolaylıkla meşruiyet dayanağı bulamadığı bir vakıdır. Hele bu izinsiz yapılar bir şahsa ait özel araziler üzerinde inşa edilmişse, adaletsizliği düzeltme iddiasındayken, bunu bir başkasından kaynak alarak yaptığından ve sonucunda yeni bir dağılım adaletsizliği tartışmasına yol açtığından, ontolojik olarak yıkıma karşı çıkışın hiçbir sağlam temel bulamadığı bir uygulamaya dönüşmektedir. Her ne kadar evsiz insan sayısının artmasını engellese ve yaşam hakkından gelen bir meşruiyeti olsa da, yasal ve toplumsal açıdan hakkı olmadığı düşünölen araziye yapılmış bir yapı, baştan bu meşruiyeti tam kuramamış ve karşı argümanlar için bir ortam hazırlamış olur. Kendisine ait olmayan araziye yapıma durumu, kaçak yapıların maruz kaldıkları yıkım taleplerini ve bu taleplerden yola çıkan uygulamaları güçlendiren bir faktör olarak kalır.

Ancak günümüzde, önceden geceköndü olarak adlandırılmış olsa bile önemli sayıda konut yasal kimliğe kavuşmuş, yani bir tapu almış durumdadır. Bu sebeple resmi kayıtlarda yasal haliyle yer almakta, kaçak olarak adlandırılmamaktadır. Bu konutlarda yaşayanların o ikamete bağlı hayaller kurdukları, umutlar yeşerttikleri, etrafında bir ekonomik sistem oluşturdukları, gelecek planları yaptıkları kolayca tahmin edilebilir. Ya baştan beri yasal olduğundan, ya da öncesi ne olursa olsun artık yasallaştığından, tapusu bulunan konutlarda yaşayanlar, yok edilme korkusu yaşayan kaçak yapılarla aynı yıkım riskini taşımadığını düşünecek, her anını bunun korkusuyla geçiren ikametlere kıyasla kendilerini daha güvende hissedecektir. Aslında ellerinde bulundurdukları tapunun sağladığı hakların, yasal hak olarak kentin lüks mahalleleri için verilen tapunun sağladığı haklardan hiçbir farkı yoktur. O ev yasaldir; birisine aittir; mülkiyeti koruyan aynı kanunlar tarafından korunur ve sadece çok özel durumlarda devlet tarafından el konulabilir.

Ancak artık başka türlü örgütlenmiş, kaçak yapıların ötesinde hedeflere sahip, somut kaçak yapı tespitiyle değil de başka tespitlerle başlayan bir yıkım çalışması yürümektedir. Bu çalışma ile yıkılacak ev

kriteri tamamen değişmiş, kaçak evden niteliksiz eve dönüşmüştür. Bu yeni çalışma, tespitleri niteliksiz ev katmanına çekmiş, niteliksiz evleri belirleyebildiğini iddia eden, bunları niteliksiz ev olarak kabul ettirebilecek ve bunlara yönelik yıkım projeleri başlatabilecek bir güç ilişkileri ağının hedefi yapmıştır. Artık bu güç sadece kaçak yapıları değil, niteliksiz olarak adlandırılan tapulu tapusuz her türlü yapıyı yıkım çerçevesine almayı amaçlamaktadır. Ülkemizde günümüzün yıkımlı kentsel dönüşüm projelerini benzersiz kılan, diğer dönem ve coğrafyalardan ayıran budur.

Yasal hakkı bile elden alan bir güç mekanizması, kaçak yapılardaki yıkımı haklı gösterecek bir dayanağı savunmaktan uzaklaşmak zorunda kalır. Çünkü böyle kaçak olamayan yapıları yıkan kentsel projeler başka bir amacı, kaçak olmasından öte başka bir bilgiyi içeriyor olmalıdır. Hakları yasal olarak teslim edilmiş, her türlü hizmet götürülmüş, onlarca yıldır yasal olarak varlıklarını sürdüren tapulu yapılar da iktidar tarafından sahiplerinin elinden alınma ve yıkılma riski altındadır artık. Projeler, artık sadece konut değil yaşanacak yerin niteliğini düzeltme hedefine de sahip olduğundan, kaçak yapılara karşı hak düzeltme zeminini kaybetmiş, tersine hak sahibi evleri de yıkarak hak bozan konumuna geçmiştir.

Çok eskiden beri uygulanan kamulaştırma bu problematiğin dışındadır. Kamulaştırma tanımı ve kanunu itibariyle yörede yaşayan halkın ihtiyaçlarına yönelik yapılır; en azından kanununda böyle yazar. 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun İkinci bölümünde yer alan “Kamulaştırma Şartları” başlığına sahip 3. maddesinde bu şartlar şöyle tarif edilir: “İdareler, kanunlarla yapmak yükümlülüğünde buldukları kamu hizmetlerinin veya teşebbüslerinin yürütülmesi için gerekli olan taşınmaz malları [...]kamulaştırma yapabilirler”³. Görüldüğü üzere kamu, yani halka yönelik devlet tarafından halka verilme yükümlülüğü bulunan hizmetlerin ve devlet teşebbüslerinin yürütülmesi için kamulaştırma yapılabilmektedir. Teşebbüs ibaresinden, her ne kadar geniş tutulsa bile kamu hizmeti ve özellikle devletin ekonomik alandaki teşebbüsleri sonucunu çıkarmak mümkündür.

³ Adalet Bakanlığı, 2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/655.html>, 07.04.2011

Kamu hizmeti ise elektrik, su, kanalizasyon, yol gibi temel alt yapı hizmetleriyle ilgili olabilir. Bu tarz hizmetlerin bir kısım vatandaşın ulaşmaması felakete bile sonuçlanabileceğinden kamulaştırma sebebi bir gereklilik söyleminden, karşılanmamış bir gereklilik iddiasından ziyade, bir gerçek ihtiyaçtan, karşılanmazsa ortaya çıkacak bir sorundan, açıklanandan değil oluşandan, vuku bulandan kaynaklanır. Bu sebeple giderilmemiş temel bir ihtiyaç, şekillenmesi, tanımlanması, açıklanması söylemsel olmakla birlikte, temelleri ve ortaya çıkışı bir tarafından bir olguya dayanır. Yerine getirilmediğinde olgu kendisini hatırlatacaktır (ör: susuzluktan salgın hastalıkların ortaya çıkması...).

Kentsel dönüşüm projelerinin halkın bu tarz ihtiyaçlarına dayanması gerekmez. Tamamıyla günlük ihtiyaç dışı sebeplerle, belirlenen bir yerinden etme ve yıkım içeren bir projesine bağlı olarak şekillenip hayata geçebilir. Bu durum, kendisinin beğenilmeyen bir ikamette, genel geçer yaşam tarzından farklı olarak yaşam sürdürdüğünün farkında olan bir kişinin algısındaki riske ne tip bir etkide bulunur? Yaşamdaki risk algısını etkilemez mi, yoksa artırır mı? Kuramcı Ulrich Beck'e göre riskin, hayatın her alanını kapsayan kültürün riske göre biçimleneceği kadar hayatın her yanına yayılması, belirsizliğin dönüşü anlamına gelir⁴. Gecekondu ve diğer yıkılma ihtimalinin yüksek olduğu bilinen bölgelerde belirsizlik kültürü ve yaşamı hakimdir. Yıkım endişesi ve ihtimalinin çevresinde güç ilişkilerinin oluşması, bu bağlamda ekonomi ve siyasetin kurulduğu, uzun vadeyi kapsayan tutumlar yerine kısa vadeli davranışların makbul olduğu bir yaşam tarzının yerleştiği öngörülebilir. Bu yerleşmiş yıkım riski kültürünün, yıkım riski çerçevesinde kurulan hayatın yeni kentsel dönüşüm uygulamaları sonucunda daha geniş kitlelere yayılmış olması, artık daha önce bu riski hissetmeyen kesimler tarafından hissediliyor olması da muhtemeldir. Ülkemizde orta kesimler henüz kentsel dönüşümden doğan bir yıkımla karşılaşmamıştır. Artık, yıkımların kapsamının

⁴ Ulrich Beck, "The Reinvention of Politics: Towards a Theory of Reflexive Modernization" in U. Beck, A Giddens & S. Lash (eds), *Reflexive Modernization : Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, London : SAGE, 2000, p. 8. Benim çevirim

artmayacağı, erişiminin, kaçak yapıların, geleneksel olarak “atılacak” kategorisine sokulan, alt sınıfların oturduğu düşünülen istenmeyen bölgelerin ötesine geçip, daha yüksek gelirli kişilerin oturduğu ve önceden “gecekondu”, “çarpık yapılaşma”, “çöküntü alanı”, olarak görülmeyen bölgelere ulaşmayacağı söylenemez. Bu durumun, kentlerdeki ikametgahların önemli bir kısmını güvenilmez hale sokarak yıkım ihtimalinin etrafında gelişecek bir kültürü ortaya çıkartacağı tahmin edilebilir.

Vatandaşlar, yerel yönetimlerin, iktidardan ve vatandaşlarla yerel ihtiyaçları paylaşmasından gelen gücü kullanılarak yeni tarz bir yaşama yönlendiriliyor. Ve tüm bu projeler yasal hakları, mülkiyet ve bir yerde yaşam tercih haklarını hiçe sayacak şekilde geliştirilip çıkarılıyor, hızla uygulanıyor. Islah için bir müsamaha tanınmıyor; bir süre verilmiyor. Direnişlerin, rant suçlamalarının kolayca üstesinden gelinip, pek de bu suçlamalardan rahatsız olmadan projeler yürütülüyor. Toplumdan, yerel bazdaki karşı çıkışların dışında bir ses gelmiyor.

En alt belediye meclislerinden yasaları çıkartan Türkiye Büyük Millet Meclisine, en alt yerel iktidarlardan en tepeye kadar, aynı amaç çevresinde kilitlenmiş, ağı geliştirmiş bir güç ilişkisi, tartışmalı kaçak yapıların ötesine geçerek yıkım projelerinin yasal, tapulu konutlara kadar uzanmasını sağlayan bu güç ilişkisinin arkasında bir bilgi bütünü bulunuyor olsa gerektir. Ancak yarattığı riskli yaşama direniş değil destek gelmesinin, sadece devletin politikalarıyla, baskıcı aygıtlarıyla, yani bunu mümkün kılan bir iktidarla açıklanması da olası değildir. Bu derece “kapsamlı ve bütünleşik yaklaşımlarla gerçekleştiren iyileştirmeye yönelik” etkili çalışmaların başarıya ulaşması için, güçlü ve özel bir fikir temelinin oluşmuş olması gerekir. “Bütün kentin geleneklerine etki etmek” tek boyutlu, sadece bir öneri içeren, hedeflere yönelmeyle motive olan bir bilgi kümesiyle gerçekleştirilebilecek bir ilke değildir. “Toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasi amaçlarla kent kullanım biçimine dışarıdan karışmaya” muktedir kurumlar ortaya çıkartmak, bir toplum kesiminin, tek başına

iktidarın, ya da bir disiplinde faaliyet gösteren bilim çevrelerinin çabalarıyla gerçekleşecek gibi görünmemektedir.

İşte muazzam bir güç üreten bu fikir temelini, daha doğrusu yukarıdaki güç uygulamalarının, güç kurumlarının ötesinde, bu büyük gücü, oluşumunu ve güç ilişkilerini belirleyen bilginin kendisinin, niteliğinin ve bu bilginin oluşum süreçlerinin araştırılması, ortaya çıkartılması bu tezin amacını oluşturur. Tapulu tapusuz gözüne kestirdiği her türlü konutu yıkıp, yerine başka konutları yapabilen bu gücü, etrafındaki güç ilişkilerini belirleyen bilgi nedir ve hangi ortamlardan ne şekilde kaynaklanır? Tez boyunca bu soru çerçevesinde inceleme yapılacaktır. Ancak kentle ilgili herhangi bir bilginin doğruluğunun analizine gidilmeyecektir. Söylenenlerin doğruluğu veya yanlışlığı problemiğin bir parçası değildir.

Kullanılacak Metodoloji

Böyle ciddi ve büyük sayıda insana, yaşamlarını temelden değiştirerek eski ikametlerini yıkıp, aynı veya başka bir yerde yeni ikamet inşa etme, sınıflandırma, soyutlama ve yerinden etme uygulamalarının oluşanı toptan değiştiren özelliği oldukça köktenci bir yaklaşım içeriyor. Ancak yasalar çıktıktan, projeler yapıldıktan, yani uygulama güçleri hazırlıklarını tamamlayıp harekete geçtikten sonra yapılan muhalefet hareketlerinin etkisinin sınırlı kalıyor.

Tabi ülkemizde böyle projeler ve böyle bir iktidar örgütlenmesi ancak yasayla yapılabilir bir şey. Yasa yapış ve oylama aşamasında, itirazlar, yeni öneriler ve tartışmalar oluyor; ama sonuçta olan oluyor ve böyle yasalar çıkıyor. Bu yasayı hazırlayan ve çıkmasını sağlayan fikirler, düşünceler tartışmalı, şüpheyle karşılanan, karşısına aksi yönde, değişik fikirlerin konulduğu türden değil. Tersine yıkım ve dönüşümle ilgili düşünceler geniş bir kabulle hayata geçiyor. Peki nedir bu fikirler, düşünceler? İnsanları yerinden etmek, evlerini yıkmak, o insanları temsil için seçilmiş kişiler tarafından nasıl oluyor da geniş bir kabul görüyor? Yasalar yaparken neden ciddi bir karşı çıkış yaşanmıyor? Temsil edilenin

yerinden atılmasına karşı çıkmamayı mümkün kılan bu bilgi nedir ve nasıl oluşur?

Girişin yukarıdaki bölümünde, konut üzerindeki hakların özellikle günümüzde hak sahibinin elinden alınması, tüm imkanların seferber edilip on binlerce konutun yıkılması, yerine yenilerinin yapılması, yeni yapılan konutların, evi yıkılan kişilere parayla satılması ve tüm bunların ciddi bir çatışmaya yol açmadan yapılması problematik olarak ortaya konulmaya çalışıldı. Bunların arkasında büyük bir güç, temeli derinden kazılmış güç ilişkileri, sağlam bir güç ağı olduğundan yola çıkılarak bu gücü mümkün kılan bilginin inceleneceği belirtildi.

İnceleme her şeyden önce belirtilen gücü kuran yasaların incelenmesiyle başlayacaktır. Bu gücün yasalardaki temsili aşağıda anlatılmaya, bu şekilde gücün miktarı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Yasaların aşağıdaki yapı sökümünde, ayrıca, gücün nasıl çalıştığına ve güç ilişkilerine dair ipuçları görülebilir. Yasama ve yürütmenin tüm girişimdeki yeri, iktidarın gücü kullanım şekli, iktidar odakları arası işbirliği ve bunun karşısında gücün uygulandığı kesimin güçsüz durumu da... Tabi bu tez söylem dışı icraat safhasını, bu safhadaki güç ilişkilerinin incelenmesini, yani Foucault'cu anlamla kentsel dönüşümün genlerini incelemeyi (genealogy), hedeflememektedir. Tezin amacı gücü bu şekliyle mümkün kılan unsurları ve koşulları ortaya koymaktır.

Bunun için kullanılacak kuramlar , 1926 - 1984 yılları arasında yaşamış bir Fransız düşünür olan Michel Foucault'nunkiler olacaktır. Bu amaçla yararlanılacak ana kaynak Doç Dr. Ferda Kemal Keskin'in 2002 yılında yazdığı "Problematization and Games of Truth: Michel Foucault's Analytics of the Constitution of the Subject in Political Modernity" ("Sorunsallaştırma ve Hakikat Oyunu: Michel Foucault'nun Politik Modernitedeki Öznenin Kurulması İncelemeleri") başlıklı Doktora tezidir.

Keskin, doktora tezinde kentsel dönüşüm icraatlarının arkasında bulunan gücün oluşumu konusunda bu mastır tezine ışık tutacak şu satırlara yer vermiştir:

“[...] I will argue [...] that non-discursive practices, i.e. relations of power, are inextricably related with the production and circulation of ‘true’ discourses, i.e. of ‘knowledge.’”⁵

(‘söylem dışı uygulamaların, yani güç ilişkilerinin, ‘doğru’ söylemlerle, yani bilgi ile, içinden çıkılmaz bir biçimde bağlantılı olduğunu iddia edeceğim’)

Keskin, uygulamaların, icraatın, diğer bir deyişle güç ilişkilerinin, ‘doğru’ olduğu iddia edilen söylemlere, yani bilgiye bağlı olduğunu ifade ediyor. Bu ifade aslında bu mastır tezinin yolunu çiziyor. Güç bilgi ile bağlantılı ise, bu gücü mümkün kılan koşulları bulmak için bu gücün bilgisini, ‘doğru’ söylemini araştırmak ve anlamaya çalışmak izlenecek yol olarak beliriyor. Keskin, Foucault’ya göre gücü, gücün hangi ilişkilerle oluşacağını, nereye yönleneceğini, şiddetini bilginin belirlediğini belirtir. Diğer bir deyişle, her gücü kuran bir bilginin bulunduğunu, her kurulmuş gücün ise bir bilgiyle, yani doğru olduğu belirtilen söylemlerle bağlantılı olduğunu ifade eder.

Söylem, Keskin’e göre bilginin ta kendisi olup, doğru olduğu iddia edilen, doğru olarak bilinendir. Bilgi söylemin içindedir ve söylemin dışında bilgi yoktur. Keskin’in bu anlama gelen ifadeleri söylemin kapsamını bilginin tamamına yayıp, bilginin başka bir alanda araştırılmasını gereksiz bırakıyor. Demek ki burada bakılacak olan, doğru olarak görülen söylem ve söylemlerin oluşumudur.

Michel Foucault’nun çalışmalarının ilk dönemindeki projesi, söylemsel oluşumların, bilimsellik alanının ve belli bilimsel söylemlerin yükseldiği ve ifadelerin üretildiği belirli tarihsel söylem pratiklerini (episteme kurallarını) ortaya çıkarmaktır. Foucault tarafından, söylemsel oluşumları ve bilimsel söylemleri açığa çıkarmayı mümkün kılmak için

⁵ Ferda Kemal Keskin. “Problematization and Games of Truth: Michel Foucault’s Analytics of the Constitution of the Subject in Political Modernity”. Doktora Tezi, Columbia Üniversitesi, 2002, s. 11

yürürlüğe koyulan analize “arkeoloji” denmektedir⁶. Keskin, Foucault’nun arkeoloji çalışmalarında hem söylemlere hem de uygulamalara baktığını söyler:

“[...]in his works that are said to belong to the archaeological period reveals that discursive practices, i.e. the rules that govern discursive formations and make particular discourses possible, are not merely formal linguistic, grammatical or logical rules. They involve a complex set of elements from the non-discursive realm of power relations, which determine the discursive practices as accepted procedures for verification.”⁷

(‘ [...] arkeolojik döneme ait olduğu söylenen eserlerinde (Foucault), söylemsel pratiklere, diğer bir deyişle söylem oluşumlarına hükmeden ve belli söylemleri mümkün kılan kuralların sadece biçimsel dile ait, dilbilgisel ve mantıksal kurallar olmadığını belirtir. Bunların, güç ilişkilerinin söylem dışı hükümlerine ait, söylemsel pratiklerin doğrulama işlemleri olduğuna karar veren bir küme karmaşık unsuru içerdiğini gözler önüne serer.’)

Keskin yukarıdaki alıntıda Foucault’nun arkeoloji yaparken sadece dil veya metin ifadelerine değil, aynı zamanda uygulamaların sonuçlarından bir takım karmaşık unsurlarla ortaya çıkan eklemlere, yani uygulamaların ifadelerine, uygulamaların dile getirdiklerine de bakmak gerektiğini ifade eder. Aynı zamanda, yukarıdaki ifadeleri tersten okuduğumuzda, belli söylemleri mümkün kılan ve söylemsel oluşumlara hükmeden unsurlar, biçimsel dil, mantık ve uygulama kaynaklıdır. Yani söylemin kendisine, oluşumuna ve düşünce tarihine bakmanın, arkeoloji için hem ifadeler hem de uygulamalara dayanan çıkarımlara bakmak demek olduğu ortaya çıkar.

“[...] Foucault qualifies his own project as a “history of thought,” for a form of being is historically constituted and conceptualized as experience only when it is articulated with a discourse or a set of discourses, is *conceptualized* and thus becomes an object for discursive knowledge.”⁸

(‘Foucault kendi projesini, bir varlık biçiminin, sadece bir söylem veya bir söylem kümesi ile eklemlendiğinde tarihsel olarak

⁶ Keskin, s. 2

⁷ Keskin, s. 11

⁸ Keskin, s. 24

kurulduğundan ve bir deneyim olarak kavramlaştırıldığından ve böylece söylemsel bilginin bir nesnesi haline geldiğinden, “düşünce tarihi olarak” nitelendirir’).

Ancak bu tez kentsel dönüşümün bir “düşünce tarihini” çıkartmak iddiasında değildir. Bunun bazı sebepleri vardır. Bunlardan birincisi, her ne kadar tarihte kentsel dönüşümle ilgili var olmuş düşünceler incelenecek ve bunlara dayalı olarak bazı yorumlar yapılacaksa da, bunların tüm kentsel dönüşüm düşünce tarihini kapsadığı iddiasında bulunulabilecek bir kaynak kapsamına ulaşılmamıştır. Bazı dönemlerdeki kentsel dönüşüm veya kenti sorunsallaştırmaya yönelik söylemlere yer verecek olsa da, her dönemdeki kentsel dönüşümüne yönelik söylemleri tespit ederek ilk şehir çıktığından bu yana şehri dönüştürmeye yönelik hakim düşüncenin izlediği yolu, geçirdiği değişimleri vb. ortaya çıkarmaya çalışmayacaktır.

Bu çalışmanın bir arkeoloji olmasını engelleyen ikinci faktör ise çalışmanın sadece metinlerdeki eklemlemeleri incelemiş, söylem doğurucu uygulamalara çok az bakmış olmasıdır. Bugünün Türkiye’inde kentsel dönüşüm söyleminin altındakini ortaya koyma amacındaki bu tez için biçimsel dile ve mantığa ait ifadeleri geniş kapsamda incelemenin yeteceğine inanılmaktadır. Biçimsel dil ve mantık ile çoğunlukla yazılı metinler, bir kısım konuşma ve tartışma notları ile konuşmalardan alınmış şahsi notlar kastedilmektedir. Bu tez bir saha araştırması değildir ve öyle bir araştırmaya dayanmamaktadır. Kent sorunsallaştırmasıyla ilgili kapsamlı bir metin taraması yapılarak sorunsallaştırmanın ortak alanları ve ortak kaynaklarına bakılacaktır. Eklemlemeleri, doğruluk kalıpları, kullandıkları söylemler ve düşünce nesnelere incelenen bilgi alanlarının ürettiği bilgiler eklemlemeyecek, yani doğruluğu, haklılığı, yerindeliği tartışılmayacaktır. Bu ancak ele alınan metinlerin disiplinlerinde bir uzmanlık gerektirir çünkü. Tezde, ikamet ve insan yaşayışını sorunsallaştırma sürecindeki her sonuca bakılacak, kategorik bir çalışmaya varılmak hedeflenecek, oluşan gücün, arkasındaki bilgi tabanı ile eşleşmesine bakılacaktır. Yine de tez boyunca nedensellik incelemesinden olabildiğince kaçınılacak, niyet okumalardan oluşan sonuçlara girilmeyecektir.

Her Şeye rağmen bu tez, belirtilen amaçlarına uygun olan Foucault'nun arkeoloji yntemini kullanacak, kentsel dntuŐm yasa ve projelerine dair söylemsel oluşumların, bilimsellik alanının ve belli bilimsel söylemlerin yukseldiği ve ifadelerin ¼retildiđi belirli tarihsel söylem pratiklerini ortaya çıkarmaya çalıŐacaktır. Özellikle bu g¼nk¼ yıkım ve yeniden yapım projelerinin öncesindeki dönemlerde ortaya koyulan söylemsel pratikler yani yazılar incelenecek ve kentsel dntuŐumle bağlantılı olanlar ön plana çıkartılacaktır. Birbirini takip eden ve destekleyen ifadeler söylemin sınırlarının daha net çizilmesine, yoğunluğunun dolayısıyla momentumunun artmasına yol açmaktadır. Bu birikim bir anlamsal ve tarihsel b¼t¼nl¼k perspektifiyle değil, aynı nitelikteki ifadelerin basit bir nicelik hesabına sokulmasıyla incelenecektir. Burada önemli olan, zaman, mekan, kaynak (ifadenin sahibi) ve kaynağın ait olduğu alanlardan bağımsız olarak aynı nitelikteki ifadeleri yan yana getirebilmektir. Episteme kuralları ifadesi de önemlidir bu teze göre. Kentsel dntuŐum d¼Őncesini yaratan bilgi oluŐurma zihniyeti de açığa çıktıkça bu tezde yer bulacaktır.

Peki söylem pratiği olan ifadeler nasıl oluşur? Söylem oluşumları kuralları nelerdir? Bakmamız gereken ifade t¼r¼ nedir? Keskin'in açıkladığı Foucault'nun ilgili gr¼Őleri bu konuda rehber niteliğindedir.

Sorunsallaştırma ve bu bağlamda nesne yaratımı, Foucault'nun söylem pratiklerini açıklamakta kullandığı temel iŐleyiŐlerden bir tanesidir. Foucault'ya göre bir özne hakikat oyunundan geçirilerek sorunsallaştırıldığında, o bir d¼zeltme, koruma vs. yapılabilecek inceleme nesnesine, ¼zerinde çalıŐılabilecek bir nesneye dntuŐ¼r⁹.

“In an attempt to clarify the notion of problematization, Foucault asserts that it doesn't mean the representation of a preexisting object, nor the creation by a discourse of an object that doesn't exist. It is the totality of discursive and non-discursive practices that introduce being [ways of thinking, feeling, and acting] into the game of true and false and constitutes it as an object for

⁹ Foucault, Michel, *Archaeology of Knowledge*, s. 49

thought (whether in the form of moral reflection, scientific knowledge, political analysis, etc.).”¹⁰

(‘Foucault, sorunsallaştırma kavramını açıklarken, bunun daha önce var olmuş bir nesnenin temsiliyetini gerçekleştirmek, ya da daha önce var olmamış bir nesneyi söylemle yaratmak olmadığını savunur. Bu aslında bir varlığı hakikat oyunundan geçirip onu düşüncenin nesnesi yapan söylemsel ve söylem dışı pratiklerin toplamıdır [ahlaki temsiliyet, bilimsel bilgi, politik analiz vs. biçimlerinde]’).

Bu anlatım doğrultusunda, sorunsallaştırma bilgi alanını oluşturan bu sürecin kendisi olup hem söylemsel süreçte hem de icraat sürecinde işler. Sorunsallaştırma sonucunda ortaya çıkan düşünce nesnesi daha önce üzerinde düşünülmemiş ama var olduğu bilinen bir varlık biçimidir. Söylem oluşturan sorunsallaştırma bunu yarattığı nesnelere üzerinden gerçekleştirir. Sorunsallaştırmayla oluşan söylemin bir nesnesi tarihsel olarak kurulmuş olur. Sorunsallaştırmanın kuruculuğu nesnesinden kaynaklanır. Nesne sadece tanımlı bir kavram değil, aynı zamanda çevresinde başka kavram, tarih, deneyim ve başka söylem veya söylemler bulunan ve yeni söylemlerin doğması sürecini harekete geçiren bir bilgidir.

Bu tez, yan yana geldiğinde kapsamlı bir kentsel dönüşüm (yıkım/yapım) söylemi oluşturacak nesnelere ve alt söylemleri ortaya çıkaran sorunsallaştırmalara odaklanacaktır.

“While a problematization is constitutive and not simply representational, it constitutes an experience by transforming a preexisting way of being, not by creating from scratch something that exists only in discourse or thought. The key notion to understand the constitution of experiences appears to be that of ‘the game of true and false’ or ‘games of truth,’ [...] Foucault defines games of truth as ‘veridictions,’ which are “to be understood as the forms according to which discourses capable of being deemed true or false are articulated with a domain of things.”¹¹

(‘[...] Sorunsallaştırma kurucu olduğundan ve temelde temsili olmadığından, sadece söylem veya düşüncede yaşayan sıfırdan bir şey yaratmadan, daha önceden bulunan bir var olma şeklini dönüştürerek bir deneyim kurar. ‘Deneyim kurma’ kavramına

¹⁰ Foucault (1984a), p. 257, Keskin. S. 8

¹¹ Keskin, s. 8

yönelik olarak öncelikle anlaşılması gereken fikir, sadece Foucault'nun tarihsel yazımlarında yer alan 'hakikat oyunudur'. [...] Foucault hakikat oyunlarını "doğru veya yanlış addedilme durumuna sahip söylemlerin beraberce eklenmiş formlar olarak anlaşılır" olarak açıkladığı "doğruluk kalıpları" (veridictions) olarak tanımlar.)

Sorunsallaştırma süreci, ne başka bir nesnenin temsilini getirip sorunsallaştırmaz, ne de var olan başka bir nesneyi sorunsallaştırma sürecinde tek başına kullanmaz. Bir başka deyişle, bir varlığı veya nesneyi yoktan var edip sorunsallaştırma yapmaz. Sorunsallaştırmanın yaptığı daha ziyade başka bir yerlerde yaşanmış tecrübeleri mevcut varlıklara, hakikat oyununa, doğru yanlış denilebilecek söylemlere, bunların nesnesi olarak sokmaktır. Başka bir deyişle nesneleştirmektir. Varlık ve bir başka tecrübe beraberce eklenerek doğruluk kalıplarına (veridictions) konulur ve sorunsallaştırılır. Sorunsallaştırarak varlığı inceleme ve düşüncenin nesnesi haline getirme pek çok çevre tarafından yapılan bir işlemdir. Bilim çevreleri, toplumda etkin olan kişiler, iktidar sahipleri, devletin ideolojik aygıtları bunlardan bazılarıdır.

Hakikat oyunu ya da doğruluk kalıpları (veridictions) tam olarak nasıl işler?

"[...] the discursive practices involved in this process correspond to [...] the development of fields of knowledge. These fields of knowledge consist, therefore, in the 'veridictions' which emerge from the articulation of a form of being ("the biological mechanisms" involved in it as well as its "individual or social variants") with certain discourses and which conceptualize it as a certain experience."¹²

('[...] bu işlemden yer alan söylemsel pratikler bilgi gelişim alanlarına tekabül eder. Demek ki, bu bilgi alanları, varlık biçimlerinin [içerisinde "biyolojik mekanizmalar" bulunanlar olduğu kadar bunun "bireysel ve sosyal türleri"], belli söylemlerle ve belli bir deneyim halinde kavramlaştırılmasıyla beraber eklenmesinden doğan doğruluk kalıplarında oluşur.')

Buradan yola çıkarak, doğruluk kalıplarının bilgi alanlarına ev sahipliği yapan ortamlar olduğu söylenebilir. Varlıklar doğruluk kalıplarına, belli söylemler ve kavramlarla beraber ele alınan sokulduğunda ortaya bilgi

¹² Keskin, s. 26

üretim alanı çıkar. Doğruluk kalıpları tek başına bilgi değildir. Her türlü varlık biçimini bünyesine kabul eden bir bilgi üretim kalıbıdır; jenerik olup maddesi olmayan bir kalıptır. Varlık biçimlerine katılabilecek türlü söylemi ve kavramı içerisinden geçirebilir. Kendi doğrusu da katılınca ortaya bilgi çıkacaktır. Bu unsurların hareketini, yani varlık biçiminin başka söylem ve kavramların kalıbın içerisine konuluşunu ve böylece bir bilgi alanı yaratılmasını sağlayan enerji ise “eklelemedir” (articulation). Bir mecrada duran varlık biçimleri pasif hatta ölü olup, eklemlenmeden hareketlenmeleri, birbirleri için bir araya gelmeleri olası değildir. Eklemlenmesiz sorunsallaştırma işleyişi olmaz. Bu tezde öncelikle eklemlenmelere bakılacaktır.

Doğruluk kalıpları -tam anlamıyla- bir şey hakkında doğru ya da yanlış hükümleri veren söylemlerdir. Sorunsallaştırma, içerisinde varlık hakkında doğru ya da yanlış yargısına varan söylemler taşıyan ve sonunda düşünce nesnesi ya da söylem yani bilgi oluşturan bir süreçtir. Bu bilgi söylem dışı uygulamayı, yani güç ilişkilerini şekillendirip mümkün kılar. Diğer taraftan bu doğruluk kalıpları ile gücün arasında, alışveriş içerisinde oldukları bir ilişki bulunmaktadır

“Foucault argues that truth “is to be understood as a system of ordered procedures for the production, regulation, distribution, circulation and operation of statements,” and that this system of ordered procedures “is linked in a circular relation with systems of power, a ‘régime of truth, [...] the system of ordered procedures of a régime of truth, is exactly what Foucault calls ‘discursive practices’.”¹³

(‘Foucault hakikatin “ifadelerin üretim, kurallaştırma, dağıtım, dolaşım ve işletimi için bir düzenli işlemler sistemi olarak anlaşılmasını” iddia eder; ki bu düzenli işlemler sistemi “güç sistemleriyle dairesel bir ilişkiye, bir hakikat rejimine bağlanmıştır” [...] hakikat rejiminin düzenli işlemler sistemi, Foucault’nun tam olarak ‘söylemsel pratikler’ olarak adlandırdığıdır.’)

Keskin’e göre Foucault gücü ve güç ilişkilerini, sadece sorunsallaştırmanın sonuçları itibariyle değil, aynı zamanda doğruluk kalıbı

¹³ Keskin, s. 9

koyma sürecindeki karşılıklı belirleyişiyle de anlatır. Güç söylemle sadece üretilen bilgi vasıtasıyla değil, düşünce ve ifadenin bir çok safhasında etkileşim halindedir. Demek ki gücü anlamak için düşünce ve ifadeye bakmak anlamlı bir yaklaşımdır. Kentsel dönüşümle ilgili (tarihselliği de içeren) bilgi, söylem, kentsel dönüşümün bugününü belirleyen unsurdur.

Temel alınacak kuram özet olarak gücü ve güç ilişkilerini belirleyen bilgi yani söylem olduğu, söylemi, bir varlık biçiminin sorunsallaştırılmasının yanı sıra, süreçte yer alan doğru veya yanlış hükümlerin, başka bir deyişle doğruluk rejiminin belirlediği, ifadelerin, doğruluk kalıplarının ve başka söylemlerin katılımı anlamındaki sorunsallaştırmanın düşünce nesnelere ve bilgiyi çıkarttığı şeklindedir.

Bunlardan yola çıkarak, öncelikle sorunsallaştırmanın tespitinin gerekli olduğu söylenebilir. Sorunsallaştırmayı tespit etmek için ifade ve doğruluk kalıplarını gözler önüne sermek gerekir. Daha önce söylemsel uygulamaların ifadelerine bu tezde yer verilmeyeceği belirtilmişti. Dilsel ve mantıksal sorunsallaştırma ifadelerindeki bir varlık biçiminin dile getirilişi ve doğruluk kalıpları ilk bakışta belli olmayabilir. İlk okuyuşta karşı çıkılmaz doğruluklar ve iyilikler içerdiği, tüm insanlığın faydasına iddialar ortaya konulduğu düşünülebilir. Foucault'cu anlayışla arkeoloji taranan kaynakların tümü için devreye sokulacak, eklemlenmelerin, kurma işlemlerinin, tarihsel tanımlamaların altı kazılıp onu oluşturan katmanlara bakılacaktır. Tanımlanan, doğrulanan, olumlanan veya olumsuzlanan varlıklara ve kavramlara bakılacak, içerdiği düzenli işlemler sıralanacaktır.

Oluşturulmuş bulunan nesnelere tespit edildiğinde kurucu anlamdaki, deneyimler kavramlar, diğer söylemler açığa çıkarılacak, nesnenin tanımlanmış özelliklerinin kaynağına inilecektir. Kavramsal bir düşünce nesnesi bir sorunsallaştırmanın ispatıdır.

2. UYGULAMAYA DAYANAK OLUŞTURAN KONUT YIKIM KANUNLARI

Bu tezin amacı, yukarıda da açıklandığı gibi, yıkma niyetli kentsel dönüşüm gücüne yol açan temelleri tespit etmektir. Bu amaçla, ikamet haklarının geri alınış, yıkım ve yeniden yapımın yasal alt yapısına, gücün şekillendiği bu metinlere, arkasından tarihsel olarak ikamet haklarının alınışına bakarak bir giriş yapmak sorunun ciddiyetini ortaya sermek bakımından yararlı olacaktır. Kanunlar, uygulamaları şekillendiren zorlayıcı metinlerdir. Bu sebeple epistemenin ve bilginin iktidara dönüşmüş halidir. Hem günümüzdeki kentsel dönüşüm kanunları hem de geçmişteki ferman vb. gibi kanun hükmündeki metinler, açıkça bu konuda neyin nasıl yapılması gerektiğini belirtirler. Uygulamalar da bu yönde gerçekleşir.

2.1. Günümüzde Yıkım ve Yeniden Yapım Hakları

Kentsel dönüşümle ilgili son çıkan 1984 tarih ve 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'na, 24.07.2008 tarihinde yapılan değişiklikle eklenen ve "İskan Sahalarının Tespiti, Kamulaştırma ve Kadastro" başlığı altında yer alan 4. maddesi şöyle hükümler içermektedir:

"MADDE 4.- (Değişik: 5793 - 24.07.2008 / m.7) Başkanlık, gecekondü dönüşüm projesi uygulayacağı alanlarda veya mülkiyeti kendisine ait arsa ve arazilerde veya valiliklerce toplu konut iskan sahası olarak belirlenen alanlarda çevre ve imar bütünlüğünü bozmayacak şekilde her tür ve ölçekteki planlar ile imar planlarını yapmaya, yaptırmaya ve tadil etmeye yetkilidir. Bu planlar; büyükşehir belediye sınırları içerisinde kalan alanlar için büyükşehir belediye meclisi tarafından, il ve ilçe belediye sınırları ile mücavir alanları içerisinde kalan alanlar için ilgili belediye meclisleri tarafından, beldelerde ve diğer yerlerde ilgili valilik tarafından, planların belediyelere veya valiliğe intikal ettiği tarihten itibaren üç ay içerisinde aynen veya değiştirilerek onaylanır. Belediyeler ve valilik tarafından üç ay içerisinde onaylanmayan planlar Başkanlık tarafından re'sen onaylanır. Belediyeler, valilik veya Başkanlık tarafından onaylanan bu planlar; askı, ilan ve itiraza dair kararlar da dahil olmak üzere 3194 sayılı İmar Kanunu hükümlerine göre belediyeler ve ilgili kamu kurumları tarafından yapılacak tüm

işlemler Başkanlık tarafından re'sen yapılmak suretiyle yürürlüğe konur.”¹⁴

Bu madde Toplu Konut İdaresi Başkanlığına (Başkanlık/TOKİ) her türlü devlet aygıtının üstünde olarak, yerel iktidarlarca belirlenen arazilerde, Başkanlığın kendi arazilerinde veya bir kamu kuruluşuna ait olmasa da tespit ettiği herhangi başka bir arazide her tür ve ölçekteki imar planını (ve başka ne plan gerekiyorsa) resen yapma, yapılmış olanı değiştirme yetkisi vermektedir. Bu ilk bölümdeki yetkilendirmeye tek kısıt çevre ve imar bütünlüğünü bozmamaktır. Bu kısıt sadece uygulama yöntemiyle ilgilidir; yoksa projelerin engellenmesine neden olması söz konusu değildir. Tüm imar ve çevre bütünlüğü (ki buradaki çevre koruma değil bütünlüktür) imar planlarını yapanlar veya değiştirenler tarafından yeniden tasarlanıp planlanabildiğine göre, bu kısıtın önemli bir kısmı bir sonraki planla yok edilebilir. Yani kısıta tabi olana kendisine uygulanacak kısıtı belirleme yetkisi verilmiştir.

İmar işleri yerel olarak Belediyeler tarafından karara bağlanır ve yönetilir. Yukarıda bahsedilen kanuna göre TOKİ imar yönetimini devralmaz. Bunun yerine inşası gerçekleştirilmiş yapıların iznini verecek ve denetimini yapacak olan Belediyelere bu projeyi kabul etmeleri için sunar. Kanuna göre Belediyeler sunulan planları ya olduğu gibi onaylar ya da değiştirerek. Yani belediyelerin, TOKİ'nin dönüştürmeyi hedeflediği bölgenin dönüştürülmesine karşı çıkma hakları yoktur. TOKİ Başkanlığı'na kendi inisiyatifi ve kararıyla hem mevcut yapıları yıkarak yerine yeni yapı inşası gerçekleştirme, hem de herhangi bir boş arazide yüksek sayıda konutu topluca inşa etmek için plan yapma hakkı yasanın bu maddesi ile verilmiştir. Belediyeler, halkın seçtiği üyelerden oluşan Belediye Meclisleri, TOKİ tarafından belirlenen bölgede bir yıkımı veya yapımı engelleme hakkına sahip değildirler. Yani halk elindeki tek yerel yönetim aygıtı olan belediyeyi kullanma hakkından mahrum bırakılmıştır. Onay süresini uzatmak da Belediye için bir engelleme yolu olamaz. Çünkü yasa yapıcılar oyalanma

¹⁴ Toplu Konut İdaresi Başkanlığı. 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu. <http://www.toki.gov.tr/docs/mevzuat/2985SAYILIKANUN.pdf> , 27.12.2010.

ihtimalini de öngörmüş, bu tarz karşı koyuşları engellemek için onay süresini üç ayla sınırlandırmıştır. Üç ay içerisinde Başkanlık tarafından yapılıp da yerel yönetimlerce onaylanmayan planlar yine Başkanlık tarafından tek taraflı olarak onaylanır. Başkanlığa kendi hazırladığı planı kendisinin onaylama yolu açılmıştır.

TOKİ hangi arazilerde inşaat yapabilecektir? Projelerinin gerçekleştirilmesi için gereken araziler her şeyden önce valiliklerce gösterilenler olacaktır. Yani Başkanlık, herhangi bir yerel devlet aygıtınca tahsis edilen arazilerin üzerine, herhangi bir imar yasasının kurallarına tabi olmadan her türlü inşaatı yapabilir durumdadır. Başkanlık ayrıca kendisine ait arazilerde de istediği imarı ve imar planını yapabilecektir. Bunların yanı sıra, bu yasa maddesiyle, gerçekleştirmek istediği kentsel dönüşüm projesi için gecekondü dönüşüm alanı olarak belirlenen veya belirlenmiş alanlar için de – ki bu alanlar hali hazırda üzerinde ikamet bulunan veya üzerinde bina bulunmayan alanlar olabilir- tek başına her türlü planı yapma, bunları ilan edip yürürlüğe sokma haklarını edinmiştir.

Madde devam eder: “(Değişik: 5162 - 5.5.2004 / m.2) Başkanlık kanundaki görevleri çerçevesinde gerçek ve tüzel kişilere ait arazi ve arsaları ve bunların içerisinde veya üzerinde bulunan her türlü eklenti ve yapıları kamulaştırmaya yetkilidir.”¹⁵ Bu kanun maddesi ile, planlama ve imar açısından her türlü kurumun elinde bulunan yetkiler TOKİ’ye devredilmiştir.

Bunun dışında Başkanlığın sadece kendi işleri için, sadece kendisine kaynak yaratması sağlanarak finansal bağımsızlığın yolu açılmıştır. 2985 sayılı Toplu Konut Kanununun “Amaç ve Kapsam” maddesinde bu durum açıkça görülmektedir. “[...](*) Madde 1’de "için Toplu Konut Fonunun meydana getirilmesi ve kullanılması" şeklinde yer alan ibare, 20.6.2001

¹⁵ 2985 Sayılı Kanun

tarih ve 4684 sayılı kanunun 7. maddesi hükmü gereğince, 1.1.2002 tarihinden geçerli olmak üzere metinden çıkartılmıştır.”¹⁶

Daha önceki kanunda, diğer kişi ve kurumlarca kullanılacak bir fon oluşturma imkanı da amaçlar arasında yer bulmuşken, sonradan bu amaç ortadan kaldırılmıştır. Bağlantılı olarak, Toplu Konut Fonunun kullanım sahasının tarif edildiği 3. madde de yürürlükten kaldırılmış, TOKİ'nin ferdi ve toplu konut kredisi vermesinin ve bu faaliyetten faiz geliri elde etmesinin önünü açan fıkra madde 8'in ek maddesinin 1. bölümüne eklenmiştir. Yine aynı fıkra ile yukarıda belirtilen madde ile büyük bir planlama özgürlüğü verilen Başkanlığa, uygulama serbestliği de sağlanmaktadır.

“1) (Değişik: 5273 - 8.12.2004 / m.8) Ferdi veya toplu konut kredisi vermek, köy mimarisinin geliştirilmesine, gecekonduların alanlarının dönüşümüne, tarihi doku ve yöresel mimarinin korunup yenilenmesine yönelik uygulamalar yapmak ve bu konulardaki projeleri kredilendirmek ve gerektiğinde tüm bu kredilerde faiz sübvansiyonu yapmak [...]”¹⁷

Ayrıca bir devlet kuruluşu olmasına rağmen, yasanın ilk çıktığı 1984 yılından itibaren ve gittikçe genişleyen bir şekilde devlet kuruluşlarının tabi olduğu Sayıştay denetiminin, kamu ihale yasasının, Muhasebe-i Umumiye Kanunu'nun dışında, bu kanunların maddelerinden muaf olarak faaliyet gösteren TOKİ, çalışmalarında oldukça bağımsız ve kendi kurallarını uygulayabilir gibidir.

Proje yapacağı alanlardan Valiliklerce tahsis edilenlerin, Başkanlığın kendi mallarına konut ve diğer inşaatları yaparken kullandığı arazilerden valiliklerce tahsis olunanların ve Başkanlığa ait arazilerin boş araziler olduğu düşünülebilir, umulabilir. Ancak konu gecekondular arazileri olduğunda konutların yıkılarak yeni binalar yapılacağı açıktır.

Diğer taraftan Toplu Konut Yasasının ilgili bir maddesi şöyledir:

“EK MADDE 7.- (Ek: 5162 - 5.5.2004 / m.4) Başkanlık gecekondular bölgelerinin tasfiyesine veya iyileştirilerek yeniden

¹⁶ 2985 Sayılı Kanun

¹⁷ 2985 Sayılı Kanun

kazanımına yönelik olarak gecekondü dönüşüm projeleri geliştirebilir, inşaat uygulamaları ve finansman düzenlemeleri yapabilir. Bu amaçla gecekondü bölgelerinde, gerçek kişilerin ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan gayrimenkuller [...] hak sahibi olan kişilerin haklarına konu gayrimenkullerin değeri Başkanlık tarafından tespit edilir ve Başkanlık bu kişilerle proje çerçevesinde anlaşmalar yapabilir. Bu anlaşmaların usul ve esaslarını belirlemeye Başkanlık yetkilidir.”¹⁸

Bu maddeye göre TOKİ ya sadece tasfiye amaçlı, ya da iyileştirme, yani halihazırda bir bina bulunan alanlarda yeni inşaat faaliyetleri gerçekleştirme amaçlı olarak projeler geliştirebilir ve uygulayabilir. Bunun için proje çerçevesinde hak sahibi kişilerle anlaşmalar yapabilir hale gelmektedir. Yani Başkanlık mevcut yapıların yerine veya üzerine yeni inşaatlar yapabilmek için kamulaştırma geliştirebilir. Kamulaştırma için artık başka sebepler de yetiyordur. Artık kamulaştırmadaki amaç sadece kamu hizmet ve teşebbüsleri geliştirmek değil, mevcut yapıları değişikliğe uğratmak da olabilir. Mevcut yapıları değiştirmek, mevcut yapıları yıkıp yeni yapılar inşa etmek için tanımlanan ihtiyaç ve yapılan talep, alt yapı hizmetlerine olan ihtiyaçtan dolayı yapılan talepten biraz daha farklı olsa gerektir. En azından yapanlar açısından... Yıkım/yapım ihtiyacının belirlenmesi yukarıdan aşağıya, devletten halka doğru yapılan devlet kaynaklı bir söylemken, alt yapı ihtiyacı çoğunlukla bu ihtiyacı yaşayan halk tarafından dile getirilir. Buradan yola çıkılırsa, kentsel dönüşüm projeleri, halktan devlete doğru gelebilecek taleplerle bir kamulaştırmanın ötesinde, sadece devlet kaynaklı söylemlerle gerçekleştirilecek bir kamulaştırmayı mümkün hale getirir. Söylemin kaynağı otomatik olarak kamulaştırmayı kamulaştırmaya uğrayana sadece karşı olarak yapılan bir hareket haline getirir.

TOKİ bu mevzuat çerçevesinde dönüştürülmesinin uygun olduğunu düşündüğü, sadece gecekondü olarak ilan edilmiş alanlarda değil, gecekondü alanı ilan edilmemiş bölgelerde de proje amaçlı satın alma, eğer buna razı gelinmezse kamulaştırma yapmaktadır. Kamulaştırma tehdidi altında bir “güzelliğe” ulaşmak için uğraşmakta, olmazsa kamulaştırma

¹⁸ 2985 Sayılı Kanun

yapılmaktadır. Buna en iyi örnek kentsel yenileme alanı ilan edilip TOKİ tarafından kamulaştırmaları gerçekleştirilen, içinde çok uzun zamandır pek çok hak sahibi, yani tapulu ev sahibinin yaşadığı Sulukule'dir¹⁹. TOKİ ve kanunu, yerel belediye ile işbirliği içerisinde sadece 'yenileme' amaçlı, içerisinde kamu hizmeti amacı bulunmayan bir projede gerçekleştirilen kamulaştırmanın arkasındaki güç olmuştur. TOKİ'ye, bu projelerden sağladığı finansmanla, yasaya dayanarak kamulaştırdığı gayri menkulleri üzerine alma hakkı yine aynı yasa ile verilmiştir.

Ne var ki, kentsel dönüşümün kamulaştırma uygulamalarını 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunundan ayıran, sadece kamulaştırmaya yol açan ihtiyaç tespitinin mutlak pratik bir ihtiyaçlara mı, yoksa belirsiz bir gelecekle, öznel veya araçsal değerlendirmelere bağlı etik ihtiyaçlara mı daha yakın olması veya olmaması değildir. Kentsel Dönüşüm projelerinin bir başka çarpıcılığı, onları ayrı bir yere koyan özelliği, kamulaştırma tanımları ve bazı projelerdeki yöntemidir. Bu farklılık Toplu Konut Kanununun beşinci maddesinin devamında yer almaktadır:

“(Değişik: 5162 - 5.5.2004 / m.2) Başkanlık kanundaki görevleri çerçevesinde gerçek ve tüzel kişilere ait arazi ve arsaları ve bunların içerisinde veya üzerinde bulunan her türlü eklenti ve yapıları kamulaştırmaya yetkilidir. Başkanlık tarafından yapılacak kamulaştırmalar, 4.11.1983 tarihli ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun 3 üncü maddesinin ikinci fıkrasındaki iskan projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlı kamulaştırma sayılır.”²⁰

Yukarıdaki Ek Madde 7 ile beraber düşünüldüğünde TOKİ'nin ister anlaşma yapma, isterse de direkt olarak kamulaştırmayı seçme hakkı vardır. Ama anlaşma yolunu seçse dahi elinde kamulaştırma sopası taşıyabilecek olanaklara sahiptir. Buna bir örnek, protokol yolu projesi olarak da adlandırılan kuzey Ankara girişi kentsel dönüşüm projesidir. Özellikle devlet erkanının ve tüm Ankaralıların havaalanından şehre gelişte estetiği bozduğunu düşünerek uzun seneler boyunca şikayetçi olduğu, modern bir

¹⁹ Fatih Belediyesi, <http://www.fatih.bel.tr/bpi.asp?caid=40&cid=9> , 03.05.2011

²⁰ 2985 Sayılı Kanun

başkente yakışmadığı iddia edilen²¹ bu bölgenin dönüştürülmesi için 5104 sayılı özel bir kanun çıkartılmıştır (Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu). Kanunun amacı “Kuzey Ankara girişi ve çevresini kapsayan alanlarda kentsel dönüşüm projesi çerçevesinde fiziksel durumun ve çevre görüntüsünün geliştirilmesi, güzelleştirilmesi ve daha sağlıklı bir yerleşim düzeni sağlanması ile kentsel yaşam düzeyinin yükseltilmesidir.” Birinci maddede yer alan bu amaç paragrafında “çevre görüntüsünden” ne kadar rahatsız olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Görüntü geliştirmek, güzelleştirmek, sağlıklı hale getirmek, yaşam düzeyi yükseltmek gibi sebeplere bağlı bu projedeki gerekliliklerin çoğunun, yaşayanlar tarafından, en azından bir yıkım sebebi olduğu görüşünün paylaşılmadığı, buna rağmen bir kamulaştırma ve sonucunda yıkım gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Gecekondu projeleri ilk başlarda, yani 1960’larda ideolojik ve baskıcı aygıtların bir karışımını kullanır. İdeolojik aygıtlar, sağlanan bedava arsalar, krediler, düşük kirali konutlara özendirme, ıslaha özendirme vb.dir. Ancak özellikle 2000’li yıllardan itibaren, özellikle 2004 Kuzey Ankara Projesi kanunuyla birlikte yasalaştığı şekilde, kamu hizmeti gerekliliği ortaya çıkmadan, hızlı ve itirazlara yer bırakmadan kamulaştırma/satın almayı zorla gerçekleştirme imkanı sağlayarak baskıcı aygıtı dönüştürmüştür. Kanun ve polis gücü tehdidi de birer baskıcı aygıttır. Evleri ellerinden alınanlara yeni evlerin kira düzeyinde bedellerle satılması kentsel dönüşümde ideolojik olmaz çünkü bu bir zorlamadır ve ucunda evden atılma tehdidi bulunmaktadır. Zaten eski gecekondu projeleriyle kentsel dönüşüm projeleri arasındaki icra farkı, kullandıkları devlet aygıtlarının çeşidi ve toplamıdır.

Bu alanın belediyece yürürlüğe sokulmuş imar planları bulunmaktadır. Bu projeye özel çıkan 5104 sayılı kanunun dördüncü maddesine göre bu imar planları, projeye yönelik olarak yapılacak imar planlarının hükümlerine tabi olacaklar, yani ortadan kalkabilir hale geleceklerdir. Daha önce ne yapıldıysa, halk onaylı olsun olmasın, 5104

²¹ “Ankara’da Gecekondular Yıkılıyor .“ *Arkiteracom* 14 Temmuz 2005, <http://www.arkitera.com/h3068-ankarada-gecekondular-yikiliyor.html> , 09.05.2011

onların hiç birisine kulak asmamaktadır. “Proje alan sınırları içinde kalan bölgede, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce yapılmış olan planların uygulanması Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren durur”²² ibaresiyle başlamış bulunan işler de engellenir; bu durum hüküm altına alınır.

Yenileme niteliğindeki bu projenin hedeflediği alan içerisinde pek çok tapulu konut bulunmaktadır. Bu konutların hak sahiplerinden devralınması gerekir. Bunun nasıl yapılacağı Kanunun beşinci maddesinde tarif edilmiştir.

“Gerçek kişilerin ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan gayrimenkuller ile [...] 2981 sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve [...] hak sahibi olan kişilerin haklarına konu gayrimenkuller, malikler ve hak sahipleriyle yapılacak anlaşmalar çerçevesinde Projede kullanılır. Bu anlaşmaların usul ve esasları yönetmelikle belirlenir.

Anlaşma sağlanamayan hallerde gerçek kişilerin ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan gayrimenkuller Belediye tarafından kamulaştırılabilir.”²³

Yapılan işlemin, diğer toplu konut projelerinde gerçekleştirilen konut kamulaştırmaları gibi tipik bir kamulaştırma olmadığı maddenin gerisinden de anlaşılabilir: “Bu Kanun uyarınca yapılacak kamulaştırmalar 4.11.1983 tarihli ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunundaki, iskan projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlı kamulaştırma sayılır” ibaresiyle uygulama kamulaştırma kanunuyla uyumlu hale getirilmeye çalışılır (O günlerde 2985 sayılı kanuna bugünkü kamulaştırma gücü verilmemiştir henüz). Kuzay Ankara yıkımını “iskan (konut edindirme) projeleri gerçekleştirme amaçlı kamulaştırma” saydırarak, yani olmadığı bir kategorinin altına sokmaya çalışarak, aslında bu işin bir iskan, yani bir konut edindirme projesi olmadığı, o güne kadar uygulanan kamulaştırma amaçlarından farklı bir amaca sahip olduğu bir anlamda itiraf edilmektedir. O bölgede yaşayanların zaten birer konutu bulunmaktadır. Çoğu da yasaldir. Dahası, yeni konut yapmak, evsize ev vermek için bir arazinin

²² Adalet Bakanlığı, 5104 Sayılı Kuzey Ankara Projesi Kanunu, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1350.html> , 11.04.2011

²³ 5104 Sayılı Kanun

kamulaştırılması bile tartışmalara yol açarken, var olan sahipli evi alıp sahibine başka bir konut vermek için o konutun kamulaştırılmasının tepkilere yol açacağı öngörülmüş, bu sebeple elden alma işleminden önce bir karşılıklı anlaşma yapma süreci kanuna koyulmuştur. Ancak anlaşılamazsa sonunda zorlamayla yaptırılacak bir anlaşma sürecidir bu. Müzakere sonucunda bir tarafın kazanacağı kesindir. Bu sebeple eşit olmayan bir müzakere yürütülmüş olur. Kamulaştırma, öncesinde yürütülen anlaşma çabası süresince hak sahibinin üzerinde duran gıyotindir.

Buraya kadar anlatılan bölümde, bugün itibariyle Türkiye Cumhuriyeti yasalarının iktidara, ikamet durumunu beğenmediği alanlara yönelik yeni konut projeleri yapma, buradaki hak sahiplerinin elinden mallarını kendi belirlediği koşullarla alma ve tüm bu uygulamaları, ölümden, şiddetten veya sokakta yaşamaktan kurtarma, su, gıda, enerji gibi temel ihtiyaçları sağlama gibi acil ihtiyaçlara dayanarak değil, tamamıyla daha güzel, daha iyi, daha sağlıklı gibi soyut, “neden”, “neye göre”, “hangi beceriyle” gibi sorular sordurtacak amaçlarla gerçekleştirme hakkına sahip olduğunu gördük. Yasalar, uygulama kurumlarının yapısı ile konumlarını birbirini tamamlatacak ve toptan bir güç olacak şekilde biçimlendirmiştir. Mevcut yasal altyapı ‘bütün bunları yıkıp yeniden yapmak için izin ve imkanımız var’ gibi arzulu bir cümleyi mümkün kılabilir.

Bu uygulamalar bugüne mi özgüdür? Bugün ortaya çıkan koşullara, bugünün epistemesine mi dayanmaktadır? Bunu anlamak için geçmişteki yıkım-yapım uygulamalarına bakılacaktır.

2.2. Gecekondu Yönelik Yıkım ve Yeniden Yapım Hakları

Yukarıdaki maddelerden gecekondu bölgesi olarak adlandırılan yerleşim bölgelerinin, tapulu tapusuz hiç kurtuluşu olmadığı anlaşılmaktadır. Toplu Konut Kanununda harcama alanları ve projelerle ilgili her bahsedildiğinde gecekondu alanlarının dönüşümü amacının altı bir kez daha çizilir. Sadece Toplu Konut Kanununda değil, 775 sayılı Gecekondu Kanunu, 2981 sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı

Yapılara Uygulanacak İşlemler Kanunları ile diğer imar kanunları ve Belediye Kanunu gibi pek çok kanunca ortadan kaldırılması, en azından bir şekilde değişime uğratılması açıkça veya gizli olarak hedeflenen bir ikamet bölgesinde yaşamak endişe verici, her an atılmayı beklemekle geçen bir durum olsa gerektir. Bu ülkede geleceği en belirsiz, toplumsal, siyasi veya yasal korumanın dışında bırakılmış, başına ne geleceği umursanmayan yegane ikamet alanı, ‘gecekondu’ olarak tanımlanmış ikamet alanlarıdır.

Peki gecekondu alanları nasıl belirlenmektedir? Bu sorumluluk 1966 tarih ve 775 sayılı Gecekondu Kanununa göre Belediyelere aittir. Bu eski yasa 2003 yılından sonra yapılan değişikliklerle günümüzün yıkım projelerine tam destek verir hale getirilmiş görünmektedir. Kaynakçada belirtilen metne bakıldığında, kırmızı ve diğer renklerle işaretli değişikliklerin tamamıyla Toplu Konut yapımı, ıslah, dönüşüm vb. eylemlerle anılan sebeplerle, bazı ikamet bölgelerini yok edip yerine yeni inşaat yapmaya yönelik gerçekleştirdiği anlaşılır. 775 sayılı Gecekondu Kanunu da, yeni yasalarla Türkiye’deki yıkım/yapım projelerinin tek merci haline getirilmiş TOKİ Başkanlığının adeta emrine tahsis edilmiştir.

Bu kanuna göre Belediyeler tek taraflı olarak, sonunda her türlü koruma ve haktan mahrum bırakılacak bölgeleri yani gecekondu bölgelerini belirleme hakkına ve görevine sahiptirler. Kanunun ilk çıktığında bu görev zaten Belediyelere verilmiştir. Ancak yasa ilk çıktığından gecekondu olarak belirlenen bölgelerin hepsinin, bugünkü yıkım haklarına maruz kalması gibi bir durum yoktur. Önce iktidara bir bölgeyi, pek zararlı olmayan, aynı zamanda faydalara da yol açabilen bir kategori altına sokma hakkı verilmiş, çok da zarar verici görünmeyen böyle bir kategorinin altına sokma imkanı yaratılmış, daha sonra ise kategorinin yol açtığı sonuçların niteliği değiştirilmiş ve böylece kategorileştirilen ikamet alanı ‘ortadan kaldırılmak’ haline gelmiştir. Kanun ilk çıktığında sadece içerisinde belli konutları yıkıma uğrayabilecek gecekondu bölgesinde işaretlendiğinden dolayı gecekondu olarak bellenen konutlar, sonradan yapılan değişikliklerle artık tümü ve kesinlikle yıkılacak konuma getirilmiştir. Bu normal bir yolda

ilerleyen bir arabaya bindirme hakkına sahip olunduktan sonra o arabanın güzergahını uçurumla sonlanan bir yola çevirmek gibi bir uygulamadır.

“MADDE 5 - Lüzumu halinde, belediyeler gecekonduların ıslah ve tasfiye sahalari içinde bulunan veya bu Kanun hükümleri dairesinde yeniden teşkil edilecek önleme bölgeleri içine rastlayan özel mülkiyetteki arazi ve arsaları ve bunlar içerisinde yapı veya sair herhangi bir tesis bulunduğu takdirde bu yapı ve tesisleri, bu Kanun'da belirtilen amaçlarda kullanmak üzere, **(Değişik ibare: 5609 - 22.3.2007 / m.1/a)** "Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın" izni ile, sahipleriyle anlaşarak satın alabilirler veya kamulaştırabilirler.”²⁴

Bu maddeye göre Belediyeler (aldıkları) arazilerini sadece kendi meclis kararlarıyla değil, meclis kararının üzerine ancak ve ancak TOKİ Başkanlığının onayıyla konut yapımına ayırabilirler (yine bu maddedeki arazi alma sürecindeki anlaşma ihtimaliyle renklenmiş güler yüzlü maskenin ardındaki kamulaştırma sopasına dikkat çekmek gerekir). TOKİ Başkanlığı belediyeler tarafından hazırlanıp da kendilerine onaya sunulan projeleri reddetmeye, kabul etmeye veya değiştirerek kabul etmeye yetkilidir. Dahası TOKİ, lüzumlu görürse, belediye meclislerinin kararı ve projesi olmadan belediyelerden belli bölgelerin konut yapımına ayrılmasını isteyebilir²⁵. Hatta belediye alanları dışında arazilerin de dönüşüm projesi veya toplu konut projesi uygulamak için bakanlar kurulundan talepte bulunabilir²⁶. TOKİ tüm ülkedeki arazilerin üzerinde gerçekleştirilebilecek toplu konut yapılarının tek hakimidir. Gecekondular kanununda devlete ait arazilerin gecekondular dönüşüm projeleri arazisi içinde kalanlarının TOKİ Başkanlığına devredileceği hükmü yer alır²⁷. Tüm bunlarla konutlaşmaya ulkesel çapta bakan, bir toplu konutlaşma üst kurulu gibi çalışan bir kurumdan söz edebiliriz burada.

²⁴ Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, 775 Sayılı Gecekondular Kanunu, <http://www.toki.gov.tr/docs/mevzuat/775SAYILIKANUN.pdf>, 07.05.2011

²⁵ 775 Sayılı Gecekondular Kanunu, MADDE 7 - Belediyelerin mülkiyetinde bulunan ve bundan sonra bu Kanuna göre mülkiyetine geçecek olan arazi ve arsalarından, belediye meclisi kararı ile belli edilip, (Değişik ibare: 5609 - 22.3.2007 / m.1/b) "Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nca" uygun görülenler, bu Kanun hükümleri dairesinde konut yapımına ayrılır. (Değişik ibare: 5609 - 22.3.2007 / m.1/c) "Toplu Konut İdaresi Başkanlığı", belediye meclislerince tespit edilen yerleri reddet, aynen veya değiştirerek onaylamaya veya değiştirilmek üzere geri göndermeye yetkili olduğu gibi, teklif edilenler dışında lüzumlu gördüğü yerlerin de bu maksada ayrılmasını belediyelerden isteyebilir.” 775 sayılı Kanun

²⁶ 775 Sayılı Kanun, Madde 35

²⁷ 775 Sayılı Kanun, Ek Madde 4

Aslında bu güç, seneler içerisinde, gerek kanunlara yerleştirilerek, gerekse de uygulamalarda güç kullanımı gerçekleştirip gücün kullanılmasından çekinilmeyeceğine dair bir kanı oluşmasına yol açarak tesis edilmiştir. Hem Toplu Konut Kanunu hem de Gecekondu Kanunu ilk yürürlüğe girdiklerinden bu yana pek çok ek almış, kırmızı ve mavi harflerle izlenebilecek bu değişikliklerle tüm yetkiler, finansman ve karar gücü yavaş yavaş TOKİ Başkanlığına devredilmiştir. İşte bu sayede toplu konutun neredeyse yegane mercisi ortaya çıkmıştır.

Gerçi Gecekondu Kanunu ilk çıktığında da birinci maddesindeki “mevcut gecekonduların ıslahı, tasfiyesi, yeniden gecekondu yapımının önlenmesi ve bu amaçlarla alınması gereken tedbirler” amaç ve kapsamına sahiptir. Yani yıkım zihniyeti ve uygulama direktifi 1966 yılında vücuda gelmiştir. Ancak henüz tüm yasal desteği ve her türlü gücü bünyesinde barındıran bir uygulama aygıtı ve yıkım kapsamının bu kadar geniş olmasına imkan verecek güç ilişkileri oluşturulmamıştır. Örnek olarak bu kuruma belediyelerin yapmak isteyebileceği tüm toplu konut projelerini onaylayıcı tek makam yetkisi de henüz verilmemiştir. Hele hak sahiplerinin elinden evlerini sadece nitelik esasına göre alıp, yıkıp, yerine yenilerini yapmak yetkisi diye bir yetkiye kalkışılmamıştır henüz. Belediyelerden konut alanı isteyen, belediyelere proje ve imar planı direktme yetkisi ve her türlü finansal güç de dahil olmak üzere tarihin en kudretli kurumlarından birisi oluşturulmamıştır. Uygulama ve üretim kısmı, diğer tüm kamu kurumlarından farklı ve fazla olmak üzere apayrı bir konum sağlar TOKİ’ye.

Gecekondu alanlarının tespit yöntemleri Gecekondu Kanununda yer bulmuştur. Buna göre belediyeler kendi sorumluluk alanlarında bulunan gecekondu ıslah ve tasfiye bölgelerini, bunların sınırlarını, bu kanunun yayımı tarihinden itibaren en geç 6 ay içinde her türlü imkan ve araçtan faydalanarak tespit etmek zorundadır. Kanun 1966 yılında çıktığına göre her belediyenin, sürekli yenileniyor olması muhtemel gecekondu tespit çalışması bugüne kadar yapılmış olmalıdır. Bu, sürekli olarak bir gecekondu

takibi ve işaretlemesi anlamına, bir nevi gecekondular olarak adlandırılan bir insan ikametinin avlanması anlamına gelir.

Kanuna göre gecekondular tespit çalışması TOKİ Başkanlığı'nın "tayin ettiği" şekil ve süreler içerisinde ve TOKİ Başkanlığının maddi manevi, "herhangi bir karşılık aranmaksızın" desteğiyle yapılır. Burada önemli olan işleyiş tabii ki TOKİ Başkanlığı kendi onayına sunulacak çalışmaların altlığını da kendi sunduğu olanaklarla, kendi araçlarıyla ve kendi belirlediği yöntemlerle yaptırması, işi şansa bırakmaması, kendi politikasının dışına çıkmasını engellemesidir.²⁸ Gecekondular belirleme esasları da yapılan değişiklikler sonrası TOKİ Başkanlığı tarafından konular olmuştur. Belediyeler kendi esaslarını uygulamaktan alıkonulmuştur. 775 sayılı Kanunun 16. Maddesinin son paragrafı bunu garanti altına alır. "Gerek gecekondular bölgelerinin, gerekse ıslâh veya tasfiye edilecek gecekonduların tespit şekli ve esasları, mahallî özellikler ve teknik imkânlar da göz önünde tutularak, **(Değişik ibare: 5609 - 22.3.2007 / m.1/b)** 'Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nca' tayin olunur."²⁹ Tabii yine 2007 yılında gerçekleşen değişikliklerle...

TOKİ Başkanlığına, "ıslaha muhtaç veya tasfiyesi gereken gecekondular bölgeleri" ile konut yapımı için ayrılacak alanlarda belediyeler tarafından yapılan saha seçimi, harita hazırlanması, imar ve ıslah çalışmaları gibi işleri denetleme yetkisi verilmiştir³⁰. Demokratik parlamenter bir rejimde, en azından yasalarını, halkın özgür sayılabilecek şekilde seçtiği vekillerle yapan bir rejimde, yasalar halkın çoğunluğunu temsil eden bu vekiller vasıtasıyla yapılır. Vekiller önemli bir kısım yasa çalışmasında seçmenlerine kulak verirler. En azından bir bölüm yasada yer alan madde ve hükümlerin halkın çoğunluğu tarafından hazırlanıp kabul edilmiş olduğunu

²⁸ "Bu bölgeler içinde bulunan bütün yapılar[...]"Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nca" tayin edilecek şekil ve süreler içerisinde [...] Yukarıda belirtilen esaslara göre hazırlanacak hava fotoğrafları, harita ve krokiler, tesbit tarihlerini de ihtiva etmek suretiyle belediye encümenlerince öncelikle müzakere edilip karara bağlandıktan sonra onaylanarak, incelenmek üzere (Değişik ibare: 5609 -22.3.2007 / m.1/ç) "Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na gönderilir. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nca" kabul edilen ve onanarak kesinleşen bölgelere ait karar ve krokiler[...] asılır.[...]" 775 Sayılı Kanun, madde 16

²⁹ 775 Sayılı Kanun

³⁰ 775 sayılı Kanun, Madde 19

varsayabiliriz. Aslında yasa bir emirdir ve çoğu dönemde hakim söylemi yansıtır. Parlamenter demokratik bir rejimde yasalar halkın, iktidarın ve diğer bunlardan bağımsız davranabilecek kesimlerin görüşlerinin bir karışımı, bu karışımın çıkarttığı hakim söylemin ürünüdür.

Bu açıdan 1966 yılında çıkan Gecekondu Kanunu ele alındığında, hakim söylemin artık gecekonduleştirmayı durdurmaya, yapılanlardan ıslah edilebileceklerin ıslah edilmesine, ıslah edilemeyecek olanların ise, karşılığında barınma ihtiyacı doğacaklara konut sağlamak koşuluyla ikamet ettikleri gecekonduvan tahliye edileceklerine ve evlerinin (gecekonduvanın) yıkılacağına karar vermiş olsa gerektir. Bu yasaya göre artık yeterdir. O gecekonduvan o halleriyle daha fazla yaşamlarını sürdürmemeliler, yenileri de doğmamalıdır. Her şeyden önce gecekondu bölgeleri belediyeler tarafından belirlenmelidir. Bunun için her türlü teknik imkana ve – o dönem için zor bulunan ve yüksek maliyetli olan- hava fotoğraflarına başvurulmalıdır. Nerededir bu gecekonduvan? Bilinmelidir, sayılmalıdır ve tasnif edilmelidir. ıslah edilebileceklerle edilemeyecekler ayrılmalı, -belki bir müsamaha sonucu- ıslah edilebileceklerle belli bir süre verilip ıslah edilmesi istenebilir. Tabi bunların da hepsine bu imkan tanınmaz. “Bu sahalar için yapılacak imar ve ıslah plânları ve mevzuat icaplarına göre olduğu gibi veya değiştirilerek korunması mümkün olanlarına³¹” ıslah etme imkanı verilir. O konutta ikamet eden kişi belli bir ikamet şeklini benimser, konutu da öyle bir konut haline getirirse tasfiye edilmez. Tasfiye ise bunu yerine getirmeyenlere ve zaten yerine getiremeyecek olduğuna kanaat getirilenlere uygulanır. Mevzuat icabına göre korunması mümkün olmayanlara o da verilmez.

775 sayılı kanunun çıktığı yıllarda (1966) henüz gecekonduvanın çoğunun hak sahipliği, yani tapusu bulunmamakta, kaçak statüsünü devam ettirmektedirler. Ancak gecekondu bölgesi olarak tespit edilen bölgenin yıkım sonrası konut yapımına ayrılma kararından sonra eğer o bölgede bir özel mülkiyetle karşılaşılırsa bu takdirde özel mülk sahibiyle anlaşma

³¹ 775 sayılı Kanun, Madde 22

yoluna gidilebilir. Ancak gerektiğinde de kamulaştırılabilir. Özel mülkiyet sadece üzerine gecekondular yapıldığı için devlet tarafından hak sahibinin elinden alınabilir. Ancak kamulaştırma uzun bir süreçtir. Kamulaştırma kamu yararı gerektirir. Uzun sürer ve yargı yolu açıktır. 2003'ten sonra yapılan değişikliklerle kamulaştırmadan ziyade önce müzakere sonra satın alma yolu açılmış, kamulaştırma için gereken şartların varlığına ihtiyaç bırakılmamış, konutun tek taraflı ve gecekondular olarak tespiti yeterli sayılmıştır. Özel mülkiyeti işgalle de suçlanıp kurbanlaştırılan gecekondular ortadan kaldırmak için, özel mülkiyetler gecekondular (veya herhangi bir yıkıma mahkumiyetin ifadesi) şeklinde isimlendirilip kolayca ve sonsuza kadar sahibinin elinden alınabilmektedir.

Gecekonduların tespiti kendi içerisinde sorunlu bir çabadır. 775 sayılı Kanununun 16. Maddesinin girişi gecekonduların tespitinden değil bölgelerin tespitinden bahseder. “Gecekonduların ıslâh ve tasfiye bölgeleri ve bunların sınırları, belediyelerce bu Kanununun yayımı tarihinden itibaren en geç 6 ay içinde, her türlü imkân ve araçtan faydalanılarak tesbit olunur.” Bölgeleri ifadesi gecekonduların tek başına değil, bir topluluk halinde bulduklarını ima ederek bölge içerisinde bir ayrıştırmayı aramaz. Bu da tespit işini evlerin teker teker değerlendirilmesinden ziyade, bir bölge çizimini hedefiyle toplu bir değerlendirmeye yönlendirir. Ya ayrıntılara girmeden, tekillikten uzak bölgesel bir çalışma yapılmak istenmektedir ya da gecekonduların yoğunlukla bulunduğu bir bölgede arada başka türlü bir yapı bulunmayacağına zaten emin olunmuştur.

775 ile tüm bu işleri yapma yetki ve görevi 1966 yılında belediyelere verilmiştir. Ayrıca Emlak Bankası nezdinde her belediye için özel bir fon hesabı oluşturulmuş ve bu fonun kaynakları belirlenmiştir. Belediyeler gecekonduları tespit edecek, sınıflayacak, gerekli olanları tasfiye edecek, arazileri üstüne alacak ve bazılarını konut yapacaktır. Ancak tasfiyeden önce, oturduğu gecekondunun sahibi olsun olmasın başka bir konutu olmayan gecekonduların sakinlerine, yani nispeten düşük gelir grubuna dahil olduğu kabul edilen ailelere bedeli mukabilinde bir arsa tahsis edilmesi, ve/veya yaptıracığı eve gerektiğinde kredi sağlanması hükmü

bağlanmıştır.³² Yasa ilk çıktığında ve bugün 775 ve diğer yasalarla bu, yıkılan evi yerine bir ev verilmesi bir lütuf olarak sunulmaktadır. Ancak yeni konut ücretsiz verilmemektedir. Son tahlilde, gecekonduda halihazırda herhangi bir bedel ödemededen oturan aile, bina edilmiş evini yıkmaya terk etmek, sonra da yıkılan ikameti yerine borçlanarak yeni ve belli imar planları uyarınca (TOKİ'ye) bir konut inşa et(tir)mek durumundadır. Eğer yıkım ve yeni evi ücretiyle vermenin sebepleri geçersizse kişi durduk yere borçlandırılıyor gibi olmaktadır. Belediyeler de tüm bu süreci planlayacaklar, yürütecekler ve sonuçlandıracaklardır.

1984 tarihli ve 2985 sayılı Toplu Konut kanunu, ülke çapında yeni konutları merkezden toplu halde yapmak üzere çıkartılmış gibidir. Bunun için oluşturulan kurum, esasında genel idare ve genel bütçe dışında bırakılarak kurulan Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı'dır. Daha sonra 1990 yılında Toplu Konut İdaresi ve Kamu Ortaklığı İdaresi olarak ikiye ayrılan kurumun toplu konut işleri TOKİ Başkanlığı'na verilmiş, 2007 yılında 5609 sayılı kanunla yapılan değişiklik ve eklemelerle yetkileri ve kaynakları oldukça arttırılmış, bunların sonucunda yurt çapında büyük bir inşai faaliyete girişen güçlü bir kurum ortaya çıkmıştır. 2985 sayılı yasa ile TOKİ'nin sadece yetkileri ve kaynakları geliştirilmemiş, aynı zamanda 775 sayılı Gecekondu Kanununda yer alan plan, yıkım ve yeniden yapım işleriyle ilgili pek çok yetki de bu kuruma bırakılmıştır. TOKİ tarafından bugüne kadar, çoğu 2002 yılından bu yana olmak üzere 414,962 konut inşa edilmiştir. Yıkılan konut sayısının miktarı 184,857'dir.³³

1966 yılındaki kanunla belediyelere, yani yerel yönetimlere verilen gecekondu ıslah, yıkım, ve konut yapım yetkisi, bu şekilde Başbakan'a bağlı olarak tüm ülkede tek elden (merkezi), bütünlüklü ve tek taraflı hale

³² 775 Sayılı Kanun, madde 21: “[...] göre tesbit edilmiş bulunan gecekondulardan konut olarak kullanılanları; İçinde oturanlar 25 inci maddedeki _artları haiz oldukları takdirde; a) Gecekondu sahibinin ise, borçlanma suretiyle veya sair şekillerde konut temin edilinceye veya konut yapmak üzere arsa tahsis edilip, lüzumu halinde kredisi sağlanmak suretiyle, 27 nci maddedeki süre ve şartlara uygun olarak konutunu yapıcaya kadar, b) Gecekondu sahibinin değil ise, ucuz kiralık konut temin edilinceye veya konut yapmak üzere arsa tahsis edilip, lüzumu halinde kredisi sağlanmak suretiyle 27 nci maddedeki süre ve şartlara uygun olarak konutunu yapıcaya kadar, yıktırılmaz.

³³ Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, www.toki.gov.tr, 10 Mayıs 2011

gelmiştir. Önceleri yerel ve özel durumları da göz önüne alan, buna göre islah müsamahası ve yeniden yapım kredileri gibi kişi tercihlerini ön plana koyan, sadece islah olmayacaklara tasfiye ön gören, yani islahtan başlayıp tasfiyeye giden yasalar, artık ulusal planlar, 10-15 yıllık hedefler, ülke çapında oluşturulan tek tip, tasfiyeden başlayıp yeniden yapıma giden projeler etrafında kuruluyor. 1966'da çıkan yasayla yerel ve ayrı ayrı yapılması beklenip de ortaya konamayan gecekondulardan kurtulma projesinde değişik bir politika tutturulup merkezi ve ülkesel bir proje zihniyetine geçiliyor. Görüldüğü kadarıyla da bu şekilde başarılı olunuyor.

2.3. Osmanlıda Yıkım ve Yeniden Yapımla ilgili Kanun, Ferman ve Uygulamalar

En kısa yoldan Ankara protokol yolu tarzı uygulamanın bir ilk olmadığını söylemek olasıdır. Osmanlı zamanında da kente, kuşkusuz sağlıklı bir yapı, ama aynı zamanda ve belki de özellikle estetik, bütünlük, daha iyi bir yaşam adına başvurulmuştur. Daha 18. yüzyıldaki padişah fermanlarında, yabancı elçilerin bakımsız bir kent girişiyle karşılaşmalarını önlemek için başkent surlarından asalak yapıların temizlenmesine dair emirler bulunmaktaydı³⁴. Bu dönemin öncesinde de sonrasında da yıkım faaliyetleri, ancak belli ölçülerde ve şehrin surlarındaki savunma güvenliğini veya caddelerden geçişi engellediği durumlarda görüldü³⁵.

Ancak Osmanlı'da şehirle uğraşmak, şehirdeki yapıları sorunsallaştırmak daha önce görülen bir olaydı. Kanuni Sultan Süleyman çıkardığı bir fermanla İstanbul Yedikule ve Edirnekapı civarında sur dibine kurulmuş derme çatma barakaların kaldırılması için ferman çıkartmıştı. Üstelik bu ferman sadece konutların yıkımını değil, şehirde işsiz güçsüz dolaşan, yeni geldiği belli olup iş bulmak için sağda solda görülen herkesin

³⁴ Yerasimos, "Tanzimat Kent Reformları Üzerine". Yay. haz. Paul Dumont & François Geogon. *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996, s. 4

³⁵ "Sur çevresi (4 arşın) ve üstüne ev yapmak yasaktı. Yapılanlar yıktırılırdı. Evlere saçak yapmak yangın açısından yasaktı. Yola fazla çardak ve çıkıntı yapanlar yıktırılır, yol fazla daraltılmamaya çalışılırdı" Ahmet Refik Altınay. *Eski İstanbul: İstanbul'da Güvenlik Sorunu*. Yay. haz. Sami Önel. İstanbul. İletişim, 1998, s. 56

toplatılıp memleketlerine yollanmasını buyuruyordu. Sonunda dediği yapıldı da. Yıkılacak yıkıldı, pek çok kişi toplatılıp kayıklara konuldu; İzmit'e götürülüp oradan memleketlerine yollandılar³⁶.

Göç, göçle gelenler ve bunların yoğunluğu da sorundu. Osmanlı için. 1721'de III. Ahmet, İstanbul'a göçü yasaklamak üzere Anadolu ve Rumeli Valilerine bir emir yayınlamış, bu emir işe yaramayınca da kent kapılarındaki nöbetçilere göçle gelenleri içeri sokmamasını, geri yollamasını emretmiştir.³⁷

Osmanlı tarihinde belki de en büyük ikamet sorunsallaştırması dini perspektifte yaşanmıştı. Bir mahallede sadece aynı dinden veya mezhepten vatandaşların oturması esastı Osmanlı'da. Özellikle gayri Müslimlerin meskenleri hakkında kısıtlama vardı. Galata'da bile cami çevresinde Hıristiyanların oturması yasaktı. İstanbul'da Yeni Cami çevresinde oturan Yahudilerin evleri değerleri karşılığında Müslümanlara satılarak bu bölgede ikamet eden Yahudiler, Yahudilerin toplu olarak buldukları yerlerde oturmak üzere o semtlere gönderilmişlerdi. Ortaköy çevresinde yanan birkaç Yahudi evi yeniden yapılacağı zaman bu evlerin cami, kuran kursu ve devlet büyüklerinin evlerine yakınlığı nedeniyle yapılıp onarılmalarına izin verilmemişti³⁸. Osmanlı döneminde yapılan dini ayrıştırmayla ilgili İlber Ortaylı'nın çarpıcı anlatımı şöyledir:

“Geleneksel kentte konut bölgesindeki farklılaşma, gelir ve statüden ileri gelmeyip dini ve etnik farklılıklara dayanır. İç kısmında Müslüman nüfus, periferisinde ise gayrimüslimler ve sistem dışı gruplar yer alır [...] Tabiatıyla Rum, Yahudi, Ermeniler şehrin çevre semtlerine yerleştirildi [...] Valide Turhan Sultan Eminönü'nde cami yaptırdığında Yahudilerin tümü Balat'a nakledildi [...]”³⁹

³⁶ Halil İnalcık, Robert Anhegger. *Kanunname-i sultani ber mucceb-i örf-i Osmani : II. Mehmed ve II. Bayezid devirlerine ait yasakname ve kanunnameler : metni bir giriş ve 38 tıpkı basımla* Mehmed ve II. Bayezid devirlerine ait yasakname ve kanunnameler : metni bir giriş ve 38 tıpkı basımla. Ankara: Türk Tarih Kurumu, (2000), s. 56

³⁷ Murat Gül. *The Emergence of Modern İstanbul, Transformation and Modernisation of a City*. London; New York: Tauris Academic Studies, 2009, s. 20. Benim çevirimi

³⁸ Altınay. s. 94

³⁹ İlber Ortaylı. *İstanbul'dan Sayfalar*. İstanbul: İletişim, 1995, ss. 250-253

Ortaylı'nın şehirde barındırılmayacak grupları (biraz da uygulamayı överek) anlatımı da dönemle ilgili önemli ipuçları verir: “Şehrin sağlık ve temizliği yönünden belirgin ölçüde sakıncası olan faaliyet dalları ve bu dalda çalışan nüfusun bulunması [...] sur dışına çıkarılır [...] ikinci neden de şehrin günlük yaşamıyla ilişkisi olmayan grupların [...]”⁴⁰ anlatımı Osmanlı'daki kentsel sınıflandırma ve yerinden etme uygulamalarına pek çok örnek göstermiş olur.

Bu tarihlerde (17. yüzyıl), Sütlüce'den Rumeli Kavağı'na, Kadıköy'den Anadolu Kavağına uzanan kasaba ve köy kıyılarında, Beyoğlu kasabasından Yedikule'ye varıncaya kadar sur dışında, bina bulunmayan aralarda Hıristiyanların ev yapmaları –sonradan sakıncalar doğuracağı için- şiddetle yasaklandı. Fakat o tarihten sonra Hasköy, Tatavla, Beyoğlu, Tophane, Beşiktaş, Ortaköy ve Üsküdar'da bir çok Hıristiyan ve Yahudi evi yapıldı. Bu durum devlet ileri gelenlerini o derece öfkelenirdi ki, bundan böyle buralarda yeniden hiçbir ev yapılmaması için Galata, Üsküdar ve Haslar kadılarına şiddetli hükümler yazıldı⁴¹.

Ancak tabii Osmanlı'nın hiçbir döneminde bugünkü şekliyle geniş ölçüde yıkılmalı, yeniden yapmalı kentsel dönüşüm gerçekleştiği bilinmiyor. Osmanlı'da mahalleler korunaklı ve halka ait bölgelerdi. Halk, kendi içerisindeki örgütlenme ile ve bölgenin kadısının yönetiminde mahalleye ait belediye ve imar işlerini, özellikle vakıflardan sağlanan gelirlerle hallederdi, Dışarıdan birisinin mahalleye ilgili bir tasarrufta bulunması oldukça zordu. İslam kenti bir uçtan öbürüne, bir mahalleden diğerine kişilerin diledikleri gibi geçebileceği bir alan bile değildi⁴².

Şeriatın bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk olması nedeniyle, örf hukukundan kaynaklanan ve genel yükümlülükler getiren her kent nizamnamesi kadıların ve fıkıh alimlerinin işbirliğiyle belli bir süreç içinde rafa kaldırılıyordu. Şeriat bireyin mülki haklarını koruyordu. “Özel bir şahsın mülkü

⁴⁰ Ortaylı, s. 256

⁴¹ Altınay, s. 96

⁴² Yerasimos. “Tanzimat Kent Reformları Üzerine”. Dumont & Georgeon s. 13

önünde bulunan sokak parçası onun 'fina'sını oluşturur, üzerinde geçici kullanım hakkına sahip olurdu"⁴³.

Mahalle, işleri kadılar tarafından yürütülen, ihtiyaçları vakıflar tarafından yerine getirilen kent içi özerk bir yerleşim birimiydi. "Osmanlı kentlerinin idari, beledi amiri ve şehrin yargıcı kadıdır, İstanbul'un yöneticisi de İstanbul kadısıdır."⁴⁴ Denetimler sonucunda kadılar tarafından devrin uygunsuz bulunan yapıları yıktırılırdı.⁴⁵

Tanzimat sonrası modern Osmanlı denilebilecek dönemle kenti değiştirme çabaları, sadece insanların din veya mezheplerine göre ayrıştırılması, çarpık çurpuk görülen yapılar, bunların sakinleri, göç edenler ve işsiz güçsüz takımıyla uğraşmakla kalmıyordu. Kentin fiziki yapısı da sorunsallaştırılıyor, özellikle yolları genişletme çabaları artıyordu. Çıkarılan ferman ve nizamnameler sonucunda, İstanbul'un en geniş caddesi Divanyolu'nun ancak 6 metreyi bulduğu bir dönemde asgari yol genişliğini 7,60 metre olarak saptayacak kadar ütopikti. Ancak aradan geçen bir buçuk yüzyıllık zamandan geriye doğru bakıldığında (çoğu yerde gerçekleşmiş olmasından dolayı) artık bir kehanet gibi görünmektedir⁴⁶. Yeni fikirleri, 1848'de Batı Şehirciliğinin yeni yapılan binaları arkaya çekerek sokakları genişletme ve parselleme gibi bazı temel ilkelerini getiren birinci Ebniye Nizamnamesi ve 1856'da da ilk İstimlak Nizamnamesi izledi. Aynı yıl ilk parselleme çalışması yapıldı.⁴⁷

1856'da kurulan İntizam-ı Şehir Komisyonu daha çok yol düzenlemeleri üzerinde durdu, gaz lambaları koydurdu. Tanzimat'ın toprak politikasını düzenlemek için 1858'de çıkardığı Arazi Kanunnamesi'nin kent toprağı rejimi üzerinde dolaylı etkisi oldu.

⁴³ Yerasimos. "Tanzimat Kent Reformları Üzerine". Dumont & Georgeon ss. 9-11

⁴⁴ Ortaylı s. 65

⁴⁵ "İstanbul'un en büyük sorunu bugün olduğu gibi dün de imar denetimi idi [...] Sık sık imar yasağına uymayan fevkani (yüksek ve geniş) binalar yapmak isteyenler veya sokağı doğru cumbayı uzatanlar veya sur dibine inşaat yapanlar çıkardı. Kadı mimarbaşına emir vererek veya onun ikazı üzerine bunları yıktırıldı. Örneğin Sultanahmet su sarnıçları bölgesi olduğundan burada çok yüksek ve sıkışık nizam bina yaptırılmazdı", Ortaylı, ss. 70-71

⁴⁶ Yerasimos. "Tanzimat Kent Reformları Üzerine". Dumont & Georgeon, s. 1

⁴⁷ Yerasimos. "Tanzimat Kent Reformları Üzerine". Dumont & Georgeon, ss. 2-3

Yeniye, modern uygulamalara geçişi düzenleyen ilk belge Tanzimat'ın ilan edildiği 1839'da yayımlanan "İlmühaber"dir. Bu belgede hem açılması istenen yolların güzergahları hem de yol kademelenmesi hakkındaki ilkeler yer alıyordu. Ekonomik gücü olanlar kagir bina yapacak, geliştirilecek mahallelerde geometrik esasa göre düzenlenmiş geniş yollar açılacak, kagir binaların arasında ahşap bina yapımına ve çıkmaz sokaklara hiçbir şekilde izin verilmeyecekti. Bir resim (plan) hazırlanacaktı.⁴⁸

1848'de Ebniye Nizamnamesiyle bağlantılı olarak 1858'de çıkartılan sokaklara dair Nizamnameye göre yangın alanının haritası çıkartılacak, bu harita üzerinde her mülk sahibinin parseli gösterilecekti. Daha sonra genişletme için yola terk edilmesi gereken alan düşülerek parsellerin büyüklüğü yeniden hesaplanacaktı⁴⁹. Parselleme önemliydi. Mahallelerde öteden beri bulunduğu yere genişleyen evlere bir sınır çiziliyordu artık.

1870 yangınından sonra Tarlabası Caddesi planı, bir yandan Cadde-i Kebiri ikinci plana düşürmesi, öte yandan da geniş yolların burada binası bulunanlara çok küçük paylar bırakacak olması gibi nedenlerle mal sahiplerinin sert protestolarına yol açtı. Sonuçta da uygulanamadı.⁵⁰ Böyle bir direniş en azından Osmanlı'da sonuç verebilmişti. Aynı Tarlabası'nın 1980'lerdeki dönüşümüne yapılan itiraz ve direnişler ise sonuç veremedi.

Osmanlıda eski yapıları yıkıp yerine yeni yapılar yapma anlayışı gelişmediyse de kendiliğinden belli bir şehirleşmeye giden, mevcut kentin dışında ama yakınında, merkeze bağlı yeni bir yerleşimi kendi inisiyatifiyle kuran halka sahip Osmanlı kentleri vardı⁵¹. Modern şehirlerin kazançlarını arttıracığına ve daha rahat bir kent yaşamı sürebileceklerine inanan Dedeğaç'lılar Osmanlı makamlarından izin alarak 20. Yüzyılın başlarında

⁴⁸ İlhan Tekeli, "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü". Dumont & Georjeon ss. 23-24

⁴⁹ Tekeli, "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü". Dumont & Georjeon s. 24

⁵⁰ Tekeli, "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü". Dumont & Georjeon s. 27

⁵¹ "Mülklerinin değerinin düşeceğinden korkan Türk dükkan sahiplerinin muhalefetine rağmen, kentin doğu kıyısı Pelion Tepesindeki köylerde oturan Rum tüccarların girişimleriyle şehirleşme sürecine girildi "Dedeğaçtan Ruslar çekildikten sonra Osmanlı makamlarınca da benimsenen plan uygulandı ve böylece Türkiye'nin modern Avrupa üslubundaki ilk kenti yavaş yavaş oluştu" Alexandra Yerolimpos. Dumont & Georjeon ss. 39-45

şehirlerine oldukça modern, ızgara modelinde geniş caddelere sahip yeni bölümler eklemişler, dönemin şehirleşmesine uygun bir genişleme gerçekleştirmişlerdi.

Geniş alan ve caddeler açmak yüzyılların geleneğiyle kurulmuş kentlerde hiç kolay olmasa da, Osmanlı iktidarı yanan veya kendiliğinden harap olan yerleşim bölgelerini kendi planlarına göre düzenleme fırsatını kaçırmıyordu. Özellikle çarşılarda ve dini azınlıkların oturduğu semtlerde çıkan yangınlar, faturası zarara uğramış halk kesimlerine biçilen zorunlu bir modernleşmeye yönelik girişimleri getirdi. Tarihçiler arasında bir düzenleme yangını olarak geçen Yanya yangını sonrası merkezi hükümet tarafından hemen topografik bir plan çıkartıldı ve kent tam anlamıyla yeniden tasarlandı. Ancak bu durumu kentin vakıf komisyonu protesto etti. “Duruma aldırmayanlar bizi teselli etmeye çalışabilir [...] ama ne yazık ki İstanbul’da oturmuyoruz. Orada bir yangının ardından parselin değeri öncekine göre artıyor”⁵². Yeni tarz yerleşim, eski yerleşim alanlarından daha değerliydi. Halk, arazileri değerlendirildiği ve bunun bedeli ödendiği sürece Osmanlı iktidar odaklarının yeniden düzenlemesine karşı çıkacakmış gibi değildi.

Izgara esaslı planlarına bakarak İstanbul’da bazı semtlerin 1882 Ebniye Kanunu’nun uygulandığı bölgeler olduğunu söyleyebiliriz. İstanbul’un yapı türlerine 1880’lerin getirdiği yenilik, sıra evlerin ve apartmanların ortaya çıkışıydı. Mübeccel Kıray bunun nedenini orta tabakanın doğuşuna bağlamaktadır⁵³.

“Kentın konut dokusunda da bir dönüşüm yaşanmıştı. Bu dönüşümün birbiriyle ilgili üç farklı boyutu vardı. Birincisi ahşap konutlardan kagir konutlara geçişti. Ancak bu dönüşüm sınırlı ölçekte gerçekleşmiş, ahşap inşaat kentın çevresindeki sayfiyelerde ve kent içindeki düşük gelirlilerin oturduğu mahallelerde sürmüştü. İkincisi genellikle kagire geçilen alanlarda sıra evler ve apartmanlar yapılıyordu. Üçüncü boyut kentın yeni alanlara yayılma ve yangın yerlerini düzenleme sonucunda yeni biçim almasıydı. Ayrıca bu

⁵² Neologos Gazetesi, no:569, 28.7.1869, Yerolimpos, Dumont & Georgeon, s. 45

⁵³ Tekeli, Dumont & Georgeon, s. 27

alanlardaki toplumsal tabakalaşmada etnik bir boyutu da olan değişiklikler görülüyordu.”⁵⁴

Hamidiye dönemi, Osmanlı başkentinin Avrupai kentsel planlama prensiplerine göre yeniden düzenlenmesine sahne oldu. Bu düzenlemelerde, aydınlanma çağının yeni kent düşüncesini destekleyen ve neredeyse değişiklikleri acil bir ihtiyaç haline getiren Avrupalı seyyahların sert eleştirileri de rol oynuyordu.

Sadece Osmanlı’da değil, tarihin pek çok döneminde, başka ülkelerde değişik sebeplere dayanarak iyeliği bulunan yapılar yıkılmış, kent dönüştürülmeye sahne olmuştu⁵⁵. Cumhuriyet’in ilk yılları da, özellikle 1930’lar, İstanbul için planlamaların yapıldığı, bu planların uygulanması için dışarıdan uzmanlar getirildiği bir dönem oldu. Bu dönemde yurt dışından getirilen kent uzmanlarının yaptığı planlar doğrultusunda -her ne kadar bu uzmanların öngördüğü kadar kapsamlı ve kökten bir değişim gerçekleşmediyse de- yıkım ve yapım işleri gerçekleşti. Eminönü ve Taksim meydanlarındaki yıkımlar bu projelerin sonucuydu. Ankara’da yeni bir şehir yaratılması, her ne kadar yıkımsız gerçekleşmiş olsa da, yeni kent ilkelerinin uygulanabilirliği, yeni kentin kullanımın doğurduğu söylem dönemin şehircilik anlayışına damga vurmuştur.

1950’de Demokrat Parti’nin iktidarı devralmasından sonra İstanbul’daki yabancı şehirciler işten çıkartılmış, ancak bizzat dönemin Başbakan’ı Adnan Menderes tarafından İstanbul’un yeniden fethedilmesi olarak adlandırılan projelerle çok daha köklü ve kapsamlı dönüşüm başlamıştır. Tahminlere göre yaklaşık 10.000 bina yıkılmış, tüm bu uygulamalar, keyfi olduğu ve hak gasplarına yol açtığı gerekçesiyle Başbakan’ın yargılandığı Yassıda iddia dosyalarına girmiştir. Bu dönem,

⁵⁴ Tekeli, Dumont & Georgeon, s. 29

⁵⁵“ Barok örgütlenme[...] anlamsız hale gelmiş kapalılık [...] fiiliyatta da dolambaçlı yollar ve karanlık geçitler suç mekanları olarak şüpheli hale gelmişti. Örneğin Napoli kralı Ferrante, 1475’te dar sokakları devlet için tehlikeli yerler olarak tanımlamıştı. Bir kez daha nefes alabilmek için yeni planlamacılarla inşaatçılar içi kalabalıklarla dolmuş surları bir kenara ittiler, sundurmaları, barakaları, eski evleri yıktılar, dolambaçlı sokakları düz caddelere veya açık dikdörtgen meydanlara dönüştürdüler.” Lewis Mumford. *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*. Çev. Gürol Koca ve Tamer Tosun. İstanbul, Ayrıntı, 2007 s. 432

İstanbul'da gerçekleşen yıkımların neticesinde açılan geniş caddelerle ünlüdür. Tek taraflı kararlarla gerçekleşen istimlak ve ortaya çıkan mağduriyetler pek çok kaynakta yer almaktadır.

Bir sonraki geniş kapsamlı ve etkili kentsel yıkım/yapım, 1980'lerde Anavatan Partisi iktidarı ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan zamanında gerçekleşmiştir. Ancak bu yıkımların önceliği gecekondular olarak belirlenen bölgeler değildi. Tarlabası, Haliç ve Kazlıçeşme yıkımları döneme damgasını vuran gecekonduların dışı uygulamalardan sadece bazılarıdır. Yine de, yarattığı büyük değişimden sonra ikinci kez seçilemeyen Bedrettin Dalan şüphesiz dünya kent yıkım/yapım tarihinin en belli başlı kişiliklerinden bir tanesi olarak kayıtlara geçmiştir.

Varsayımı tekrar hatırlatmak gerekiyor: parlamenter demokratik bir rejimde yasalar geniş bir mutabakatla çıkıyorsa, gecekonduların dönüşüm projesini bu derece olanaklı kılan yasaların arkasında da mutabakat vardır. Bu tez, bu mutabakatın, bu mutabakatı meydana getiren söylemin nerelerde ve kimler arasında oluştuğunu inceleyecektir.

3. KENTSEL DÖNÜŞÜME YOL AÇAN SORUNSALLAŞTIRMA

Ekleme (articulation), sorunsallaştırmanın (problematization), dolayısıyla nesne ve söylem oluşumunun başlangıcıdır. Ekleme belli varlık biçimlerinin yazı, söz veya uygulama ile ele alınması ve sorunsallaştırılmaya başlanmasıdır. Ekleme aynı zamanda varlıkları oluşturmuş söylem ve hakikat oyunlarının yörüngesine sokan, düzenli bir dizi işlemi çalıştıran, donuk, hareketsiz, stabil, hatta ölü varlık biçimlerini yerinden oynatan enerjidir.

Ekleme tek başına yapılan bir şey olduğunda, örnek olarak daha önce yapılan bir eklemenin aynısı, aynı şekilde yapıldığında, bu başka bir ekleme değil, önceki eklemeyi tekrarlama, dolayısıyla önceki ekleme olur. Bu önceki eklemedeki varlığı harekete geçirmez; sorunsallaştırmayı çalıştırmaz. Ekleme, en azından önceki eklemenin açıklayıcı biçimine sokulsa, önceki eklemenin bir varyantı halinde

ortaya konulsa, bu varyant bir takım en ufak yeni düşünceleri harekete geçirdiğinde bu bir (yeni) eklemleme olur. Bu yeni biçim bir söylemle farklılaşmış olmalıdır. Altındaki farklı söylem onu farklılaştırır. İfade varlık biçimine söylemle birlikte geldiğinde eklemleme halini alır ve kendine özgü bilgi alanlarını kurar.

Peki varlık biçimlerinin yanına gelen, onlarla birlikte anılan bu söylemlerin özelliği nedir? Keskin'e göre Foucault, nesne veya söyleme, dolayısıyla sorunsallaştırma sürecine götüren bir eklemleme söyleminin doğru olduğunu iddia eder:

“There is a further condition that a game of truth should fulfill if it is to carry out its task successfully: namely, the discourses it articulates with ways of being must themselves claim to be true or should be, to use Foucault's own terms, 'deemed' so.”⁵⁶

(‘ Eğer hakikat oyunu görevini başarıyla yerine getirecekse gerçekleştirmesi gereken bir koşul daha vardır, ki o da varlık biçimlerini beraberce eklemlediği söylemlerin doğru olduğunu iddia etmek veya, onların, Foucault'nun kendi ifadesiyle, öyle ‘farz edilmesidir’.’)

Tartışma içeren, bir olgu anlatan, bir tezin parçası olan, kısacası doğru (veya yanlış) iddiasını içermeyen veya öyle farz edilmeyen söylemlerle sarf edilen kelimeler sorunsallaştırmaya yol açmaz; dolayısıyla eklemleme (articulation) değildir. Doğru olduğu düşünülen söylemler varlığı hakikat oyununa, doğruluk kalıplarına sokar ve o varlık hakkında bir başka söylem (bilgi) oluşumuna yol açar. Varlık bu şekilde nesneleşir.

Metodoloji kısmında belirtildiği gibi bu tezde, kentsel dönüşümle ilgili sorunsallaştırmaya yol açan eklemlemeler bulunacak ve yol açtığı bilginin izi sürülecektir. Bu yapılırken değişik söylemlerin kaynağı olabilecek alanlara bakılıp oluşturdukları nesne ve söylemlerin birbirinden farklılığına da bakılacaktır.

⁵⁶ Keskin, s. 8

“[...] different games of truth could constitute and define the same ways of being as *different* experiences by articulating them with different discourses, which equally purport to tell the truth about them.”⁵⁷

(‘birbirinden farklı hakikat oyunları aynı var olma çeşitlerini farklı söylemlerle eklemleyerek, eşit şekilde doğru olduğunu iddia eden farklı deneyimler olarak kurarlar ve tanımlarlar’)

Değişik söylemler, değişik farklı hakikat deneyimleri kuruyorsa, farklı söylemler ortaya koyuyorsa, değişik söylemlere sahip olabilecek kümeleri ayırarak bir inceleme başlatılacaktır. Bu kümeler hem kent ve kentsel dönüşümle ilgili bulunan eklemlemelerin yeteri kısmını kapsar, hem de -%100 ayrı olmasalar ve belli kişiler birden fazla çok kümenin elemanı olsa da- birbirlerinden tamamıyla farklı olabilecek kadar karşıtlık içeren söylemlerin sahibi olan kümelerdir. Bunlar 1- bilim çevreleri, 2- iktidar odakları, 3-popüler kaynaklardır. Bu sınıfların her sınıflandırma gibi bazı sorunları vardır. Örnek olarak sanat popüler kaynaklara dahil edilmiş, bilim çevrelerinin söylemlerini tespit için kentle ilgilenen psikoloji, jeoloji, çevre vb. gibi bilim alanlarının kaynaklarına bakılmamıştır. Ama yine de bu tezde yer verilen kaynaklar sonuca ulaşmak için yeterli görülmüştür.

Keskin’in aşağıdaki tanımlarından yola çıkarak, isimleri başlık olarak kullanılan bu gruplar, aynı zamanda söylemi ortaya koyacak şekilde söylem ortamlarıyla etkileşim halindeki, hatta ikamet varlığını eklemelerken hangi söylemlerin kullanılacağını belirleyen güç odakları olarak okunabilir. Bu gruplar direkt olarak kentsel dönüşüm bilgisinin oluşumunu etkileyenlerdir.

“[...] the articulation of a certain behavior with certain discourses within or without institutional practices and the establishment of fields of knowledge is not arbitrary, but determined by systems of power in the sense that nondiscursive rules from these systems determine what kinds of discourses will be articulated with what forms of behavior and within what kinds of institutions.”⁵⁸

(‘belli davranışların, kurumsal pratiklerin içinde veya onlarsız, söylemlerle eklememesi ve bilgi alanlarının oluşumu keyfi olmayıp, bu

⁵⁷ Keskin, s. 8

⁵⁸ Keskin, s. 27

sistemlerden gelen söylem dışı kurallar, hangi söylemlerin hangi davranış biçimiyle ve ne çeşit kurumlar içerisinde eklemeneceğini belirler’)

Keskin’e göre Foucault, söylem dışından, yani uygulama tarafındaki gücün ve güç ilişkilerinin işlediği safhadan gelen yönlendirmelerin, varlıkların ne şekilde eklenip sorunsallaştırılacağını belirlediğini ifade eder. Demek ki uygulama safhasının, dolayısıyla güç ilişkilerinin önemi, neyin ve nasıl (hangi söylemle) eklemeneceğini belirlemesinden gelir.

3.1. Bilim Çevrelerince Sorunsallaştırma

Bu tezde bilim çevreleri ile kastedilen, şehir ve bölge plancıları, mimarlar, tarihçiler ve sosyal bilimciler gibi kendi çalışma alanlarını, inceleme konularını kent ve kentin bir bölümüyle bağlantılı olarak belirleyen ve kentsel dönüşüme, bugünkü kentsel dönüşüm gücünü kurmaya yol açan bilgiyi üreten, veya bu bilgi üretimini başlatan eklememeyi yapan akademi çevreleridir. Bunların bir çoğu kent söylemine bir şeyler katacak ifadelerde bulunmuş, bilgi alanları oluşturmuş, söylem ve nesnelere üretmiştir. Bilim çevrelerinde üreyen söylemin gücü, bilimin nesnel doğruluğu bulma becerisine dair yerleşik söylemden, bilimin ürettiği doğruluk kalıplarının sorgulanamazlığından gelir. Ancak özellikle böyle beşeri bir alanda akademi bilgisinin söylemsel olduğu, yani bilgiyi üretenin pozisyonu ve bakış açısıyla kurulan, dönemin epistemesi ile oldukça bağlantılı yapılar olduğu da iddia edilebilir. Bu açıdan kentsel dönüşüme götüren bu bilgilerin oluşumuna bakmak, parçalarına ayırmak bu bilginin oluşumu ile ilgili önemli ipuçları verecektir.

3.1.1. Kent Biliminde Sorunsallaştırma

“Aristophanes’in Kuşlar adlı oyununda takıldığı denetçi ve planlamacı Meton, insani işlevlerin ve kent mekanının düzenleyicileri olan Hippodamos’tan Haussmann’a kent planlamacılarının arketipidir. ‘Düz cetvelle’ der Meton, ‘bu çemberin içine bir kare yapacağım. Merkezde pazaryeri olacak ve bütün düz sokaklar burada birleşecek, tıpkı [...]etrafı düzgün bir şekilde ışık saçan bir yıldız şeklinde olacak burası’ Antik çağda hiçbir yerde böyle bir planlama yapılmadı, ama Aristophanes’in

yaptığı bu hınzırca şaka iki bin yıl sonra barok düşüncenin karakteristik tarzı haline gelecekti.”⁵⁹

Tabii kentlerle ilgili en çok söylem üreten bilim çevresi (yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere binlerce yıldır) kent plancıları ve mimarlardır. Kent plancılığı, adından anlaşılacağı gibi kentte bir planlama yapmak suretiyle iş görür. Bu disiplinde yapılan kent sorunsallaştırmasının başlangıç noktalarının çoğunda plansız kentin düzensiz bir kent olduğu yaklaşımı vardır⁶⁰. Düzen bir kentte şarttır. “Her şeyden evvel bir plan yapılması ve tatbik edilmesi lazımdır”⁶¹. Plan kentten önce gelen ve önce gelmezse kentin niteliğini düşüren bir unsurdur. “Planlı” olunmasının doğruluğunu iddia eden söylem kent varlığı ile birlikte dile getirilerek sorunsallaştırma başlatılmış olur. Bilgi alanları, kent planının nasıl yapılacağıyla alakalı olarak ortaya çıkar. Kent plancıları, meslek isimlerinden de anlaşıldığı üzere, plan olmadan var olamazlar. Planlar onlara hayat ve güç verir. David C. Thorns’a göre planlama aslında muhafazakardır ve “kent topluluklarının ve çeşitli nüfusların ihtiyaçlarını korumaktan çok planlamacıların güç ve pozisyonlarını korur (Simmie 1974, Angotti 1993).”⁶² Mevcut durumu planlı olsun veya olmasın kent, planlamacı perspektifinden nesneleşmeye başlar.

“Düzenli planlama yapılmazsa ciddi sorunlar yaşanır. Biz plancılar, mimarlar şehirleri kalbi, beyni olan birer canlı organizmaya benzetiriz. Şehirlerin yaşaması için sistemlerin doğru çalışması gerekir.”⁶³

Aynı zamanda bir iktidar insanı olan Kadir Topbaş’ın mimar kimliğiyle söylediği bu sözler, kent plancılığını zamansal eksene koyarak “düzenliliği” şart koşuyor. Düzenli, tekrarlanan ve belli aralıklarla yenilenen bir kent plancılığı zorunluluğuna işaret ederken aksinin ciddi sorunlara yol

⁵⁹ Mumford, ss. 216-217

⁶⁰ Keleş, 2004 s. 113

⁶¹ İhsan Bilgin, Günkut Akın, Burak Boysan, İstanbul 1910-2010, Kent Yapılı Çevre ve Mimarlık Kültürü Sergisi ve Kitabı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010. ‘Tan Gazetesi’ 12.10.1936, Sedat Eldem Röportajı, Fikret Adil

⁶² David C. Thorns. *Kentlerin Dönüşümü: Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam*. Çev. Esra Nal ve Hasan Nal. İstanbul: Sokak Yayınları, 2004, s. 179

⁶³ Kadir Topbaş’ın konuşması. Konut Kurultayı 2011, TOKİ, 03.04.2011, <http://www.2011konutkurultayi.com/speeches.php?sid=1> , 15 Mayıs 2011

açacağını ifade ediyor. Buradaki doğruluk kalıbı düzenli planlama ve aksinin büyük tehlike oluşudur; aksi durum –ki bu durum planlama ortadan kalkınca görülmeye başlar- bir sorundur. Ayrıca getirilen, kenti insan vücuduna benzeten diğer söylem de, olayı basitleştirmek sonucunu doğururken esas olarak kente müdahalenin kaçınılmazlığına işaret etmiş olur. Bu tarz eklemlemeler kentten önce, kentte (düzenli) plan yapılmamasını sorunsallaştırır. Plan düşüncesi kentin ihtiyacından veya sorunsallaştırılmasından değil öncelikle düzenli şekilde plan yapılmamasından kaynaklanır. Plana yol açan son zamanlardaki plansızlıktır. Plan, kent ihtiyacını karşılamaktan önce plan ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak kalkışılan bir faaliyettir. Bu eklemlemeler ihtiyaç olmasa da düzenli olarak planların –en azından kenti sorunsallaştırmaya hazır kent bilim çevrelerinin zihninde- üretildiğinin kanıtıdır.

Kadir Topbaş'ın yukarıdaki ifadesinde, üretilen planların direkt olarak yaşayanların ihtiyaçlarını hedeflediği belirtilmez. Daha ziyade bir insan vücudunun işleyişinden ve organlarından yola çıkarak bir planlama faaliyetinden bahsedilir. Tabi bu yaklaşımın yol açtığı sonuç, kente hasta teşhisi konulduğunda, hasta organlara müdahale hakkının elde edilmesidir.

Ama sorunsallaştırılan kentle ilgili planlama yapılırken, planın neye göre olacağına dair bir takım sorunlarla daha baştan karşılaşılır. Kimine göre şehir toplumsal ve iktisadi gereksinimleri ön planda tutarak planlanmalıdır⁶⁴. Bu tarz amaçları da gerçekleştirmeye muktedir bir bilim olması gerekir. Berikine göre ise şehir plancılığı fiziksel gelişime bir yön vermekte olan disiplindir. Bazısı konulan ulusal veya çevresel gibi aşkın hedeflere ulaşmaktaki bir amaç olarak tanımlar; yani iktidarın etkin bir aracı olarak ortaya koyar kent plancılığını⁶⁵. İstanbul için de çalışmış olan Martin

⁶⁴ “toplumsal ve iktisadi gereksinimleri göz önünde bulundurarak kentlerin fiziksel gelişmelerinin biçimlenmesine yön vermekle ilgili sorunlarla uğraşan bir bilim bir sanat ve bir uğraş alanı” Thomas Adams, Keleş, 2004, s. 109-110

⁶⁵ “Öte yandan J.T. Howard [...] fiziksel biçimlendirilmesinde daha ileri giden kimi toplumsal ve ekonomik amaçlara yönelmiş olduğunu da belirtir. S.F. Chapin de, kentsel

Wagner ise “bir şehirci için gaye, tasavvurlarının (hayallerinin) tahakkuk ettiğini (gerçekleştiğini) görmektir⁶⁶” diyerek, kent plancılığı için yapılan bir kent plancılığı gibi kendi kendisini gaye alan, oldukça egosantrik bir uğraşın portesini çizer.

Kent plancı erek belirleyici midir? Yoksa belirlenen ereklere yerine getirici mi? Bir erek belirleyici olarak bilgi hazinesini nasıl geliştirmelidir? Bir uygulayıcı olarak kendini konumlarsa katkısı ne olacaktır? Plan uygulanmıyorsa sürekli sorunsallaştırmak nedendir? Sürekli sorunsallaştırmanın kent hayatına yansımaları ne olur? Kent bilimi ile ilgili bu soruların cevabı ayrı bir konu olmakla beraber kent biliminin sorunluluğuna işaret etmesi açısından önemlidir. Bir diğer altı çizilecek konu ise, kent plancılığı amacının başka söylemlerle bir araya getirilerek eklenmesi ve bunun sonucunda farklı bilgi alanlarının ortaya çıktığıdır. Kentin iyiliğine dair söylemlerle anıldığında kent için, ulusalcı söylemlerle bir araya geldiğinde ulus için, toplumsal sorunların giderilmesine dair söylemlerle bir araya geldiğinde ise toplumsal kalkınma için yapılacağı sonucu çıkar kent plancılığının. Kent planlama, amacı değişik niteliklere sahip çok sayıda farklı nesne olarak yerini alır kent sorunsallaştırmasında. Bilgi mahiyetindeki bu nesnelere gücü direkt olarak etkiler, belirler. Ancak zaten bu söylemler bir yandan güç kaynağından, kent neye hizmet edeceğini belirleyen gücün kaynağından, iktidardan gelir. Buna yönelik ayrıntılar söylemler aşağıdaki “İktidar Odakları” bölümünde yer almaktadır. Burada önemli olan kent plancılığı ereğinin sorunsallaştırma sürecinde akışkan olması, girdiği doğruluk kalıplarına göre yön bulması, bunun yanı sıra kent plancılığının dümeninde oturduğu için oldukça önemli bir unsur teşkil ettiğidir. Ereği kendisine çeviren plancı, kentleri dilediği gibi şekillendirmekte büyük bir adım atmış olur.

Bu tezde yer verilen, kenti daha ziyade planlama amacıyla sorunsallaştıran Türk kent bilimcileri, özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında

alanların büyümesi ve gelişmesi için önceden saptanmış ereklere ulaşmakta kullanılan akılcı yöntemi kent planlaması olarak tanımlamaktadır”, Keleş, (2004), s. 110

⁶⁶ Tan Gazetesi, Münakaşa Köşesi, Fikret Adil, 02.10.1936, İstanbul 1910-2010

faal olanlar, yaptıkları işe -her ne kadar kent ölçeğinde bir iş yapıyor olsalar da- sadece kentsel değil, aynı zamanda bölgesel ve ulusal çapta bir iş olarak yaklaşıyor gibidirler. Bölgesel ve ulusal çapta yerleşme planlanarak aslında kalkınmanın, gelişmişliğin, medeniyetin planlandığı veya planlanmasına katkıda bulunduğu bir bilim alanı olduğunu düşünürler. Kentler planlanacaktır; ama sadece kentsel bakışla değil, bölgesel ve ulusal perspektiften de... Kentin değişimi, yenileşmesi, dönüşümü uygulamaları için konulan hedef ve ilkeler aslında öncelikli olarak o kentle ilgili değil ülke ile, ülkenin kalkınmasıyla ve medenileşmesiyle ilgili olacaktır. Bu da öncelikle bölgesel etkileşim ve yapıyı göz önüne almak demektir. Kent insanları kentteki bir projeye bakarken projenin öncelikli olarak kendilerinin yaşamını doğrudan etkileyen yaşadıkları kent için değil, ülke için, ya da belki bir komşu kent için iyi olduğunu düşüneceklerdir⁶⁷. Yerel planlarla ülkesel planları bağlayan, aradaki bağlantıyı sağlayan bölgesel planlardır. Ulusal bakışla kent planı yapmak coğrafi bir plan organizasyon yapısını, planlar arası ve bölgeler arası hiyerarşinin kurulmasını gerektirir. Ülkedeki, merkezi iktidarı gözetken kent planlarının başı ülkesel plan, alttaki kent planlarının bölüm şefleri ise bölgesel plandır.

Osmanlı'nın şehir uzmanları da hayallerinde olması gereken bir şehir fikrine sahiplerdi ve gittikleri görevleri bu fikre göre yerine getiriyorlardı. 19. yüzyılın ortalarında sahip olunan bu fikir düzgün bir Avrupa şehri yaratmaktı. Söylem yerini bulmuş, şehircilerin işlerine yön vermeye başlamıştı⁶⁸.

Bu planların önemli kısmı, kent planları da dahil olmak üzere, sadece ülkedeki vatandaşların ikametini gözetmekle kalmayacak, ülkenin

⁶⁷ [...] bölge planlaması, soyut ve genel düzeyde olan ulusal planlar ve politikalar ile somut ve yerel düzeyde yer alması gereken yerel planlama eylemleri arasında bir bağ işlevi görür [...] bölgesel planlar yerel fiziksel çevrenin biçimlenmesine ve nüfusun dağılımına etkide bulunabilecek türlü araçları elinde bulundurur [...] bölgesel planlama olmazsa kentler planlama kararlarının birbirleri üzerindeki etkilerini hesaba katmak gereğini duymazlar [...] bölgesel planlama yapmaya itiraz edilmekte, bunun ulusal kalkınmanın hızından özveride bulunmayı gerektirdiği [...], Keleş, (2004), s. 337

⁶⁸“Dilekçe kabul edildi ve anlaşıldığı kadarıyla yeni bir usule başvuruldu. Kente davet edilen devlet memuru bir mühendis doğruca yapılaşmanın tasarlandığı yere giderek topografik ölçümler yaptı ve yeni kent için “düzgün bir Avrupa kentine yaraşır” (CCC, c. 24, Selanik, Aralık 1850) bir plan hazırladı.” Yerolimpos, Dumont & Georges (1996), s. 41

kalkınmasında da en azından bir rol oynama iddiasında olacaktır. Kalkınma ile kastedilen, verilerle ifade edilen ekonomik kalkınmadır. Kent planlamasının ekonomiye direkt katkısının olabilmesi her zaman rastlanacak bir sonuç olarak görünmese de bu ilke benimsenmiştir. Herhalde bu tarz özel sonuçlar doğurmasının özel bir beceriye ihtiyaç duyduğu apaçık olduğundandır, şehir plancılığı bir sanat alanı olarak nitelenebilmiştir⁶⁹.

Çağdaş ve bugün okullarda kitapları okutulan kent bilimcilerden Ruşen Keleş'in kapsamlı çalışması olan "Kentleşme Politikaları" kitabında kentleşme politikası şöyle tanımlanır:

"Köylerden kentlere olan nüfus akınlarının hızını, biçimini, coğrafi dağılışını, ülkenin kalkınmasına yardım edecek biçimde etkileyen eşgüdümlü politikaların tümüne "Kentleşme Politikası adı verilir" [...] Kimi ülkeler kentleşmenin hızını kısımayı, kentlere akın eden kitlelerin bir kısmının olsun köylerine geri çevirmeyi denemiş, ancak bu çabalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. [...] Geçen yüzyıl "Laissez faire"di. Ama artık bu değişti. Kentleşme sürecine tüm araçlarla katılmakta, devletler bu sürecin ekonomik yararlarını arttırmanın, toplumsal sakıncalarını da azaltmanın yollarını aramaktadırlar [...] bazı ülkelerde desantrilazisyon süreçleri gerçekleşmiştir."⁷⁰

Kentleşme artık köylerden kentlere gerçekleşen nüfus akınlarının sonuçlarıdır Keleş'e göre. Buradaki önemli nokta, kentin kendi içerisindeki bütünlük arayışının ötesine geçmiş, kentleşme ve bu bağlamda uygulanan politikaları ülkesel kalkınma amacına hizmet eden bir alt araç olarak göstermiştir. Uyulması gereken bütünlük bu eklemlemeyle boyut değiştirmekte, aslında birden fazla boyut kazanmaktadır. Keleş yerel düzeydeki 'yatay' kentleşme hedeflerini yadsımazken ulusal düzeydeki 'dikey' hedeflerle kentleşme politikalarını bir başka katmanda üç boyutlu hale getirmektedir. Bu kadar genişletilen bir hacmin içini dolduracak kentleşmeyle kent sakinlerinin başa çıkması zor görünmektedir.

Kent hedeflerinin dışına çıkarak, devletin belli ilkelerle bazı bölgelerdeki yaşama müdahale ederek yavaşlatması (ikamet hızının

⁶⁹ "Türk kent bilimcileri kent plancılığını "ulusal bir yerleşme ve kalkınma planı [...] gerçekleştirilmesini de kapsayan bir sanat ve çalışma alanı [...], Keleş, 2004, s. 110

⁷⁰ Keleş, 2004, s. 52

yavaşlatılması, ekonomik canlılığı dizginlenmesi, yaşam vergilerini arttırması vb.), bazı bölgelerdeki yaşamı müdahale ile canlandırmaya çalışması, bazı bölgelere göçü, bazılarında ise ters göçü özendirmesi, ekonomik canlanmayı, işsizliği azaltıcı tedbirler alması, nüfusun ülkede dengeli dağılımını gözetmesi, böyle zıt yönde ve ulaşılmaması güç hedeflerle yola çıkmak artık olağan fikirlerdendir. Devlet bu fikirleri ülkesel amaçlarla, eşitliği ve her yerde belli bir “kalkınmayı” sağlamak amacıyla ortaya koyar. Gönenç (refah) devleti misyonuyla direkt olarak günlük yaşam temposuna, ihtiyaçların karşılanma becerisine müdahale etmekte bir sakınca görmez⁷¹. Ülkesel hedefleri diğer hedeflerin üstüne koyar; neredeyse otomatik olarak. Bu şekilde bir hedef hiyerarşisi yaratılır. Bölgesel ve kentsel hedefler sadece ülkesel hedefi karşıladığı sürece kabul görür. Ya da sadece ülkesel hedeflerin mümkün kıldığı kentsel hedefler yerine getirilebilir. Bu her alt hedefi, ülkesel hedefin kölesi yapar. Bu şekilde hiç bir alt hedefin varlığının ve sürekliliğinin bir garantisi yoktur. Bir kentsel hedefin sürekliliğine inanmak ve ona göre uzun vadeli konumlanma gerçekleştirmek neredeyse imkansız hale gelmektedir. Üst hedef her alt hedefi, dolayısıyla kentsel yaşamın ihtiyaçlarının giderilmesini riskli hale getirmiştir. Bir zaman sonra alt hedefler yok olmaya, en azından üst hedefin belirlenmesini, belirlendiyse ona doğru atılacak adımı beklemeye başlar. Bu şekilde alt kent hedefleri anlamını yitirir ve erir; üst hedefin kendisini önemseyeceği günü bekler. Mevcut kentsel dönüşüm söylemi de benzer şekilde üst, hatta ülkesel hedefin de üstünde mevcut en üst söylemdir. Her türlü ülkesel, bölgesel, mikro, bölümsel, kişisel hedefi ikinci sınıflandırır; köleleştirir ve yok eder.

Keleş, yaklaşık son iki yüzyıl önce bu topraklarda yapılmaya başlanan kent planlamasını savunur. Son zamanlarda ortaya çıkan post-

⁷¹ “Eşitsizlik ve dengesizliğin büyüme sürecinin doğasında olduğu kabul edilse bile son çağın geliştirdiği toplumsal gönenç devleti anlayışı, bu dengesizlikler karşısında hareketsiz kalmamayı, yoksul ve zengin bölgeler arasındaki ayrımların hiç değilse bir kesimini ortadan kaldırmayı gerektirmektedir [...]Günümüzde bölgesel dengesizliklere devlet karışması hemen hemen her ülkede çok doğal karşılanmakta, ulusal ve uluslar arası kalkınma kuruluşları bu karışmanın biçimine ilişkin öneriler ve politikalar geliştirmektedirler.” Keleş, 2004, s. 350-351

modern yaklaşımlarla planın verdiği zararların ortaya serilmesi, plansızlığın teşvik edilmesine karşı çıkar ve “ [...] oysa sağlıklı ve düzenli bir kentleşmeye en büyük zararı planı önemsemeyen, plan karşıtı anlayışlar verir⁷²” der. Plan karşıtı anlayışın bu şekilde eklemlenmesiyle kötü bir nesne olarak ortaya çıkar plansızlaşma yaklaşımı. Bazı hakikat oyunları nefret etme/ettirme düzeyinde olumsuz bir söylemle çalışır ve aşırı olumsuzlamaya yol açarlar. Plansızlığın sorun edilmemesinin sorun edilmesi saldırı mahiyetinde söylemlerle dile getirilmiştir.

Genç Türkiye Cumhuriyeti de kentlerinin düzenlenmesini şehir bölgelere ve mimarlara emanet etti. Şehrin yaşaması gerektiği tecrübeleri belirleyip kenti tasarlayacak, plan ve projeler çizecek olanlar bu teknokratlardı.⁷³ Ankara Cumhuriyetin ilk yıllarında bu yaklaşımın eseri olarak kuruldu. Bu plancıların sorunsallaştırdığı kent varlıklarından birisi bahçesiz ev deneyimi yaşayamamaktı; bir anlamda bahçesiz evlerdi. Bahçesiz ev varlığı, bahçeli ev iyidir söylemiyle bir araya getirilip sonunda bahçeli evler tasarlandı ve yapıldı (Ankara Bahçelievler semtinin ve bahçeli diğer binaların ortaya çıkışı). Bu uygulama başlangıcından önce hem bahçesizliğin sorunsallaştırılması ve ikamet etme nesnesinin bahçesizlik üzerinden ele alınmasının yanı sıra, yapılan proje bahçeli evler istenmesi gerektiğine, istenenin bahçeli evler olduğuna yönelik bir doğruluk kalıbı koymuş oldu ortaya. Bahçeli ev isteyen bir kişi olmak daha muteberdi artık. Dahası estetik hedeflerle hazırlanmış projelerdi bunlar⁷⁴.

Cumhuriyet’in ilk yılları sadece Ankara’nın değil, diğer kentlerin de, gerek merkezi iktidar tarafından, gerekse de yerel iktidar tarafından sorunsallaştırılmasına sahne oldu. Yerel basın da bu sorunsallaştırmayı destekliyordu. Bunu yapanlardan birisi İzmir’di. 19.yüzyılın ortasından

⁷² Keleş, 2004, s.54

⁷³ “[...] 1934 yılında çıkarılan 2763 sayılı Belediyeler İmar Heyetinin Kuruluşuna İlişkin Kanundur. Ayrıca mimarlık ve mühendislik mesleği için çıkarılan yasayla da kentlerde bina yapımı diplomalı meslek adamlarının tekeline bırakıldı” İlhan Tekeli. *Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009, s. 115.

⁷⁴ “[...] batıda gelişmiş olan “bahçe kent” ütopyasının Türkiye’ye yansımaysıydı [...] sadece estetik kaygılarla hazırlanmasıydı”. Tekeli, 2009, s. 115-116,

itibaren yerel basın tarafından sorunsallaştırılan bu kente, Ankara'nın imarı yarışmasına katılan uzmanlardan birisi olan Alman mimar Hermann Jansen davet edilmiş ve İzmir Belediyesi tarafından 31 adet soru sorularak bir ön inceleme niteliğinde rapor hazırlattırılmıştır. Jansen'in bu sorulara verdiği cevaplar arasında cadde genişlikleri, kaçak ev veya gecekonduların görünümündeki evlerin durumları gibi yıkımı gerektirecek konulara pek yer verilmemiştir. Ancak o dönemlerde batı kentlerinde uygulanan planlar ile benzer öneriler dizisi sunulmuştur. Sokakların havalandırılması, park ve sıra evler yapılması gibi öneriler yer almıştır Jansen'in cevaplarında⁷⁵.

Mimarlar Sedat Eldem ve Arif Hikmet Holtay da Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul'u sorunsallaştırmış, kentle ilgili yapılması gerekenlerin arasında Beyoğlu'na karakter vermek, kenti mıntikalara ayırmak, boğazdaki her köy meydanını açık bir limana çevirmek, Haliç'ten sanayiye çıkartmak vb. öneriler bulunmaktadır⁷⁶. Bu savlar doğrultusunda projelerin sonradan İstanbul Boğazında yürürlüğe konulduğunu biliyoruz. Tabi bu tezin konusu şehir plancılığı veya mimarların kente yaklaşımlarının analizi değildir. Şehir plancıları ve mimarlar açısından ele alınan kent sorunsallaştırılmasına ve katkıda buldukları dönüşüm söyleminin niteliğidir. Bu paragrafta belirtilen fikirler aynı söylemin, -az da olsa- kenti yıkıp yapmanın mümkünlüğü ve "güzel" bir şey adına yapıldığından doğruluğu üzerine kuruludur. Yıkıp yapmadan gerçekleştiremeyecek fikirlerdir bunlar. Beyoğlu, Haliç ve Boğaziçi köyleri, kenti belli doğrultuda değiştirmek iyidir doğruluk kalıbıyla, bu kalıpların marifetiyle kurulan, "açık liman", "karakter",

⁷⁵ "Profesör şehrin vaziyeti ve ihtiyaçlarına göre fikirlerini kısaca bildirmekle iktifa etmiştir. Belediye tarafından tevdi edilen otuz bir sorunun cevapları mumaileyh tarafından verildiğini yazmıştı. Belediyenin suallerine verilen cevapları aynen derç ediyoruz [...] Sokakların iyi bir surette havalandırılması (deniz rüzgarı ile) lazım olduğu gibi muvafık bir şekilde tevsiide de labüttir....Parkların bir şehir senekesinin ahvali sıhhiyesi için tamamen büyük bir kıymeti haiz olabilmesi için bunların etrafında munakale bulunmaması ve mukta sokaklarla kesilmiş olmaması şarttır [...] İzmir'de çok sevilen ve yüksek mahallelerde çok güzel manzara teşkil eden tek aile evleri en doğru ve esaslı bir inşaat tarzıdır. [...] sıra evler iktisadidir. Büyük apartmanlar inşası hareketi arzı nokta-i nazarından da caiz olmaz [...] Şehrin bünyesini kavrayacak umumi inşaat planı bu meselenin tavzih ve teşrihine imkan verir." "Zeki Arıkan. *İzmir Basınından Seçmeler*: 1923 – 1938. 'Yansen'in Cevapları 31 Soru Nelerdir?'. Yeni Asır, 26 Nisan 1932, sayı: 8022'. 'İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2003, s. 362-367

⁷⁶ Tan Gazetesi, Sedat Eldem röportajı, Fikret Adil, 19 Ekim 1936, İstanbul 1910-2010

“sanayisiz bölge” gibi bilgi alanlarından geçirilip sorunsallaştırılarak, sonunda üzerinde düşünülecek birer nesneye ve hayaller de birer söyleme dönüştürülür.

Kent planlamacıların kente yaklaşma biçiminin, akıllarında nasıl bir şehir olduğuyula çok alakası vardır tabii. Bu tez kapsamında incelenen çoğu kent bilimci, akıllarında bulunan aşkın bir kent yapısı hayali ile hareket eder görünüyor. Kent planlama ismiyle bir bilim çıktığından bu yana, yani aydınlanma sonrasında, anlaşıldığı kadarıyla özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren, geniş ve düz caddeler, belli sınıflar için aynı tarz binalar, geniş yeşil alanlar ve barok tarzında süslü ve ihtişamlı eserlerden oluşan bir şehir alanına özlem göze çarpıyor.

Kent estetiği de çok önemli oldu bu kent plancılar için. Estetik için yapılan tartışma ve öneriler çok kıymetliydi. Kent bilimci Gönül Tankut’a göre erken Cumhuriyet dönemi iktidarında kentsel estetiğe önem vermek alelade bir haslet değildi⁷⁷. Kentsel estetik tartışması, daha sonra yok olmasına, körlenmesine hayıflanılabilecek kadar yüksek bir duyarlılık eseri idi. Tankut estetiğin dikkate alınması gereken bir kent özelliği olduğunu ve bu konudaki tartışmaların da çok fayda sağladığını belirtir.

Görsel bütünlük çoğu kent bilimcisi, iktidar odağı ve kişi tarafından gözetilmiş, ifadelerde ve eklemlenelerde yerini bulmuştur. Görsel bütünlüğe kent bilimcileri tarafından makroform da denir.⁷⁸ Makroform bir anlamda şehrin yerleşiminin (bir) aklın beklediği şekilde belli bir düzeni sergilemesidir. Tamamıyla şehrin bir bütün olarak algılanmasını var sayan bir kavramdır. Formun tekliği üzerinden kentin görüntüsünü sorunsallaştıran bir yaklaşımdır. Makroforma inanan kent bilimciler tarafından kent incelenirken makroformu hakkında bir tanım yapmaya çalışılır. Onun var

⁷⁷“Bu dönemin (1923 – 27) [...] çarpıcı [...] yönünü belirtmek gerekirse [...] kamuoyunun kentsel çevrenin çirkinliğine karşı duyarlılığıdır. O kadar ki parlamento üyeleri kentsel estetik tartışmasına girişmişlerdir [...] bu duyarlılık daha sonra körlenecektir”, Gönül Tankut. *Bir Başkentin İmarı Ankara: (1929-1939)*. Ankara: Anahtar Kitaplar, 1993, s. 59

⁷⁸ “Ne var ki bir dizi bilinçli adım atılırken, sabırsız ve aceleci yapılaşma da sürmektedir. Bu çarpık yapılaşmanın somut örnekleri bir kent imajı ve düzenli bir makroform yaratmaktan çok uzak, görsel ve yapısal düzeyleri açısından umut kırıcıdır. Bu durumun utancı da Şehremaneti’ne aittir” Tankut, s. 59

olması ve tanımı yapana uyması gerekir. Makroformla kent imgesi arasında doğrudan bir ilişki var olmalıdır. Birisi diğerini doğurur veya ikisinin içerisinde de bir diğerinin bulunduğu söylenebilir. Ne zaman nasıl şekillendiğine, nasıl olması, nasıl bir değişim göstermesi gerektiğine dair pek çok belirsizlik olmasına rağmen kentsel planlamaya yön veren bir doğruluk kalıbıdır.

Kent bilimcisine göre sabırsız ve aceleci yapılaşma çarpıklığı doğurur. Çarpıklık içemeyen bir makroform bilinci o kadar kuvvetlidir ki bu beklentiye karşılaman bir kent formu bir utanca bile yol açabilir. Demek ki yapılaşmada sabırlı olmak gerekir. Sabırsız olmayı ve acele bir yapılaşmayı gerektirecek tüm koşullar göz ardı edilmelidir. Yapılaşma sabır işidir ve ağır gerçekleşmelidir. Ağır ve sabırlı (hangi yapı için ne kadar süre?) inşaat iyi olur, hızlı (hangi yapı için ne kadar süre?) yapılıncı ise kötü? Ama sabırlı bir yapılaşma ile bir makroforma, yani belli form özelliklerinin genele yayıldığı bir kente kavuşulabilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından sonra modernite projesiyle çizilen hayal yerine gelmedikçe kanun çıkartılmaya, halkı temsil ettiği söylenen meclisin desteği alınmaya çalışıldı. Bu şekilde modern planlama çizgisi korunmaya, özellikle istenmeyen yapılaşmaya karşı baskıcı aygıt -polis gücü ve yıkım ekipleri- kent planlama için canlı tutulmaya çalışılmıştır. Ancak bazı araştırmacılara göre o günün (1950'lerin) yönetimi modern olması beklenen şehirleri bir takım emrivakilere karşı korumaktan acizdi⁷⁹. Emrivaki ile yapılan yapılar vardı. Bununla gecekondulaşma kastediliyordu. O ikamet, emrivaki gibi tek taraflı ve zorla gerçekleşen bir eylemi imleyen bir kelime kullanmak suretiyle “bunlar kötüdür” söylemiyle beraber anılmış, kötü anlamda ifade edilmiş oluyordu. Oluşan bilgi alanına göre emrivakiye izin veren, belli bir çizgiyi sürdüremeyen iktidar haline geliyordu. Tüm bu eklemlemelerle nesneleşen o dönemki yönetimin kifayetsizliği üzerinden, sonraki iktidarlara bir doğruluk kalıbı oluşturuluyordu aynı zamanda.

⁷⁹ “Bu şekilde sürekli olarak modernist çizgi korunmaya çalışılmıştır. Oysa kentlerde sürekli olarak gecekondulu kuşakları oluşmakta, modernite çizgisinin dışında emrivakiler yaratılmaktadır”, Tekeli, s. 118,

Sonraki yöneticileri, gecekonduların emrivakilerine engel olunmazsa kötüleneceği gibi bir endişeye sevk edebilirdi bu olumsuzlamalar.

Bu tezde yer bulan Türkiye'nin kent plancıları da gecekondunun bir gelir veya birikim yaratma aracı olarak kullanılmasını eleştirmiştir. Diğer taraftan gecekondunun, ülkede dezavantajlı olarak hayata başlayan kesimin barınma ve kendi çağında bir kaynak yaratma imkanı sağlayan bir konut olarak ele alındığı pek görülmedi. Bu kent bilimcileri için hiç de önemli ve faydalı bir yaklaşım değildi bu. Tersine zararlıydı. Gecekonduların sakininin mağdur olarak görülmemesi gerektiği, gecekondunun bir rant aracı olduğu söylemleri sık sık kullanıldı. Gecekondular sadece barınma gibi temel bir ihtiyacı gidermek için gecekondularını inşa ediyor olursa daha güçlü bir konumda kalacaktı. Oysa gecekondularını satar ve para kazanır duruma gelirse bu gücünü kaybedecekti. Bu sebeple kent bilimcilerin bir kısmı, konut edinme hakkı, adalet, eşit şartlara sahip olmak, insan hakları vb. gibi eksenlerde konuyu tartışmadan gecekonduların alıp satılmasına, sanki tümü bu şekilde rant sağlamış gibi vurgu yaparlar⁸⁰. Başlangıçtaki gecekondulaşmayı anlayışla karşılayan, gecekondularına yapılanları hayatta kalmak adına yaratıcı bir emek sarf etmek olarak adlandıranlar da, gecekondular olarak nitelenen konutlarda yaşayanları, artık bilaistisna yaşam savaşının dışında ve ticari amacın içerisinde gösterirler⁸¹. Ancak bu ifadeler bu kent bilimcileri tarafından çoğunlukla sadece gecekondular için kullanılmakta, aynı eklemlemeler gerçekten ticari amaçla yapılan (işgalli veya işgalsiz, izinli veya izinsiz, tapulu veya tapusuz) diğer konutlar için bir kullanılıp bir sorunsallaştırma başlatılmamaktadır. Yani sorunsallaştırılan ticari amaçla kanun dışı yapılaşma değil, özellikle gecekondular olmakta, bu şekilde ortaya konan metin gecekonduların olumsuz yönlerini sıralama çabasına dönüşmektedir. Zaten sorunsallaştırılmış ve gecekondular isimli

⁸⁰ "Gecekonduların alanlarının ıslahı (bu gelişmeler) gecekondular yapımının ticarileşmesini getirmiş, gecekondular toplumun bu kesimi için yalnız bir barınak olmaktan çıkarak, kentin oluşan rantından nemalanmayı sağlayacak bir yatırım aracı haline gelmiştir", Tekeli, s. 127,

⁸¹ "[...] Başlangıçta gecekondular bireylerin yaratıcı gücünün ve kendine yardım kararlılığının ürünü olan [...] İkinci aşamada ise süreç kısmen ticarileşmiştir [...] Son aşamada ise bireyin ve aile üyelerinin emeği tümüyle üretim sürecinin dışında bırakılmıştır." Keleş, Ruşen, Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Onbirinci Baskı, (2010), s. 492

nesneye dönüştürülmüş zor koşullarda barınma ihtiyacını giderecek şekilde inşa edilmiş bu kent varlığı tekrar tekrar hakikat oyununa sokulmaktadır.

Plancılar tarafından düşük standartlı olarak görülen gecekondu bölgelerinin neden düşük standartlı oluşuna dair çeşitli açıklamalar geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu açıklamalar ne kadar makul ve mantıklı görülürse, o bölgelerin düşük standartlı oluşuna dair algıyı o denli güçlendirecektir. Yoksa söylenenlerin tamamı ispatlı değildir. Bu şekilde yapılan mantığa uygun kurgular, daha sonra o bölgelerde mevcut olanın yıkılarak onların yerine kurulması istenen konutların yüksek standartlı sıfatını kullanabilmelerinin yolunu açmakta, kentsel dönüşümün önündeki engelleri kaldırmaya yaramaktadır⁸².

Keleşe göre gecekonduyla kentçilik katmanında uğraşmak, sorunlarla dar anlamda uğraşmaktır. Kentçilik sorunları ve bu odadaki uğraşı dar anlamdır, ancak çözümü toplumsal ve ekonomik boyutlara taşımak dar anlamda uğraş değildir. Bu şekilde mikro düzeyde çözüm arayışları küçümsenmekte ve caydırıcı bir söylem geliştirilmektedir. Aksine olarak, gecekondu sakinlerinin dar anlamda çözüme ihtiyacı vardır veya dar anlamdaki bir çözüm onlara yeterli gelmektedir⁸³. Yeter ki hızlı olsun.

Gecekonduların yok edilmesini savunan kent bilimciler göre, bunları uzun süreli önleme esas erek olmalıdır⁸⁴. Bu da ancak sorunların kökünden ele alınması, yani bir köken çalışması yapılması, kökenlerin ortaya çıkarılacağı bir analizi gerektirir. Gecekondu öyle yüzeysel ele

⁸² “Özel otomobil sahipliğinin gelişmesiyle birlikte, kentin çevresini oluşturan gecekondu halkaları aşarak merkeze daha uzak konumlarda yüksek ve orta gelirli grupların konut alt kentleri oluşturmaya başlamıştır. Arada kalan eski gecekondu alanlarında çok katlılaşma, düşük standartlı apartmanlaşma gelişmiştir. Bu gecekondu halkasının kentin yüksek gelirliilerinin bulunduğu konut eksenlerine yakın kısımlarında gecekonduların tasfiyesi, onun yerine yüksek gelir gruplarına dönük, yüksek standartlı konutların alması projeleri geliştirilmeye başlanmıştır.” Tekeli, s. 132.

⁸³ [...] bu politikayla gecekonduların hem ekonomik ve toplumsal, hem de dar anlamdaki kentçilik sorunlarının çözümüne çalışılacağı açıktır. [...] daha önce çıkarılmış gecekondu yasalarında da...iyileştirme, ortadan kaldırma ve önleme erekları bulunmaktadır” Keleş, 2004, s. 507

⁸⁴ “Uzun süreli önleme ise büyük kentlerdeki gecekondu sorunlarının kökünden ele alınması kentlere olan aşırı nüfus akınlarının gereksiz ve verimsiz bir yığılma biçimini almasının önlenmesidir”, Keleş, 2004, s. 508

alınacak bir olgu değildir. Kente nüfus akımı bilim çevrelerinin içinden çıkamadığı bir vakıadır. Şehre göç olmazsa şehirleşme gerçekleşemez, Ötesinde, kentlerin, dolayısıyla ülkenin üretim artış ve kalkınma hızı düşer. Kente göçü yavaşlatmak bu açılardan bir risk içerir. Yavaşlatmamak ise gecekonduyu getirir. Bu bir açmazdır.

Ancak açmaz çabuk aşılır. Aşırı kentleşme, özellikle de gecekondululara kentleşme o kadar büyük bir sorundur ki kalkınmanın yüksek hızından bile vazgeçilebilir. Kent bilimi öyle etkin bir olgudur ki, kendi savunduğu sorunların temelinde olduğunu iddia ettiği ekonomik ve toplumsal sorunları giderecek olan kalkınmanın engellenmesini bile meşru şekle sokar. Alternatif yöntemler araştırılmalıdır. Mesela aslında kente doğru gerekli ve aşırı olmayan bir nüfus akını sağlanmalıdır. Demek ki böyle, kontrol edilebilecek, doğru, gerekli ve aşırı olmayan bir nüfus akını olabilir; böyle bir rakam tespit edilebilir ve akın bu şekilde faydalı bir hale dönüştürülebilir.

Kalkınmayı hızlandıran bir nüfus akınının kent bütünlüğünü bozmayacak, ötesinde zihinlerdeki kent bütünlüğü ütopyasına doğru bir adım olmasını sağlayacak başka yöntemler var mıdır? Elbette. Göçmenler eski kültürlerinden vazgeçebilirler, kente ve yaşayış şekline uyum sağlayabilirler. Tabi yaşadıkları evleri de o tarif edilen kente uygun hale getirmelidirler. Peki, daha önceden gelip kent bütünlüğünü bozanlara karşı ne yapılmalıdır? İşte onlara karşı da kentsel dönüşüm projeleri iyi bir alternatif yöntem olarak ortaya çıkar.

Planlanmayan her yapılaşma, planlansa bile belli ilkeler çerçevesinde planlanmamış olan her yerleşim titiz planlara inanan plancı tarafından reddedilir. Geniş caddeler, işlevsel alanlar, anıtsal yapılar vb. gibi bu plancıların planda aradığı, göremezse beğenmediği belli unsurlar vardır. Dahası plan olmayan yerin bu plancı tarafından beğenilmesi mümkün değildir. Gecekondu ile plan aynı yerde bulunmaz. Bu açıdan plana inanan bir plancının gecekonduyu yermemesi mümkün değildir. Konulan kurallardan, aşkın ilkelerden bağımsız, sadece sahibinin ve o bölgenin

uygun gördüğü şekilde, o kişilerce istenilen yere yapılan bir konut plancısına hoş görünemez. Plancı gecekondulu bölgedeki yapılaşmanın kendi içindeki kurallarına bakmaz. Mantığını sorgulamaz. Plansızlıkla eşanlamı olan bu olguyu toptan ve baştan reddeder. Sadece reddetmekle kalmaz, onu ölümcül hastalıkla eş tutar. Bu hastalık kanserdir⁸⁵. Ölümcül hastalık bir illet tir ve hemen kurtulmak gerekir. Kanser olduğuna göre aynı zamanda sebebi bilinmez, durdurulamaz; yayılan, sonunda da öldüren bir hastalıktır. Bu durumda gecekondunun lanetlenmesi ve defetmek için elden gelenin yapılması gayet doğaldır.

Gecekondudan dolayı kent ölür mü? Yani gecekondular yapıldı diye bir şehirde yaşam azalır ve yavaşlar ve durur mu? Gecekondular ortaya çıktığı için bir kent daha az cazip hale gelmiş olur mu? Kent nüfusunun artmasının kentte en azından ekonomik bir canlanmaya yol açacağı açıktır. Gecekondulaşma nüfusu arttıran bir olgudur. O zaman kanser gibi öldürücü bir hastalığa neden benzetilir gecekondulaşma? Bu da kenti ayrı parçalardan oluşan fiziki bir yapı olarak değil, yabancı bir zerreyle niteliği azalacak bir saf sıvı olarak ele almaya benzer bir durumdur. Kentin saflığının bozulması onun ölümüdür planlamaya bağlı plancılara göre. Kent plancının kafasındaki planlara göre gerçekleştiği sürece bir kenttir. Yoksa kent ölür, kent yaşamı ölür. O yerleşimde capcanlı bir yaşam sürülse de o bir kent yaşamı olarak kabul edilmez; bir yaşamdır ama kent yaşamı değil. Kent yaşamı kanserli hücreler sebebiyle ölmüştür. Buna dayanarak plancı için hayalindeki kente ulaşmak veya bir kenti kent olarak var edememek gibi bir sorun vardır. Bu plancının uğraşısını canlı kalma durumuna erişecek kentler oluşturmaktır.

Kent bilimci sadece kenti ve fiziki planlamasını değil, kentteki yaşamı da sorunsallaştırabilir. Ruşen Keleş'in yaşam tarzıyla ilgili yazdıkları şöyledir:

⁸⁵ “Şevket Süreyya Aydemir'in “kentlerin kanserleşmesi” olarak adlandırdığı gecekondulaşma, büyük kentlere damgasını vurmuştur “ Keleş, 2004, s. 75

“Kentlerin sağladığı olanaklar sayesinde gecekondu ailelerin beslenme giyinme sağlık ve temizlik gibi özdeksel değer ve alışkanlıklarıyla tinsel yaşantılarında ve değer sistemlerinde önemli değişimler olmuştur. Bununla birlikte eşlerini bir işte çalıştırmak istemeyen erkeklerle, gelin alayları, başlık, çeyiz gibi alışkanlıklarını koruyanlara, çatal bıçak kullanmayan, aynı kaptan yer sofrasında yemek yeme alışkanlığını sürdürenlere rastlamak olanaklıdır [...] Bu kültür anakentlerimizin yaygın ve egemen kültürü durumuna gelmektedir.⁸⁶”

Kent bilimci, kentin yaşayanlarıyla, yaşayanların davranış tarzından ortak alanlarda görülenleri değil, evlerin en içindeki, neredeyse diğer insanların hayatını, o çevrenin dışını hiç etkilemeyen yemek yeme, evlenme, eğlenme, aile kurma tarzına kadar girip sorunsallaştırmaktadır. Köyden gelenlerin yaşam tarzını elinden almak ister görünmektedir. Kendisinin ayakta, döner masada veya çubuk kullanarak yemek yiyenlere yönelik bir eleştirisi yoktur. Buradan yola çıkarak bu yaşam tarzına ait, yani köy etiği unsurlarını, köyden getirilen davranış tarzlarını hızlıca kümeleştirilmektedir. “Bu şekilde yaşanmaz” tarzı bir söylemle eklemleyerek sorunsallaştırdığı kentte süre giden köy etiğini, gecekondu kültürü gibi bir isim takarak ikinci kez nesneleştirir. Artık gecekondu da bir gecekondu kültürü vardır. Bu gecekondu kültürü –tam ayrıntısına bakılmasa da- bir tarafından çeyiz düzülen, diğer tarafından yer masasında elle yemek yenen, gecekondu bölgelerinde ve bu bölgelerdeki her evde bulunan bir nesnedir. Bu hakikat oyununa, kentin diğer kesimi perspektifinden bakılarak takılan doğruluk kalıplarına göre hiç de tasvip edilen bir nesne değildir.

Peki, bu yaşam tarzının ne zararı olacaktır istenen tarz ikamete sahip diğer kent kesimine? İşte orada, istenen tarzda yaşayan kesime, pek de yaşamadığı bir deneyim kendi deneyimiymiş gibi benimsetilmeye çalışılır. Bu gecekondu kültürü kente egemen hale gelmiştir. Kent kültürüne de egemen olmak üzeredir. Her yerdedir ve her yerde olan bu kültür sebebiyle kendi (kent) kültürümüz (bir çeşit) tehlikededir. Yok olabilir. İşte yaşanmadan kurulan bu deneyim ‘bu yaşanmıştır, sen de yaşamış olmalısın’ imasıyla herkese yayılmaktadır. Hakikat oyunu yaşanmış gibi benimsenen

⁸⁶ Keleş, 2010, s. 500

bu deneyimi reddeder ve nesneleşen gecekondu kültürüne, gecekondu bölgesi olarak adlandırılan alandaki konutlara ve buralarda yaşayanlara, dahası başka bölgelerde istenmeyen bölgelerde yaşıyormuşa benzer insanlara karşı bile hoş duygular beslemez. İktidarın gecekondu bölgesine suç ve düzensizlik yuvası yakıştırması yaptığı, suça uğrama deneyimini herkese yaydığı ve sonunda gecekonduyla ilgili her şeye olumsuz bakışı yarattığına benzer bir şekilde bu kent bilimci, gecekonduyu zararlı gören diğer bilim insanları gibi, gecekonduyu atma söylemine ek yapmaktadır.

Yerel örgütlenme, kentsel planlar ve yapılaşma için iyidir tabii ama bu devletle halkı karşı karşıya getirmeyen türden olmalıdır. Ruşen Keleş'in “[...] örgütlenmenin [...] devletle halkı karşı karşıya getirmeksizin, yerel özerkliği yerel sorumsuzluğa dönüştürmeyen [...]”⁸⁷” sözü şiddet hareketlerini engelleme çağrısı da olabilir, devlete, yani ulusal politikaları uygulayan iktidara karşı çıkılmaması çağrısı da. Çıkan yasaların sonucunda zaten halkın fazla karşı çıkma yöntemi kalmamıştır. Dahası böyle örgütlere belli bir yerel özerklik verilirse bunun yerel sorumsuzluğa dönüştürülmemesi istenir. Başına buyruk, kent bilimcinin veya iktidarın öngördüğü şeklin dışında davranılmaması için yapılan bir başka çağrıdır bu. Buraya kadar yerel iktidarların sınırları, ulusal iktidarlar da dahil tüm çevrelere bildirilmekte, bir anlamda bu sınırların böyle olması gerektiği ifade edilmektedir. Yerel örgütler ancak ulusal hedeflerle halkın talepleri arasında belli bir müzakere ortamı yaratmak, kendileri de belli bir inisiyatif kullanmak hakkına sahiptirler.

Plancılara göre gecekonduların affedilmesi söz konusu değildir. Gecekondu, hemen olmasa bile, uzun vadede yok edilmesi gereken bir kent olgusudur. Bu sebeple 1984 yılında çıkan ve gecekondulara af getirdiği iddia edilen İmar Kanunu ve onu çıkartanlar da hala eleştirilmektedir. Bu yasa ile gecekonduların pek çoğu yasal bir çerçeveye kavuşmuşlar, tapu almışlardır. Artık onları yerlerinden söküp atmak daha zor bir hal almıştır. Bir avukat tarafından bir imar affi daha çıkarılmaması kararına alaycı bir

⁸⁷ Keleş, 2010, s. 520

tebrik yollanırken⁸⁸, 2003 yılında Türkiye Mimar ve Mühendisler Odasının bir “Büyük Marmara Depremi ve Türkiye Gerçeği” raporunda ise, 1999 depreminde Avcılar semtinde yıkılan 7 binanın 1984’teki imar affıyla yasal hale geldiğinden bahisle affın eleştirisi yapılıyordu⁸⁹. Konuya ılımlı yaklaşan kent bilimci Ruşen Keleş, gecekondular olarak nesneleştirilen yapıları yıkmamayı, bir israfın önlenmesi, ekonominin ve insan sermayesinin olumsuz etkilenmemesi çerçevesinde açıklamayı makul görmektedir⁹⁰.

Kentle ilgili oluşumların kuramsal analizine girişir plancılar. Bu analizlerde iki temel unsur göze çarpar: adlandırma ve nedensellik arayışı. Ad verme önemlidir. Çünkü o ad telaffuzla akıllara yerleşecek, nesneleştirilen olaya giden izlek olacak, kuramı ve kuramcuyu yaşatacaktır. Ayrıca adı olmadan nesneleşen olay nesneleşmesini tamamlayamaz. Her nesnenin, (içine su doldurduğumuz bardaktır, iki tekerlekli motorsuz taşıtın bisiklet, kolumuza taktığımız zaman ölçerin saat) bir ismi vardır. Nesneleştirilen kent unsurlarının da adı olur. Kuramsal analizin diğer tarafı olan nedenselliği kurmak ise, yine nesnelere özgü bir durumdur. Nesnenin kökeni ve geçirdiği evrim açıklanmaya çalışılmıştır (bardak su ihtiyacından vs.). Kentlerde sorunsallaştırma sonucu nesneleştirilen unsurların sebepleri de ortaya konulmaya çalışılır. Sebepleri, kökeni ve evrimi açıklanır, bu köken-evrim bütünleri de bir takım adlarla anılırlar.

Buna örnek olarak kentlerin aşırı kentleşmesine yönelik açıklamalar gösterilebilir. Kentler aşırı kentleşebilir. Aşırı kentleşmenin belirlenme yöntemi ve nedenleri oldukça karmaşık bir konudur. Aşırı kentleşme olursa bu “hyper urbanization” olarak adlandırılır⁹¹. Kentlerin aşırı olmayan kentleşmeleri olabilir. Kent bilimcilerine göre aşırı kentleşmenin sebebini mutlaka bulmak lazımdır. Gelişmemiş ülkelerde de var olduğuna göre

⁸⁸ Tamer Heper. Milliyet Gazetesi 29.05.1996.

⁸⁹ Milliyet Gazetesi 13.06.2003.

⁹⁰ “Af basitleştirilmiştir [...] gecekondular başışlanmış olmaktadır [...] imar suçlarının başışlanmasının ardındaki düşünce, olup bittiler sonucunda ortaya çıkan yapıları yıkmamanın toplum için ekonomik mal oluşunun yüksek bulunmasıdır. Yıkmakla yalnız bir ulus servet yitirmiş olmayacak bundan çalışma yaşamı da etkilenecektir”, Keleş, s. 329-331

⁹¹ Keleş, 2004, s. 88

sanayileşme ile açıklanamaz bu aşırı kentleşme. Başka bir neden olmalıdır. Öyle ki nüfus hareketiyle ve başka kent bilimciler tarafından asalak (parazitic) olarak anılan bu kendiliğinden doğan ek kentlerin ortaya çıkış nedeni tam olarak anlaşılın, indirgenmiş ve basitleştirilmiş açıklamalar yapıldıktan, bu şekilde eklemlenip doğruluk kalıbına konulduktan sonra (asalak bir şey zaten iyi olamaz) buna bir çözüm bulunabilsin. Bu tarz kentleşmenin, sorunsallaştırılması gereken, normal olmayan, kentlerin doğal gelişiminde bulunmayan bir kentleşme olduğu baştan ilan olunmuştur. Diğer taraftan plancılar için bir doğal, sorunsallaştırılmayacak bir kentleşme de vardır. Adlandırma ve nedensellik çabası, eklemlenmeleri harekete geçiren söylemlerle dolu karmaşık bir mekanizmadır.

Adlandırma ve nedensellik arayışına bir başka örnek, istenmeyen kent parçalarının ortaya çıkış sebebini açıklamaya çalışan Marksist kuramlardır. Bu kuramlara göre kentlerin iç yapısı sınıfsal farklılaşmanın eseridir⁹². Karl Marx kente iş bölümünün arttığı bir yer olarak bakar. Sosyalistler genelde kırsal alanları yalnızlık ve dağınıklığın simgeleri sayarlar⁹³. Bu sebeple Sovyetler Birliği'nin ilk yıllarında kente göç özendirilmiş, ancak kentteki işsizlik artınca bu hareket tersine dönmüştür. Sosyalistler de istenmeyen yapıları hoş görmezler ve bunu kapitalizmin yapısal sorunlarının bir olumsuz sonucu olarak görürler.

Neticede birçok kent kuramcı, kentlerde ortaya çıkan istenmeyen yapılaşmayı ele almış, bunu bir sorun olarak görmüş ve üzerine teoriler üretmiştir. Bunlara en çarpıcı örnek 19. yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başlarında Ebenezer Howard'ın, Londra'ya göçe ve çarpık kentleşmeye karşı ortaya attığı bahçe kent modelidir. Bu modelde belirli bölgelere kentsel ve kırsal yaşamı birleştirecek ve kendine yeterli evlerden oluşan yerleşimler inşa edilecek ve köyden göç edenlerin buralara yerleşmesi sağlanacaktır⁹⁴. Bu Howard'a göre ideal bir yaşamdır. Bu tarz ütöpik

⁹² Keleş, 2004, s. 86

⁹³ Keleş, 2004, s. 131

⁹⁴ "İngiltere'de yayınlanan 2 yapıt etkili olmuştur. Birincisi Ebenezer Howard 1898'de ve özellikle 1902 yılında yarımın bahçe-kentleri eserleri etkili olmuştur [...] Bahçe kentler köylerle kentleri evlendirmeyi ön görerek [...] İdeal yaşamı gerçekleştirecek yenilikler

projeler uygulanmaya da konulmuştur. Örneğin bahçe kent derneği kurulması⁹⁵ gibi gelişmelerden yola çıkarak, bu projelerin geniş gruplar tarafından benimsendiğini var sayabiliriz. Bir başka örnek ise, yine Londra için ortaya atılan yeşil kuşak (green belt) projesidir. Sir Patrick Abercrombie açık ve yeşil alanlardan, kentlerin aşırı ölçüde büyümesini sınırlandırmakta bir araç olarak yararlanılmasını öngörmüştü⁹⁶. İdeal yaşam önerilerini, kuramları, hatta ütöpik düşünceleri takip eden kent bilimciler buradan, kendi planlama yaklaşımlarına uygun olarak modeller ve hedefler çıkartmış, bunlara göre de planlar yapmışlardır.

Kente belli aşkın hedefler doğrultusunda yukarıdan çözümler üreten ve bugün “modern” olarak adlandırılan kent planı unsurlarını getiren çabalar aslında MÖ VII. Yüzyıla, İyonya’ya kadar uzanıyor. Kent plancılığı o tarihten bu yana idealler peşinde, ideal bir kent yaratma peşinde koşan, anlık pratik ihtiyaçlara çözüm getirmeyi eksik bir çalışma olarak gören bir disiplin ola gelmiştir. Bir kısım plancıya göre kenti ideal yapıda biçimlendirmek ideal topluma ulaşmak için fiziksel bir araçtır. Yani bu kent bilimcileri için kent, yaşam zihniyetini, yaşam biçimi değiştiren bir ortamdır. Bu tarz planları, hatta ızgara tipi kent yerleşimini ilk yapmış kişi olarak bilinen Milet’li Hippodamus da bu yöndeki uğraşını daha çok bir toplum düzeni kurmanın öncelikli enstrümanı olarak görüyordu⁹⁷.

Konuya Hippodamus’un zihniyetine benzer şekilde yaklaşan plancılar, planlarını aynı zamanda kentteki yaşam tarzını biçimlendirecek birer form olarak görürler. Her ne kadar kentin maddesiyle doğrudan

olarak ileri sürülmüştür. Bu düşünceler de, Robert Owen ve Charles Fourier gibi 18. Yy sonları ile 19. Yy başlarında yaşamış ütopyacı sosyalistlerce öngörülen yerleşme ve çalışma düzenlerinin izleri ulunduğu yadsınamaz.” Keleş, 2004. s. 116

⁹⁵ Keleş, 2004, s. 116

⁹⁶ Keleş, 2004, s. 232

⁹⁷ “Hippodamus [...] ızgara tipi yerleşimi popülerleştirmişse de [...] bu yerleşme biçimi İyonya’da VII. Yüzyıldan beri bilinen bir yerleşme biçimidir [...]. Hippodamus, kent plancılığının anlık pratik amaçlara sahip olmakla kalmaması, daha geniş boyutlara sahip bir ideali amaç edinmesi gerektiğini de fark etmişti; sanatını da daha çok rasyonel bir toplumsal düzen kurmanın ve bunu açık hale getirmenin biçimsel bir yolu olarak görüyordu.” Mumford, s. 217

ilişkide bulunmasa da onlar formları ısrarla madde (kent hayatı) için yapmaya devam ederler. Plancılar için “tuğlalarla kurtuluş” mümkündür⁹⁸.

Tabi mimarlar da bilimsel ifadeleriyle ve sorunsallaştırmalarıyla kent söylemine etkiye bulunurlar. Bazıları şehirlerin tarihsel karakterinin yok olmasına dair endişe duymaktadırlar ve planlamacılarımızın korumaya önem vermesi gerektiğine dikkat çekerler. Onları bir göreve çağırmadır bu⁹⁹. Ancak belli özelliklerin ve kentsel unsurların yaşatılmasını öneren mimarlar, diğerlerinin yaşatılmasını söylememiş olurlar. Bu büyük karmaşık bir alana kapılarını açar. Değerler üzerinden şehri planlamak, zaten karmaşık olan planlama işini iyice karışık hale getirir. Doğan Kuban’ın şu cümlelerine bakmak yararlı olacaktır:

“Genel olarak kent gelişmesinde tarih faktörünün önemi, tarihsel verilerin kültürün tanımına doğrudan yardımcı olması ve kente kişilik kazandırmasındadır [...] Türkiye’de ve kültürel değişim zorunluluğunda olan bütün ülkelerde, çağdaş yaşantı, geleneksel kültürün bazı esas özelliklerini yadsıyarak işe başlamak zorundadır.”¹⁰⁰

Kente kişilik kazandırmak, kültürel değişim zorunluluğunda olduğuna inanılması, geleneksel kültür, bazı esas özellikleri ve bunların bazılarının yadsınması zorunluluğu... Toplum mühendisliği dünyasının izlerini taşıyan ve bu amaçla kenti bir araç olarak kullanma niyetindeki ifadeler içeriyor. Kent varlığı, kentlin kişisizliğinin ve yanlış kültürlüğünün giderilmesinin ve çağdaş yaşamın işe başlarken geleneksel kültürün bazı öğelerini yadsımasının doğru olduğunu belirten söylemlerle yan yana geldiğinde zulüm içeren bir bilgi alanı haline dönüşüyor. Ortaya çıkan kent nesnesi de insanların bir şeylere mecbur tutulma pahasına oluşan bir yer oluyor.

⁹⁸ “Kent planlamacılığı [...] sosyal problemlerin şehrin tekrar tasarlanmasıyla çözülebileceğine inanılan ve bazılarının ‘tuğlalarla kurtuluş’ olarak nitelendirdiği tartışmadan ortaya çıkar (Greed 1999: 3) [...] yönü tasarımıdan sosyale doğruydü [...] Şehirler hayatımızı tıkadı, hastalık kaynağıydı, hastalıklı patolojik yerlerdi ve suç ürettiler.” Thorns, s. 180

⁹⁹ “Bu çalışmayı (İzmir) kentlerimizin tarihsel karakterini koruma endişesini samimi olarak duyan Türk plancılarına sunuyorum“Doğan Kuban. *Türkiye’de Kentsel Koruma: Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2001, s. 50

¹⁰⁰ Kuban, s.52

Her coğrafyadan kent planlamacıları, sorunsallaştırılan şehirleri bir nesne olarak çalışıp oldukça yaratıcı önerilerle ortaya çıktılar. Bu önerilerden bazıları da, ne kadar çılgın olursa olsun kabul edilmiş ve hayata geçirilmiştir. 1945’te İşçi partisi, Londra’nın var olduğu söylenen problemlerine karşı iktidara geldiğinde yeni kentler düşüncesini bir politika olarak benimsemiş, Ebenezer Howard’ın bahçe kentler teorisini önermiş ve parlamentodan geçirdiği bir yasa (New Towns Act) ile Londra çevresinde sayıları 10’u geçen yeni kentin temelini atmıştır¹⁰¹. Yine o yıllar için yeni bir kavram olan uydu kent uygulamaları her yerde çok yaygın olarak hayata geçirilmiştir ve hala kullanılmaktadır.

Göç nesnesi, kent bilimcileri tarafından açık veya üstü örtülü olarak sorunsallaştırılmıştır. Ele alınan olgulardan bir tanesi geleneksel kent sakinlerinin, özellikle de gayri Müslimlerin, göç edenlerin mahallelerine yerleşmesinden dolayı mahallelerini terk etmeleri, ya da başka bir sebeple terk ettikleri evlerine göç edenlerin yerleşmesidir. Bu, gelenekselin, özellikle de kentin geleneksel kültürel zenginliği söylemine bağlı olanların, göç edenleri suçlu görmesi için iyi bir sebeptir. Örnek olarak Nilgün Ergün’e göre Ortaköy aileleri, yani belli bir normla yaşam düzeyini koruyan topluluklar sonradan gelenlerden rahatsız olmuş bu durum yeni gelenlerle semtin eskilerinin çatışmalarına sahne olmaya başlamıştır¹⁰². Yeni gelenlerle eski sakinler karşıt ikilikler (binary opposition) olarak tanımlanır. Çıkar ortaklıkları yoktur. Farklı yaşam tarzına sahiptirler ve beraber yaşamaları çatışmaya yol açar.

Bu sonradan gelenler sorunu o kadar büyüktür ki Nil Uzun, “artık büyümekte olan kentler yerine, iç dönüşümler yaşayan kentler günümüzde problem alanı olarak önem kazanmıştır” der¹⁰³.

Göçmenler boşaltılan evlere sorgusuz sualsiz yerleşirler¹⁰⁴. Bunlar mülklerini terk eden azınlıkların haklarını gasp etmişlerdir. Bu kötülük

¹⁰¹ Keleş, 2004, s. 48

¹⁰² Nilgün Ergün. yay. haz. David Behar, Tolga İslam. *İstanbul’da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.25

¹⁰³ Nil Uzun, yay. haz. Behar, İslam, s. 32

zinciri bununla da kalmaz. Varlıkları, bölgenin yerleşik sakinlerini de kaçırarak niteliktedir. Kendileri kaçılacak tiplerdir. Zaten kökenleri şehrin çeperlerine (yine işgal) yerleşip gecekondularda yaşayan toplulukta bulunur.

‘Kırsal’ sıfatıyla da nitelenen, varlıkları kaçırmaya yeten bu göçmenler kaçırdıklarının mülklerini işgal ederler ve o mülklere zarar verirler¹⁰⁵. Boşalan her binaya girmeye hazır onlarca insanın varlığı ve bunun kötü olduğu, sonradan yerleşmeyle birlikte anılarak, sonradan gelenlerin varlıkları dışlanır şekilde eklemlenmiştir. Şehrin içine sonradan yerleşenler, bu şekilde kötü göçmen nesnesine dönüşmüştür. Bu söylem, sonradan gelenleri yerleşkelerine ait olmayan, buna dayanarak da ikametleri hazmedilmeyen kişiler konumunda bırakır.

Asmalımescit’te de farklı bir durum yaşanmamıştır. İç göçle buraya yerleşen halk, yerleşmeler boş kalacak –ve bu şekilde muhtemelen zaten harap olacak- binaları işgal etmiş, dolayısıyla o bölgeyi harap etmiştir¹⁰⁶. İç göçle gelen halk burada da bir nevi suçludur. Bu binalara, aynı şekilde başka göçmenler yerleşse ne düzeyde bir sorunsallaştırma yapılırdı bilinmez. İç göçle ve kırsaldan geliyor ve boş binalara yerleşiyor olmak sorunlu bir kimlik olarak kişilere yapıştırılır. Bu kimlik özelliği sonrası, bu şekilde gelenler suçlaştırılır ve böylece sadece sonradan gelmek bile soruna dönebilir. Mahallenin kökeni vardır ve bu köken beğenilen binalardan, istenmeyen kişilerin barınmadığı ve göçle (kırsaldan) gelen kişilerin bulunmadığı durumu içerir, ki bu şekilde kırsaldan göçmenler kesinlikle istenmez hale gelir.

¹⁰⁴ “[...] 1950 sonrasının hızlı sanayileşme ve kentleşme dönemiyle aynı zamana denk geldi. Bu göçmenler, çoğunlukla, çeperlerde yasal olmayan yollarla işgal ettikleri araziler üzerine, kendi inşa ettikleri gecekondulara yerleşseler de, içlerinden bir bölümü şehir içindeki kısmen terk edilmiş azınlık mahallelerine yerleşti; bu durum geride kalan azınlıkların ayrılmasına yol açtı.” Tolga İslam, yay. haz. Behar, İslam, s. 46

¹⁰⁵ “1960 ve 1970’lerde şehir içindeki bu mahalleler, mülklerinin bakım-onarım ve yeniden yatırım masraflarını karşılamak için gerekli kaynaklardan yoksun kırsal göçmenlerce işgal edildi.” Tolga İslam, yay. haz. Behar, İslam, s. 58

¹⁰⁶ “Asmalımescit gibi, diğer pek çok eski İstanbul mahallesinin bakımsız ve harap durumuna sebep olan başka bir unsur ise iç göç ve çeşitli yönetimler aracılığıyla bu bölgelere yerleştirilen halktır.” Nuran Yavuz, yay. haz. Behar, İslam, s. 105

Plancı Gönül Tankut'a göre Cumhuriyet'in ilk yıllarında Başkent Ankara kurulurken özellikle kentte yapılan projelerin toplu olarak algılanamaması gibi bir olgu vardır¹⁰⁷. Somutlaşmış, bir vakıa olarak ortaya çıkmış bu algı aslında kentsel imgedir; bu da kentin nereye doğru gittiği, kentin oluşumunun arkasındaki fikir ve ilkelerin iletildiğinin gereği ve ispatıdır. Kent imgesi ortaya çıkmış ise kent söylemi bir yöne doğru ortaya konmuş ve söylem sonrası uygulamalar bu yön bağlamında hayata geçiriliyor demektir. Kent imgesinin oluşmaması, kentte yapılanların toplu olarak algılanmaması -belki bir kavrayış problemine yol açarak- eksiklik olarak ortaya çıkar. Aslında bu kentle ilgili ilke ve hedeflerin mimari görsellik üzerinden anlaşılır ve algılanır şekilde anlatılmasıdır. Sadece mimari üzerinden görsel anlatım yetmez, bunun toplu olarak algılanması şarttır kentsel imge yaratılması için. Tabi bu satırların altında yatan kentsel imgenin yaratılmasının bir zorunluluk, zorunluluk değilse bile esas amaç olması gerektiğidir. Her ne kadar bu satırlar Ankara gibi bir başkent oluşturulması projesi için yazılmış olsa da, yaklaşım modern bir kent yaratma hedefi çerçevesinde büyük modern dönem kentlerine uyarlanabilir.

Plancı söylemini doğal olarak bir bilimsel havaya sokmak zorunda hissedecektir. Bu söylem ister kentin yapısı, isterse de konutla ilgili olsun. Böyle bir bilimsellik Ruşen Keleş'in aşağıdaki karmaşık formülünde görünmektedir. Aslında kendisinin söylediği basittir: ülkedeki mevcut konut ihtiyacını bulmak için, sokakta kalan insan sayısını bilip buna göre konut eksikliğini belirlemek yeterli değildir. Aynı zamanda yetersiz nitelikteki konut sayısını da toplam konut eksiği sayısına eklememiz gerekir. Yani niceliksel konut eksikliğine nitelik olarak yetersiz konut sayısını da ekleyip toplam konut ihtiyacını bulmayı önerir kendisi. Şimdi yazdıklarına bakalım:

“Kişilerin ödeme güçlerinden ve bireysel tercihlerinden bağımsız olarak, en düşük düzeyde barınabilmelerini sağlamak için gerekli konut sayısı ve kalitesi, belli bir anda var olan konut

¹⁰⁷“(Cumhuriyet sonrası) yapılaşma genelde birbirinden bağımsız ve kopuk olarak gerçekleştiğinden, örneğin kamu yapıları kentin çeşitli semtlerinde tek tek yükselmekte olduğundan, Ankaralılarca toplu olarak algılanamamaktadır. [...] bölgelerde görsel bir anlatım söz konusudur. Ancak bu kadarı kentsel bir imge yaratmaya yetmeyecektir.“ Tankut, s. 53

sayısından ve kalitesinden farklı ise, aradaki fark konut gereksinmesi adını alır¹⁰⁸.

[...]Oysa, gizli konut açığı adı verilen ikinci tür konut açığında barınma koşullarının niteliği önem taşır¹⁰⁹. [...] $0=(a+b+c) - (d+e+f) - (A+B)$ ¹¹⁰

[...] eksilmeler (E) ile yıkılması ya da ya da yenilenmesi gereken konutların (Y) durağan konut açığı rakamına eklenmesi zorunluluğu vardır.

Konut istemini ölçmek için ya ekonomik incelemelere ya da tarama (survey) tipi araştırmalara baş vurulur¹¹¹.”

Tabi çarpıcı söylemler vardır bu ifadelerin içerisinde. Belli kalitede konut eksikliği sayısı konut eksikliğini belirtirken, her ne kadar niceliğe işaret edilmek istense de yine belli bir nitelik şartı ortaya sürülmüş olunur. Gizli konut açığı olarak bahsedilen niteliksel açıktır. Gizli bir açıktan bahsediliyorsa üzerinde tartışılabilir ve sınırları kullanılan çıkarım yöntemine bağlı olarak belirlenebilecek bir açıktan söz edilmiş olur aslında. Formül karmaşık gibi görünse de oldukça basit olup, yıkılacak veya yenilenecek evleri bilimsel dolayısıyla itiraz edilemez hale getirmeye çalışır. Formül aslında bir bilgi alanı kurar. Bu bilgi alanı bize eksik konut sayısı nesnesini verir. Bu sayı oransal olarak büyükse gücün biçimlenişi başka olur, küçükse bambaşka... Niteliksel açığın sayıyı büyüttüğü aşıkardır. Bu formül belirlediği kentsel dönüşüm gücünü büyütür. Karşımıza gelecek kentsel dönüşüm gücü, böyle bir bilgiye dayalı olacaktır.

Rakamlara bakılırsa, Keleş'in de belirttiği üzere, Türkiye'de niceliksel bir konut sorunundan bahsetmek pek olası değildir. Varsa da yerel olarak kolayca çözülebilecek ebatta bir açıktır bu. Esas sorun niteliksel, yani konutların beğenilmemesinden, daha da önemlisi o konutlarda ikamet edenlerce değil, o konutlarda ikamet etmeyen, hatta aynı bölgede oturmayan ve o konutlarla herhangi bir ilişkisi bulunmayanlarca, o konutları hiç görmemiş olan büyük bir kesimce var olduğu söylenen bir sorundur. Bu sorunsallaştırma herhangi bir tespit vb. yapmadan kategorik olarak gerçekleştirilen bir tespittir. Yukarıda belirtildiği gibi o tarz evlerle aynı

¹⁰⁸ Keleş, 2004, s. 418

¹⁰⁹ Keleş, 2004, s. 420

¹¹⁰ Keleş, 2004, s. 421

¹¹¹ Keleş, 2004, s. 422

alandaki bulunan tüm evler kötüdür sorunsallaştıranlar için. Bölgedeki konutların aynı sınıf altında tek bir nitelikte olduğu varsayımıyla niteliksiz ev sayımı gerçekleştiriyorsa açık sayısı iyice abartılı hale geliyor demektir.

Ruşen Keleş'e göre, kentsel dönüşüm yapılabilir, yapılmasına karşı çıkılmaz bir girişimdir. Zaten, sayısal bir eksiklik bulunmasa da gizli yani niteliksel konut açığı var olan bir yerde bu gereklidir. Bu, kentsel dönüşüm tanımında da belirtildiği gibi, kendiliğinden bir süreç değildir ve amacının içerisinde, evleri yıkılıp kendileri başka yerlere yollananların esenliği bulunmasa da, sadece ekonomik, kültürel ve hatta siyasal amaçlarla gerçekleştirilebilen bir eylemdir.

Kentsel dönüşümün, kentsel yenilemenin gerçekleştirileceği bölgeler belirlenmektedir. Bunlar tabii ki gecekondulu bölgelerdir; doğal afetlerle yıkılma riski yüksek alanlardır, çöküntü alanlarıdır; bunların yanı sıra kent çekirdekleri ve kent öteklerindeki (merkezlerindeki) ekonomik ömrünü doldurmuş görünen kent bölümleridir. Gecekondulu bölgeleri olarak anılan bölgelerin, nasıl ve ne şekilde yıkılıp yeniden yapılması gereken ikamet bölgeleri haline getirildiğine dair pek çok örnek bulunmaktadır. Bunun yanı sıra çöküntü alanı tabiri ile anlaşılan, daha önce çöküntü alanı olmayıp da sonradan çöküntü alanı haline gelen, daha doğrusu istenmeyen konutlara dönüşen yapılarıdır. Bu da mevcut her türlü yapı ve bölgeyi sonradan istenmeyen ilan edilebilme riskini taşıyor duruma getirir. Çöküntü alanı tabiri her türlü yapının geleceğini belirsiz kılar. Bir bölgenin yaşam hakkını sürdürmesini engeller. Önceden değersiz olmadığı halde çöküntü haline gelen hiçbir bölge ve bina yıkımdan kurtulamayacak gibidir artık. Çöküntü alanı, yerleşkelerin hem geçmişini hem de geleceğini onlardan alan, onları yalnızlaştıran bir ifadedir.

Ekonomik ömrünü doldurmak da çöküntü alanlarıyla benzer karakterde bir ifade olup, çöküntü alanı gibi geniş kapsamlı değilse de daha somut bir söylemi gündeme getirerek, bir kent bölümünün varlığını ekonomi söylemiyle eklemleyerek sorunsallaştırmayı sağlar. Bu karşı çıkılması daha zor güçlü bir ifadedir. Ancak her şeyden çarpıcı olan yıkım

söylemine götüren bu bilimsel eklememelerin oldukça rahat ve biraz da gelişi güzel bir ifadeyle yazılmasıdır¹¹².

Tabi kent bilim çevrelerinin nesneleştirdiği yıkılacak alanlarla ilgili eklememeler bunlarla sınırlı değildir. Ortaya çıkartılan bir başka nesne yoksulluk yuvasıdır. Yoksulluk yuvası bir yardım vaadini değil, iflah olmaz bir sefaleti anlatıyor gibidir. Çünkü söyleminde yıkılması yönünde tavsiye bulunan bu nesnelerin adları temizlenmek fiiliyle birlikte kullanılır. İfadeler ‘yoksulluk yuvalarının temizlenmesi’ olarak yer alır metinlerde. Yoksul olmak –ya da çok çok yoksul olmak, fark etmez- pislikle eş anlamlıdır bu yaklaşımdaki kent plancılar için. Bu plancının hayalindeki kentte yoksulluk bölgesi (yuvası) bulunamayacağının bir göstergesidir bu aynı zamanda. Kent planı bir temsildir ve ideali betimler. Temsilde yoksulluk, çöküntü veya gecekondular alanları bulunmaz. Buradaki sorun kent planının bir temsil olduğunun unutulması bazı unsurlarının kararlılıkla uygulamaya konulmasıdır. “Henri Prost’a göre “nazım plan şehrin esasını teşkil ve tanzime kati surette elzem olan ameliyatı tayin eder ve bunların icrasını mecburi kılar.”¹¹³ Bir idealin uygulanmasını mecburi olarak gösteren kent planından bahseden bu sözler, göreve getirilmiş bulunan kent plancısının, planı uygulayacak iktidara yaptığı sunumundan alınmış olup idealin tam olarak uygulanması için bir çağrı niteliğindedir¹¹⁴.

Kent planlama, mimarlık, sosyoloji ve tarih bir kentsel yaşam tarzı önerisiyle insanın çevresiyle ve kendi yaşamıyla olan ilişkisini sorunsallaştırıp davranışlarını, yaşam tarzını teşhis ve tarif etmeye soyunur. Bu bilimler kenti, ürettiği bazen pratik bazen de etik bir hakikat oyunundan sürekli geçirerek kentsel anlamda ihtiyaçların yanı sıra kent yaşamı etiğini

¹¹² [...] alanlar, gecekondular bölgeleri, yüksek yoğunluklu kaçak apartmanların bulunduğu alanlar, doğal yıkım riski yüksek alanlar, kent öteklerinde çöküntü alanlarıyla, kent çekirdekleri ve ekonomik ömrünü doldurmuş görünen kent bölümleridir “ Keleş 2004, s. 436

¹¹³ “gelişmiş ülkelerde kentsel yenileme başlıca üç amacın [...] bunlardan biri yoksulluk yuvalarının temizlenmesi [...] üçüncüsü de kent öteklerindeki yerel yönetimlerin akçalı olanaklarının artırılmasıdır.” Keleş, 2004, s. 434

¹¹⁴ İstanbul 1910-2010

de belirlerler. Sorunsallaştırmayı, farklılaşmayı, ayrılığı ve bu ayrılmışlıktan yola çıkarak nesnelere yaratırlar.

Kent bilimcisine göre rahat ve huzurun sağlanması amacıyla konut sahipliğinin kullanılmasına sınırlamalar getirilebilir, bu hakların kullanımı geciktirilebilir. Bir takım hedeflere erişmek amacıyla insanların bel bağladıkları hayatlarını kurdukları ikametleriyle ilgili haklarına müdahale edilebilir.

“[...]kesinleşen kent planları bireylerin iyeliklerle ilgili kimi haklarının kullanılmasına sınırlamalar getirebilir, bu hakların kullanımını geciktirebilir. Bunlar[...]gelişmesi[...]rahat ve huzurun sağlanması[...]amacına yönelik önlemlerdir.”¹¹⁵

Peki bu tarz önlemler kim veya kimler tarafından alınabilir? Böyle işlemler ancak ve ancak ve iktidarın baskıcı aygıtları tarafından yapılabilir görünmektedir. Aksi takdirde direnişle karşılaşılacağı açıktır. Bu tarz sözler bu aygıtlara yöneliktir. Bilim adamı rahat ve huzur gibi kavramlar için devlet aygıtlarını seferber ederek kişilerin haklarına müdahale edebileceğini düşünür ve bunu salık verir. Söylem, gücün kendisini ve güç ilişkilerini belirlediğine göre, gücün, verilmiş hakları elden alacak şekilde örgütlenmesi sonucunu doğurur bu eklemler. Bu yasal hazırlığı, kurumsal hazırlığı ve kolluk güçlerinin hazırlığını gerektirir. Parlamento, icracı kurum ve direnişi engellemekle görevli kolluk kuvvetleri, güçlerini, verilmiş hakları geri alarak insanları yerlerinden etmek amacını gerçekleştirmek için organize etmeli ve birbiriyle bağlantılı hale getirmelidirler. Parlamento çıkardığı yasaları her türlü engeli aşmak üzere geliştirecek, kurumlar yıkım ve yeniden yapım için her türlü alt yapıyı hazırlayacak, kolluk kuvvetleri bu işleri en pürüzsüz şekilde halletmek için belli taktikler geliştirecektir. Dahası, kurum parlamentoya yasal düzenlemenin püf noktalarını söyleyecek, kolluk kuvvetlerine yıkımları haber verecek, parlamento kolluk kuvvetlerine gereken ekipmanı satın alacak, kurumun yapısını güçlendirecektir. Söylem, güç birimlerinin arasındaki ilişkiyi bu şekilde tarif etmektedir.

¹¹⁵ Keleş, 2010, s. 279

Plancılar da farkındadır istenmeyen ilan edilen yerleşim birimlerinin ortaya çıkışının, bazı koşullar, özellikle de ekonomik koşullar düzeltilmedikçe durmayacağını, özellikle sayıları fazla olduğundan yok edilmesinin neredeyse imkansız oluşunu ve böyle yok etme çabalarının çok büyük sorunlara yol açacağını. Mutlak, biricik hedef olarak istenmeyen ikametlerdeki hakların alınması, gecekonduların nişan alınarak dönüşüm yapılması, gecekondular olarak, çöküntü olarak, çarpık olarak adlandırılan ikameti engellemeye yetmeyecektir. Çözüm için geç kalınmıştır. Çünkü önemli olan gecekonduları yaratan koşulların yok edilmesidir. Ancak iktidarın kolluk güçlerine yapılan çağrı yine de kısa vadede gecekondulara yönelik olarak elden gelenin yapılmasına yöneliktir¹¹⁶. Zaten bunu ülke çapında, ülke katmanında çözmeye çalışmamak gecekondular sorununa yönelik eksik bir yaklaşım olacaktır¹¹⁷. Bu fikirdeki bilim adamlarının bu söylemi bunları ve daha fazlasını gerektirecektir.

Kent neredeyse mutlak şekilde iktidarın müdahale etmeye hakkı olduğu, başka hiçbir unsurun da müdahale hakkı bulunmayan bir mekan haline getirilmiştir. Kentte fiziki bir değişiklik yapılacaksa bunu ancak iktidar (lar) gerçekleştirebilir. Kent plancısının mutlak ortağı iktidardır; iktidarın mutlak ortağı da kent plancısı... İktidar olmadan kent plancının planları tez aşamasında durur; iktidar, kent plancısı olmadan yapmak istediklerini gerçekleştiremez.. Martin Wagner projelerin hayata geçirilmesindeki zorluğa dikkat çektikten sonra “Bu nadir imkanı elde eden şehirci kendini bahtiyar addedebilir¹¹⁸” diyerek plancının uygulayıcıya, yani iktidara duyduğu ihtiyacı ortaya koyar. Plancı iktidarla konuşmak, ona hitap etmek zorundadır. İktidarı etkilemek plancının planlarını uygulamak için en temel faktörlerden birisi halindedir. İktidarı kent biliminin öznesi haline getirmeye çalışır kent plancısı. Bunu yaparken kullandığı araç telkin, destek

¹¹⁶ “Devletin kolluk güçlerinin bir Belediyenin kolluk güçlerinden ayrı uygulama yapması, ya da uygulamanın kentten kente değişmesi söz konusu olamaz [...] kısa dönemde gecekondular hakkında hiçbir şey yapılmaması gerektiği anlamına gelmez.” Keleş 2010 s. 519

¹¹⁷ “[...] ülke ölçüsünde çözmeyi amaç edinen bir konut politikasının benimsenmemiş olması, gecekondular yasasının başarısını sınırlar”, Keleş, 2010, s. 520

¹¹⁸ İstanbul 1910 - 2010

ve ayıplama temalarını içeren bilimsel ifadelerdir. Telkin, plancının ortaya koyduğu plandır. Ayıplama plancı tarafından belirlenen yaklaşım, iktidar tarafından gösterilmediğinde gelir. Destek ise iktidara kent alanına, yaşamı değiştirecek şekilde müdahaleye verilen destektir. Bir ülkede, kentte veya kent bölümünde hedef aşağı yukarı bellidir. Daha üst olarak ortaya konulan bir yaşam ve ikamet standardına ulaşmak... Bunun için iktidarın kente müdahalede bulunması kent bilimi tarafından desteklenir¹¹⁹. İktidar doğası itibariyle müdahale taraftarıdır. Kent plancısı da bunun en büyük destekçisi... Kent plancısının aksi yaklaşımda olması oldukça zordur. Yıkımsız, kent planı icra edilmez. Bu sebeple, yanında bilimsel duruşlu bu yaklaşımdaki uzmanları barındırması iktidarın önünü açar. Söylem, iktidar ve kent plancısının güçlerinin bir arada durmasını belirler.

Hukuk da iktidarın parçasıdır; yasayı da iktidar yapar; yasanın uygulayıcısı da, yargı da iktidardan gelir. Çünkü en azından iktidarın yasayı belirleme konumu bulunmaktadır. Plancı bu sebeple yargıyı da destekler ve plan uygulamalarında yer almasını ister¹²⁰.

Zaten kentsel dönüşüm de kendi haline bırakılacak bir şey değildir. Kendiliğinden olan kentsel dönüşüme izin verilmemeli, yasalar burada da devreye girip planlı (tabi ki iktidarın gücüyle) bir kentsel dönüşüme çevrilmelidir. Kendiliğinden kentsel dönüşüm yerleşik kişilerin kenti dönüştürmesi yasalarla bir zapturapt altına alınmalı, iktidar dışında bir

¹¹⁹ “Toplumsal devletin amacı toplumu oluşturan bireyler, toplumsal sınırlar ve coğrafi bölgeler arasında daha adaletli bir gelir dağılımı sağlamak [...] Bu amacın gerçekleştirilmesi devlete ekonomik ve toplumsal yaşama yeni bir biçim vermek üzere karışmak görevini yükler. Bireyler insan onuruna yaraşır bir yaşamı kendilerine sağlayacak uygarlık ve kültür hizmetlerini toplumsal devletten bekleme hakkına sahiptir[...] kent planlaması [...] sözü edilen amaçlarına uygun düşen ereklerle yakından ilgilenmiştir[...] Gerçekten kent planlarıyla istenmeyen bir kent biçimi yerine [...] Bu anlamda bir yerleşme düzeninin değiştirilmesi söz konusudur [...] toplumsal devlet idealinin gerçekleşmesi için kent planlarından yararlanmanın uzun bir geçmişi yoktur. Batı ülkelerinde kapitalizmin yol açtığı yoksulluk yuvalarının temizlenmesi, yoksul kitlelerin daha iyi yaşam koşullarına kavuşturulması [...]” Keleş, 2010, s. 281

¹²⁰ “[...] plan ilkelerinin [...] kararların iptal edilmesini yargı organlarından isteyebilirler [...] yargı yollarının hakemliğine baş vurma planlamanın demokratik niteliğine yönelik itirazları ortadan kaldırmaya yarar.”, Keleş, 2010 s. 280

kentsel dönüşüm alanı bırakılmamalıdır¹²¹. Halkın kendi kendisine bir kent unsuru ortaya çıkarması mümkün değildir. En ufak fiziki yapı için iktidardan izin alınmalıdır. İktidarın kontrolü dışında yeni bina yapımı oldukça küçümsenmektedir ifadelerde. Bu bir kere savurganlığa yol açmaktadır; verimliliği azaltmaktadır. Bunun önüne geçilmelidir¹²². Dahası yapsat diye bir şey çıkmıştır ve yapsatçılar sadece küçük çapta konut yapımıyla ilgilenmektedir¹²³. Küçük birimler halinde konut yapımı yeterli değildir. Merkezi planlamayla toplu halde konut yapılması, verimlilik gibi kavramlarla kuvvetlendirilip, tersinin yanlışlığını gösteren, örnek olarak savurganlık söylemiyle eklenmekte ve böylece sorunsallaştırılmaktadır.

Kentsel dönüşüme yönlendiren kent plancıların kullandığı aşkın söylemler arasında insan hakları ve insanlık onuru bulunmaktadır. Bu tip kent planı, planlama yaparken insan onuru ve insan hakkını dayanak olarak kullanır¹²⁴. İnsanların bulunduğu alanı değişik şekilde tasarlayıp o insanların yaşamını değiştirecek uygulama planları insanca yaşam adına yapılır. İnsanca yaşam adına o insanlar yerine karar alınıp, haklarının geri alınması ve yerlerinin değiştirilmesi, toplamda ise kentsel dönüşüm gerçekleştirilebilir.

Kentsel dönüşümcü plancılar, planlarında, kendiliğinden oluşmayan süreçler oluşturarak kent varlıklarını kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktadırlar. Bu dışarıdan karışmayı, faydalı olarak tanımlayarak bir takım söylemlere dayanarak eleştirmeyi getirir. Bu şekilde planlama sürecinin her zaman kendiliğinden oluşmadığı, yani bir ihtiyaca dayanmadığı sonucuna varılabilir. Siyasi toplumsal ve ekonomik katmanlarda olduğu söylenen sorunlara dayanarak yapılabildiği gibi,

¹²¹“ Yeni yasal düzenlemelerle [...] istenen, kendiliğinden oluşan kentsel dönüşümü planlı bir kentsel dönüşüme çevirmek olmalıdır.”, Keleş, 2010, s. 375

¹²²“ Birinci beş yıllık plan (1963-1967): [...] konut sorunlarının ilk kez bir bütün olarak ele alındığı [...] yatırımların verimliliği ve savurganlığın önüne geçilmesi için önlemler alındığı[...]”, Keleş, 2010, s. 447- 448

¹²³ “Öteden beri eleştiri konusu yapılmakta olan ve küçük birimlerin üretimiyle yetinen yapsatçılık bu yasayla yerini büyük çaptaki üretime terk etmektedir.”, Keleş, 2010, s. 453

¹²⁴ Bireyler insan onuruna yaraşır bir yaşamı kendilerine sağlayacak uygarlık ve kültür hizmetlerini toplumsal devletten bekleme hakkına sahiptir [...] kent planlaması [...] sözü edilen amaçlarına uygun düşen ereklerle yakından ilgilenmiştir [...] Keleş, 2010, s. 281

sadece deneysel amaçlarla da gerçekleştirilebilir. Ama temeline mutlaka bir sorun ve ondan kaynaklanan bir ihtiyaç tanımlanarak yerleştirilir. Planlama olması gerekliliğinden dolayı kendiliğinden oluşan, ihtiyaca dayanan bir süreç gibi ortaya konulur. Kentsel yaşamdaki bir takım uygunsuzluklar planlamayı zorunlu kılar plancılara göre. Kentsel dönüşümcü plancılar için, bu uygunsuzlukları engellemeye göre insanların yaşayışını değiştirmek daha yapılabilir bir iştir. Kendi işlerini doğal bir kent evriminin parçası olarak gösterirken, suniliği, yapaylığı plan dışı kent unsurlarına yıkarlar.

Kentsel dönüşüm uygulamaları daha ziyade bir iktidar alanıdır. Kent plancılar zaman zaman kentsel dönüşüm çalışmalarında, kentsel dönüşümden zarar gören halkı korur pozisyonunda, ara bulma çalışmalarında bulunmaktadır. Kentsel dönüşüm bir kısım planlamacının kendi üretiminden uzak tuttuğu bir uğraş alanıdır. Ama ne olursa olsun kentsel dönüşüm uzmanları şehir plancıların araçlarını kullanır. Yasalar, imar planları, projeler... Ancak esas önemlisi, ihtiyaca dayanmadan sorunsallaştıran kent bilincinin yaptığı gibi etik, yaşam tarzına dayalı sebepler üreterek işe başlar¹²⁵. İktidar kentsel dönüşümde kent plancıların ürettiği düşünce nesnelere (“çarpık kentleşme”, “plansız yapılaşma”, “verimsiz, küçük çapta inşaatlar”) dayanır; onlara dayanır. Kentsel dönüşüm, kent planıcının ürettiği söylemin dışında bir söylem alanı değil, bilfiil bu söylemin belirlediği bir güç (iktidar) alanıdır. Kentsel dönüşüm söylemi, kent planlama söylemini kullanır. Tabii kendisi de söyleme, hem iktidarından gelen kuvvetle, hem de uygulamalarıyla katkıda bulunur; sürekli yönlendirir.

Kent planlamasıyla ilgilenen bilim çevrelerinin bir bölümü, bir takım hedefler doğrultusunda kent ortamına bir ayar çekmeye çalışırlar. Ulusal, evrensel, toplumsal, ekonomik vs. sebeplerle belli düzenlemeler yapmayı önerirler. Kentsel dönüşüm yapılıyorsa bu belli şekillerde ve belli güçlerin eliyle gerçekleşmelidir. Kurumların bir kısmı bu işe dokunurken, diğerleri

¹²⁵“ Kentsel dönüşüm kendiliğinden bir süreç değildir [...] hatta siyasal amaçlarla kent parçalarının kullanım biçimine dışarıdan bir karışma sonucu meydana gelir.”, Keleş, 2010, s. 373-374

fazla girmemelidir. Bu tarz ayarlar sürer gider. İfadelere göre planlama ve dönüşüm alanı hiçbir zaman bir dengeye, optimum ayara ulaşmamıştır, ulaşacak gibi de değildir¹²⁶.

Kent aynı zamanda bir kavram (söylem, doğruluk kalıbı) geliştirme arenasıdır. Herhangi bir kavram, bir kent ideası, en azından ulaşılması gereken bir hedef, ya da özenilecek bir durum gibi gösterildiğinde bunu, o kavrama doğru bütünlükçü bir yönelim takip eder. Kentler kentle ilgili bilim yapanların sürekli farklı bir tez ürettiği yerleşim alanlarıdır. Her tez, mevcudu sorunsallaştırdığından, test edilmeye muhtaç bir anti- tez hüviyetindedir. Örnek olarak Kent Portney sürdürülebilir kentlerin faydalarını anlattığı kitabında aynı sayfada şöyle iki cümle kurar:

“Sustainability initiatives in cities promise to make significant differences in the quality of life and the quality of the environment for their residents [...] If sustainable cities are to become more than a fad, more than a passing fancy pursued by the eccentric few, then much more research must be conducted.”¹²⁷

(‘ Kentlerdeki sürdürülebilirlik girişimleri hayat kalitesinde ve sakinleri için çevre kalitesinde ciddi farklılıklar gerçekleştirmeyi vaat eder. [...] Sürdürülebilir kentler geçici bir hevesten, garip bir azınlıkça takip edilen bir fanteziden öteye geçecekse hakkında çok daha fazla araştırma yapılmalıdır.’)

Bu ifadeler, emin olunan sonuçlara ulaşmadan kentle ilgili bir takım tezler ortaya koyan eserlere bir başka örnek oluşturur.

Kentlerle ilgili pek çok plan ortaya atılmıştır. Her plan kentle ilgili bir tez, bir öneri demektir. Kentle ilgili ortaya konan bu tezler kentin hakimi iktidar tarafından incelenir ve değerlendirmeye tabi tutulur. Plan hakkında halk ve bilim çevreleri de dahil olmak üzere planın dışındaki hemen herkes biraz daha uzaktan bir değerlendirme yapabilir. Tez aslında bir akıl yürütme olup, bir konuyla ilgili akıl yürütmeyi öncül işlev yapar. Kent de bundan

¹²⁶ “ [...] kentsel dönüşüm planlaması esas olarak yerel nitelikte bir kamu hizmeti olduğundan sorumluluğun Belediyelere bırakılması [...] TOKİ’yi gereğinden çok güçlü kılmanın hükümetin yerelleştirme konusundaki genel tavrıyla da çelişkili olduğu [...]”, Keleş, 2010, s. 381

¹²⁷, Kent Portney, *Taking Sustainable Cities Seriously*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2003, Preface, x-xi. Benim çevirim

nasibini alır. Akıl yürütme bazı alanlarda normaldir. Ancak iktidarın kullanabileceği katmanda ve sonuçları gerçekleştirmeden test edilemeyecek bir alanda yürütülen aklın büyük bir fayda sağlama ihtimaline sahip olmalıdır. Kent planı, özellikle tüm kenti ele alan bütünlükçü bir kent planı ‘ya tutarsa’ yaklaşımıyla ortaya atılan, ancak sonuçları itibariyle milyonları etkileyen bir tez niteliğinde olup, değerlendirme ve uygulanış yaklaşımlarıyla muhtemel tehditler içerir¹²⁸.

Şehirler birbirleriyle sistematik bir kıyaslamaya tabi tutulurlar. Çünkü nispeten büyük ve çok sayıda insanın ikamet ettiği yerleşkelerin benzeşip benzeşmediği, bunların sebepleri, sonuçta meydana gelen olaylar tespit edilip mercek altına alınır. Bunun sonucunda benzeşme veya benzeşmeme sorunları ortaya atılır¹²⁹. Bu kıyaslamaların sonunda bir şehir ideal olarak nitelenebilir.

3.1.2. Tarih Anlatımında Sorunsallaştırma:

Tarihçiler için de bir kent tanımı vardır ve kent belli kriterler üzerinden tanımlanan bir yerleşkedir. Bu kriterler de niceliksel özelliklerden ziyade, sanat, kültür, siyaset gibi niteliksel özelliklerdir. Yani bir kentin örnek olarak nüfusu, yüzölçümü veya konut sayısından ziyade, ortaya koyduğu sanat yapıtları, yaşam tarzı ve yönetim şeklidir. Böyle olmalıdır¹³⁰. Kent tarihçiler tarafından tarihsel olarak, geçmişte yaşananlar, belli ilkeler ve belli bir hedef çerçevesinde kurulur. Dahası kentin ideal bir amacı olmaması bir yoksunluktur. İdeal amaçla kastedilen, bir kentin olduğu veya olabileceğinden çok olması gerekendir. Örnek olarak Lewis Mumford’a göre Yunan kentleri böyle aşkın bir hedefe sahip değildi. “Polis sınırlı varoluşunu aşan ideal bir amaçtan yoksundu”¹³¹. Tarihçi

¹²⁸ “ [...] kentlere dair program girdilerini incelemek için, haklarında bu kadar az hipotezden yola çıkan araştırma yapılmış olması belki de şaşırtıcıdır.” Portney, Preface, s. İx. Benim çevirim

¹²⁹ “ Şehirler arasında yapılan sistematik kıyaslamalara göre, kentin ebadı fazla bir fark yaratmaz”, Portney, Preface, s. X. Benim çevirim

¹³⁰ “ Nüfus istatistikçilerinin inançlarının aksine, kenti tanımlayan şey sanat, kültür ve siyasi amaçtır; sayılar değil.”, Mumford, s. 164

¹³¹ Mumford, s. 216

Mumford'un yaptığı, kentlerin ortaya çıkışı ve gelişimiyle ilgili bir bütünlük ortaya koymak, ideal kent tarihi yaratmaktı.

Geçmişte bazı tarihçiler kentle ilgili dönüşüm çalışmalarının yapılması için gerekli tüm imkanların seferber edilmesi gerektiğine işaret edip, aksi takdirde kentin kent sayılamayacağını¹³², ya da kent sakinlerinin kentlerinden duyabilecekleri onurdan mahrum kalacaklarını ifade etmişlerdir.

“[...] Plutarkhos, [...] kentte “savaş için gerekli her şey sağlandığına” göre “zenginliğin fazlası bu tür girişimler için kullanılabilir. Böylece bu servet yarın yurttaşlara ebedi onur sağlamaya, bugün de halkın ihtiyacını fazla fazla karşılamaya harcanabilir.”¹³³

Planlı kentleşme, yani yukarıdan, tüm kenti ele alan ve iktidar odaklarınca uygulanacak bir plan uyarınca kentin gelişimi bazı tarihçilerin desteklediği bir girişim olmuştur. İktidarın kenti gücünü kullanarak düzenlemesi gerektiğini düşünen tarihçi, tarih boyunca devletin planlı kentleşmeyle ilgili pek çok nizamname çıkartmasını, tam ve amaca hizmet eden başarılı bir nizamname çıkarmamış olmasına bağlar. “Ama yüzyıllar boyunca aynı türde birçok nizamnamenin çıkarılmış olması, devletin bu konudaki başarısızlığını ve kentte bütünsel bir egemenlik kurmadaki güçsüzlüğünü yeterince ortaya koymaktadır [...]”¹³⁴ Başarılı bir nizamnamenin ne olduğu ve bunun eksikliği de kent(ler)in tarihçilerin akıllarında bulunan bir noktaya gelmemesinden anlaşılır. Önce kent sorunsallaştırılır, sonra kentin sorunsallaştırılması ve icra. Kent istenilen gibi değildir, o kadar nizamname işe yaramamıştır, çünkü kent belli bir notaya gelmemiştir. Daha sonra kurulan bu döngüsel mantık ile devlet sonuca giden, yani kenti istenilen duruma getirilecek nizamnameler (kanunlar) yapması gerekir sonucuna ulaşılır. Kentle ilgili istenilen bir durum hayal edilebilir ve bunun için devlet kanunlar çıkartabilir. Ancak tabi

¹³² “Pausanias, Foçalılara ait bir kentten söz ederken, yönetim binalarına, gymnasium'a, tiyatroya, pazaryerine, borularla su taşıma sistemine sahip olmadığı için söz konusu yerleşim biriminin bir kent sayılamayacağını belirtmişti.”, Mumford, s. 173

¹³³ Mumford, s. 194

¹³⁴ Dumont, Geogon, s. viii,

bunların başarılı olması gerekir. Arkasındaki hakikat oyunu bu şekilde kurulmuş olur.

Tarihçiler de katılmıştır göçü sorunsallaştıran bilim çevrelerinin arasına. Göçle gelenler önceden orada bulunanlara kıyasla sorunsallaştırılır. Önceden gelenler bir doku oluşturmuş, sonradan gelenler bunu değiştirmiştir. Bu da iyi bir durum olarak görülmez. Yani bazı tarihçiler göçü bir düşünce, bir inceleme nesnesi yapmıştır. Buna örnek, Ahmet Refik Altınay'ın yazılarını derleyen Sami Önal'ın kitabına yazdığı önsözdeki satırlardır. Önal'a göre, Altınay'ın ilk Osmanlı dönemlerinden başlayarak İstanbul'u ele alan tarih anlatımından, "özellikle kent yöneticileri, gecekondu ve otopark ağaları ile seyyar satıcılara teslim ettikleri bu güzelim kentin (İstanbul'un) bir çok sorununun geçmiş yüzyıllarda nasıl uygarca çözümlendiğini bir kez de bu kitaptan öğrenmeliydiler"¹³⁵. Önal'a göre geçmişte güzel olan bu şehirde gecekondu, otopark ağaları ve seyyar satıcılar oluşmaya başlarsa İstanbul artık güzelliğini kaybediyor ve şehir tümünden bu kişilere teslim edilmiş oluyor. Önal özellikle kent yöneticilerinin dikkatini çekerek bu unsurların şehirde bulunmaması gerektiğini ima ediyor¹³⁶. Bunlar tam olarak birbirine benzeşen varlıklar değilse de yazarın beğenmediği kente sonradan eklenen unsurlardır.

İstanbul hep göç alan ve göçü engellemeye çalışan bir kent ola gelmiştir. Göç onun başına hep bela açmıştır. Göç tarihsel olarak belaydı İstanbul için. Göçün yarattığı kalabalık işsiz ve başıboştu. Yani göç hep tehlikeli bir kalabalıklaşmayı beraberinde getirdi¹³⁷.

Bu kitapta Ahmet Refik Altınay'ın İstanbul'daki güvenlik sorununun tarihsel incelemesi yer alır. Yazar geçmişte alınan önlemler arasında, güvenliği sağlamak için İstanbul'da beş yıldan az süre oturan kişilerin

¹³⁵ Altınay, s. 12

¹³⁶ "Özellikle kent yöneticileri, gecekondu ve otopark ağaları ile seyyar satıcılara teslim ettikleri bu güzelim kentin bir çok sorununun, geçmiş yüzyıllarda nasıl uygarca çözümlendiğini bir kez de bu kitaptan öğrenmeliydiler" Sami Önal, Altınay. s. 12

¹³⁷ "İstanbul'un kalabalık nüfusunu 1500 yıl boyu beslemek her zaman için özel dikkat ve örgütlenme isterdi. Bu şehrin istemediği bir kalabalığın göçünü önlemek, liman çevresini dolduran işsiz başıboş kalabalığı zapturapt altına almak ayrı bir dertti." Ortaylı, s. 63

şehrin dışına yollanmasını, surlardaki gözcülerin haber vermesiyle göçle gelenlerin geri çevrilmesini olumlu tedbirler olarak ortaya koyar¹³⁸.

Tarihçiler, kent planlamacıların sorunsallaştırma süreci sonunda ortaya çıkardığı nesnelere kullanır. Bunlardan birisi kentlerdeki kalabalıklaşmadır¹³⁹. Kalabalıklaşma nesnesi bir zaman bir de mekan boyutu içerir. Kalabalıklaşma öncesiyle sonrasının kıyasıdır ve bu ifadenin sahibi bir kesim insanın kalabalık değilken de aynı yerde olduğunu gösterir. Bu bir mekanda önceden bulunanların, sonradan gelenlerle, yani göç nesnesiyle ilişkisini işaret eder. İfadeler kalabalıklaşma tespitinden ziyade, kalabalıklaşmadan şikayet etme, maruz kalma, mağdur olma biçiminde ortaya çıkar. Demek ki zaman boyunca maruz kalınmış olumsuzluğu işaret eden bu kavram aslında her ne ise bu maruz kalınan olumsuzluğun giderilmesi isteğini belirtir. Kalabalıklaşma şikayeti, diğerlerinin, kalabalıklaştırdığı belirtilenden hiyerarşide üste çıkması, şikayet edenin şikayet ettiğine üstünlük kurduğunu belirtilmesidir aynı zamanda. Hiyerarşik olarak aşağıda bulunan şikayetin sebebi olarak gösterilmektedir.

Geçmişte kentlerle ilgili yerleşik söylem de bugünküne benziyordu. Başboş gezenlerin potansiyel suçlu olarak görülmesi, suçların bu kişilere atfedilmesi, hatta suçların etnik kimliklere atfedilmesi görülürdü. İşsizlik başboşluk, hatta sadece belli bir etnik kimliğe mensup olmak bir kentten atılmak için yeterliydi. Tarihçi Altınay bu uygulamaları sorgulamıyordu. Bu kovma işlemine etnik küçümseme veya ikinci sınıflaştırma açısından bakmıyordu. Hatta ikinci sınıflaştırmaya alttan alta hak veriyor gibiydi. “İstanbul’un güvenlik ve inzibatı için daha bazı önlemler de düşünülürdü [...] Kefilsiz çalışan veya başboş gezen Arnavutlar da memleketlerine (vatan-ı asliye) gönderilirlerdi. Bunlar bazen memleketlerine gitmezler, [...]

¹³⁸ “En başta düşünülen nokta, İstanbul’a Rumeli ve Anadolu’dan göç gelmesine engel olmak, şehirde inzibatı bozanları İstanbul’dan uzaklaştırmaktı. ‘İslamdan ve kefereden’ göç geldiği haber alınır alınmaz bunlar şehrin kapılarından içeri sokulmaz, gümrük eminine şiddetli emirler gönderilirdi. Çıkanların kayıt altına alınmasıyla kanun kaçaklarının girmesi engellenmeye çalışılırdı. Bu önlem güvenlik kaygısıyla alınırdı. Ayrıca işsiz güçsüz dolaşanlar ve dilenciler de toplatılırdı. İşsizler ve dilencilerin sağlamları kayıklarla İzmit’e yollanır, oradan da yanlarına adam verilip memleketlerine yollanırdı” Altınay, s. 47-48

¹³⁹ “16 yy 2. yarısına geldiğimizde artık güçlük yaratan aşırı bir nüfus yığılması meydana geldiğini belirtmiştik “ Ortaylı, s. 252

bağlarda yanaşmalık ederler, gelip geçenlere zarar vermekten geri kalmazlardı.”¹⁴⁰ Benzer şekilde tarihte uygunsuz kişiler vardır ve bunlar yaşanan çevreden kovulurlar. Bu faydalı bir işlemdir çünkü yapılan iş ve yapılma biçimi övülür.¹⁴¹

Özellikle bir kentin tarihini yazan tarihçilerin bir kısmının kentle ilgili tarihsel bir bütünlük yaratma çabasında olduğu anlaşılmaktadır. Kent onlara göre tarihsel bir varlıktır. Tarihiyle bütünlük ve süreklilik içerisinde olduğu sürece kent doğrudur. Tarihçiler kenti ve kentin bölümlerini bir tarihsel sorunsallaştırma içerisinde geçirir. Kent tarihselliğinin, tarihsel bütünlüğünün incelenerek anlaşıldığı nesnedir tarihçiler için.

Türkiye’de bu tarz bir nesneleştirmeye en çok tabi tutulan kent İstanbul olmuştur. Ayakta kalan, varlığı tarif edilebilen tarihi kent bölümleriyle, kentlerin tarihteki hali ve geçirdiği evrelerin tarihsel bütünlüğü tespit edilebilir. Kişisel değerlendirmeyi içine katan tarihi çalışmalarda bu bölümlerin varlığını sürdürdüğü tarihteki her hangi bir zamanla bugünkü halleri arasında belli bir tutarlılık bulunması gerekir. Herhangi bir kentsel bölümü, varlığını tanımlayan belli bir küme özelliğini tarihin her döneminde ortaya koymalıdır. Bu gereklilik tüm kentle ilgili olarak bulunmaktadır. Bir bölüm tarihçi için kent, tanımlanan özellikler bütününe önemli bir kısmını tarihin her döneminde yansıtmalıdır¹⁴². Bu, kentin tarihselliğinin kaçınılmaz ifadesidir. Kent bu bağlamda tarihsel bir olgudur. BU yaklaşımda olan tarihçiler tarafından tarihsel olarak kurulur. Bugünü de belli bir ölçüye kadar tarihselliğinin bir tekrarı, onu doğrulaması olmalıdır. Tarihsel olarak kurulduğu şeklin tekrarı olmadığında sorunsallaştırılır. Bir başka deyişle tarihselliğini tekrarlamayan kent varlıkları sorunsallaştırılır, kentin tarihsel bütünlüğü dışında kalanları

¹⁴⁰ Altınay, s. 48

¹⁴¹ “Aynı şekilde mahallenin asayışı, uygunsuz insanların kovulması, mahallenin çöpü ve temizliği imam ve mahallelinin sorumluluğundaydı.” Ortaylı, s. 70

¹⁴² “[...] başka İstanbul yok” sözü sadece hincını aciz birinden çıkarmak ve İstanbullulukla övmek, çok çok şehre dışarıdan gelene dış bilemekten öteye bir bilince dayanmıyordu. Cevat Fehmi Başkut Göç oyununda kent halkının nitelik değiştirip Anadolulaşmasını acı acı eleştirirken onu haklı bulanlar çoktu. “Geçen zaman gösterdi ki İstanbullu “bundan başka İstanbul yok” sözünün aslında ne anlama geldiğini kendisi pek bilmiyordu, bugün de bilmiyor.” Ortaylı, s. 238

(binalar, yollar, mekanlar, insanlar) yabancılaştırılır; işgalcileştirilir. O bölümler için başka bir tarihsellik kurulur, ki bu o kentin tarihsel bütünlüğünün dışarısında olumsuz bir tarihtir. Kenti tarihsel olarak kuran tarihçiler, tarihselliğinin dışında kalan kent bölümlerini ayrı bir tarihsel bütünlüğe hapsederler; ana ve esas olan bütünlükle, dışında kalanların birbirleriyle kaynaşmalarına izin vermezler. Bugün öncesine uymalıdır.

Kent plancıları kentle ilgili fiziksel (ve kimyasal) bir bütünlük kurarken ve bu arayış içerisinde, bu bütünlüğü diğer fiziksel unsurlardan arındırma söylemini kurmaya çalışırken, tarihçiler tarihsel bir bütünlüğün, o kenti bugüne getiren bir uzamın ve bu uzamın yabancı unsurlardan temizlenmesinin peşinde olan bir söylem oluştururlar. Kent plancılar bu anın, zaman içerisinde bugünün noktasal düzleminde tüm kenti, değişik açılardan kapsayan, her alanı tek bir zaman içerisinde eritmeyi amaçlayan yatay bir bütünleştirme arayışını, tarihçiler ise kentin ve bölümlerinin birim olarak geçmişini ortaya koymayı kapsayan dikey bir bütünleştirme arayışını sürdürürler. Kent plancılar gelecekte bazı noktalardaki durumla ilgi öngörüler oluştururken, tarihçiler de pek çok değişik kent unsurunun geçmişi üzerinden geleceğine odaklanabilir. Kente odaklanan tarihçinin ilgilenebileceği kent nesnesi sayısı sonsuzdur. Bu, kent planlamasıyla tarih oluşturmanın ilişkisini gösterir. İkisi de diğerinin alanında yolculuk yaptığında diğerinin bilimini kullanır. Tarihçi, kentin düzeni tarihinde kent düzeniyle ilgili söylemi bilmelidir ki bu düzenin kökenine gidebilsin. Plancı da kenti planlarken, bu kentin varacağı yere dair bir öngörü yaparken kentin tarihsel uzamına dair söylemi bilmelidir ki kentin ereği (nasıl bir şehre dönüşeceği) hakkında akıl yürütebilsin. Tarih kentin kökenine bakar, plancı ereğine... Birbirine zıt gibi görünen bu iki değişik kent kuruculuğunun, birbirinin söylemini kullanma zorunluluğu bulunmaktadır. Birbirinin nesnelere ve söylemlerini kullanıp kendi uzmanlık alanlarında kentle ilgili kendi söylemlerini geliştirirler. Bu sebeple diğer bilimin söylemi alınır, tekrarlanır ve diğer alandaki üretimde kullanılır. Aksi olduğunda bu aykırı bir söylem haline gelir.

Örnek olarak, hakim söyleme göre İstanbul'un mahallelerinin çoğunun ahşap konutlardan oluşması İstanbul'un yaşadığı en büyük yapısal hatadır. Ahşap bina yangın riskine açıktır, adeta yangını çağırır; çok dayanıksızdır, uzun süre harap olmadan ayakta kalması imkansız gibidir; plansız bir şekilde rahatça şekil değiştirebilir, bir plan dahilinde kontrol edilmesi çok zordur, vs. Halbuki İlber Ortaylı ahşap konutları savunur bir ifade kullanmış ve yerine gelen beton binaları eleştirmiştir.

“Ahşaptan betona geçiş bir imar faciasına dönüştü. Dar sokakların üstüne yığılmış çirkin ve gün görmeyen binalar semte (Çarşamba, Fatih) bunaltıcı bir hava veriyor.”¹⁴³

Kent bilimci tarafından yanan ve kaçınılması gereken bir yapı olarak kurulan ahşap bina, bir tarihçi tarafından başka şekilde kullanılıp İstanbul'un tarihine romantik ve bir tarafa bırakılmaması gereken bir unsur olarak yerleştirilmiştir.

Tarihçiler kentin tarihini yücelttiğinde, bir “altın dönem” yarattığında bugünü sorunsallaştırma sürecine sokmuş olurlar. Kent için de aynı durum geçerlidir. Kentin bugünkü bölümlerinin geçmişteki hallerini yücelttiklerinde bugünkü hallerini sorunsallaştırmış olurlar¹⁴⁴. Eski yüceliğini yakalayamayan bir kent bölümü tarihsellik içerisinde nesneleştirilmeye mahkumdur. Tek başına tarihsel olarak kurmak sorunsallaştırmak değildir. Yani tarihçinin bütünlük kurgusu sorunsallaştırmaya ihtiyaç duymaz. Tarihsel olarak kurma sorunsallaştırmayla çalışmaz. Ancak sonunda kurulana göre kıyas, bölümlerin tarih söylemi ile kurulan bütünlükten aykırılığı bir sorunsallaştırmaya götürür. Tarihsel bütünlükten en ufak sapma tespiti sorunsallaştırmayı getirir. Ortaylı'nın Çağaloğlu anlatımı buna örnektir:

“Bugün atölyeler ve matbaalar ve onların hayhuyuyla kaynaşan bu semtte (Çağaloğlu) ara sıra hoş yapılara rastlanıyorsa da

¹⁴³ Ortaylı, s. 50

¹⁴⁴ “Bugünkü Fatih bölgesinin Bizans döneminin en şık semtlerinden biri olduğu, Marcianus sütunu gibi kalıntılardan anlaşılıyor [...] Zeyrek geçmişte İstanbul'un en hoş manzaralı ve zengin konaklarla bezenmiş bir semtiydi [...] ama semtin korunduğu söylenemez. Zeyrek İstanbul'un bir sefalet mahallesine dönüşmüş durumda.” Ortaylı, ss. 44-50

arsız görünümlü kaçak yapılar artıyor [...] Kültür tarihimizin ünlülerini ve devirlerini çağrıştıran bu isimlerin yanında bugün özel idarenin çirkin binasının bulunduğu Ticarethane sokağı da eski bir isim.¹⁴⁵

Bugünkü yapısından farklı olarak tarihte tamamıyla hoş yapılardan oluşan bir bölge özelliği katılan, kültür tarihi ünlüleriyle bütünleştirilen, dolayısıyla aynı yücelikle sıvanan bu semte kıyasla sapma oluşturan atölyeler, matbaalar, arsız, çirkin, (kaçak olduğu tahmin edilen) yapılar, yazarın fazladan bir yorum yapmasına ihtiyaç bırakmadan kendi kendine sorunsallaşıyor¹⁴⁶.

Tarihçi ile kent plancının bir başka farkı da, kent plancının işini yaparken sorunsallaştırmayla yola çıkması, buna mecbur olmasıdır, ama tarihçinin böyle bir yol izleme mecburiyetinin bulunmamasıdır. Sorunsallaştırma yoksa kent planı da yoktur. Halbuki sorunsallaştırma olmadan tarihçi işini yapabilir; kent ve bölümlerini tarihsel olarak kurabilir. Bir bütünlük ve hatta hakikat oyunu, yani tarihsel doğruluk kalıpları yaratabilir. Bu doğruluk kalıpları kurulacak bağlantılı tarihselliklerin aykırı düşmemesini zorunlu kılan kalıplar olabilir. Ancak herhangi bir kent biriminin aykırı düşmediği sürece sorunsallaştırmanın yaşanmayacağı bütünlükten ve bütünlükten yola çıkan hakikat oyunlarıdır bunlar.

Tarihçiler günün kent planı söylemlerini kullanmaktan çekinmezler. İlber Ortaylı'nın bugünün Tarlabası'sını bir "çöküntü bölgesi" olarak nitelemesinde bunu görürüz.¹⁴⁷ Ya da Fener'i bir "sefalet mahallesi" olarak nitelemesinde...¹⁴⁸ Üstelik yazara göre Fener'in son derece neşeli bir mahalle olmaması için hiçbir neden yoktur. Buna rağmen halihazırda bir sefalet bölgesidir. Bir başka sefalet mahallesi olan Kumkapı da acilen düzenlenmelidir. Düzenleme sefalet olarak görünene yönelik olacaktır

¹⁴⁵ Ortaylı, s. 76-77

¹⁴⁶ "Kalyoncukulluk caddesi her binasıyla korunması ve geliştirilmesi gereken tarihi bir çevredir [...] Bugün artık mevcut olmayan elçi konakları [...] şık evleri bu derbeder semti (Fener) süslerdi.", Ortaylı, s. 119

¹⁴⁷ "Bugünün Tarlabası'sı büyük şehrin bir çöküntü bölgesi.", Ortaylı, s. 110

¹⁴⁸ "Fener [...] bugün İstanbul'un bir sefalet mahallesi görünümünde; oysa kentin canlı neşeli bir merkezi olmaması için bir neden yok." Ortaylı, s. 127

tabi.¹⁴⁹ Ama Cihangir zevk sahibi insanlar tarafından kurtarılmış, çöküntü bölgesi halinde kalmamıştır.¹⁵⁰ Bir kez geçmişle bugün bütünleştirilmeye çalışıldığında, mevcut yaşamı değiştirme söyleminin ortaya çıkması kaçınılmaz, daha önce de belirtildiği gibi adeta kendiliğinden işleyen bir süreç haline gelir. Geçmişe kıyasla aykırı bulunan bugünün kent bölümü kentsel dönüşümün düşünce nesnesi haline gelir; o kent bölümü nesneleşir.

Tarihçiler kenti ve bölümlerini tarihsel olarak kuran uzmanlardır derken, bunu gecekonduların bölgeleri için de söyleyebiliriz. Bu tarihselliğe bakıldığında, gecekondunun içinde yaşayan insanlar üzerinden kurulduğunu görebiliriz. Gecekonduların konutların yetersiz özelliklere sahip olması üzerinden değil, insanların kökeni, işi, medeni hali ve vasfı üzerinden yapılır. Gecekonduların tarihi Ortaylı tarafından 19. yüzyılda ortaya çıktığı ifade edilen istenmeyen konutlardan iki yüz yıl öncesine, istenmeyen insanların İstanbul'a gelişine dayandırılır¹⁵¹. Kendisine göre konut özelliklerine bakılmaksızın köyden gelen, işsiz, bekar ve vasıfsız insanların beraberce konakladığı alanlar gecekondular alanıdır. Bu özelliklerin hepsinin bir arada olması gerekmez. Bazılarının, hatta birisinin de bulunması yeterlidir. Ve bu tarz insanlar bir arada bulunduğu o topluluğa "kalabalık" denerek, bunların eylemi "yığın yığın" yapılan bir eylem olarak nitelendirilerek bir nevi aşağılama yapılır¹⁵².

Bu tarz kalabalıklar geçmişte, ikinci sınıf olarak görülen etnik ve dini gruplarla birlikte iktidar alanından, yani şehrin merkezinden dışarıya

¹⁴⁹ "Kumkapı [...] sefaletle rağmen sevimliliği kaybolmayan sokakların [...] Kumkapı İstanbul'un fazla değişmeyen, zengin tarihli ama bir an önce düzenlenmesi gereken bakımsız bir köşesidir." Ortaylı, s. 155

¹⁵⁰ "Cihangir çöküntü bölgesi olmamak için savaş veriyor ve galiba bu savaşı kazanacak gibi [...] bu binalar zevk sahibi insanlar tarafından onarılmaya rağbet görmeye başladı.", Ortaylı, ss. 151-179

¹⁵¹ "Mekansal [...] değişmeler [...] yani [...] gecekondular ve slumların doğuşu ise 19. yüzyıldaki modernleşmenin getirdiği bir olgudur.", Ortaylı, s. 259

¹⁵² "18. yy'da kente göç başlayınca Kasımpaşa gibi semtler toprağını terk eden köylülerin yığıldığı ilk gecekondular mahalleleri olarak ortaya çıktı. [...] Anadolu'dan kopup gelen nüfus ile Üsküdar önceleri önemli ölçüde bekar, işsiz ve vasıfsız işçi kalabalığının 19. yy'da ilk gecekondulaşmanın alanı oldu [...] 18. yy asıl olgusu Anadolu'dan kopup gelen bekar erkeklerin ve hatta ailelerin büyük şehri yığın yığın doldurmasıdır.", Ortaylı, s. 257-259

atılır¹⁵³. Bu alanlarda gittikçe bir çarpık yapılaşma (slum'laşma) görülür. Burada üretilen işgücü de vasıfsız olarak nitelenip küçümsenir. Ortaylı'nın gözünde bu iş gücünün fazla bir değeri yoktur. Tarihsel olarak kurulan “gecekondulaşma”, “yığın yığınlık”, “kalabalıklık”, “vasıfsız işçilik”, bugünün bu düşünce nesnelere kent başına yüzyıllardır musallat olmuş kökleşmiş olgular olarak algılanmasına yol açmaktadır. Dahası çok eski dönemden bu yana kentte yaşasalar da, adları verilerek bahsedilen bu düşünce nesnelere tarihsel olarak kentten uzaklaştırmaktadır.

Kentin belli bir tarihselliği taşımasını isteyen tarihçi kentin kusurlu görüntüsünü tespit eder. Kent yapısının düzensiz hale gelmesi tarihsel olarak anlamlıdır. Kalıcı bir düzen ve uyum esastır. Bu tarihçi tarafından düzensizlik olarak nitelenenler, kent yaşamının ürettiği kokuşmuşluklar ve atıklar ortada durmamalıdır. Hele eskimiş geride bırakılmış formların, yani eskimiş cisim görüntüleri gömülmelidir. Kentte sürekli bir düzen ve kalıcı tarihsel uyum kurmak kentle ilgili ümididir kentçi/tarihçi uzmanların. Keşmekeş ve dağınıklıkla taban tabana zıt görüntüler insanın yüreğine su serper. İnsanın huzur bulması için bu tarz görüntüler önemlidir¹⁵⁴. Kent görüntüsünün önemi, bu önemli unsurun keşmekeşlikten uzak, düzen ve sürekli uyum içinde, kokuşmuşluk olarak nitelenen her şeyden kendini arındırmış bir görüntü olduğunu, böyle bir görüntünün ihtişamlı yapılarla eş değer tutulup adeta kutsandığını anlıyoruz. Böyle bir kentin var olduğu söylenmiyor ancak böyle bir kentin deneyimi bir an için yaşanıyor. Kent görüntüsünün içindekileri yansıttığı fikrinden yola çıkılarak, kentte yaşayanlar, içindekiler yüceltiliyorsa, yüce, gelişmiş, ileri olarak biliniyorsa, kent görüntüsünün de buna eşdeğer olması gerektiği sonucuna varılıyor.

¹⁵³ “Diğer taraftan özellikle sur dibi mahallelerde ayak esnafılığı hamallık [...] sefalet mahalleleri doğarken azınlık mahallelerinde de bir slumlaşma söz konusu oluyordu.”, Ortaylı, s. 263

¹⁵⁴ “Evet, görünür maddi haliyle Yunan kenti kusurlarla doluydu. Büyümenin yarattığı düzensizlikler hayatın getirdiği kokuşma ve atıklar ortaldı, geride kalmış formların kalıntısı gömülmeden duruyordu [...] burada sürekli bir düzenin veya kalıcı bir uyumun olabileceğini ümit etmek zordur[...] Pantheonun kendisiyle karşılaştığımızda buranın aşağıdaki kentin keşmekeşi ve dağınıklığıyla taban tabana zıt bir görüntü arz ettiğini görmek yüreğinize su serpebilir.”, Mumford, s. 202

Eğer yaşayanlar ve görüntü birbirine uymuyorsa bu -en azından- hayrete yol açmaktadır. Tabi eleştiri dolu bir hayrete¹⁵⁵.

Hayran olunan zihinlere hayran olunan bir kent yaraşır. Kentin yaşayışı, insanları, ürünleri, sanat eserleri beğeniliyor, hayranlık duyuluyor, ancak kent ideal kentten, ihtişamdaki uzak olduğundan, keşmekeş ve uyumsuzluk içinde bulunduğu bu bir tezat oluşturduğuna inanılıyor. Yüce olduğuna inanılan bir zihnin yüce bir kent ortamı yaratacağından o kadar emin olunuyor ki, bunların keşmekeş içinde şehirlere yol açma ihtimali tamamıyla reddediliyor. Yüce zihinle yüce kent arasındaki ilişkinin direkt ve doğrusal olduğu kabul ediliyor. Tersine ancak bir tezat olabilir yorumuyla konu kapanıyor ve muhteşem zihinlerin ihtişamı yaratmasına kadar geçecek zamanı beklemekten başka yapacak bir şey akla gelmiyor. Oysa topluluklar başka amaçlara sahip değişik bir hayat tarzı tutturmuş olabilir. Örneğin Mumford, eleştirdiği Atina'nın keşmekeş kent ortamında yaşanan bu hırstan uzak hayat tarzını şöyle tanımlamaktadır:

“Bütün bunlar (olumsuz kent şartları, pislik vb.) büyük kent için (Atina) zavallı bir portre sunar gibidir. Ta ki incelediğimiz insanların uygarlığın diğer birçok standart gereklerinden uzak, satın alma ve harcama yorucu rutinlerinden şaşkınlık verici bir biçimde bağımsız insanlar olduklarını hatırlayana kadar. Kör kütük olana kadar içmeyen, konforlu ve lüks bir hayat yaşamak, evi döşemek için kendini helak etmeyen, atletik, hatta perhizkar bir hayat süren, bütün işlerini açık havada yapan insanlar... Güzellikten bol bir şey yoktu hayatlarında ve bu hayatın en büyük nimetleri her şeyden önce de kentin kendisi herkesin elinin altındaydı; bedavaydı”¹⁵⁶.

Kenti uyumlu ve düzenli gibi bir takım üst ve karmaşık hedeflere doğru zorlamak, bu hedeflere yönelmek için tüm kent halkının seferber olduğu bir hayat yaşamak bir tarafta, üst hedefleri bir kenara bırakıp insanın kendisi için çalışması bir tarafta...

¹⁵⁵ “Phidias'ın yarattığı biçimler, bu darmadağın atölyelerin, barakaların, ahırların, ibadethanelerin ve çeşmelerin arasında, kerpiçten yapılmış bu ev bile denemeyecek yapıların ortasında mı yükselmişti? Kentin dış yüzünde Yunan zihninin düzenini ve berraklığını yansıtmak için hiçbir belirti yok muydu? [...] MÖ 480 ile 430 arasında-polis ilk kez kendisini daha önceki tüm köy ve kentlerden ayıran ideal bir biçime büründü.” Mumford, s. 203

¹⁵⁶ Mumford, s. 209

Tüm bunlardan yola çıkıldığında, tarihsel bütünlük oluşturulmasının, bugünkü gecekondunun tarihsel olarak kurulmasının yanı sıra kökense bir analize gidildiği, bugünkü gecekondunun kökeninin keşfedildiği görülür. Gecekondunun kökeninde, bugünkü söylemle çok benzer olarak, köyden geleni işsiz, vasıfsız insanlardan oluşan kalabalıklar olduğu kurulur¹⁵⁷.

Diğer tarafta tarihçinin kenti kurarken yücelik, iyilik, güzellik gibi kavramları kullandığı, çoğunlukla ideal kent iddiasını desteklediği, kentin bu söylemlere göre sorunsallaştırıldığı görülebilir. Tarihçi köken arayışında kent ideasını, idea düşüncesini ortaya atan Platon'dan destek alarak arar. Kenti yeniden ele almak ve değiştirmek Platon'a referansla mümkün ve gerekli bir eylem olarak anılır¹⁵⁸.

3.1.3. Sosyal Bilimlerde Sorunsallaştırma

Burada kast edilen, bilimini kentteki toplulukları araştırarak ve inceleyerek yapan disiplinlerdir. Bunlar en başta sosyoloji, sonra siyaset bilimleri, ekonomi, iletişim bilimleri vb. Ancak bu bölümde daha ziyade sosyoloji üzerinde durulacaktır.

Sosyoloji de, kentle ilgilenen tarih gibi baştan kenti sorunsallaştırmayı amaçlamaz ama sorunsallaştırma üzerinden yaratılmış nesnelere çalışır. Sosyoloji sorunsallaştırma yapmadan çalışabilir ama sorunsallaştırma yapılmamışsa çalışamaz. Hazır, yapılmış düşünce nesnelere kullanır. Kentin herhangi bir bölümünü hedeflemeden genel bir konuyu araştırabilir. Kentte yaşayanların savaşa ilgili düşüncelerini örneğin... Burada kentle ilgili bir sorunsallaştırmadan bahsedemeyiz. Ancak kentle söylem arasında bir bağlantı kurmaya başladığında, o kentle diğerlerini ayırtırdığını ve kentin yanına koyduğu söylemle birlikte kent hakkında ifadelerde bulunmaya başladığında doğal olarak eklemlemeye geçmiş olur.

¹⁵⁷ “Şehirdeki dar gelirli ve işsizler kalabalığının doldurduğu bu semtler belediye hizmetleri kadar sosyal ve ekonomik yönden de bir kentsel bütünleşememeyi (urban disintegration) getiriyordu. Böylece 1930'lardan ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızlanacak gecekondulaşma olgusunun başlangıcı ve bu olgunun oturduğu az gelişmiş metropoliten yapı 19. Yy'da ortaya çıkmış ve gittikçe büyüyen bir sorun haline gelmiştir.” Ortaylı, s. 264

¹⁵⁸ “Yine de Platon kentin temel kuruluşunun yeniden gözden geçirilip değiştirilmesi konusundaki düşüncesinde haklıydı.” Mumford, s. 227

Kent sosyolojisi birbirinden ayrı bölümleri, kentin tamamıyla ilgilenen sosyoloji ise diğer kentle farklılığı, en azından ikiliği veri olarak alır. Farklılık bir hipotezle oluştuğundan kent sosyolojisi önceden oluşmuş bir bilgiye (söyleme), bir var sayıma dayalı başka bir söylem üretmek durumunda kalır. Kent sosyolojisi, üzerinde çalışmak için kentle ilgili bir farklılaşmayı, bir ayrışmayı bekler. Farklılaşma ayrışma olduğu kentte sosyologlar devreye girip bu farklılaşmanın sebep ve sonuçlarını inceler. Bu farklılaşma sosyolojinin alanı olur. Bu tezin teorik yaklaşımından yola çıkarak, kent sosyolojisi üzerinde çalışacağı, diğer varlık biçimlerinden ayrılıp somutlaştırılmış sosyal nesnelere ihtiyaç duyar denebilir. Kent bölümleri arasındaki ayrışmaya dayanır; bunun sebeplerini araştırdığında sorunsallaştırmayı başlatmış olur. Nesnelere söylemine ekleme yapmış, kullandığı nesne ile yeni bir bilgi alanı ve belki bir başka nesne yaratır veya yaratılmış olanın yeni özelliklerini ortaya koyar.

Sorunsallaştırılan, istenmeyen ikametle sebep sonuç ilişkisine sokulan kente göç, sağlıksız yaşam, suç, kentle ve kent insanıyla kurulan, kurulamayan tüm ilişkiler ikamet alanında toplu olarak yaşayan insanlarla ilişkili olduğundan sosyolojinin nesnelere dir. İstenmeyen ikamet bölgelerinde yaşayan topluluklar, insan davranışlarını gruplayıp, belli, tek, sayılabilir ve anlaşılabilir davranış modelleri çıkartmayı hedef edinmiş sosyoloji biliminin ilgi alanındadır,

Örnek olarak gecekondu bölgesindeki suç eğilimi konulu bir araştırma, önceden yapılmış bulunan bir sorunsallaştırmayla ortaya çıkan, genel kabul gördüğü için kesinleştirilen bir nesneye, birden fazla doğru söyleme ve doğruluk kalıbına dayanır. Bir bölgenin gecekondu olarak belirlenmesi, bu şekilde bir nesneye dönüştürülmesi çoğunlukla halkın arasındaki eleştirilere, iktidar tarafından yasalara dayalı olarak yapılan resmi tanımlara ve kent plancıların ikamet alanlarını nitelik ayrıştırmasından geçirmesine dayanmaktadır.

“1991-1993 yılları arasında İzmir Çocuk Mahkemesi'nde davaları sonuçlanan 3327 olgunun karar kartonları incelenerek

çocukların oturdukları semtler araştırıldı. Olguların %1.9 i evsizdi , %23.8 i ilçelerden geliyor, il dışında oturuyor ya da hapisyanede kalıyordu. Bunlar dışında kalan olguların çoğunluğunun şehirdeki gecekonduda ve kısmen gecekonduda bölgelerinde oturduğu belirlendi. Gecekonduda sorununun özellikle çocukları ve genç kuşakları etkileyerek suç potansiyelini arttırdığı sonucuna varıldı.”¹⁵⁹

Bu araştırma birisi rakam olan iki olgu bulmuş, bu iki olguyu birbiriyle ilişkilendirmiş, birisinin diğerini doğurduğunu, bu ilişkiden bu sonuca varılabileceğini iddia etmiştir. Ortada bir sonuç ve bir olgu vardır. Bu gecekonduda olgusuyla aynı yerde bulunup neden teşkil edebilecek başka faktörler de mevcuttur: yoksulluk gibi, yerleşim kolaylığı, saklanma kolaylığı gibi... Tüm bu faktörler arasından sadece gecekonduda yaşamak ve suç seçilmiştir, bir yönlü korelasyon kurulmuş, bu tek yönlü ilişkinin bir yerleşim bölgesi ile davranış arasında olduğu düşünüldüğünde formun maddeyi etkileyeceği en baştan var sayılmıştır.

Diğer taraftan araştırmanın tartışma bölümünden, araştırmacının çoktan sorunsallaştırılıp nesneleşen bir sosyal durumu incelenmeye çalıştığı görülmektedir.

“Türkiye’de 1950’lerden sonra görülmeye başlayan iç göçler ve hızlı kentleşme hareketinin özellikle büyük kentlerimizde konut açığı sorununa ve gecekondulaşma gibi olumsuz bir yapılaşmaya neden olduğu bilinmektedir (3) [...]Çarpık kentleşmenin en önemli özelliği gecekondudur (3, 5-7) [...]İmar İskan Bakanlığı'nın ‘Gecekonduda problemi’ adlı raporunda ‘gecekonduda kendisine ait olmayan yerde imar yasalarına aykırı gayri sıhhi(sağlıksız) gayri fenni(planlama ve teknik olanaklardan yoksun) alelacele yapılmış olan konuttur’ der.” [...]Gecekonduda patolojik yoğunluk derecesine ulaşacak kadar yoğun olan şehirselle yerleşme alanı olarak görülmektedir (3).[...] . Konutların sıklığı dışarıdan gelecek herhangi bir tehlikeye karşı korunma psikolojisinden ileri gelmekte , evlerin tek katlı olmasının nedeni ise ekonomik olanaksızlıklar yanında , her zaman devletin güçleri tarafından yıkılma endişesinden doğmaktadır. [...]Kente göç edenler örgün eğitimden yararlanamamış vasıfsız iş gücüdür. [...] İzmir yaşadığı yoğun göç ve gecekondulaşmanın pençesinde hızla kent olmaktan uzaklaşmakta

¹⁵⁹ İ.Hamit Hancı Prof.Dr., www.kriminoloji.com/gecekondulasma%20cocuksuc.htm 30.07.2011, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı, Hancı İH. “Gecekondulaşma ve Çocuk suçluluğu.” Adli Tıp Dergisi,. 11,55-62, 1995. Bornova-İzmir

ve köyleşmektedir.[...] Şehirlerde bazı bölgelerde görece ekonomik eşitsizliğin ve istihdam imkanlarının sınırlı olmasının suç oranlarını yükselttiği söylenmekte, sosyal adaletsizliğin kızgınlık ve sosyal organizasyonsuzluğa yol açtığı, düşmanlığın sergilenmesine ve suçlu davranışına neden olduğu ifade edilmektedir(21).[...]
Gecekondu köyden de kentten de farklı kültüre sahiptir. [...] Oy uğruna kaçak yapıya taviz verilip, hazine arazilerinin yağmalanmasına çanak tutulmaktadır(3, 8, 30, 40, 42, 44-46). [...] Bu güne kadar gecekonduya ve kaçak yapılaşmaya müdahale etmeyen şehirlerin istila edilmesine göz yuman tüm belediye başkanları suçludur.”¹⁶⁰

Araştırmacılar ellerine, bir tarafı hızlı kentleşme, bir tarafı yetersiz konut, bir tarafı izinsiz yapılaşma, bir tarafı gayri sıhhi ve gayri fenni ikamet, bir tarafı patolojik, bir tarafı endişe içerisinde, bir tarafı vasıfsız iş gücünden oluşan, içi kızgın, altı organizasyonsuz, etrafı farklı kültürlü, izin verilmesi suç olan bir nesneyi almış ve incelemişlerdir. Bu sıfatların çoğu bu araştırmacılara değil, alıntı yapılan önceki araştırmacı ve yorumculara aittir. Nesne öncekiler tarafından oluşturulmuştur. Bu sosyologlar da bu nesneyi alıp üzerinde çalışmışlar ve belki de başka araştırmacıların kullanacağı düşünce nesnesi yaratarak sonuçlandırmışlardır araştırmayı.

Bu bariz örneğin dışına çıkıp, sorunsallaştırılmış bir fiziki kent tanımını içeren araştırmayı ele alalım. Araştırmanın hedefi bir semtteki tüketim alışkanlığını incelemek olsun. Buradaki semt, sadece bu semtin ele alınması bir kent bölümü nesnesini ve bu semtin o nesneye bir örnek oluşturduğunu işaret eder. Dahası tüketim eğilimleri aslında her bir insanın bir değerine göre incelenmesi ve belli bir kategori altında nesneleştirilmesi, demek ki öncesinde ekleme ile sorunsallaştırılmış olması anlamına gelir. Sosyolojik yaklaşım bir sorunu var sayar, var saymak zorundadır. Bu var sayma da sorunsallaştırmayı sosyolojik araştırmanın öncülü yapar.

Gecekondu ve ikametle ilgili diğer sosyolojik araştırmalarda da nesneye odaklanıldığı, nesnenin ne kadar olgusal olduğunun incelenmediği görülür; nesne verilir ve nesne kabul edilir. Sosyolog Erman Tahire, Emre Kongar’ın bir araştırmasından şöyle bahseder:

¹⁶⁰ <http://www.kriminoloji.com/gecekondulasma%20cocuksuc.htm>

“Gecekonduya yaşayan insanların ezilmeleri, ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmelerinden dolayı yakınmaları gündeme getirilmiştir. Altındağ'da yaptığı araştırmasına bağlı olarak, bölgede oturanların çocuk bahçesi, sağlık ocağı gibi birçok hizmetlere sahip olmayı arzuladıklarını, ‘ikinci sınıf vatandaş muamelesi’ görmek istemediklerini söylemektedir (Kongar 1973).”¹⁶¹

Ancak buradan gecekonducular böyle istiyor sonucu çıkarılabilir mi? Bunları söyleyenler bir gecekondu olarak mı bu talepleri yapmaktadırlar? Yoksa bir insan, bir çocuk, okumuş bir genç, bir baba, bir yoksul, bir ikinci sınıf vatandaş vs. olarak mı? Gecekondu nesnesi ele alınıp varılan sonuçlar, araştırmacıyı tekilliğin özelliklerinden uzaklaştırıp kolektivizmin indirgemeciliğine hapsedebilir.

Tek bir özellikle kolektif talep ve davranış içerisinde bulunan gecekondu (lular) söylemine Akademisyen Ş. İlgü Özler önemli bir katkı verir¹⁶². Özler makalesinde, Cumhuriyet döneminde seçimli parlamenter rejime geçildikten ve gecekondu bölgeleri ortaya çıktıktan sonra, gecekondu oylarını kazanmaya yönelik vaatler veren partilerin oy oranlarını arttırdıklarını, hatta iktidara geldiklerini belirtir. Bu vaatlerin temelde kaçak evlere tapu ve oturma izni vererek yapıldığını belirtir. Birsen Gökçe ve ekibinin yaptığı çalışmadaki rakamları kullanarak, gecekondu bölgelerindeki oy artışı olduğunda genel oylarda da ciddi bir artış olduğunu göstermeye çalışır. Özler’e göre gecekondu halkının tek ve aynı bir talebi vardır ve politik partiler bunu kullanarak iktidara gelebilirler. Seçimli bir parlamenter rejimde politik partilerin gecekonduculara istediklerini vermesini bu araştırmayla normal olmaktan çıkartır; sorunsallaştırır. Politik partilerin gecekonduculardan oy alma çalışmalarını üzerinde çalışılan bir nesne haline getirir. Politik partilerin yoksullara, engellilere, kadınlara yönelik bir takım vaatlerde bulunmalarının, onlardan oy almak için yaptıkları çalışmalar hakkında da sorunsallaştırma yapıp yapılmayacağı sorusu sorulabilir.

¹⁶¹ Tahire Erman. “Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kurguları.” *European Journal of Turkish Studies (EJTS)* [Online], 1 : 2004, <http://ejts.revues.org/index85.html> 30.03.2011

¹⁶² Özler, Ş. İlgü, “*Politics of the Gecekondu in Turkey: The Political Choices of Urban Squatters in National Elections*”, 2002, EBSCO Publishing, <http://www2.newpaltz.edu/~ozleri/Ozler%20Turkish%20Studies.pdf>, 30.02.2011. Benim çevirim

Gecekondulardakilere daha rahat bir hayat sürmesi için bir takım fırsatlar tanınmasının sorunsallaştırılması ancak diğer kesimlere de vaatler sorunsallaştırıldığında bir temel kazanabilir.

Kaldı ki gecekonudakiler, Sünnidir, Alevidir, engellidir, kadındır, Kürt'tür, vb. pek çok sorunları olan gruplara dahildirler. Bu sorunlardan çıkan ihtiyaçlarının giderileceğini düşündüklerinden oy vermiş olabilirler. Ama makale, gecekondu nesnesini sorgulamadan olduğu gibi ele almış, gecekonducuları tek bir isteği olan, tekilliğe sahip olamayan bir bölünemez varlık olarak kabul etmiş, konut hakları vaat eden bir partiye oyarını yönlendireceğini var saymış, partinin genel politika ve iletişim başarılarını göz ardı etmiş, popüleritesinin genelde artmasının yansımaları, daha halka yakın politikalar üretmesi gibi muhtemel faktörler hiç irdelenmemiş, gecekonduya yönelik vaatler bir “ahlaksız teklif” haline sokulmuştur. Zaten araştırmanın başlığı da, benzer iddiaları “oy avcılığı” suçlaması altında sergilemiş pek çok yazı, konuşma ve araştırmaya gönderme yaparak, aynı ayrışmayı, aynı sorunsallaştırmayı pekiştiren ve derinleştiren bir odağa sahiptir.

Günümüze gelindiğinde ise gecekonduların gelir düzeyi itibariyle iki farklı görüntüsü ortaya çıkmaktadır araştırmalarda: birincisi imar aflarıyla çok katlı binalar yapıp zenginleşen gecekondu, ikincisi ise yoksul olan ve yoksul kalacak gibi görünen gecekondu¹⁶³. Gecekondu nesnesi ikiye bölünmüş, kendisinden iki ayrı düşünce nesnesi doğurmuştur. Zenginleşen gecekondu zenginleşemeyenlere göre fazla olduğu gibi, gecekonduya yaşayan her yoksul da kente göçmüş bir gecekondu ikametçisi değildir.

Hazır, diğer nesnelere iyi yalıtılmış, onların arasında kolayca ayrıştırılabilen, farklı ancak bu farklılıklarıyla her bölgede aynı olduğu düşünülen bir nesneyle çalışmak sosyologlar açısından çok cazip olabilir. Çünkü bu nesne, gecekondululuk gibi tekleştirilmiş bir özellikler bütünü ile

¹⁶³ “ Böylece bugün gecekondu çok farklı iki kurgu ve bunların dayandığı iki farklı gerçeklikle karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde gecekondu bir taraftan “köşeyi dönen,”öte taraftan ise “yoksulluk içine hapsolan’dır.” Erman, EJTS

ürettiği sonuçlarla arasındaki ilişkiyi kurmayı kolaylaştırır ve araştırma sonuçlarının geniş gruplar için geçerli olduğunun iddia edilmesini sağlar. Bu da aşıkardır ki hem nitelik olarak hem de kapsam olarak hatalara yol açabilir. Gecekondu bir bölgenin, bir yaşam tarzının ve bir insanın yegane özelliği veya özelliklerini açıklayan yegane başlığı olamaz. Gecekondu ile sonuçlarının doğrudan bağlanabileceğini düşünmek sosyolojiyi kısıtlar. Tahire Erdem, Aslıhan Eken’le gerçekleştirdiği bir başka çalışmada, gecekondu mahallesi olarak aldığı Esenlerde iki grup arasındaki sürtüşme ve kavga ile ilgili bir araştırma yapmıştır. Bunu gecekondu mahallesinde gerçekleşen bir kavganın incelemesi olarak ortaya koyduğundan ve gecekonducululuğu -yegane olmasa da- temel faktörlerden birisi yaptığından gecekondu bölgesi hayatı ile yaşananları doğrudan birbirine bağlar¹⁶⁴. Araştırmada vaka olarak anlatılan bir kavganın gecekondu faktörü olmadan oluşmayacağı ima edilmiş olur¹⁶⁵.

Araştırma boyunca, hem makalenin yazarlarının kendi görüşlerine hem de konuyla ilgili çalışma yapan diğer sosyal bilimcilerin görüşlerine yer verilmiştir. Olayın olası sebepleri belli başlıklar altında toplanmıştır. Bunlardan birincisi yöredeki ekonomik kaynakların paylaşımında yaşanan sıkıntılardır. İkincisi sosyo-kültürel sebeplerdir. Bununla belli yöreden veya başka bir katmanda (dini, kültürel, tarikat, aşiret vb.) grup halinde yaşamayı tercih eden grupların birbirini kollaması ve diğer grubu düşman görebilmesi kastedilmektedir. Politik sebep ise bir grubun Alevi, diğerinin ise Sünni olması, bu görüşleri temsil eden politik unsurları desteklemeleridir. Sonuç bölümünde ise diğer sebepler arasında, bölgenin düzgün yaşam koşullarına sahip olmaması, dolayısıyla kendisini dışlanmış, ikinci sınıflandırılmış, gözden çıkarılmış hisseden toplulukların böyle şiddete meyilli olabileceği ve işsizlik sebebiyle sokaklarda şiddete yönelebilecek çok adam olması gösterilmiştir. Ancak her fırsatta şehrin dış çeperindeki böyle bir hayattan

¹⁶⁴ Tahire Erman, Aslıhan Eken, “The ‘Other of the Other’ and ‘Unregulated Territories’ In The Urban Periphery: Gecekondu Violence In The 2000s With A Focus On The Esenler Case, İstanbul.” *Cities*, Vol. 21, No. 1, p. 57–68, 2004, www.elsevier.com/locate/cities, 30.03.2011. Benim çevirim

¹⁶⁵ Erman, Eken, Elsevier

bahsedilerek, şehrin dış çeperinin (başlığında yer aldığı şekliyle gecekondu bölgelerinin) böyle şiddet üretebileceği iması makalenin kodlarına gömülmüştür.

Ancak sayılan hiçbir sebep, direkt olarak göçle gelip gecekondu bölgesi olarak adlandırılan yerleşimleri kuranların ontolojisinden kaynaklanmıyor görünmektedir. Ekonomik sorun da, ülkede yüksek sayıda yoksulun bulunması da, gruplaşma ve diğer gruba düşmanlık da, Alevi-Sünni gerginliği de, işsizlik de gecekondu bölgesinde yaşayanların yarattığı ya da başlattığı koşullardan değildir. Bu araştırmadan ortaya çıkabilecek bir makul sonuç, kötü yaşam koşulların yaşanmaz mahallelerin insanları şiddete yöneltmesi olabilir. Bunun müsebbibi olarak da, gecekondu ikamet edenlerden çok, gecekonduyu hep dışarıda, suçlu, suç üreten, sağlıksız, işgalci, fırsatçı, tehlikeli vs. görüp oralara yatırım götürülmemesi talebi sonucu o bölgelerin yatırımsızlaştırılması, imkansızlığa mahkum edilmesi gösterilebilir. Yine aynı makalede geçen, hizmetler ve güvenlik açısından herhangi bir kuralın tanınmaması anlamına gelen “kuralsız bölgeler” de, ikamet edenlerin kuralsızlığa yönelik toplu talebini değil, daha ziyade kural koyucunun buralardan çekildiğini işaret ediyordur.

Sosyal bilimin, hazır sorunsallaştırılmış alanlara odaklanırken, sorunsallaştırmayı derinleştirdiği de görülen bir durumdur. Zaten ikiliğin arasında bir fark tespit ettiği anda bu ikiliği doğrular, köklerini sağlamlaştırır. Var olan ikiliğe karşı çıkarsa sorunsallaştırma sorgulanmak zorundadır ki bu başlı başına bir araştırma konusu olabilir. Yerleşik söylemin nesnelereyi değiştirmek oldukça zorlu bir çabayı, mimari, kent planlama, sosyoloji, tarih gibi pek çok disiplini kapsayan bir çalışmayı gerektirebilir.

Kentsel dönüşümde söylemin ilk adımı sorunsallaştırmadır. Kent veya bölümleri sorunsallaştırılmazsa kentsel dönüşümüne varılamaz. Kent sosyolojisi mevcut kentsel dönüşüm söylemine karşı çıkarsa, sosyolojik araştırmaların belli bir alt parçaya odaklanan doğası sebebiyle bu toptan bir karşı çıkış olamaz; söylemin sosyolojinin muhalefetine maruz kalan parçası

sorgulanır. Kentsel dönüşümün sorgulanması büyük bir sosyolojik çalışmayı gerektirecektir. Sosyoloji sorunsallaştırma içeren söylemle, sorunsallaştırmanın böldüğü, ayırdığı, o halleriyle nesneleştirdiği yapılarla, sorunsallaştırmaya inmeden, kendisine malzeme sağlayan sorunsallaştırmayı hedef haline getirmeden uğraşır.

Halbuki akıntı yönünde gitmek, hatta akıntıyla beraber hızı arttırmak çok daha kolay görünmektedir. Nesneyi doğrularken söylemi kuvvetlendirerek, yeni bazı özellikler ekleyerek tekrarlamak daha güvenilir bir imaja sahip olacaktır. Sosyolog Turhan Yörükoğlu 1968 yılında, o güne kadar kendi sınırları içerisinde kentin bütünlüğünü bozan, kente uymayan yaşamıyla kente yakışmayan gibi nitelendirmelerle, ancak kesinlikle kendi sınırlarının dışına etkide bulunmayan, kendi dışındakini değiştirmeyen bir yerleşim biçimi olarak sorunsallaştırılmış gecekonduyu, Ankara'daki Anafartalar çarşısına köylü zevklerin hakim olduğunu belirterek kenti değiştiren bir unsur olarak yeniden sorunsallaştırmıştır¹⁶⁶. Bu gecekondu nesnesinin bir başka, ama, uzak durmaya çalışsa da insana zarar veren bir yüzüdür.

Demek ki sosyoloji kenti sorunsallaştıran bilimlerin doğrulayıcısı olarak çalışır. Bu sebeple sosyoloji kentin sorunsallaştırmasında, söylem oluşumunda yardıma çağırılır. Sosyoloji diğer sosyal bilimlerin iddialarını doğrulamak için iyi bir ortaktır. Hem bir takım doğrular ve hakikat üretme becerisine sahiptir, hem de insanla ilgilenmeyi, onu anlamayı bilir. Sosyoloji büyük ve kutsal bütünlükler taşıyan soğuk kent planı ve tarihsel yücelikler oluşturan bilimlerin aksine, kent bilimlerinin sıcak ve insancıl yüzüdür. Artık konutu önceliğe koyan konut politikasından değil, insanı araştırma önceliğine koyan, toplumsal konut politikası gibi başlıklarla insanla ilgilendiğini ifade eden sosyoloji işin içine girmiştir. Sosyoloji ikametın toplumsal boyutuyla ilgilenmektedir. Herkes rahat edebilir. Ancak ne olursa olsun sosyoloji ülke kent ve bölge planlama politikalarının dışına

¹⁶⁶ Erman, EJTS

çıkarmalıdır. Ve tabii toplumsal konut politikası kalkınma amaçlarına uygun şekilde tasarlanmalı ve ortaya konulmalıdır¹⁶⁷.

Sosyoloji üzerinde çalışmak için nesnelere ihtiyaç duyarken, çalışmasının sonucu nesnelere zaman zaman değişik bir forma soksa da, nesnelere nesne oluşunu pekiştirir. Sosyolojik araştırmalar ve sosyolojik eserlerin ortaya koyduğu genel kanı, gecekonduların, zaman, mekan ve yapı olarak tek bir nesne oluşu, her sosyolojik bulgunun ayrı bir topluluğu ayrı bir nesneyi tanımladığı değil, aynı topluluğun, aynı nesnenin değişik özellikleri tanımladığıdır. Yeni özelliklerle daha çok tanınan aynı tek nesneyi anlatmış ve onun aynı tek nesne olduğunu doğrulamış olurlar.

Tahire Erman, makalesinin giriş kısmında gecekondular üzerine yapılan çalışmaların, dönemin epistemisine göre nasıl değiştiğini anlatır:

“Bu makale gecekondulara yapılan araştırmalar üzerinden 'gecekondular' kurgusuna bakmakta, bu kurguları dönemleştirerek sunmaktadır. Gecekondular kurguları başlıca dört dönem içinde toplanmaktadır: 1950 ve 60'lı yıllarda “Köylü Gecekondular”, 1970'li yıllarda “Sömürülen/Dezavantajlı Gecekondular,” ve 1980'li ve 90'lı yıllarda genelde “Çoğul Olarak Gecekondular,” ve özelde “Haksız Kazanç Sahibi Gecekondulara” karşı “Kent Yoksulu Gecekondular,” ve 1990 sonlarından bugüne “Sakıncalı Gecekondular Olarak Varoşlu”ya karşı “Özne Olarak Gecekondular”. Bunu yaparken gecekondular araştırmalarının incelenmesinden elde edilen bilgiler, her dönemin ekonomik, siyasal ve toplumsal koşullarına ilişkin bilgilerle desteklenmektedir.”¹⁶⁸

Bu önemli tarihsel tespitlere dayanarak bu tezin hedefleri açısından iki husus eklemek yerinde olacaktır. Birincisi gecekondular konusunda bir araştırma ve çalışma yapabilmek için gecekondular nesnesinin önceden var olması gerekiyordu; ve vardı da... Erman'ın makalesindeki örnekler bunun

¹⁶⁷ “ Toplumsal kelimesinin konut politikasının önüne eklenmesi 1950'den sonra gerçekleşebilmiştir[...] gelir, konut ölçünü ya da toplumsal sınıf gibi öncelikleri olan, ulusal kalkınma planlarının içinde yer alan ve ilgili ülkelerin kent ve bölge planlama politikaları ile bağdaşması gereken kurallar amaçlar ve önlemler bütünü olarak tanımlanabilir [...] üç ögesi [...] bunlardan birincisi toplumsal konut politikasının kalkınmanın ereklerine uygunluğunun sağlanmasıdır [...] ikinci ögesi ise, [...] kent ve bölgesel gelişme politikalarına uygun olmasıdır [...]” Keleş, 2004, s. 471

¹⁶⁸ Tahire Erman, 'Gecekondular Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondular Kurguları' *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue N°1 - Gecekondular, <http://www.ejts.org/document85.html>, 30.07.2011

ispatıdır. İkincisi ise Erman'ın gecekondü söylemini dönemleri –her ne kadar kategorikleştirdiği dönemler, her kategorik çalışma gibi tartışmaya açık olsa da- bir önceki dönem gecekondü söyleminin, bir sonraki dönem tamamen öldüğü, yani bir dönem gecekondü denince akla gelenin, bir sonraki dönem akla gelmediği anlamına gelmez. Her ne kadar birbiriyle çelişir görünse ve sorunsallaştırma eklemelerinin tamamı belli bir andaki söylemin içerisinde yer almasa da birbirleriyle aynı unsurları taşıdığı söylenebilir. Dördüncü dönemki sakıncalı varoşlunun atalarının köyden geldiği akılda kalmamış mıdır? Ya da “haksız kazanç sahibi” olduğu? Eğer böyle ise bugün gecekondulara ve gecekonduluya bakarken birden fazla gecekondü ve gecekonduluya değil, birçok özelliği bünyesinde barındıran aynı gecekonduluya, yani bir nesnenin değişik yüzeylerine bakıyor olunur. Yeni episteme ile değişen veya yeni oluşan her söylem öncekinin yerine geçeni değil, ek bir özelliğini tanımlar gecekondunun.

Sosyal bilimci incelemek için hazır bir nesneyi almak, ona yeni özellikler iliştmek, ayın karanlık yüzünün keşfi gibi o nesneyle ilgili yeni keşifler yapmanın yanı sıra, çalışmaları sonucu o nesnenin etrafındaki nesnelere ayırımını netleştirir, ayırımını daha az sorgulanır hale getirir, sınırlarını daha kalın hatlarla çizer. Bazı teorisyenler buna “ötekileştirme” demektedir. Bir ötekileştirme yaşanmasa bile bir yarıлма, birisinin öbürüne karışmaması garanti altına alınan düzenli bir ayırışma yaratıldığı bellidir. Tahire Erman'ın ötekileştirme için verdiği örnek bu tezde “yalıtma” olarak adlandırılacak sürecin bir göstergesidir. Dikkat edilmesi gereken konu Erman'ın yorumunun bir araştırma sonucuyla değil, araştırmanın kurgusu, yani sosyal bilimcinin paradigması, araştırmanın dayandığı söylem ve tüm bunların sonucu araştırmanın yapılandırılması, bu yapılandırma ile anket sorularına maruz kalan vatandaşların kendilerini ötekileştirilmiş hissettiğidir. Bu şekilde iki tarafa da yalıtım yapılmış, akışkanlığın engellenmesi için çift taraflı önlem alınmış olur.

“Bu dönemlerde yaygın olarak uygulanan anket çalışmalarında sürekli sorulan sorular arasında gecekondü halkının sinema, tiyatro ve konsere gitme, ve gazete okuma alışkanlıklarını

araştıran sorular da bulunmaktadır. Böylece gecekondulunun karşısına sinemaya, tiyatroya giden, konserleri izleyen, gazete okuyan bir kentli kurgusu çıkarılmaktadır. Buna karşılık gecekondulu “Öteki”nin “köylü zevkleri”nden bahsedilmektedir.¹⁶⁹

Yalıtmanın çift taraflı tahkimiyle, hem bu taraftakilere gecekondulu sinemaya tiyatroya gitmez etkisi verilmekte, hem de öteki taraftakilere bu taraftaki herkesin sinema tiyatroya gittiği izlenimi yaratılmaktadır. Bu taraftakilere öbür taraftakileri istememeye yönelik telkin yapılırken, o taraftakilerin de asla bu taraf geçemeyeceğinin hissettirilmesi sonucu elde edilmiş olur.

Benzer bir yalıtım yukarıda incelenen Özler’in makalesinde de görülebilir. Gecekondulu halkı, politikacılardan kendi çıkarları için bir ve tek şey isteyen, bu istekleri vaat edildiğinde de oylarını başka hiçbir faktöre bakmadan vaadi yapana veren bir topluluktur. Bu sebeple sorunsallaştırırlar. Politik partiler de, dezavantajlı gruplardan gecekondulara avantaj sağlarken ahlaksız teklif yapar duruma düşer. İki tarafa da eleştiri çıkan bu makalede politik partilerle gecekonduların arası yarılmaya ve demokratik toplumlarda gayet normal olan böyle bir ilişkide, ne bir taraftan diğerine doğru oy talebi, ne de öbür taraftan bu taraf doğru ihtiyaç talebi akmaması için gereken sıkı yalıtıma yönelik ifadeler kullanılmış olur.

Neticede bilim çevreleri, tezlerini, hayal ettikleri kente ulaşma çerçevesinde belirler. Kentle ilgilenen her bilim adamının bir ideal kenti vardır. “Arzuladığımız simetriyi elde etmek için bütün topluma ihtiyaç vardır” der Emerson¹⁷⁰. Bu kenti bir çırpıda dönüştürmeye hazır kent bilimcinin kafasında simetrik bir kent vardır ve bunu yaratmak için tüm kent halkının fedakarlık etmesi, bir çile çekmesi gerektiğini iddia eder. Ütopyalardaki geometrik kenti hayata geçirme hayalindedir Emerson. Kendi rızasıyla binaları boşaltıp yıkım ve yeniden yapıma engel olmamak için bütün topluma ihtiyaç duyulmakta, bu böylece, apaçık söylenebilmektedir.

¹⁶⁹ Erman, EJTS

¹⁷⁰ Mumford, s. 235

Yukarıda bahsedilen tüm bilim alanında dönüştürme ilkesiyle çalışan örnek bilim insanları ve bu örneklerin mensubu olduğu disiplinler, sorun alanları üzerinde çalışma durumundadırlar. Konu kent olunca da ya hazır sorun alanlarını, ya da kendi sorunsallaştırdıkları alanları kullanmak zorundadırlar. Kentin sorunları kentin söyleminin içerisinde. Kentin eklememeleri ya yaşanan zorluklardan ortaya çıkar, ya da zorluk yaşandığı iddiasını içerir. Kentle ilgilenen bilim adamları bu zorlukların, sorunların çözümcüsü ya da ispatlayıcısı olarak görürler kendilerini.

3.2. İktidar Odakları:

“Zeytinburnu Sümer Mahallesi’ndeki kentsel dönüşümü KİPTAŞ gerçekleştirecek. Dönüşüm alanının belirlenmesi için Sümer Mahallesi’nde deprem açısından en riskli alanlar tespit edildi. Topbaş ‘bölgede aralarda birkaç tane sağlam bina kalıyordu. Bu binaları bırakıp diğerlerini yenilemek yerine yeniden bir şehir kuralım dedik ve çalışmaları başlattık’ dedi”¹⁷¹

Keyfiyet de dahil pek çok sebeple hakların geri alınmasına karar verilebilmesi iktidarın altındaki gizli anlamdır. İktidarın bu tarz bir gücü nasıl kullanacağını belirlemesi için, sahip olduğu baskıcı aygıtlardan ziyade, o baskıcı aygıtları ne yönde kullanacağını belirleyen ideolojik aygıtların fikirleri öncelikle önemlidir. Çünkü bu etrafımızdaki dünyanın ne biçime geleceğini belirler. Bu sebeple iktidarın kentsel dönüşümle ilgili ortaya koyduğu eklemeler, inandığı söylem, sorunsallaştırmasının niteliği, kullandığı doğruluk kalıpları, nesneleştirdikleri, özneleştirdikleri bu bölümde incelenecektir.

İktidar odaklarıyla kasıt sadece belediyeler ve çeşitli bakanlıklar olabilirdi. Ancak Türkiye’deki kentsel dönüşümün geldiği noktada, konu başbakanlık düzeyinde ele alınmakta, bilfiil o makamca söylemi üretilir ve yönetilir görünmektedir. Başbakanlık kentin sorunsallaştırılmasını başından sonuna yürütmektedir. Bu sebeple iktidar odağı olarak pek çok katman ve kurum mercek altına alınacaktır. Zaten görülecektir ki çoğu belediye bu

¹⁷¹ 22 Mayıs 2008 Sabah Gazetesi, İstanbul 1910-2010,

yetkiyi gönüllü olarak, başta, hukuki ve finansal anlamda büyük bir gücü elinde tutan TOKİ Başkanlığı olmak üzere diğer kurumlara devretmişlerdir.

Bu tezdeki varsayıma göre kanun ve diğer zorlayıcı resmi evraklar icranın (söylem dışı, söylem sonrası uygulamaların) ilk adımıdır. Bundan önceki vaat, öneri, karşı çıkışlar söylem oluşum safhasının parçasıdır. Türkiye Cumhuriyetinin işleyişinde Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan Beş Yıllık Kalkınma (BYK) Planları icradan, güçten, güç ilişkilerinin kurulmasından hemen önceki söylem metinlerinden bir tanesidir. Plan gibi görünse de bir plan olmayıp, daha ziyade devletin (iktidarın) önem verdiği konuları, bir taraftan da önem verilmesi gerektiğine inandığı konuları, önem verme şekliyle birlikte duyurmak ve bu konulardaki iktidar düşüncelerini ve ilkelerini, geçerli kılınmak istenen bilgiyi, kısaca söylemi açıklamaktadır. BYK planlarında bazı hedefler ve çalışma yöntemleri yer alsada, çoğunlukla ve esas olarak icracılara yönelik söylemi açıklar. İcracı için bu çerçevenin içindeki meşrulaşır ve icra etmek kolaylaşır; dışındaki ise önemini yitirip, zor icra edilir hale gelir. Ancak BYK planında yer bulan kesinlikle icra edilecek anlamına gelmez.

Oluşturulmuş düşünce nesnelere, bunu oluşturan bilgi alanları, hakikat oyunları (doğruluk kalıpları), eklemlemeler, eklemlemede kullanılan söylemler ve ele alınan varlık biçimleri, kısacası tüm sorunsallaştırma süreçleri de bu metinlerin içinde yer alır. Bu sebeple BYK Planları sadece devletin ürettiği düşünce nesnelere ve söylemlere değil, bunları oluşturma süreçlerini de sergiler. Bu açıdan çok önemli metinlerdir. BYK Planlarındaki ikamet ve konutla ilgili bölümleri ele almak tezin amacına göre faydalı olacaktır.

1963-1967 arasındaki yılları kapsayan Birinci BYK planında yer alan ilgili madde, konut sorunun niceliksel bir sorun olduğuna işaret etmiş, buna yönelik projeler üretilmesi için vergi vermiştir. Lüks konutların yapılmasını (kimin tarafından yapıldığı belirtilmemiştir) konut sayısı açısından sorunsallaştırmış, lüks konutlara yapılan yatırım ile pek çok sayıda ucuz halk konutu tipi seçilip inşa edebileceği hesaplanmıştır. Ülkede yapılan

toplam yatırımın %20'den fazlasını oluşturan konut yapımına müdahale planlanmış, daha ziyade yapılan konut çeşidine müdahale edilebileceği düşüncesi bu öneriye damga vurmuştur. Bir başka ilginç nokta, bu plan yayınlandığında her ne kadar daha 1966 tarihli 775 sayılı Gecekondu Kanunu yayınlanmamışsa da gecekondu tabirinin bu planda yer alması ve gecekonduyla ilgili bir takım ilkeler ve sorunlar ifade edilirken, esasen konut ile gecekondunun ayrıştırılmaya çalışılmış olmasıdır. Plana bakıldığında gecekondunun oturulabilecek bir konut olmadığı, zaman zaman da bir konut dahi olmadığı izlenimine kapılınabilir. Türkiye'deki konut sayıları üç kategori altında toplanırken, bunlardan birisi şehirlerdeki oturulabilir konutlar, diğeri köylerdeki konutlar, üçüncüsü ise gecekondulardır¹⁷². Bu ayırdan sonra ne şehirde oturulabilir bir konut, ne de köydeki bir konut olan gecekonduların çok kötü durumda olmayanlarının korunması, arsa mülkiyet problemlerinin çözülmesi, kamu hizmetlerinin sağlanması, çok kötü durumda olanlarının ise yıkılarak ortadan kaldırılması, ancak bunun içinde yaşayanlara konut bulmadan yapılmaması önerilmiştir.

Gecekonduların 1940'lardan itibaren şehirlerde belirmeye başladığı düşünülürse Birinci Planın yayınlandığı yıla kadar geçen yaklaşık 20 yıl içinde gecekonduların çoktan sorunsallaştırılıp nesneleştirildiği, bu sorunlu nesneye yönelik bir takım çözümler önerildiği, bir kısmının ortadan kaldırılması fikrinin yerleştiği, oturulabilir tarz konutlardan ayrıldığı görülür. Bu ayırım aslında diğerkesim ikametle, diğeryaşam tarzıyla araya bir yarık konulduğu, istenmeyen ikamet ilan edildiği, bu söyleme gelmiş olduğu çıkarılabilir. Kullanılan doğruluk kalıpları, herkese bir ev bulunması, gecekonduların konut sayısındaki yetersizlikten ortaya çıktığı, ama konut ihtiyacını karşılayabilen çok kötü durumdaki gecekondulara, yani çok düşük niteliğe izin verilemeyeceğidir. Bir başka doğruluk kalıbı da zenginliğin paylaşılması gerektiğidir¹⁷³.

¹⁷² Birinci BYK Planı, ekutup.dpt.gov.tr, s. 430, Tablo 342.

¹⁷³ "Lüks konut yapımının kısılması ve sağlık bakımından sakıncası olmayan en ucuz halk konutu tipinin seçilmesiyle daha çok sayıda konutun yapımını ve daha geniş bir kütlenin barındırılmasını sağlamak [...] Gecekonduları, içinde oturanlara konut bulmadan yıkmamak [...] Her şeyden önce bu gecekonduların arsa mülkiyeti problemini çözmek,

Yayınlanmadan iki yıl önce gecekonducularla ilgili, önleme, ıslah, tasfiye adımlarının yasalaştırıldığı 775 sayılı Gecekondu Kanunu çıkmış bulunan İkinci BYK Planında ayrıntılara çok yer verilmemiş, ancak konutları niteliksel açıdan sorunsallaştırma resmi söyleme girmiş, çözüm uzun vadeli programlara bırakılmıştır¹⁷⁴. Gecekondu sorunu önlenmeye öncelik verilecek, muhtemelen o dönem düşünülen bazı önlemler alınacaktır. Gecekonducuların ortaya çıkmasında kabahat yine ucuz ev bulunmamasındadır¹⁷⁵. Gecekonducuların gecekondu yapmak yerine alabilecekleri ucuz fiyata evler yapılmalıdır. Gecekonducuların ucuz olduğunda bir eve para verecek kadar paraya sahip buldukları ve bu parayı o konutlara vermeye gönüllü oldukları varsayılmıştır.

Bu planda gecekondu sorununun 775 sayılı yasa ile giderilemediğinin altı çizilerek, nüfus artışı ve mevcut ihtiyaç gibi rakamlardan yola çıkılarak beş yıl içerisinde 900,000 yeni konut ihtiyacı rakamına ulaşılmıştır¹⁷⁶. Bu rakamların 1967 yılının hedefi olduğunun altını çizmek yerinde olur.

1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü BYK Planı, şehirleşme başlığı altında yer alan İlkeler ve Tedbirler bölümündeki sebep tespitleri açısından oldukça ayrıntılı bir plandır. İkametin durumu, konut sayıları, bunların sınıflandırılması ile nasıl ve kaç yıllık bir perspektifte konut sorunu olarak adlandırılan ikamet durumunun hedeflenen noktaya geleceğine dair öngörüler vardır. Bunun dışında “Şehirleşme” başlığı altında köyden gelenlerin merkeze yerleşmelerinin sorunsallaştırıldığı görülmektedir¹⁷⁷.

kamu hizmetlerini tamamlayarak durumlarını düzeltmek, ancak çok kötü olanlarını içinde yaşayanların konut ihtiyacını karşılamak suretiyle ortadan kaldırmak.” Birinci BYK Planı, ekutup.dpt.gov.tr, s. 429

¹⁷⁴ “İLKELER:a. Türk toplumunun gelecekte ulaşması istenen yaşama şartlarının gereği olan nicelik ve nitelikteki konut yapma faaliyetleri, uzun süreli programlarla düzenlenecektir”, İkinci BYK Planı s. 273, ekutup.dpt.gov.tr, s. 273.

¹⁷⁵“ Ucuz konut sahibi olmanın zorlaşması şehir çevrelerinin gittikçe genişleyen gecekondu kuşaklarıyla sarılmasına, şehir organizmalarının işlemez duruma gelmesine yol açmış ve bu durum önemli sosyal ve ekonomik düzensizlikler ortaya çıkarmıştır.” İkinci BYK Planı ekutup.dpt.gov.tr, s. 273-274

¹⁷⁶ İkinci BYK Planı s. 273, ekutup.dpt.gov.tr, s. 282, Tablo 140, 141,

¹⁷⁷“ Büyük şehir merkezlerine yönelen nüfus yığılmaları yerine, sosyal - ekonomik ve kültürel organizasyon bütünleşmesini sağlayacak bir şehirleşme olgusu gerçekleştirilecektir. Şehrin çevresiyle bütünlüğünün sağlanması, şehir ve kırsal yerleşmeleri

Doğruluk kalıpları kent merkezlerine nüfus yığılmaları olmaması, kırsaldan gelenlerin geldikleri yerle ilişkilerinin sürmesi, şehir dışında ikamet etmeleri ve kademeli şehirleşme yapısına geçilmesi iyidir şeklindedir. Şehre göç edenlerin şehir yaşam biçimine geçemeyişinin önemli sorun sebeplerinden birisi olarak görüldüğü anlaşıyor. Ayrıca kısa süreli işler anlamsız, uzun süreli işlerin anlamlı, uzun süreli iş bulamamanın beceri ve yeteneklerinin gelişmemesinden kaynaklandığı gibi fikirlere sahip olduğunu, çözüm olarak da sebep olarak gösterilen faktörlerin ortadan kaldırılmasının gerektiği önerilerine rastlıyoruz¹⁷⁸. Göç edenlerin iyi bir hayata kavuşması için sosyal güvencelerinin sağlanması ve barınma ihtiyaçlarının karşılanması (bunun evi olmayanlar için mi, yoksa niteliksiz ev sahipleri için mi düşünüldüğü belli değil) o yıllardaki sosyal bir devlet anlayışının varlığına işaret ediyor. Diğer taraftan gecekondu için belirlenen önleme, ıslah, tasfiye prensibinin işlemediğinden bahsediliyor. Planda yer alan köyden gelenlerin entegrasyonu ve ikametlerinin iyileştirilmesi önerisi işlemeyen bu yöntemin yerine yeni yöntem arayışı anlamına gelebilir.

Bölgesel gelişmenin incelenmesi sonrası ve bölgeler arası kalkınmışlık verilerindeki dengesizlikten bahisle ikameti kentin ötesinde bölgesel eksende sorunsallaştırmıştır. Doğruluk kalıbı: 'bölgeler, kalkınmışlık verileri açısından birbirleriyle dengeli (nüfusa orantılı eşit) olmalıdır' şeklindedir. Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan kitlesel ve sürekli göç olgusuna güçlü bir vurgu yapılarak o güne kadar akılda kalacak kadar sorunsallaştırılmayan köyden kente göçü zaman ve rakamlarla inceleyerek bir nesne haline getirmiştir. Doğruluk kalıbı kurgusu 'göç kalabalıklaştırır, kalabalık sorunlara yol açar, engellenmesi iyidir' şeklindedir.

arasında devamlı ve karşılıklı fonksiyonel ilişkilerin gerçekleştirilmesi, kademeli şehirleşme yapısına 'geçişte birinci derecede ele alınacaktır.' Üçüncü BYK Planı, ekutup.dpt.gov.tr, s. 854

¹⁷⁸ "Şehre göç edenlerin şehir yaşama biçimine geçişlerini kolaylaştıran, kişiye anlamlı ve sürekli iş bulma, beceri ve yeteneklerini süratle geliştirme, sosyal güvenlik kapsamına geçişlerini ve barınma ihtiyaçlarının karşılanmasını hızlandırmada yoğunlaşan programlar düzenlenecektir." Üçüncü BYK Planı, ekutup.dpt.gov.tr, s. 854

Bir başka doğruluk kalıbı da sosyal konutların yapımının gecekonduların oluşumunu engelleyeceği öngörüsüyle ucuz sosyal konutların faydalı ve etkili olacağıdır. Bu hedef gerçekleşmedikçe, -aynı dördüncü planda olduğu gibi- devletin genel yatırım politikası ve özel sektörün inşaat tercihi sorunsallaştırılmaktadır. Devletin konut politikası sorunsallaştırılırken buna sebep olarak fon sınırlılığı gösterilmezken, gecekondulara alt yapı götürülememesinin sebebi fon sınırlılığı olarak gösterilir¹⁷⁹. Yani sosyal konuta yatırım için kaynak bulunabilir ama gecekondulara yatırım için bulunamaz gibi bir bilgi alanı bulunmaktadır.

1979 yılında yayınlanan bu planın 234. maddesinde ise ilginç bir eleştiri vardır. Eleştirilen imar planlarıdır. Yani (seçilmiş) belediyelerce çıkartılan imar planlarının karşısına plandaki eklemlemeleri yazan merkezi iktidar olarak dikilme durumu vardır. Eleştirinin iddiası, imar planlarının, “oluşmuş düzensiz gelişmeyi yasallaştırmaktan başka işlev göremez” olmalarıdır¹⁸⁰. Yerel iktidarlara bu işin (önleme, ıslah, tasfiye) kotarılamayacağı kanaatinin merkezi iktidarda yerleştiği görülebilir burada.

Gecekonduların gelişmesidir ama düzensizdir. Düzenli gelişme tam olarak nedir açıklanmaz ama doğruluk kalıbı bunun iyi olduğunu söyler. Gecekondulara yerleşenlerin gelirlerinin düşüklüğüne vurgu yapılır ancak bu kişilerin ucuz da olsa sosyal konut alım gücünün olup olmadığı sorgulanmaz¹⁸¹.

¹⁷⁹ “Kamu kesiminin konut yapımında çok yetersiz kalması, arzın talebi karşılayacak düzeyde olmaması ve konut fiyatlarının yüksekliği, özellikle kente yeni göç eden nüfusun barınma gereksinmesinin karşılanmasını gecekondulara bırakmıştır. Büyük kentlerin çevresi gecekondularla sarılmış bulunmakta, nüfusun yüzde 50’den çoğu gecekondularda oturmaktadır. Bu tür bir kentleşme altyapı, ve hizmet gereksinmelerini artırmakta, kentsel altyapı yatırımlarına ayrılabilen kamu fonlarının sınırlılığı ise kentsel nüfusun altyapı gereksinmelerinin karşılanmasına olanak vermemektedir.” Dördüncü BYK Planı, madde 238, ekutup.dpt.gov.tr, s. 78

¹⁸⁰ “imar planları,- var olan yapılarıyla, kentlerin sorunlarına yanıt getirmekten, mekânsal gelişmeyi düzenlemekten uzak, başka bir deyimle büyük ölçüde, oluşmuş düzensiz gelişmeyi yasallaştırmaktan başka bir işlev göremez durumdadırlar.”, Dördüncü BYK Planı, madde 234, ekutup.dpt.gov.tr, s. 77

¹⁸¹ “Kırsal alandan kentsel alana göç edenlerin sayısının çokluğu ve bunların gelirlerinin düşüklüğü, özellikle kentlerin çevresinde kolay inşa edilen, düşük kaliteli konut yapımını ve kentin düzensiz büyümesine neden olan, belediye hizmetlerini artıran gecekondular sorununu giderek büyük ve karmaşık bir sorun biçimine getirmiştir”

Yine de 477. Sayfanın 11. paragrafında, konut yapım ilkeleri başlığı altında gecekonduların kentlerdeki sosyal ve ekonomik altyapının iyileştirileceği “gecekonduların standartlarının yükseltilmesi programlanacaktır” cümlesiyle belirtilmektedir. Yıkım olmadan insanların yaşamlarını kolaylaştırmaya ve rahatsızlıklarını azaltmaya yönelik ilkelere bunlar.

1984 tarihli imar affını çıkartan Anavatan partisi iktidarında yayınlanan Beşinci BYK Planında gecekondular kelimesi, onu onlarca kez kullanan önceki BYK’ların aksine, dört maddede geçmekte, bunların ikisinde sosyal ve eğitimsel eksikliğin giderilmesinden bahsedilmekte, diğer ikisinde ise gecekondulara, özellikle imar affından yararlanmış olanlarına altyapının götürülmesi belirtilmektedir. Bu plan Toplu Konut Fonundan sağlanacak finansmanla özel teşebbüs tarafından toplu konut yapımının hızlandırılmasını ifade eder. Beşinci Planda ekonomik konut yapımı için ortaya konulan “ucuz sosyal konut” tabiri, “Türk aile yapısına ve hayat tarzına uygun, fonksiyonellik ve iktisadiyet prensiplerini bağdaştıran makul seviyelere düşürülmesi teşvik edilecektir”¹⁸² şekline dönüştürülmüştür.

Bu planda ne gecekondulaşma sorundur, ne de kentleşme açısından göç... Ne şehirler düzensiz hale gelmektedir, ne de gecekondulaşmayla ikametler sağlıksız... Ne bazı konutlar niteliksiz sıfatıyla yok sayılır, ne de gecekondulara alt yapı götürmek sorunsallaştırılır. Göç edenler ne işgalcidir, ne de kente kötü bir kültür getirirler. Kentle bütünleşememe gibi bir sorun da yoktur.

1990 ile 1994 yılları arasını kapsayan Altıncı BYK Planında gecekondulaşmanın önlenmesi ifadeleri geri dönmüştür; ıslah da¹⁸³... Ancak, sorunsallaştırmanın yumuşak tarafı olarak, yasa zoruyla, hala yürürlükte olan 775 zoruyla değil, teşvikle¹⁸⁴. Gecekondular ve göç kelimesi

Dördüncü BYK Planı, madde 238, ekutup.dpt.gov.tr, s. 78

¹⁸² Beşinci BYK Planı, madde 773, ekutup.dpt.gov.tr, s. 166

¹⁸³“Şehirlerde yaşayan nüfusun şehir hayatına uygun bir yapıya kavuşturulması; yerleşme alanlarında kaliteli ve sağlıklı bir yaşam çevresi oluşturulması esastır.” Altıncı BYK Planı, madde 1003, ekutup.dpt.gov.tr, s. 315

¹⁸⁴ “Belediyeler belli alanları konut arsası olarak belirleyerek altyapı götürecekler, gecekondulaşmayı önlemek amacıyla "Kendi Evini Yapana Yardım" programı içinde nüve

birer kez geçmektedir planda. Büyük kentlere göçün engellenmesi istenmektedir. Kalabalığın kentte sorunlar yarattığına inanılmaktadır. Konut veya gecekonduların tasfiyesine dair bir görüşe, bir önceki planda olduğu gibi rastlanmaz. Göç edenlerin kente uyum sağlayamamasına da açıkça vurgu yapılmaz.

Bu planda da bazı konutlar tasarım (görüntü, estetik) açısından sorunsallaştırılmıştır. Açıkça gecekondular olarak ayrı bir sınıfa konmayan konutlar sorunsallaştırılmaz. Görüntü ve estetik, iyi ya da kötü gibi bazı kıstaslarla değil, konutların çevreyle bir bütün oluşturması üzerinden sorunsallaştırılır. Bütünlüğe vurgu, aynı zamanda iyileşmeye vurgudur¹⁸⁵.

1996-2000 yılları arasını kapsayan Yedinci Planla birlikte eski sorunsallaştırmalar ve bu sorunsallaştırmaların şiddeti geri gelmiştir: “[...]göç, yüksek kentleşme hızı ortaya çıkan (niteliksel) konut sorunu, çok daha büyük sorunlara yol açacak durumdadır”¹⁸⁶.

Kültür değişimi ve kentle kültürel olarak bütünleşmeme sorunu vardır. Kentle bütünleşince tam olarak nasıl bir davranış bütünü ve sonucu ortaya çıkacağı eklenmemiş de sorundur bu. Bu sorun ülkenin kalkınma ve gelişme gibi aşkın hedeflerine sekte vurmaktadır. Bu bakımdan “konuyu, kentlerin artan hizmet ve altyapı yatırım ihtiyaçlarının ötesinde, çok daha geniş kapsamlı bir geçiş sürecinin yapısal sorunları biçiminde ele almak gerekmektedir”¹⁸⁷ Plana göre. Dahası acil ihtiyaç gibi görünen kötü konut bölgelerine hizmet (ulaşım vb. olsa gerek) götürülmesi ve alt yapı yatırımları yapılması geçici, hiç çözüm olamayacak dar kapsamlı

konut projeleri hazırlayacaklardır”, Altıncı BYK Planı, madde 1027, ekutup.dpt.gov.tr, s. 316

¹⁸⁵“1028. Konutun çevresi ile bir bütün teşkil ettiği dikkate alınarak konut tasarımı ve çevre niteliklerinin yükseltilmesine imkan sağlayacak mevzuat geliştirilecektir.”, Altıncı BYK Planı, madde 1028, ekutup.dpt.gov.tr, s.316

¹⁸⁶“Nüfus, göç ve yüksek kentleşme hızına bağlı olarak ortaya çıkan konut sorunu ekonomik ve sosyal politikalar açısından önemini korumaktadır.” Yedinci BYK Planı, ekutup.dpt.gov.tr, s. 17

¹⁸⁷“Ülkemizde 40 yıldan beri hız kazanarak süregelmekte bulunan kentleşme olgusu, temel bir kültür değişimi sorununu gündeme getirmektedir. Kente göç eden nüfusun kent yaşamına uyum sağlayamaması, kentlileşememe sorunları, farklı bir kültüre geçişte yaşanan gecikme ve direnişler, kalkınma ve gelişme çabalarını yavaşlatan sosyal sorunlara yol açmaktadır.” Yedinci BYK Planı, ekutup.dpt.gov.tr, s. 52

çözümlerdir. Boşa giden yatırımlardır. İhtiyacı karşılayacak bu tarz çözümler sorunsallaştırılmakta, gizli bir suçlamayla uygulanabilir olmaktan çıkarılmaktadır. Aslında bu sorunsallaştırma aşırı göç ile birlikte gelen işsizlik ve yerleşim, konut, çevre, altyapı, ulaşım, eğitim, sağlık ve asayiş sorunlarının artmasına yol açmaktadır.¹⁸⁸ Göç edenler kentte kendi topluluklarının içinde kalmakta ve (tam olarak nasıl bir soruna yol açtığı bilinmeyen) kapalı birimler oluşturmaktadırlar.¹⁸⁹

Bu planda ayrıca büyük yıkımların önünü açan fikirler empoze edilmeye başlanmıştır¹⁹⁰. TOKİ sonradan, aynı bu planda dile getirildiği gibi sağlanan rantın (kamuya) aktarılmasını, kendi kendini finanse edebilen projelerin oluşturulmasını başaran, 775 sayılı yasadaki değişikliklerle imarı kendi eline alan ve kendisine yönelik imar yapan bir kurum haline gelmiştir.

Tabi bölgeler arası denge ve ulusal hedeflere uygunluk ve ulusal bütünlük de ele alınmıştır bu planda.

2001-2005 yıllarını kapsayan Yedinci BYK Planında eğitim, sağlık, içme suyu, kanalizasyon, konut, kentsel ulaşım gibi alt yapı ihtiyaçlarının ve çevre kirliliğinin müsebbibi açıklanır: göçler ve hızlı kentleşme. Hızlı kentleşme zaten çoğunlukla göçe bağlandığından aslında tek bir suçlu vardır. Göç de insana bağlı olduğundan göç edenler suçludur. Eğitimin yetersiz, sağlık koşullarının kötü, içme suyunun kesik, kanalizasyonun patlak, kiralardan yüksek, belediye otobüslerinin dolu, havanın kirli olduğu her durumda, göç edenlerin bu kaynakları kısıtladığı ve bozduğu akla

¹⁸⁸ “Özellikle metropollere yönelen ve aşırı ölçüde nüfus birikimine yol açan göç; bir yandan bu merkezlerde işsizliğin artmasına neden olmakta; diğer yandan yerleşim, konut, çevre, altyapı, ulaşım, eğitim, sağlık ve asayiş sorunlarını da artırmaktadır.” Yedinci BYK Planı, ekutup.dpt.gov.tr, s. 52

¹⁸⁹ “Türk vatandaşlarının genellikle aynı bölgelerdeki konutlara yerleşmeleri, ortak mekanları kullanmaları ve Türkiye'deki yakınlarına ekonomik destek sağlama zorunluluğu, buldukları toplumun dışında kalmalarına ve içine kapalı birimler oluşturmalarına neden olmuştur.” Yedinci BYK Planı, ekutup.dpt.gov.tr, s. 172

¹⁹⁰ “Büyük kentlerin yarısından fazlasını oluşturan gecekonduların yasal konut haline dönüştürülebilmesi ve sağlanan rantın kamuya aktarılabilmesi için kent yenilenmesine imkan tanıyan ve kendi kendini finanse edebilecek düzenlemelerin yapılması, belediyelere arsa sağlanmasının yeniden düzenlenmesi amacıyla 775 sayılı Gecekondu Kanunu'nda gerekli değişiklikler yapılacaktır.” ekutup.dpt.gov.tr, Yedinci BYK Planı, s. 172

getirilebilir; onların akla getirilmesine dair bir yönlendirme yapılmıştır bu planda¹⁹¹.

Yine bu plan göçü en derin şekilde etik olarak sorunsallaştıran planlardan bir tanesidir. Hızlı kentleşme (yukarıda göç ve göç edenlerle bir tutulduğu görülmüştü) yaşanmaya devam edecektir. Sosyal değişim de... Bu beş yıl, kültürel yozlaşmaya –hızlı kentleşme kültürel yozlaşma getiriyordur - ve değer yargılarındaki aşınmaya –hızlı kentleşme değer yargılarında aşınma yaratıyordu - kent ve kentlilik kültürünün oluşturulmasına dönük çalışmalar yapılacaktır¹⁹². Demek ki kent ve kentlilik kültürü oluşturulursa ne kültürel yozlaşma riski kalacaktır, ne de değer yargılarında aşınma... Sorunsallaştırma eklememeleri dağarcığına yeni giren bu iki felaket de başa gelmeyecektir. Kentlilik kültürü oluşturma hedefi ile suçlananın, kentlilik kültüründen nasibini almamışların, yani kent dışı yaşam anlayışına sahip, köy kültürü almış, köyden gelenler olduğu açıkça söylenmemekte, ama bu yönde güçlü bir ima kullanılmaktadır. Bu maddenin temelinde köyden gelenler kültürel yozlaşmaya ve değer yargılarının aşınmasına yol açar iddiası ve bu doğrultuda doğruluk kalıpları vardır. Hakikat oyunu, var ve bilindik, adeta nesnel olduğu kabul edilen, -tabi milli kültürün dışına çıkmayacak- kentlilik kültürünün ve değer yargılarının yerleştirilmesi üzerinden yürür. Ulaşılabilecek nokta, bunu okuyanların köyden gelenlerin yarattığı kültür ortamı deneyimini kendileri yaşıyor gibi içselleştirmeleridir. Doğruluk kalıbı (köyden gelenlerle ortaya çıkan) kültürel yozlaşmanın ve değer yargılarındaki aşınmanın ortadan kaldırılmasının iyi olduğudur.

¹⁹¹ “Göçler ve hızlı kentleşme eğitim, sağlık, içme suyu, kanalizasyon, konut, kentsel ulaşım gibi altyapı ihtiyaçlarının ve çevre kirliliğinin artmasına yol açmıştır.” Sekizinci BYK Planı, madde 610, ekutup.dpt.gov.tr, s. 76

¹⁹² “Hızlı kentleşme ve sosyal değişimin yaşanmaya devam edeceği Plan döneminde kültürel yozlaşmaya ve değer yargılarındaki aşınmaya fırsat vermemek amacıyla milli kültürün temel belirleyiciliği çerçevesinde kent ve kentlilik kültürünün oluşturulmasına dönük çalışmalar yapılacaktır.” Sekizinci BYK Planı, madde 1614, ekutup.dpt.gov.tr, s. 170

Ayrıca daha önceki bir çok planda yer alan var sayım burada da bulunmaktadır: insanlar (ucuz sosyal) konut bulamadıkları için ruhsatsız konut (gecekondu) yapmaktadırlar¹⁹³.

2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Plan ise yoğun göç ve çarpık kentleşmeyi, sadece toplumsal bütünlüğü ve uyumu zedeleyici ortamlar hazırlayan etik problemlerin değil, terörün de sebebi olarak görür. Bu planla dağarcığa yeni giren eklemler terör ve asayiş bozulmasıdır. Tabii sorunların anası, her zamanki gibi, göç edenlerin kentin diğer bölümleriyle entegre olmaması, ayrık ve bölünmüş kalmasıdır. Göç eden ve çarpık kentleşme olarak adlandırılan bölgelerde yaşayanlar (kente) aidiyet duygularından yoksundurlar. Doğruluk kalıbı aidiyet duygusunun geliştirilmesi ve tabii göçün kötü, göç edenlerin farklı olduğu ve hep farklı kaldığıdır. Bunun ortadan kaldırılması için yerel yönetimlerin kapasitelerinin ve STK'larla diyalogun artırılmasına, yani iktidarın kentteki ikamet ve toplumsal yapı açısından dilediğini yapabilmesi için kullanabileceği bir takım sosyal araçlar edinmesine ihtiyaç vardır.¹⁹⁴

Ne sekizinci planda ne de dokuzuncu planda, daha önceki iki planda sıkça bahsedilen Toplu Konut Fonu ve İdaresinden, ayrıca toplu konut yapımından bahsedilmektedir. Halbuki özellikle Dokuzuncu Planın hazırlandığı dönemde ülkenin bütün imar planlarının tek yetkilisi Toplu Konut İdaresi, eline aldığı yasalardan gelen güçle devletin bütün konut projelerini üstlenerek yüz binlerce konut inşa etmeyi başlamıştır.

BYK Planları, devlet tarafından konut, konut üzerinden ikamet ve ikamet üzerinden yaşam tarzı, yaşam kültürü ayrımının yapıldığı eklemlerle oluşmuştur. Bu ayrım, birinci plandan itibaren başlamış, köyden göç edenlerle oluşan ve gecekondu bölgesi olarak adlandırılan bölgelerin az

¹⁹³“Konut ihtiyacının karşılanamaması, açığın ruhsatsız yapılaşma ile kapatılmasına yol açmaktadır”. Sekizinci BYK Planı, madde 1632. ekutup.dpt.gov.tr, s. 172

¹⁹⁴“273. Yoğun göç ve çarpık kentleşmenin oluşturduğu uyum sorunları terör ve asayiş başta olmak üzere toplumsal bütünlüğü ve uyumu zedeleyici ortamlar hazırlamaktadır. Bu kapsamda, ulusal ve yerel düzeyde, topluma entegrasyon ve aidiyet duygusunu geliştirici önlemlerin alınması ve bu alanlarda yerel yönetimlerin kapasitelerinin ve STK'larla diyalogun artırılması ihtiyacı bulunmaktadır.” Dokuzuncu BYK Planı, madde 273. ekutup.dpt.gov.tr, s. 45

gelişmesine, sağlıksızlaşmasına ve suç üretmesine, kentle bütünleşememesine, kentliliğin bozulmasına, kültürel yozlaşmaya, değer yargılarında aşınma gibi bilgi alanlarından göç, kırsallık, terör yuvalığı, kültürel bütünleşememe, yozlaştırma gibi düşünce nesnelere üretilmesine yol açmıştır. İfade ve eklememenin oluşturduğu söylemle ayrılan, hiç yanaşılmayan, yanaştırılmayan, yatırım yapılmayan ve yaptırılmayan, sanki bilerek uzak tutulan bu bölgelerin kentle fiziksel ve etik olarak bütünleşememesinden şikayet etmek ancak bir ironi olabilir. Diğer taraftan bu ayırma daha Planlar yazılmadan önce yapılmış gibidir. Çünkü Birinci Plan kullandığı gecekondular kelimesinin tanımını yapmaz; oradaki sosyal yaşantıyla ilgili bilgi vermez.

Bu ayırma, uzak tutma, ikilik yaratma sadece Beşinci ve Altıncı Planlarda bulunmaz. Bu planlarda gecekondular gibi istenmeyen ilan edilen ikamet bölgeleri kucaklanmış, ayrımlardan hiç bahsetmemiş, yatırım götürülmesi, sosyal olanakların götürülmesi, eğitim götürülmesi gibi somut ve ne yapılacağı anlaşılan öneriler getirilmiştir. Ancak Yedinci Planla birlikte önceden ilk nüveleri ortaya çıkmış bulunan, istenmeyen ikamete karşı çözüm üretmeye çağrıcı, daha kapsamlı ve köktenci, bütünleşememeci, suç ve terör yaratıcı eklememeler üreten iktidar yaklaşımına dönmüştür. Beşinci ve Altıncı Planlar hazırlanırken iktidarda aynı partinin bulunması bu planların iktidar partisinin politikalarına bağlanabilir. Ancak bu, istenmeyenler dahil kentlerdeki ikametlerin hepsini kucaklayan tavrın belli bir siyasi görüşe, tarihsel bir gelişime, ya da başka evrilmeye dayalı herhangi bir değişimle açıklamak olası görünmemektedir. Yani ikamete yönelik düşünceler bir uzam üzerinde, diyalektikle, birbirini mantıksal olarak takip eden farklı düşüncelerin yarattığı bir evrimle değişir gibi görünmemektedir.

Planların etkisi, merkezi ve yerel iktidarların kentteki ikamete ve fiziksel yerleşime dair sorunsallaştırma eklememelerinin neredeyse sadece uygunsuz, niteliksiz, sorunlu olarak nitelendirdikleri konutlara, gecekondular bölgelerine, çarpık kentleşmeye odaklanması, kent problemlerinin

çözümünün bu tarz yapılaşmayı ve buna yol açtığına inanılan göçün, göçün neden olduğu kalabalıklaşmanın ortadan kaldırılmasına indirgenmesi olmuştur. Kalabalıklaşma biterse kentsel (en azından fiziksel) sorunlar da biter anlamı çıkar planlardaki çoğu eklemlemeden. Ancak etik sorunsallaştırmayı da düşündüğümüzde kalabalıklaşmanın giderilmesinin bir taşla iki kuş sonucu da göz ardı edilmemelidir. Kalabalıklaşmanın giderilmesi aynı zamanda sorunsallaştırılan, kente yakıştırılmayan, pek çok problemin temeli ve canın tehdidi olarak algılanan özellikle köyden göç etmiş insanların da elimine edilmesi, en azından kent ortamından çıkartılmasıdır.

Planlar başından itibaren incelendiğinde eklemleme ve sorunsallaştırma açısından bir başka çarpıcı nokta fark edilebilir. Birinci ve ikinci plan sadece “gecekondu” tabirini kullanarak ikametleri sorunsallaştırırken, üçüncü plandan itibaren kent merkezine yönelen kalabalıkların ikametleri, köyden yapılan göçün ikamet ettiği bölgeler, çarpık kentleşme, düzensiz kentleşme, sorunlu (niteliksiz) konutlar, ruhsatsız yapılaşmanın sorunsallaştırılması görülmüş ve istenmeyen ikamet kapsamı giderek genişletilmiştir. Bu ifadeler hedefin genişlediği, gecekondu olarak işaretlenen bölgelerin dışına çıkarak pek çok bölgeyi kapsayabileceği anlamına gelebilir. Gerçekleştirilen bazı projeler de BYK planlarındaki bazı ifadelerin yerini bulduğunu gösterdi. Ancak eklemlemelerdeki odağın, dolayısıyla sorunsallaştırılan alanın genişlemesinin daha önemli bir söylemsel boyutu var. Gecekondu tanımının kendisine ait olmayan bir arazi üzerine izinsiz konut yapımını da içermekte, hatta gecekondu tanımında en çok yer tutanın bu izin alınmadan başaksının arazisine konut yapmak olduğu söylenebilir. Hiçbir BYK planında bu izinsizlik durumu yer almasa da gecekondu tabirine yapılan vurgu ile izinsizliğe karşı durulacağına iması yapılmaktaydı. Ancak gecekondu kelimesinin yerine yeni ifadeler (tabirlere) bırakması sadece izinsiz olanların değil, izinli olanların da iktidar tarafından sorunsallaştırıldığı, iktidar beğenisine mazhar olamayan konutların yıkılma riski altına girdiği söylenebilir.

Bunun imkansız bir hedef, kalabalıklaşmayı azaltmaya yönelik radikal planlar ve projeler geliştirmenin boşuna olduğu düşünülebilir. Gelenin geri gönderilmesi olarak tanımlanabilecek böyle projelerin pek çok insanın mevcut yaşamına darbe vuracağı, kurunun yanında yaşın da yanacağı söylenebilir. Ancak, tüm bu sorunsallaştırmanın sonunda TOKİ tarafından yıkılan 100,000'e yakın konut, yerinden edilen yüz binlerce insan vardır. Büyük ve imkansızla yakın düşünce nesnelere yanında büyük ve imkansızla yakın projeler yerini almıştır.

BYK planları yukarıda yazanları yapan ilk devlet metinleri değildir. Daha 18. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde iktidar çevreleri tarafından Osmanlı başkentinin ciddi şekilde sorunsallaştırıldığı, olduğu anlaşılan doğruluk kalıplarından geçirildiği, bu hakikat oyunu sonucunda belli tarz yerleşimin sorunsallaşıp nesneleştiği, başka tarz bir kentle ilgili, iyileşmiş bir yaşamla ilgili yaşanmamış deneyimlerin çevreye yayıldığı görülmektedir. Buna en iyi örnek Osmanlı Saray görevlisi Tararcık Osman Efendi tarafından 1792'de yayınlanan bir belgeydi¹⁹⁵. Bu doğruluk kalıpları göçün engellenmesi, çöplerin toplanması, hijyenik çevre, nüfus artışının zararı, geniş caddelerin açılması (yıkarak değil, yangınla çıkan boşluklara cadde yapılması), ahşap yapıların tehlikeli oluşu yönündedir.

18. yüzyıldan itibaren, yangın, ulaşım gibi pratiklere dayanan eklemlemeler ve batı dünyasıyla buluşmaların sıklaşması sonucu taşınan ifadelerin etkisiyle dar sokaklar, hijyenik durumlar ve ahşap evler sorunsallaştırılmaya başlandı. Ayrıca medeniyet gibi bir üst hedefin faktörleri arasına göç etmemek –ki bu göç edenlerin o dönemde sorunsallaştırıldığını gösteriyor- ve yerleşim kurallarına uyum gösteriliyor.

¹⁹⁵ “Şehrin artan nüfusu, batı kurumlarıyla güçlenen ilişkilerle beraber 18. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlıların kentsel problemlere değişik bir açıdan bakmalarına yol açmıştır. Bu yeni anlayışa en ciddi belirti Osmanlı Sarayında görevli Tatarcık Abdullah Efendi'nin 1792'de yayınladığı bir bildiriye görülebilir [...] Abdullah Efendi Osmanlı Başkentindeki kentsel çevre kalitesinin iyileşmesi için yollar tavsiye etmiş [...] bu bildirinin dördüncü maddesi Siyaset-i Belediye başlığına sahiptir [...] kentteki yaşamın iyileştirilmesi için [...] egemenlik kuran milletler göçerlikten yerleşik düzene geçmeliler ve yerleşiklik kurallarına göre medeniyetin problemlerini çözmeliler [...] çöp toplamalılar [...] nüfus artışına karşı [...] (kent) hijyenik olmalı [...] büyük yangınlarla yok edilen mahallelerde geniş caddeler açmayı tavsiye etmiş [...] yapıları ahşaptan kagire çevirmeyi önermiştir.”, Gül, s. 20-21. Benim çevirim

Hijyen, ahşap evler gibi daha pratikle alakalı sorunsallaştırmaların yanı sıra, kaliteli kent yaşamı gibi etik sorunsallaştırmalar da kullanılıyor. 18. yüzyıldan itibaren yine göç kavramı, göçebelik ve göçerlik de sorun ediliyor.

Tanzimat'ın ilanının sonrasında, aydınlanmadan gelen kent söylemini de bolca duyan devlet aygıtları kenti dönüştürmek, en azından belli ilkeler paralelinde değiştirmek için çabalarını yoğunlaştırdılar. Bu çabaların “temiz”, “sağlıklı” kent doğrultusunda olduğu görülmüştür¹⁹⁶.

Cumhuriyetin erken dönemlerindeki bazı, özellikle devletin ileri gelenlerce yapılan konuşmalarda sağlık temizlik ve güzellik gibi hedefler kentin önüne konulurken insanlara nasıl deneyimlerin edinmeleri gerektiği verilmeye başlanıyor. Bunlar sadece iyi bir tecrübeyi işaret eden birisinin ifadeleri değil. Aynı zamanda bu deneyimleri yaşamış, tatmış ve bunu gururla ifade eden birisinin sözleri¹⁹⁷. Tabi aynı zamanda tersinin yanlış olduğu, istenen şehrin nasıl olduğunu tarif ederken istenmeyen şehri de çıkartabileceğimiz bir şehir. Hem kent sağlık, güzellik temizlik ve modern olma deneyimlerinden mahrum kalma riskiyle sorunsallaştırılıyor, kentin kendisi bu deneyimlerin varlığı ve yokluğu açısından bir nesne haline getiriliyor, hem de bu sözleri gönderdiği kişiler şehri düşününce sağlık, temizlik güzellik ve modernliği isteyen, bu tarz kent isteyen kişiler olmaya biraz daha yaklaşıyorlar.

Erken Cumhuriyet dönemi iktidarı ve kamuoyu için kent estetiği önemliydi. Parlamentoda bu konuda tartışmalar gerçekleşiyordu. Ayrıca artık Türk şehrini kontrol etmesi gereken kadrolar kurulmalıydı.¹⁹⁸. Ve o

¹⁹⁶ “Reformlar döneminin Osmanlı yöneticileri yalnız kentsel çerçeveyi modernleştirmeye çalışmakla kalmadılar, “hasta adam”ın egemenlik alanındaki kentleri daha temiz ve sağlıklı kılmak da istediler”, Dumont, Georgeon, s. x

¹⁹⁷ “Dönemin Başbakanı İsmet İnönü’nün Belediyeler Dergisi’nin birinci sayısına gönderdiği yazıdan alınmıştır. (Haziran 1935), ‘Türkiye’nin bayındırlığı, vatandaşların düzgün belediye yönetimi altında medeniyet yaşayışı görmelerine, belediyelerin yükselmelerine’ bağlanmakta, bu nedenle kentler ‘sağlığın, temizliğin, güzelliğin ve modern kültürün örneğidir” Tekeli, s. 114,

¹⁹⁸ “Bu dönemin ön plana çıkan sorunu, kentlerde kişilerin ödeme güçleriyle uyumlu yeterli sayıda konut sağlayabilmektir [...]ODTÜ’nün kuruluşu, Siyasal Bilgiler Fakültesi

dönemdeki kadrolar Türk kentinin gerçek sorununu tespit edip ortaya koymalı, buna yönelik de çözümler getirmeliydi. O gerçek sorun kentin ikamet yapılarının, konutların niteliksiz olmaması, kente getirilen çözümlerin nitelikli konutları hedeflememesiydi. İstenen tip şehirci ve mimar bu sorunu çözmeye yönelik projeler ortaya koymalıydı. O dönem sorun ve çözümleri böyleydi; bu dönem plancıları da aynı şekilde yaklaşmalıydı. Ve biz kişiler de bilmeliydik ki kentin planlama deneyimini yaşarken bizler de nitelikli evlerin üretilmesini gözetmeli, bunları gerçek projeler olarak görmeliydik¹⁹⁹.

Cumhuriyetin ilk belediyeçileri planlama, şehirlerin ihtiyacını önceden ve çok uzun vadeli olarak tahmin edebilme, tüm şehri bunlara göre geliştirme ilkelerine sıkı sıkıya bağlanmışlardı²⁰⁰. Cumhuriyetin ilk dönemindeki durumu daha iyi anlamak için İlhan Tekeli'den bir alıntı aşağıdadır:

“Ülkesel ve bölgesel düzeyde mekan organizasyonuna müdahale çabaları etkili olamasa da kent planlama çalışmalarında üstten gelen çözümlerinin gerekliliği düşüncesi bu dönemde iyice yerleşmiş, kent planlamasının ayrılmaz bir parçası olarak görülmeye başlamıştır.”²⁰¹

O devirlerde kent planlama yarışmaları yapıldı²⁰². Kent planlama yarışması ve böyle bir yarışmanın sonucunda ödül verilmesi kent planlamasının öneminin altını çizen bir uygulama haline gelmiştir. Kent planının duyurulması ve değer verilmesi, kent planının bulunmamasını

Şehircilik Kürsüsünün kurulması... Rasyonalist planlama anlayışı... yurt dışında eğitim alanların da dönüşüyle 60'lardan itibaren paradigma değişimi olmuştur”, Tekeli, s. 118,
¹⁹⁹ “İkinci dünya savaşı sonrasında konut sorununa çözüm olarak gelişen, ister gecekondu ister yapsatçı isterse de konut kooperatifleriyle sunum biçimi olsun, hiçbiri yaşam kalitesini geliştiren, nitelikli çevreler oluşturan sunum biçimleri olmamıştır”, Tekeli, 2009, s. 123,
²⁰⁰ “İstanbul’un ileride alacağı şekil [...] Eskiden toplu ve kısımlandırılmış halde bulunan uğraşlar ve ikamet Tanzimat sonrasında serbest bırakılmış, herkes her yere dağılmıştır. Şehir lüzumunda fazla merkezden uzaklaşmış ve dağılmıştır. Bazı alanlar metruk kalmıştır [...] İstanbul’un bugünkü değil bir veya birkaç asır sonra alacağı vaziyeti, barındıracağı nüfusu ve bunların her türlü ihtiyaçlarını göz önüne getirerek, şehrin yollarını, meydanlarını, köprülerini, liman ve istasyonunu, ticaret sanat ve ikamet yerlerini şimdiden tespit ederek ona göre tedricen tatbik etmek için İstanbul Belediyesi faaliyete geçmiş...”, Osman Nuri Ergin, Türk Belediyecilik ve Şehircilik Tarihi Üzerine Seçmeler, [y.y.] (1987), s. 78-79

²⁰¹ Tekeli, s. 125

²⁰² Tekeli, s. 126

sorunsallaştıran bir olaydır. Bu dönemde Türkiye'ye gelen kent plancılarından birisinde enteresan bir 'az sorunsallaştırma' yaklaşımına rastlıyoruz. İstanbul'un kentsel planlama yarışmasını kazanan kent plancısı Prost'un rakibi olan bir başka Fransız Le Corbusier'nin 1949'da Arkitekt dergisinde yayınlanan sözleri, iktidar nezdinde İstanbul'un ne şekilde sorunsallaştığını, tamamıyla değişmesi söyleminin ne kadar yerleştiğini, hakikat oyununun (Avrupa yönünde) başka bir şehir yaratmayı belirttiğini gösteriyor:

"Eğer, Atatürk'e yazdığım son mektubumda hayatımın en stratejik hatasını yapmasaydım, en büyük rakibim Henri Prost'un yerine dünyanın en güzel şehrini şimdi ben planlıyordum. Bu kötü şöhret yapmış mektupta, yeni milletin en muazzam devrim kahramanına aptalca İstanbul'u yüzyılların kir ve tozuyla olduğu gibi bırakmayı önermişim."²⁰³

Prost'un yaklaşımı oldukça radikaldi ve hem iktidar hem de belediye tarafından coşkuyla kucaklandı²⁰⁴. Prost'un çoğu yazısı İstanbul'da kaldığı süre boyunca Kemalist ideolojiyi kavrayışı ve ona karşı sempatisi ile ilgili retorikle doludur²⁰⁵. Bu uygulamanın ideolojiye uyum sağladığı bir durumu işaret eder. Daha başından ideolojinin istediği uygulamayı sağlayacak kadroları seçtiği, kentsel düzenleme ve dönüşümün oldukça politik olduğuna işaret eder. Kadro seçimi, bu örnekte olduğu üzere, aslında söylem seçimi, icranın söylemine uyumlu bir söylemle çalışılmasıdır. İktidar, güç söylemi belirler bu durumda. Belirlenen söylem de sonradan gücün şekillendirir. Kenti sorunsallaştıran söylemlerle doldurulmuş kent plancılarının yetiştirilmesi de iktidarın uyguladığı bir başka yöntemdir. Hakikat oyunu oluşturan doğruluk kalıplarıyla donanmış Türk kent plancıları 1930'larda mezun olarak göreve başlıyorlardı²⁰⁶.

Tabi aynı şekilde geç Cumhuriyet dönemlerinde de yerel iktidarlar belli şekillerde şehri planlamaya çalıştılar. Kent planlarına dair bu tezde

²⁰³ Gül, s. 95. Benim çevirim

²⁰⁴ Gül, s. 107. Benim çevirim

²⁰⁵ Gül, s. 118. Benim çevirim

²⁰⁶ "Osmanlı dini öğretilerinden Avrupa modernizmine doğru gerçekleşen köklü geçiş 1930'ların ilk yıllarında mimari eğitimin yeniden biçimlendirilmesiyle tamamlandı." Gül, s. 79. Benim çevirim

incelenen ifadelerde, planı yaptıran iktidarların olması gerektiğini düşündüğü bir kent idealinin izleri görülür. Örnek olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesinin mevcut Başkanı Kadir Topbaş'ın sözleri böyledir:

“Biz geldiğimizde de Metropolitan Planlama Merkezi'ni kurduk. İstanbul'u inceledik. Buna göre İstanbul nüfusu ne olmalı? Çevre illerle irtibatı ne şekilde olmalı? Diye inceledik. Bu doğrultuda yeni İstanbul'u düzenliyoruz. Kartal'da [...] hektarlık alanda planlama yaptık. Maltepe Dragos'ta 40 hektar kentsel dönüşüm gerçekleştirdik. Cendere Vadisi'nde 170 hektarlık alanda dönüşüm çalışmalarımızı hayata geçirdik. Fikirtepe'de 140 hektarlık alanı imarlı hale getirdik.”²⁰⁷

İstanbul'un nüfusunun, çevre illerle irtibatının ne olması gerektiğinin bir takım kıstaslara göre belirlenebileceğine inanan, buna göre kentte ciddi düzenlemeler yapan bir iktidar var burada.

Şüphesiz pek çok teknolojik yenilik ile bölge veya dünyada dolaşım yollarındaki farklılıklar kentlerin işleyişinde ve söylemlerinde pek çok değişime yol açar. Bunların yanı sıra toplumsal değişimler de gerçekleşir ve bu toplumsal değişimlerle birlikte eski tarz cemaatsel bölünme söylemleri yerini modernist ve barok, toplumsal bölünmeye yönelik değil, açılmaya yönelik kent bölünmesiyle ilgili söylemler yerleşmeye başlar. İstanbul'daki değişim de, diğer kentlerde yaşanan değişimle bir tutulmaya başlanır. Diğer yerlerde ne olduysa bu şehirde de aynı şeylerin olduğu söylenir²⁰⁸.

İstanbul, ve diğer büyük kentler, gelinen durumdan memnun kalınmaması sebebiyle yönetimleri açısından sorunsallaştırılmaya ve doğruluk kalıplarından geçirilmeye başlandı. İstanbul'un iki şehre ayrılması, Ankara'dan yönetilmesinin imkansız olduğu, megalopol kavramları, İstanbul'un üç yönetim bölgesine ayrılması bunlardan bazılarıydı²⁰⁹.

²⁰⁷ <http://www.2011konutkurultayi.com/speeches.php?sid=3> , 15 Mayıs 2011

²⁰⁸ “1840'lardan başlayarak kapitalizmin Osmanlı'ya girmesinden itibaren liman merkezli olan Osmanlı ticaret kentlerine ticaret merkezleri de eklenmeye başlandı. İkinci önemli gelişme ise yaya ile ulaşımın yerine toplu taşıma araçlarıyla yapılabilen ulaşımın geçmeye başlaması oldu. Üçüncü önemli gelişim ise millet esaslı konut alanı farklılaşmasının yanı sıra sınıf esaslı bir farklılaşmanın da başlaması oldu.” Tekeli, s.108

²⁰⁹ İstanbul 1910-2010

1990'lardaki büyükşehir belediyelerince göçü engellemek için kentlere vize ile girilmesi, göç edenden ekstra vergi alınması veya gecekondulara hapis cezası verilmesi gibi öneriler ortaya atılır²¹⁰. Bu öneriler kentin kente dönemin epistemelerinin kabul edeceği bir tarihten önce gelenlere ait olduğu, sonradan gelenlerin kentte yaşama hakkına sahip olmadığı fikrine dayanır. Kenti yaşam bölgesi olarak diğerlerinden ayırır. Bu anlamda insan hakları veya ülke haklarını umursamaz. Bu yaklaşım 1990'lara özgü değildir. İstanbul'a göçü önleme hamleleri tarihinde 1721'de III. Ahmet'in, İstanbul'a göçü yasaklamak üzere Anadolu ve Rumeli Valilerine yayınladığı emir önemli bir yer tutar. Ama bu da benzerleri gibi etkisiz kalmış sonunda III. Ahmet yeniçerilere kentin kapılarını denetim altında tutmalarını ve göç edenleri geri çevirmelerini emretmiştir²¹¹.

İktidarın eklemlenmeleri sonucunda kentleşme üzerinde, kentleşme politikası üzerinde doğrudan söz sahibi olan kişi ve kurumların yanı sıra, dolaylı yoldan talepkar olan kavram ve gelişimler de bulunur. Bunlardan birisi küreselleşmedir. Küreselleşme gereği kentleri düzenleme ifadesi iktidar odaklarından da kaynaklanır²¹². Küreselleşmeye göre kentlere düzenlemenin anlamı yine yerel ihtiyaçları esnetmeye, kente tam olarak nasıl etki ettiği veya nasıl etki edeceği belli olmayan belli kavramlara göre biçimlendirmeye girişmektir. Kentin başına gelen bir eksiklikle değil de, bu tarz kavramlarla kentin düzenlenmesi gerekliliğini ifade etmek her zaman yerini bulmaz. Küreselleşme dünyadaki belli hareketlerin ve gelişmelerin eklemlenmelerle sorunsallaştırılan bir nesneye dönüştürülmüş halidir. Küreselleşme nesnesini oluşturan hareket ve gelişimler de belli ve hep aynı değildir. İfadelerle oluşan değişik unsurların bir takım mantık kurgularıyla bir araya gelmesiyle küreselleşme nesnesi kurulur. Bunun öznelerce kabul edilen deneyimleri ise bu küreselleşme kurgusunun içerisinde verilir. Yaşanmayan, yaşanamayan, hatta yaşanması yasaklanan deneyimler özneye

²¹⁰ Milliyet Gazetesi, 24.08.1994 ve 23.05.1996

²¹¹ Gül, s. 20. Benim çevirim

²¹²“5 yıllık planın dikkat çeken özelliği, bir yandan ulusal planın belirleyiciliği çerçevesinde kent ve kentlilik kültürünün oluşturulması; bir yandan da kentlerin küreselleşmenin istemlerine yanıt verecek duruma getirilmesidir”, Keleş, 2010, s. 78

verilir ve yaşamış gibi alması beklenir. Tüm bunlarla oluşan küreselleşme nesnesi ile bir başka nesne kent değişmeye zorlanmaktadır.

İktidar tarafından uygulanan icra, yani söylem dışı alandaki uygulama, kendisini destekleyecek nesnelere arar. Özellikle bu nesne ismi itibarıyla otomatik olarak istenmeyen ilan edilebilecekse bu iktidarın daha çok işine yarar. Gecekondu, ilk açıklamalardan sonra bu gücü sağlayan bir kelimedir. Çöküntü bölgesi ilk açıklamalara da ihtiyaç duymayan bir nesnedir. Sefalet mahalleleri de, çirkin binalar da, ucube mahalleler de... Bir bölgeyi bir kelime ile kurban ilan et, böylece orayı dönüştürülecek bölge ilan etmiş ol; sonraki icra için yol açılmış olsun.

Bu durum bazı bölgelerdeki risk kültürünü körükleyici etki yaratabilir. Tabii bir fırsat kültürünü de körüklemektedir aynı zamanda. Güce yol açan nesne ilan edilen bölgelerde dönüşüm olacağı bellidir. Rant kovalayanlar için bulunmaz fırsat olabilir bu nesneleştirmeler. Her kentsel dönüşüm fırsat kültürüne katkıda bulunan bir projedir aynı zamanda. Son dönemlerde Başbakan tarafından kullanılan ifadeler de kentteki risk kültürünü destekleyici eklemlerdir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Kanal İstanbul projesini duyurup kentsel dönüşümle ilgili güçlü bir irade ortaya koyarken Başbakan, aynı zamanda bu çerçevede yapılacakları da anlattı;

"İstanbul'umuzun bir çok yeri İstanbul'a artık yakışmıyor. Buralarda kaçak binalar, çirkin binalar var" diyen Erdoğan, "Biz vatandaşlarımıza diyeceğiz ki; 'Kardeşim, bak burası herhangi bir depremde gidebilir. Evleriniz hazır, size gelin şuralardan ev verelim'. Eğer arazi kendisininse arazi dahil her şeyi yapacağız. Bu noktada ölçeceğiz, biçeceğiz, neyse bedeli onun karşılığında orada kendilerine yer vereceğiz. Ama 'Yok, ben burada oturmak istiyorum' diyenlere bir teklif daha götürüyoruz; 'Biz buraları yıkacağız, yıkmaya mecburuz, o zaman burada yapacağımız konutlardan size konut verelim ki bizim artık gözümüz arkada kalmayın. Bu süre içinde de nerede oturacaksın git otur, kiranı da biz vereceğiz'. 'Yok, ben bunu da istemiyorum'. 'O zaman kusura bakma,

kamulaştıracağız, parayı vereceğiz'. Daha ne yapalım" şeklinde konuştu.²¹³

İstanbul çevresine kurulacak yeni kent projelerini anlatırken, kentler kurulduktan sonra vatandaşa mevcut evini vermesini, gelip bu kentlere yerleşmesini söyleyecektir. Eğer vatandaş istemezse kendisine “kusura bakma” denilip evi elinden alınacaktır. Burada hem bir evin elinden alınması vardır, hem de elinden ev alınacak kesim, bölge, kişinin profilinden bahsedilmemektedir. Bu ifadelerle göre İstanbul’da ikamet eden herkes evinin elinden alınması riski altındadır. Verilmiş hakların geri alınmasının nerelere kadar uzanacağı belirsizleşmektedir.

Zaten bu görüş bir süredir büyük bir hakimiyet kurmuştur kentin üzerinde. 2004’ten bu yana Büyükşehir Belediye Başkanı’nın sözleri kent açısından oldukça ciddi bir öneme sahiptir. 26 Nisan 2005 gününde Sabah gazetesinde yayınlanan röportajında²¹⁴ İstanbul’u yıkarak güzelleştireceklerinden bahsediyor.”Çağdaş normlarda bir şehir yaratmalıyız” diyerek kendisinin bildiği ve belirlediği bir norma şehri ulaştırmanın bir zorunluluk olduğunu, yani tartışmanın önünü kapatmaya da çalışarak başka bir alternatifin bulunmadığını iddia ediyor. Şehrin çirkin olduğu, ancak yıkmak suretiyle güzelleştirilebileceği inancında... Yıkmanın diğer sonuçlarından hiç bahsetmiyor. “Ancak bu demek değil ki bütün İstanbul’u yıkacağız [...] 3.5 milyon insanın yaşayacağı rezerv konut alanları tespit ettik [...] herkese uzun vadeli kira öder gibi konut sahibi olma imkanı sağlayacağız. Artık kimsenin konut derdi olmayacak”. Herkes değil ama 3,5 milyon insan, belki çok azının konut derdi olmasına rağmen, 2005 yılından bu tarafa başka bir yere taşınmaya hazır olmalı. Hedef önce şehri güzelleştirmek, güzellik diye adlandırılıyor.

Yine de bu güne kadar bu topraklarda mevcut yerleşkeleri, ikamet şeklini değiştirmek için oluşan en büyük ve en donanımlı, aynı zamanda ulusal çapta kurum Toplu Konut İdaresi (TOKİ) ve Başkanlığıdır. Bugüne kadar TOKİ’nin gerçekleştirdiği dönüşüm (yıkım/yapım) çok büyük

²¹³ NTV, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25207366/>, 27.04.2011

²¹⁴ İstanbul 1910-2010

boyuttur; mevcut iktidar politikalarına bakılırsa bundan sonra bu rakamlar artmaya devam edecektir. Zaten bu iktidarın ilk hükümet etmeye başladığı dönemde duyurduğu acil eylem planı ile 58. ve 59. Hükümetlerin programlarında kentsel dönüşüm ciddi bir şekilde yer almış, gecekonduların ortadan kaldırılıp “modern bir kent görünümünün oluşturulması” amacıyla alternatifler sunan bir yapı geliştirileceği ve bu paralelde belediyelerin yetkilerinin arttırılacağı belirtilmiştir²¹⁵.

TOKİ Başkanının ve çalışanlarının eklemlenmeleri, bir bürokrat olarak tamamıyla kendi görüşlerini yansıtmasa da (ki böyle de olabilir), daha önce söylenmiş ve bugünkü yıkım/yapım evresini hazırlayan pek çok söylemi, yıkım/yapımı mümkün kılan doğruluk kalıplarını ortaya koyduğu için önemlidir. Her şeyden önce bu kurumun 2002- 2011 yılları arasında başkanlığını yapmış, daha önce İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin kentsel dönüşümünü gerçekleştiren firması KIPTAŞ’ın genel müdürlüğünde bulunmuş, tüm icraatı ve sözleriyle kentsel dönüşüme inandığı belli olan Erdoğan Bayraktar’ın kitabıyla başlamak yerinde olacaktır.

Bayraktar kitabının önsöz ve teşekkür bölümünde aşağıdaki satırlara yer vermektedir:

“Bir şehrin varlığının temel simgesi olan konutlar, salt bir barınak değil, kişinin ve ailenin mahremiyetinin korunduğu, bireyin kendisini güven içinde hissettiği, sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek için enerji topladığı tek mekandır. İnsanın bireysel varlığının en etkin güvencesidir. Ne var ki serbest piyasa koşullarında, evrensel hukukun temel haklardan saydığı “güvenli ve sağlam konut edinme hakkını” herkesin elde etmesi mümkün olmamaktadır. Bu nedenle konut alım gücü bulunmayan [...] sosyal konut politikaları üretmek sosyal devlet olmanın bir gereğidir [...] Modern yerleşim alanlarında sağlam ve kaliteli evlerde yaşamın bir insanlık hakkı olduğu

²¹⁵ “3 Kasım 2002 sonrası göreve gelen 58’inci ve 59’uncu hükümetlerin programlarında ve Acil eylem Plan’ında konut ve kentleşme konularına geniş yer ayrılmıştır. 44’üncü ve 45’nci maddeler[...] mevcut gecekondulaşmanın önlenmesi ve mevcut gecekonduların dönüştürülmesi” hedeflenmiştir. ...ve mevcut gecekonduların kaldırılarak modern bir kent görünümünün oluşturulması için gecekonduların sahiplerinin de desteğini alacak şekilde alternatifler sunan bir yapıda belediyelerin yetkileri arttırılacaktır.” Erdoğan Bayraktar. *Bir İnsanlık Hakkı Konut: TOKİ’nin Planlı Kentleşme ve Konut Üretim Seferberliği*. İstanbul: Boyut Matbaacılık A.Ş. 2007, s. 19

inancıyla çıktığımız yolda [...] zor olduğu kadar kutsal görevi yürüten TOKİ [...]”²¹⁶,

Oldukça güçlü bir iktidar aygıtının başkanı seviyesinden, halkın konutlarının nasıl olması gerektiğinin söylenirken, konutların nasıl olması gerektiğiyle ilgili ipuçları da verilmektedir. TOKİ oldukça güçlüdür; ellerindeki imkanlarla istediği yeri yıkabilir; görev tanımı da bina yıkıp başka yerde yapmaktır. Ve başkanı bazı insanların oturduğu konutları beğenmemektedir. Başkana göre evler sağlam ve kaliteli olacak, bunlar modern yerleşim alanlarında bulunacak. İnsanlık hakkı da sağlam ve kaliteli evlerin modern yerlerde bulunmasıdır. TOKİ Başkanı görevlerinin insanlık hakkını koruyan ve teslim eden kutsal bir görev olduğunu ifade eder. Sadece bir yöne doğru, tek boyutlu bir insan hakkı tanımı yapılırken konu diğer haklar, örneğin yaşamak istediği yerde ve şekilde yaşama hakkı, sahip olduğu kanuni konutun sahipliğini sürdürme hakları gibi haklar açısından incelenmemektedir. Yıkım/yapım, üstelik yıkılan evlerin sahipleri tarafından istenmeyen yıkım/yapım bir sosyal politika gibi gösterilmektedir

Sağlam ve kaliteli evin tanımını TOKİ yapmaktadır ve icra etmektedir. Sağlamlık daha somut, ne olduğu biraz daha belli ve hemen hemen her konuda istenildiğinde sağlanabilecek bir kriterken, kalite TOKİ'nin beğenmediği evde bulunmayan, yaptığı evde ve o evin binasında bulunandır. Kişinin kendisine bırakılmayan sağlama ve kalite standardı belirleyip gerçekleştirme işinde TOKİ'nin verdiği kaliteli sayılmaktadır. TOKİ'nin beğenmediği ve sorunsallaştırdığı konutlarda yaşayan insanların kendini güven içinde hissetmediği, sağlıklı bir yaşam için gerekli enerji toplayamadığı ima edilmektedir. TOKİ, güven içinde hissetmenin ve sağlıklı yaşam için enerji toplamanın pek çok değişik insan için belli tip konutlarda sağlanabileceğini bildiği iddiasıyla yola çıkar.

Kitabın ileriki sayfalarında benzer eklemeler (mevcut konutların söylemlerle sorunsallaştırılmaya başlanması) kullanılır ancak bu defa daha farklı iddialar yer alır. İnsanların barınaklarını yıkıp başka özelliklere sahip

²¹⁶ Bayraktar, Önsöz ve teşekkür

yeni barınakları ücreti karşılığı sağlayan bu kurum barınmayı insanın en temel ihtiyaçlarından birisi olarak tanımlar. Bunu da insan hakları beyannamesinin 25'inci maddesine dayandırır. Aynı paragrafta, yine aynı beyannameye yer alan konut dokunulmazlığından da bahsedilir²¹⁷. Ancak TOKİ yüz binlerce konuta dokunur.

Bayraktar'a göre "Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Merkezi'nin (UN-HABITAT) temel ilkelerinden "Herkese Yeterli Konut" ise uluslar arası düzeyde sürekli bir gündem maddesi oluşturmuştur"²¹⁸. Tüm yıkılan konutlar, içinde yaşayanlar için yetersiz konutlar anlamında mıdır bu? Bayraktar ayrıca, uluslar arası yoksulluk ve yoksunlukla mücadele çalışmalarıyla konut hakkı ile ilişkilendirmekte böylece TOKİ projelerini yoksulluk mücadelesi yoluna yerleştirmektedir. Bilindiği kadarıyla TOKİ tarafından yapılıp da ücreti alınmadan teslim edilen konut yoktur. Bu durum kuşkusuz yoksullukla mücadeleyi engelleyici bir koşul olarak ortaya çıkartmaktadır. Zaten kendisi, TOKİ'nin Planlı kentleşme ve Konut Programında önceliğini "serbest piyasa koşullarında konut sahibi olamayanların desteklenmesi olarak belirlenmiştir" şeklinde ortaya koyar²¹⁹.

Bayraktar TOKİ projelerinin faydalarını saymaya devam eder: "sosyal dışlanma kavramı da konut sorununun sosyolojik açıdan irdelenmesi sonucunu doğurmaktadır"²²⁰. Bu ifadesiyle TOKİ'nin yaptığı konutun sosyal dışlanmışlığı ortadan kaldıracığını iddia eder. Giriş bölümünde belirtildiği gibi toplu konut ve gecekondular, gecekonduların belirlenmesini talep ederler. Bu bölgeler belirlenmesi, o bölgedeki konutların toptan bir dışlanmasını doğurur; hem bölgenin hem de yaşayanların... Bayraktar bu anlamda, gecekondular olarak nitelenme sonucu

²¹⁷“İnsanın en temel ihtiyaçlarından olan “barınma”, nüfusun kentlerde yoğunlaştığı günümüz dünyasında, “çağdaş mekanlarda güvenli konut” ihtiyacı olarak algılanmaktadır. 1948 tarihli İnsan Hakları beyannamesinin 25'inci maddesi[...]”herkesin kendisi ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır [...] insan hakları sözleşmesi “konut dokunulmazlığını” güvence altına alırken[...]” Bayraktar, s. 15

²¹⁸ Bayraktar, s. 18

²¹⁹ Bayraktar, s. 32

²²⁰ Bayraktar, s. 18

gelen dışlanmayı, gene bu dışlanmayı yaratan aynı kurumun yok edeceğini ifade eder.

Bayraktar, TOKİ personelinin bir ideal etrafında birleştiğini belirterek bu idealin, zorunlu olarak yaşanıldığını ifade ettiği gecekonduların bulunmadığı, sağlıksız olarak belirlenen yapıların tasfiye edildiği (ortadan kaldırıldığı), tek yöntem olarak ortaya konulan yıkım/yeniden yapım suretiyle depremlerde can kayıplarının engellendiği, şehirlerin planlı geliştiği, kırsal kesim insanının örnek (tek tip ve belli bir planda) köylerde yaşadığı, harika yerleşim alanlarına sahip bir Türkiye'ye kavuşmak olduğunu belirtir²²¹.

Bayraktar kitabının devamında, sağlıksız alanlar olarak tabir ettiği gecekondular, çöküntü alanları, kısacası istenmeyen ikamete her türlü kabahati yüklemektedir. İstenmeyen konutlar istenmeyen olmuşlardır çünkü onlar kentsel dokuyu, sit alanlarını, su havzalarını, yeşil alanları, tarım alanlarını, tarihi dokuyu tehdit etmekle kalmıyor bir sosyal yara olarak çözülmeyi bekliyorlardır. Tabi ki kaynak israfı ve depremde hasara çok açıktır bu yapılaşma. Ayrıca gecekondular ve kaçak yapılaşma sorununun çözümü ülkemiz açısından büyük önem taşımakta, hem aksi taksirde ülkemiz prestij kaybına uğramaktadır Bayraktar'a göre²²². Sorunlar yelpazesi, bu hemen her yapılaşma suçunun ifadesi olarak önümüze açılıyor. Bir konut daha ne kadar kabahatli olabilir ki. İstenmeyen konutların her tarafı sarılıyor, hiçbir kaçarı, hiçbir çıkar yolu kalmıyor.

Tüm bu sorunlar bir lahza, açıklanmadan, sanki daha önceden tüm okuyucular tarafından biliniyormuşçasına bir sayfa içerisinde anlatılıyor. Kentleşmenin büyüklü küçüklü pek çok kötü sonucu ve de sanki bir tek gecekonduların hatasıymışçasına argüman olarak kullanılıyor. Halbuki bu sorunlar birbirinden farklı. Kentsel doku bütünlük içeren ama nerede

²²¹ “3. İnsanlarımızın gecekondularda oturmaya mecbur kalmadığı / 4. Sağlıksız yapıların tasfiye edildiği / 5. Depremlerde can kayıplarının yaşanmadığı / 6. Şehirlerimizin planlı geliştiği / 7. Kırsal kesim insanlarımızın örnek köylerde yaşadığı / 8. Konutları, sosyal tesisleri, yeşil dokusu ve ulaşımıyla pırıl pırıl yerleşim alanlarına sahip bir Türkiye'ye kavuşmak idealiyle çalışmaktadır.” Bayraktar, s. 28-29

²²² Bayraktar, s. 41

bütünleşileceği belli olmayan bir konu. Depreme karşı hazırlığın insanları atmadan uygulanacak başka yönetmeleri de var. Sosyal yara neden oluşuyor? İnsanlar yerlerinden edilince, kentten uzaklaştırılınca veya daha fakirliğe terk edilince sosyal yara açılmıyor mu? Kaynak israfı nasıl oluşuyor nasıl engelleniyor. Her kaynak israfına yol açan yapı yıkılmalı mı? Kentsel dönüşüm projelerinin kaçta kaç gerçekten su havzaları ve yeşil alanların yapılaşmadan arındırılmasına dönük? Diğer taraftan kentsel ve tabii dokuyu bozan otoyollar, barajlar yapılıyor, pek çok deprem açısından riskli bina korunuyor. Ama sadece gecekondular, çöküntü, ucube olan bölgelere yükleniliyor.

Bir çok suç, bir suç kalabalığı ve tek bir grup suçlu; ama bu suça maruz kalma deneyimi hatırlatılıyor. Suçlu görünen yapıların hepsinin tüm bu suçları işlendiğine şahit olma deneyimine sahip özneler yaratılmaya çalışılıyor. Hakikat oyununda bu tarz evler yanlış. Oluşturulan doğruluk kalıbı bu tarz evlerin suçlu olduğundan yok edilmesinin, içinde barınanların da geri döndürülmesinin doğru olacağıdır..

Diğer taraftan, Bayraktar'a göre kentsel dönüşüm projelerinin sağladığı faydalar da oldukça kuvvetlidir. Yaşam kalitesinin yükselmesi, sosyal uyumsuzlukların giderilmesi, gelişmiş, yaşanabilir, güvenilir yaşam mekanlarının oluşumu, yoksul yerleşimlerin yenilenmesi²²³ vb. Bayraktar da maddenin niteliğini değiştiren bir form olarak görür konutu. Yeni konut insana karıştı mı insan başka bir varlık olur. Halbuki konut formdan öte gidemeyecek, madde ile sadece değen ama birbirine fazla bir şey aktarmayan bir şekilden ibarettir en fazla. Ayrıca insan çoğunlukla bu formun dışına da çıkar. Bu formdan bağımsız olduğu alanlar çok fazladır. Konut form olarak işleyecek fazla zaman bulamaz. Örnek olarak yoksul yerleşimler yenilenirse yoksul halk zenginleşmez. Yoksul halk yeni bir formun içinde yaşarsa sadece yeni forma göre yaşamını düzenler. Yoksul olmayan bir yaşam sürmeye başlamaz.

²²³ Bayraktar, s. 42

Başbakan Erdoğan da kentte formun maddeye karıştığını, maddeyi değiştirdiğini, aynı zamanda maddenin de formu belirlediğini, belki de bir taraftan insanın form, ikametinin madde olduğunu ifade eder:

"Hiç şüphesiz şehirleri şekillendiren insandır. Ancak, insan, şehirleri şekillendirdiği kadar, şehirler tarafından da şekillenen bir varlıktır. Türk şiirinin ustalarından Edip Cansever, (İnsan yaşadığı yere benzer/O yerin suyuna, o yerin toprağına benzer/evlerine, sokaklarına, köşe başlarına benzer) diyor. Gerçekten de bir çocuğun, evinin penceresinden baktığında gördüğü tablo, sokağında gördüğü manzara, okul yolunda gördüğü mimari, aslında o çocuğun zihin dünyasını, geleceğini şekillendirir. Dünyaya, Süleymaniye Camisi'nin penceresinden, Ayasofya'nın avlusundan, Sultanahmet Çeşmesi'nden, Galata Kulesi'nden bakmakla, bir gecekondunun penceresinden bakmak asla ve asla aynı değildir."

Başbakan'a göre sadece manzara bile çocukların tüm hayatını etkileyecek kadar önemli olabilir. Kentler insanı şekillendirir. Gecekonduya büyüyen insanların iyi olmayan, umutsuz ve biraz da bir yere varamayan kişiler olduğunu ima etmiş olur. Bu iddialardan yola çıkarak, dönüşüme uğrayan insanların yeni yaşam alanlarında gördüklerinin gecekonduya gördüklerinden daha iyi olduğu varsayıp kentsel dönüşümle daha iyi insanlar arasında bir doğru orantı kurar. Geleceklerini daha iyi kılmak için insanları o (ideal) tarz yerleşimlere yönlendirmeyi gerekçelendirir. Burada aslında bir insan mühendisliğinin, insanı sadece daha iyiyle buluşturma amacının ötesinde insanı, küçümsenen, yaşadığı yerlere hizmet götürülmeyerek hep ayrı tutulan insanı belli bir yönde dönüştürme isteği ortaya çıkıyor.

Ne var ki bu kadar zararı ortadan kaldıran ve bu kadar yararı beraberinde getiren kentsel dönüşüm projelerinin yapılması için halkın ikna edilmesi kolay değildir. Bunun için dikkatli davranılmalı, "gecekondu dönüşüm projelerinde başarılı olmak için mutlaka kamu oyu desteği alınmalı, gecekondu sakinleri ikna edilmelidir."²²⁴ Zor kullanmak arzu edilen bir yöntem değildir. Ama zor kullanmamak, yasalarla eline her türlü baskıcı aygıt imkanı verilen iktidar için, denemenin faydalı olacağı

²²⁴ Bayraktar, s. 42

yöntemlerden birisi olmaktan öteye gitmez. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş'a göre kendileri bunu STK'larla işbirliği içerisinde başarmıştır²²⁵.

Gecekonduunun zararları bunlarla kalmaz. "Gecekondulaşma olgusu, eğitim yetersizliğini, psikolojik bozuklukları, devlete karşı bir soğuma ve tepkiselliği de beraberinde getirmektedir. Gecekondu ürettiği sosyal ortamlar, uyuşturucu ve terör gibi suç odaklarına zemin hazırlamaktadır."²²⁶ Burada fazla bir yapı söküme ihtiyaç yoktur. Kişisel yargıların cümlelere aktarılmasından pek öte gitmeyen bu eklemeler kentsel dönüşümün düşünsel altyapısının yapı taşlarıdır.

Bayraktar, Konut Kurultayı-2011'de gerçekleştirdiği konuşmada gecekonduların yol açtığı bir başka zararı "Türkiye'de gecekondu ve kaçak yapılar şehirlerin gelişimini durduruyor" olarak belirterek gecekondu açısından hedeflerini açıklar: "bundan sonra hedef konut ihtiyacı olup, satın alma gücü olmayan yoksul vatandaşları ev sahibi yapmak, şehirleri, kasabaları köyleri kaçak yapılardan, gecekonduardan, depreme dayanıksız arındırmak olacak". Yoksul vatandaşları ev sahibi yapmak ile gecekonduarı yıkmak ilişkilendirilmektedir. Gecekonduarı yıkılmadan yoksul vatandaşların ev sahibi yapılması gerçekleştirilemez gibi gösterilmektedir. Yoksul vatandaşları ev sahibi yapmak gibi ulvi bir amaç için, kaçak yapı ve gecekonduarı ayırma da, genellikle tapusu olan gecekonduarı da kaçak yapılarla aynı yıkım akıbetine uğratmaktan kaçamayacağını ifade eder. Gecekonduunun yok edilmemesi için yapabileceği pek bir şey yok gibidir.

Hep yerel hükümetlere, belediyelere insiyatifi ele alması, yakınında bulunan halk kesimini ikna etmesi çağrısı yapılır. Hükümetleri belediyeleri baskıcı bir aygıt olarak davranmadan önce ideolojik bir aygıt olarak davranmaya çağrı vardır. Bu çağrı gerek uluslararası kuruluşlardan, gerek ulusal kuruluşlardan, gerek bilim çevresinden, gerek halkın, özellikle örgütlü olarak şehirdeki bir uygulamaya karşı çıkan halkın bizzat

²²⁵ <http://www.2011konutkurultayi.com/speeches.php?sid=3> ,15 Mayıs 2011

²²⁶ Bayraktar, s. 54

kendisinden gelir. Yerel hükümet aygıtı kullanılmaya çalışılan ilk araçtır. Eğer bu işe yaramazsa ve ortada yeterli hukuki temel bulunmuyorsa başvurulacak baskıcı aygıtlar olmaz. Eğer tahliye, yıkım gibi hukuki destek bulunduğunda ise başka bir merciye gidilmez. Ancak hukuki dayanak -ki bu durumlarda baskıcı aygıtın bir kaldırıcı gibi çalışır- belirleyici olur. Söylem kaynağı hukuk kaldırıcıyla baskıcı aygıtı yerinden oynatır ve sonuca gider. Mevcut tek taraflı olarak hakları almaya karar vermeyi mümkün kılan kanunlarla artık ideolojik aygıt kalmamıştır. Böyle bir kaldırıcı yok ise, söylem bunun yaratılması için ulusal hükümete çağrı yapmaya, bu tarz bir söyleme dönüşmeye başlar.

Yine de belediyeler bir taraftan baskıcı aygıtı hazır bekletirken, bir taraftan da kendileri ideolojik, yani bu durumda öğretici bir aygıt olarak davranmayı sürdürürler. Her şeye rağmen halk tarafından seçilmişlerdir. Ve baskıcı aygıtları o kadar da çok, yaygın ve radikal şekilde kullanılmamaktadır. Bu sebeple kente aidiyet duygusuyla kentin korunması, başka mercilerin belirttiği şekilde kente sahip çıkılmasını, bunların da belli bir tarz, özellikle de yapılmak istenenle uyumlu bir tarz davranış biçiminin benimsenmesi hedeflenmiştir. Sorunsallaştırılan, güçlü ve kendi hayat tarzının değiştirmeye yetecek kadar inanarak, yani iktidarın ve diğer çevrelerin istediği yaşamı sürmeyi isteyecek bir özne olacak şekilde “İstanbulluyum” dememek; İstanbulluluğa bağlı olmamak olmuştur.

Adnan Menderes bir konuşmasında şöyle diyordu. “İstanbul’un yeniden yapılandırılması bir zafer alayının hikayesidir. İstanbul’u bir kez daha fethedeceğiz. Sadece İstanbul’u değil, Ankara ve diğer tüm şehirleri de...”²²⁷ Türkiye’de şehircilik, Cumhuriyetin kuruluşuyla 1960 yılları arasında, yani yaklaşık 40 yıl daha ziyade politik söyleme dayalı bir uğraş olmuştur. Cumhuriyet devrimi adına şehirler kurulmuş, cumhuriyet devrimleri zihniyeti adına şehirler ihmal edilmiş; politik yenileşme adına yerli şehirciler göz ardı edilmiş; politik dönüşüm adına şehir dönüşümünde tamamıyla yabancı şehirlerin kopyalanması esas alınmış, politik rakiplik

²²⁷ Adnan Menderes, Gül, s. 140. Benim çevirim

dolayısıyla şehircilik uzmanları alaşağı edilmiştir. Ve nihayet politik değişim adına şehirlere eskiden yapılanların üzerine yeni şeyler yapmaktan, şehirleri yeniden ele geçirmekten bahsedilmiştir. İstanbul’u, onun hak sahibi sakinlerini, onların haklarını gerçekten ilk ele geçiren Adnan Menderes olmuştur. Ve böylece, Avrupai bir kent oluşturmak adına şehrin merkezindeki on bin kadar binanın ele geçirilmesi, yıkımı ve yeniden yapımı gerçekleşmiştir Demokrat parti iktidarında.

Bilindiği üzere Adnan Menderes Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk kapsamlı ve büyük oranda yıkıcı kent projesini gerçekleştiren siyasidir. Yaptığı değişiklikler o derece etki yaratmıştır ki, idam sürecine giden Yassıada yargılamalarında İstanbul’da gerçekleştirdiği kentsel dönüşüm projeleri soruşturulmuş, insanların gayri menkullerini haksız yere, düşük bedellerle aldığı ve yıktığı, gereksiz yere kaynak harcadığı için suçlanmıştır²²⁸.

Bedrettin Dalan, “İstanbul adeta ölümcül bir hastaydı. Vahşi ameliyat denmesine rağmen hastayı ameliyat ettik. Şimdi dikişini atıyoruz” derken vahşi projelerini, vahşice yaptığına itiraz etmiyordu. Dalan Haliç yıkımlarının kanunsuz olduğu yolundaki suçlamaları “Haliç’te yıkım zorunluydu [...] yaşam standardını yükseltti” şeklinde cevaplıyor, yaşam standardını yükseltmek için (kimin için, nereye?) kanunsuz iş yapmış olduğuna da itiraz etmiyordu. Kendisi yıkımlarını gerçekleştirmeden önce trafik sorununu (hemen her yıkım ve denizden yollar için), koku sorununu (Haliç ve Kazlıçeşme için), fuhuş sorununu (Tarlabaşı) ön plana çıkarmış ve bunu her fırsatta ifade etmiştir. Sonrasında ise beş yıllık iktidarında iki asırlık işi ve İstanbul’da en çok yıkımı kendisinin yaptığını belirterek övünür²²⁹. Kentle ilgili bu tip sorunsallaştırmalara en çarpıcı yorumlardan bir tanesini Tarlabaşı yıkımları konusunda İstanbul Mimarlar Odası (İMO)

²²⁸c Adnan Menderes, İstimlak Yolsuzluğu davasından suçlandı. Bu davada dört and suç işlediği iddia ediliyordu: özel mülkleri kanunsuz olarak, düşük tazminatla ve zorla imzalatılmış tahliye evraklarıyla istimlak etmek; hükümet birimlerinin açılan yolların kenarında arazi kapatmak için baskı kurması, Zirai Donanım Kurumu’nun kanunsuz olarak yıkımı; ve Ataköy yerleşim alanında yolsuzluk... Savcıya göre Menderes kendisini ‘ülkenin baş mimarı’ ve ‘kentin ikinci fatihi’ ilan etmişti.” Gül, s. 143. Benim çevirim

²²⁹ Milliyet Gazetesi 05.03.1989 ve İstanbul 1910 – 2010

yapmıştır: “Seks pazarının suçunu binalara yüklemek garip bir mantık. [...] Sayın Dalan [...] bu göçü izleyerek tüm İstanbul’u yıkacak mıdır?”²³⁰

4-5 Mart 2011 tarihinde İstanbul’da TOKİ tarafından önceki bezerleri gibi “Konut Kurultayı 2011” düzenlenmiştir. Bu kurultayın ikinci gününde “Kentsel Dönüşüm ve TOKİ: Kentsel Dönüşüm Türkiye’de Neden Gerekli?” başlığıyla bir panel düzenlenmiştir. Başlığından da anlaşılacağı gibi bu panele kentsel dönüşümün Türkiye için gerekli olduğunu düşünen, ve bunun sebebini anlatmak için oraya gelen kişiler katılmıştır. Bunların hemen hepsi yerel iktidarlardan (belediyelerden), birisi ise, söylemsel tarafla ulusal iktidarın parçası olan TOKİ’dir.

Konuşmaya, aynı zamanda panelin Moderatörü olan Samsun Büyükşehir Belediye Başkanı Yusuf Ziya Yılmaz başlar. Kentsel sorunları anlatır. Avrupa Topluluğunda niteliksiz konut sayısı oranından bahsedip, Türkiye’deki oranla kıyaslar. Açıkça, Türkiye’de diğer pek çok çevrenin yaptığı gibi konut niteliğindeki yetersizliği kentsel dönüşümüne sebep gösterir. Niteliksel konut açığının artış sebebini köyden kentlere göçe bağlar. Göçe de bir sebep bulmak gerekir. Onu da köyde yaşamının problemliliğini gösterir. Bu sebeple göçün arkası gelecek gibi değildir ve elden gelen tek şey göçle oluşan niteliksiz konutlardaki yaşamın, kentsel dönüşümle yapılacak nitelikli konutlara yönlendirilmesidir.

Yılmaz’a göre çirkinliklerin düzeltilmesi gerekir. Demek ki kendisine göre çirkin ne olduğu bellidir ve bu düzeltilmesi gereken bir olgudur. Bu konuşmadan konutlardaki niteliksizliğin (en azından öncelikli olarak) konutların çirkinliği olduğu anlaşılmaktadır. Bu çirkinliktir ki insanların oluşturduğu hayatı değiştirmeyi haklı kılar.

Kentsel dönüşüm, kentleri 21. Yüzyıl kentleri yapmak için gerekli der Samsun Büyükşehir Belediye Başkanı, Panel’İN başlığına cevap vermek üzere. Çağdaş olmanın, ileri olmanın iyi görüntüsüne kentsel dönüşümü uydurur. Aklında, kentlerin bağlı olduğu, günün, dönemin yaşamı, bugünün

²³⁰ Milliyet Gazetesi, 09.10.1986

olanaklı kıldığı özellikler bütünü vardır. Kentsel dönüşümün kabul edilen iyiye oldukça uygun olduğunu ima eder. Tüm bunlardan günümüz kentinin veya bir kent bölümünün, kentin kendisi, kentte olması gereken standartlar, diğer kentlerdeki özellikler, sürdürülebilirlik, ulus devlet in kalkınma politikaları, ulus devlet için belirlenen hedef ve vizyon gibi unsurların yanı sıra uyması gözetilen bir de çağın gerekleri gibi bir kavram ortaya çıkar. Çağın gereğine uyulmazsa ne olur? İnsanların başına ne gelir veya neden mahrum kalırlar? Çağın gereği diye bir olgu bilinebilirse bile buna neden uymak gerekir? Çağın gereğine uymak gerektiğine dair bir söylem yerleşiktir ve istenmeyen konutlar varlığını bu söylemle anınca bu sorunsallaştırmayı başlatan bir ekleme haline gelir.

TOKİ Başkan Yardımcısı Ayşe Çalkan konuşmasında, kentsel dönüşümün gelişmiş ülkelerde de görüldüğüne vurgu yapar. Yıkılmak istediği konutlardan bahsettiği ifadesine gelişmiş ülkelerin gücünü katar; gelişmiş ülkelerin çoğunlukla doğru kararlar verdiğine dair söylemden güç almaktadır. Hatta bunu, yani doğru kararların, özellikle de kentsel dönüşüm konusundaki doğru kararın gelişmişlikle doğru orantılı olduğunu ispatlamak için Afrika'da kentsel dönüşüm kültürü bulunmadığını öne sürer. Afrika'nın, Afrika'daki ülkelerin yanlış kararlar aldığına dair hakim olduğunu düşündüğü söylemi kullanır.

Çalkan'a göre Türkiye'de ilkel, denetimsiz ve acele şekilde konutlar inşa edilmektedir. Bir ülkenin başına gelebilecek en büyük üç sorun terör, işsizlik ve kaçak yapılaşmadır. Anlaşıyor ki, diğer tüm sorunlardan daha büyüktür bu iç sorun. TOKİ ülkenin başına gelebilecek üç büyük sorundan bir tanesiyle ilgilenen önemli bir kurumdur. Kaçak yapılaşma, insanların saldırılarla ölmesi ve bu halin verdiği dehşet hissi ile gelir sağlayamamak, yiyecek gibi temel ihtiyaçlardan mahrum kalmakla, iş sahibi olmamaktan dolayı toplumda yer bulamamakla aynı katmanda ele alınabilecek kadar vahim bir kavramdır.

Bir üçleme de aynı Kurultay'daki bir başka oturumda konuşma yapan İstanbul Valisi Hüseyin Avni Mutlu'dan gelmiştir. Mutlu, insan

mutluluğunun en önemli göstergelerinden (faktörlerinden) birincisini güvenlik, ikincisini sağlık olarak belirttikten sonra şöyle devam eder: “Bunlardan sonra huzurlu bir yuvada, nitelikli bir konutta oturmak istiyor insan [...] İstanbul’u geleceğin modern şehri yapmak için gayret göstereceğiz.” Bir insanın konut bulabilmesi kadar temel bir sorunu hem Çalkan hem de Mutlu atlayıp, kaçak olmayan veya nitelikli konutu en önemli gereksinimler arasına sokuyorlar. Sağlık ve güvenlik gibi yaşamsal sorunların yanına barınacak yer bulamamak makul bir eşleşme halinde olurken, nitelikli konut sorunu biraz lüks kaçıyor. Tüm konuşanlar nitelsiz konut problemini büyütme ve en vahim sorunlar arasında göstermek ve böyle bir doğruluk kalıbı oluşturmak için bir takım eklemelerde bulunuyorlar. Herkes TOKİ’nin hedeflerinin gayet farkındaymış gibi görünüyor. Ayrıca Mutlu’nun bahsettiği geleceğin modern kentinin ne olduğu tam olarak belli olmasa da hedef o şekilde konuluyor.

Ayşe Çalkan “Cumhuriyetin öngörüsünde göç yoktu” der. Gelinek noktada yapıların %50’sinin ruhsatsız olmasından yola çıkarak, ruhsatsız yapılaşmaya tek sebebin göç olduğunu ima eder. Göç olmasaydı ruhsatsız yapılaşmanın ortaya çıkmayacağına dair bir iddiada bulunmuş olur. Başlangıçtaki göçsüz döneme bir özlem yaratır.

Bu öykünme genelde benzer her eklemelerde bulunur. Büyük kentlerdeki aşırı kalabalık, özellikle İstanbul, 1950’lerle birlikte, Demokrat Parti iktidarının teşviğiyle oluşmuştur denir. Burada verilen gizli anlam yok olanın arkasından ağıt yakmak gibidir.. O yanlış politikaların uygulanmamış olması dileğini barındırır cümleler. Yanlış politikalar sonucu kenti tanımayan, kentlilik duygusunu bilmeyen insanlar gelmiştir kentlere göçle. Köy yaşamını kente taşımışlardır. Tabi bu iyi bir şey değildir. Kentte, her ne kadar uyum sağlansa da, her ne kadar bu köy yaşamı kenti rahatsız etmese de köy yaşamı bulunmamalıdır.

Çalkan’ın istemediği tarz konutları söylemlerle eklemelerken en büyük felaketlerden birisi olarak gösterdiği kaçak yapılaşma, köyden göç eden insanlarla ortaya çıkan aşırı kalabalıklaşmaya, daha sonra da

gecekondulaşmaya dönüşür. Buradan Çalkan'ın kaçak yapılaşmanın köyden göç ile oluşumunu ve gecekondu olarak kaçak yapılaşmasını daha çok hedeflediği sonucu çıkarılabilir.

Ayşe Çalkan kaçak ve istenmeyen yapılaşma açısından Türkiye uygulama tarihini üçe ayırır. Bu tarihin başlangıcı Cumhuriyet'tir. Cumhuriyetten önceki eylemlerin, söylemin, hayallerin, uygulamaların bir önemi yok gibidir. 1923 sıfır noktası ve bu düşüncenin kökenidir. Daha önceki tüm düşünce, söylem, hareket ve uygulamalar yok olmuş sıfırlanmıştır. Bu sıfır noktasından bugüne kadar uzanan Türkiye yapılaşmasının birinci evresi Cumhuriyet öngörüsüyle başlayan evredir. Bu Cumhuriyet öngörüsü aynı zamanda o günkü bu göçsüz dönemi sağlayan yöneticilerin başarısına işaret eder. Her ne kadar Ankara sadece göç üzerine planlanan bir şehir olsa da istenmeyen bir göç olmaması gizliden övülür. Anlaşılan göçe değil, iktidarca kontrol edilmeyen göçe karşıdır kendisi.

İlk evre sadece göçsüz değil, göçün de yapıldığı kanunsuz dönemi kapsar ve 1966 yılında çıkan 775 sayılı kanunla gecekonduların kanun dışı hale getirildiği döneme kadar uzanır. Ayşe Çalkan bu kanunla gecekonduyunun masumiyetini yitirdiğini söyler. Masumiyetin yasaklayıcı nitelikteki kanunla alındığı söylenir. İkinci devre bu tarihten 80'lerdeki gecekondu aflarına kadar uzanan yasakçı dönemi, üçüncü devre ise 80'lerle birlikte gelen gecekondu aflarıyla başlar. Görüldüğü gibi bu evreler uygulama pratikleri ekseninde, göç sonucu oluşan istenmeyen konutlarla alakalı olarak yapılmıştır.

Üçüncü devre oy toplamak için siyasetçiler tarafından başlatılmıştır Çalkan'a göre. Kötülenen bu devre oy avcılığı kökenine sahiptir. Bugünün gecekonduları bir sahtekarlığın eseridir. Hatırlanırsa sosyal bilimci Özler de benzer bir önermeyi içeren bir araştırma sonucuyla aynı iddiada bir makale yazmıştır. Bu kötülük sağlıklı ikamet alanları yaratmış, sit alanlarını, yeşil alanları, tarihi tahrip etmiştir. Ulaşım imkanlarından, teknolojiye uzak bu yerleşim bölgeleri kent estetiğini ve tarihsel bütünlüğü bozmaktadır. Bu yerleşimlerin diğer sebep ve etkilerine değinilmeden yapılan bu konuşma,

istenmeyen konutların rahatsız edici fotoğraflarıyla, TOKİ'nin gerçekleştirdiği yüksek ve modern binaların fotoğraflarının kıyaslandığı sunumla desteklenir. Bu fotoğraflarla yıkılması planlanan yapıların hepsini toptan ve istisnasız olarak sağlıklı (sağlıklı hep iki anlamlı kullanılır gibidir: hasta edici ve gereken imkanlardan yoksun bırakıcı) ilan etmektedir. Sit alanlarının, yeşil alanların tahribatının baş sorumlusu olarak ilan edilirler. Aslında bu konuşmada yine pek çok lanetli olan ama bazılarının bazı konutlardaki kişiler tarafından ve belli bir bölgeye özel olmaksızın gerçekleştirebileceği fiili, üst üste sayarak hepsine tüm konutlara iliştip geometrik bir kötülük etkisi yaratılır.

Ayşe Çalkan gecekonduların (kaçak yapılaşmanın) marjinaliteyi de barındırmasından dolayı suç riski taşıdığını söyler. Neleri marjinalite saydığını, bunların nasıl ortamlarda geliştiğini tanımlamaz. Ve bu tarz yapıların, gecekonduların olmayan, kaçak olmayan yapılardan daha fazla sayıda veya daha marjinaliteye yakın nitelikte yaşamı barındırma sebebinden bahsetmez. Burada farklılıktan mı, yoksulluktan mı, muhalif olunmasından mı, ucuz olmalarından dolayı herkes tarafından kiralanabilmelerinden mi, değişik mezhep ve ırkların topluca barınabilmesinden mi, marjinalite gelişmektedir; ve diğer tarz ikametlerde marjinalitenin neden daha az gelişeceğini düşünmektedir?. Ancak bir şey açıktır: Ayşe Çalkan gecekonduları istenmeyen yuvalandığı yer olarak niteler.

Risk konusu, aynı Kurultay'da Erdoğan Bayraktar'ın yaptığı konuşmada da gündemdedir. Bayraktar kentleşmenin kaçınılmaz bir olgu olduğundan dem vurarak, . Dünya nüfusunun yarısının kentlerde yaşadığını, 2050 yılında şehir nüfusunun 6 milyarı aşacağını, zaten nüfusun yarısının günde 2 \$'ın altında gelir elde ettiğini belirterek, bu nedenle “göç ediyor riskli yerlerde barınıyorlar” der²³¹. Barınılan riskli yerler istenmeyen konutlarla oluşturulan istenmeyen yerleşim bölgeleridir. Bu bölgeler hem – Çalkan'a göre- orada oturmayanlar hem de oralarda ikamet edenler için risklidir. Buralar hakkında orada yaşamayanlar –herkes için- riskli hükmünü

²³¹ www.2011konutkurultayi.com/speeches.php?sid=1 , 15 Mayıs 2011

verirler. Kentin geneline yayılmış risk kültürü bir tarafa bırakılıp sadece istenmeyen yerleşimlere odaklanılır. Dahası kapalı ve birbirine bağlı bir sosyal yapının yerleştiği bilinen gecekondular bölgelerinde riskin yükselmesi ve oradan çevreye risk oluşturacak eylemler çıkması ne kadar mümkün olur?

Tabii ki risk bir topluluk için en istenmeyen koşullardan birisidir. İstenmeyen yerleşimlerle ilgili risk söylemi ne kadar derine yerleşirse TOKİ politika ve projeleri o kadar meşruiyet kazanmış olur. Diğer taraftan tüm bu eklemlemelerde kentlerdeki konut sorunu, gelir seviyesi, dünya nüfusunun geleceği miktar ve gelir seviyelerindeki düşüklük gibi direkt ilgili olmayan rakamların kullanılmasıyla durum bir kriz havasına sokulmaktadır. Konut kriz havası TOKİ'yi haklı çıkaran bir ortam oluşturur.

Risk konusuna konuşmasında Kadir Topbaş da değinir²³². “Çarpık kentleşme deprem riskini hissettirir” Topbaş’a göre. Çarpık kentleşme ile ne kastettiği tam olarak belli değildir. Kavramların içi doldurulmayarak her bölgeye giydirilebilir halde bırakılır. Çarpık kentleşme pek çok anlama gelebilir. İstenmeyen bölgelere, izin verilmeyen şekilde, çeşitli uzamların, ölçümlerin, uyuma aykırı, belli bir estetik anlayışına uymayan, ya da belli inşaat standartlarını sağlamayan bina yapılması anlamına, bunlardan sadece bir veya birkaç tanesinin veya hepsinin bir arada olması demek olabilir. Ancak çarpık yapılaşmanın çarpık olduğu eklemlemelerle belirlenmeye başlanabilir veya iktidar ve bilim çevrelerince bu şekilde nesneleştirilebilir. Tespit nereden gelirse gelsin çarpık nitelmesi, Topbaş’a göre, kesin, somut, ölçülür bir deprem riskine değil, “hissedilen”, yani o hissi, o zannı, o fikri, ya da her neyse içe doğan bir şeyi getirir.

Ayşe Çalkan’a göre gecekondular orada öylece dururken küresel kent ve marka şehir olmamıza imkan yoktur. Gecekondular bir engeldir “küresel kent” ve “marka şehir” yolunda. Karşımıza erişilmesi, kıstas alınması gereken iki kavram çıkmıştır burada: küresel kent ve marka şehir. Bu iki kavram birbiriyle ilintili olsa da biraz daha farklı anlamlara

²³² www.2011konutkurultayi.com/speeches.php?sid=1 , 12 Mayıs 2011

sahiptirler. İki de dünyaca bilinmek ve ilişkilenecek, ziyaret edilmek istenen şehir olma anlamına gelmektedir. Küresel kent fazladan diğer belli başlı küresel olduğu tescilli şehirlere benzemek, orada bulunan olanaklara sahip olmak gibi zorunlulukları da getirir.

Marka şehir ise, her markanın olduğu gibi kent markasının da, kendisiyle ilişkili her unsurun gelirini arttırması beklentisine sahiptir. Peki bu tarz şehirlerde, yani bugünün küresel ve marka olarak tanımlanan şehirlerinde kaçak yapılaşma alanları, gecekondu tarzı fakir yapılaşma alanları, derme çatma mahalleler hiç yok mudur? Bu ekleme küresel kent, marka şehir olamama korkusundan faydalanmaya çalışan bir ifadedir aynı zamanda.

DPT Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Dairesi Başkanı Sema Beyazıt da gecekondu ortadan kaldırılmadıkça kalkınmanın sağlanamayacağını ifade eder. Yani gecekondu kalkınma derecesinin sonucu değil, bir sebebidir.

“Aslında baktığımızda konut bir kalkınma problemi değildir. Denetimsiz, güvensiz alanlarda ciddi sosyal problemlere neden olabilir. Ülkemizin dezavantajlı gruplarını ele almalıyız, planlama tasarım yapı standartları sürekli güncellenmeli. Binalarda enerji tasarrufuna öncelik verilmeli. Tarihe saygılı, estetik mekanlar yapılmalı. Riskleri azaltacak önlemlere yer verilmelidir.”²³³

DPT yetkilisi kalkınmamışlığın (niteliksiz) konut problemine yol açtığını değil, tam tersini, yani konut probleminin, niteliksiz konutların kalkınmamışlığa neden olduğunu iddia etmektedir. Denetimsiz güvensiz (herhalde suçun bol olduğu ortamlar kastediliyor) sosyal problemlere yol açacağından, konu niteliksiz konut olduğundan, niteliksiz konutların yarattıkları güvensiz ortamlarla sosyal problemlere neden olduğu çağrıştırılıyor. Riskleri azaltma hedefiyle önlemler alınması gerektiğinden bahsediyor. Bu metinden, dezavantajlı gruplarca inşa edilen binaların standartları yükseltildikçe, tarihe saygılı, estetik mekanlar yapıldıkça kalkınmaya yönelik adımlar atılmış olacağı sonucu çıkıyor.

²³³ www.2011konutkurultayi.com/speeches.php?sid=1 , 12 Mayıs 2011

Kurultayda, orta vade planlarının kentlerin yaşam standartlarının yükseltilmesi, 2011 yılı hedefini de “alt grup için daha fazla gayret etmek ve kentlerin temiz ve düzenli olması” olarak açıklayan DPT’nin konut sorununa bakışı böylece ortaya çıkıyor. Belirlenecek bir hedefe doğru ikamet veya konut planlaması ikamet veya konut adına yapılmaz. Devletin pek çok konuda uygulama öncesi söylemini üreten kurum, ikameti, ikamet etme tarzını, kalkınma verilerini düzeltecek bir araç olarak görmekte, mevcut durumun ise kalkınma verilerini düşürücü olduğuna inanmaktadır. İkamet planlaması kalkınmayı sağlayacak araçlardan bir tanesidir.

“Kentsel Dönüşüm Neden Gerekli?” başlığıyla gerçekleşen oturumda çok çeşitli eklemler yapılmıştır. Kentsel dönüşümün mutluluk getirdiğini söylerken Ayşe Çalkan acaba hiç mutsuzluk getirmediğini iddia edebilir miydi? Çalkan’ göre mevcut konutların yıkılıp yerine yenilerinin yapılmasının sayısız faydası vardı. Bunların arasında gençliğe ve geleceğe yatırım, vatandaşın devlete karşı aidiyet duygusunun artması da sayılabilir. Aidiyet duygusunun artmasının desteklenmesinin altında devletin bölünme endişeleri, en azından bu konuşmayı yaptığı tarihte bağlı bulunduğu hükümetin devletine karşı çıkışların artması endişesi kullanılmak mı isteniyordu? Ancak gecekondular ile devletin sürekliliğinin sağlanması arasında doğrudan bir ilişki kurmuş oluyordu. Gecekondular yıkılırsa devlet daha sağlam bir yapıya kavuşacaktı.

Çalkan, aynı TOKİ başkanı Erdoğan Bayraktar’ın kitabında yaptığına benzer olarak İnsan hakları evrensel beyannamesine atıfla bir kent parçasının iyileştirilmesinin insan kalitesinin iyileştirilmesi anlamını taşıdığını iddia eder. Bu beyannamede insan kalitesinin kent kalitesi artırılarak artırılmasından bahsedilmez ancak bu eklemlerde insanın iyi bir kent parçasından etkilenilip daha değişik eylemler bütününe geçeceği iddiası bulunmaktadır. Yani, kent parçası insanı yaratır; en azından insanın olduğu haline yol açan önemli bir etmendir. İnsan hangi döneminde ve yaşında olursa olur, hangi koşullarda olursa olsun daha değişik bir yerde yaşamaya başlarsa o yaşamaya başladığı yerin özellikleriyle davranışlarını

değiştirmeye başlar. Peki insanın yaşadığı yere karşı tepkisel davranışları oluşmaz mı? Böyle bir ihtimal de yok mudur? Yeni yaşadığı yerden dolayı ekonomik olarak zarara girerse acaba kaçınılan sonuçlar daha hızlı gelmez mi? Hayır, kişi yaşadığı yerle bir ilişkiye, bir iletişime hatta belki bir diyalektiğe girerek iyiye doğru evrilir Çalkan'ın eklememesinde. “Yapıcı yıkımdır” kentsel dönüşüm Ayşe Çalkan'a göre. Yani iyi bir şey için kötü bir şeyin yapılmasıdır.

Gecekonduculara ılımlı yaklaşımı, hele affetmeyi hiç hoş görmez Ayşe Çalkan. Ona göre gecekonduya yaşayan insanlar masum sayılmamalıdır. Çünkü gecekonducuların işgal ettiği topraklarda diğer kentlilerin de hakları vardır. Burada Çalkan aslında gecekonduculara yönelik açılmış bir savaşta kalplerin yumuşamaması gerektiğini, merhamet gösterilmemesini ısrarla vurgulamaktadır. Bu her gecekondu sahibine yönelik yok etme hareketinin sonuna kadar sürdürülmesi amacıyla motivasyonu diri tutma çabası gibidir. Ayrıca kendisi gecekondu tarihinde oldukça geriye gitmektedir. Bir kere TOKİ'nin yerinden ettiği, göçle yerleşmeyen, sadece fakir evlerde yaşayan ve evin tapusuna sahip olan, yani mülkiyetini elinde tutan kişilerin mülklerine elinden alan uygulamaları unuttur. Gecekondu aflarıyla tapu almış kişileri de affetmemiştir Çalkan ve onlar da yerinden edilmelidir. Ayrıca vatandaşlık ve kentlilik hakları konusunda diğer kent sakinleri derken tam olarak kimleri kastetmektedir. Hangi kentlilerin orada hakkı vardır. Daha önce köyden gelmiş ve bir şekilde kentte kendine yer edinmiş kişilerin de var mıdır burada hakkı? Gecekondu affıyla tapu almışların? Peki o araziler kentin yakınında diye sadece o kentte yaşayanların mı hakkı vardır orada? Gelip yerleşenlerin hiç hakkı yok mudur? Çalkan vatandaşlık hakları bağlamındaki felsefe katmanına kadar varan soru ve sorunları çözmüş görünmekte, ayrıntısı açıklamalara girişmeden hoşgörüsüzlük tebliğ etmektedir.

Kentsel dönüşümü salaş yapıların dönüştürülmesi olarak tanımlar Ayşe Çalkan. Salaş olmak dönüştürülmek için bir sebeptir. Yapıların salaşlığı kim tarafından ve nasıl belirlenmektedir? İnsanların yaşamını

değiştirecek bu tarz eylemlerin metodolojisinin anlatılması gerekmez mi? Amaçlar arasında yoksulluk oranının azaltılması ve köhneleşmenin önüne geçilmesi vardır. Kendisine göre önerdiği tarz evlerde yaşamaya başlayınca yoksullar yoksul olmaktan çıkacaklardır. Eski evlerde yaşam sürülmesi köhneleşmedir. Yani insanların yaşamı da köhneleşecektir. Köhne olarak nitelenen, yıkılmaya en yakın gibi görünen evlerin fotoğrafları ile yeni yerlerin en güzel fotoğrafları arka arkaya, yan yana verilerek değişimin büyük boyutta olduğu anlatılmaya çalışılır. Yıkılan ve yapılanların arka arkaya ve yan yana fotoğrafları kentsel iyileşmenin miti haline getirilmiştir.

Trabzon Büyükşehir Belediye Başkanı Orhan Fevzi Gümrükçüoğlu konuşmasına TOKİ'nin tüm elemanlarını selamlayarak başlar. TOKİ'den TOKİ'miz şeklinde bahseder ve ona güvendiklerini söyler. O sırada salonda bulunan TOKİ Başkanının ve saygıdeğer çalışma arkadaşlarını en az on kez takdirle anar. Burada, aslında halkın oylarıyla iktidara gelen belediye organının devletin bir dönüştürücü aygıtını kullanma fırsatı buldukça ne kadar memnun olduğunu görürüz Belediye Başkanının. Yani aslında sorun olan kentleri dönüştürme fikrinin yerleştirilmesi bunun demokratik organlara kabul ettirilmesi değil, üretilen projelerin hayata geçirilmesi için bir devlet aygıtının harekete geçirilmesidir. Yoksa tüm halk zaten iktidar tarafından kentin dönüştürülmesini, sadece işgal altında olan alanların değil, tapu sahibi sakinlerin oturduğu istenmeyen konut bölgelerinin de sahiplerinin yerlerinden edilerek dönüştürülmesini kabul etmiş sayılır.

Gümrükçüoğlu önce Trabzon'un Aya Sofya bölgesinin kötü durumunu anlatır. Dönüşümde bir kamulaştırma bedeli ödendiğini söyler, ama kamulaştırma sırasında bir kaç hukuki dosya ile uğraştıklarını belirtir. Yani herkes kabul etmemiştir önerilen koşulları. Zaten belediyenin yıkılacak evler karşılığında vereceği yeni konutlar ücretlidir. Yani herhangi bir ödeme yapmadan oturduğu evden belli bir bedel ödenerek çıkartılır ve başka bir evde para ödeyerek oturmaya zorlanır. Gümrükçüoğlu'na göre yeni yapılan yerlerde cıvıl cıvıl bir yaşam oluşmuştur. Dönüşüm yapılan yerlerin eski halleri köhne ve kötüdür; fotoğraflarla da ispatlanır bu. Yeni

yerleşimlerde modern yüksek binalar, egzersiz aletleriyle dolu çocuk parkları biraz çim, belki bir süs havuzu bulunmaktadır. İyi ve çağdaş yaşamın objeleri bunlardır.

Dönüştürülen alanların Ankara Dikmen vadisinden bile daha güzel hale geldiğini iddia eder Belediye Başkanı Gümrükçüoğlu. Sonradan yapılan alanlar içerisinde Ankara Dikmen'in ayrı bir yeri olduğu, adeta bir çıta haline geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca hedeflenen ve kıyaslanan kendiliğinden gelişmiş alanlar değil, sonradan dönüştürülen alanlardır. Uygulama yapılan alanlar gibi ayrı bir kategori çıkmıştır ortaya. Tüm ülkede kurulan yeni kentlerdir bunlar.

Kentsel dönüşüm alanlarında hava koridorları, yeşil koridorlar oluşturulmuştur. Acaba havanın dolaşımı nasıl engelleniyordu ve dönüştürülmeden yeşil koridorlar oluşturulamaz mıydı? Bu havadar olma konusu bir başka açıdan daha enteresandır. Oksijen dönüştürülen sokaklarda gerçekten yeteri kadar bulunmamakta mıydı?

“TOKİ” koordinatör kuruluştur. Yani ülke çapında yapılan çalışmalar aslında bütünün parçalarını oluşturur, TOKİ de koordinasyonu yapar. Samsun Belediye Başkanı, halkla karşı karşıya gelemediklerinden ikna edemediklerinden bahisle TOKİ'nin caydırıcılığından, yani kanunları kullanma gücünden bahseder. Yani TOKİ özel kanunıyla ciddi bir baskıcı kurum haline gelmiş, dönüşüm isteyen halkın seçtiği belediye tarafında dönüşüme karşı olan halk kesimine karşı kullanılır.

İzmir Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreter Yardımcısı Ali Rıza Gülerman, düzensiz yapılaşma ve gecekonducuların sorun olduğundan yola çıkarak gecekonducuların kent yaşamına ayak uydurması, kentlileştirilmesi gerektiğini söylüyor. Kentlileştirme daha değişik bir yaşam tarzı, hatta kötü niyetli bir bakışla ‘asimilasyon’ anlamına gelir görünmektedir. Dinleyene ‘acaba insan mühendisliği için başka ne tip önlemler düşünüyorlar’ şeklinde eklemlemedir bunlar. Kentsel dönüşümün sosyal bir proje, fiziki yenileme olarak değil, sosyal dönüşüm çalışması olarak görüldüğünü ifade ediyor ve

İzmir kentinin yaşayan insanının hakkını ıskalamadan dönüşmesi gerektiğini söylüyor. Kentte yaşam için bir standardın belirlendiğine ve tüm insanların bu standarda doğru dönüştürülmesine işaret ediyor bu ekleme. İskalanmamasını dilediği haklar gecekondularda yaşamayan halk kesimine ait. Ancak gecekondulu insanına kentlileştirme adı altında yapılacakları yaşam hakkını ıskalamak olarak görmüyor.

Gülerman da köhnemiş alanlara işaret ederek tasfiye, yenileme ve iyileştirme gibi bir metodoloji çiziyor. Bu 1966 Gecekondulu Kanununda Çizilen metodolojideki üçlemeden biraz farklı. Gülerman tasfiyeyi yine insanların hakkını gaspı olarak görmüyor. Projelerde tasfiye edilen hak sahiplerine yeni evler verdiklerini, istemeyenlere para ödediklerini söylüyor. Bu söylem, parası veya karşılığı verilse de bunu kabul etmeyenlerin, gönülsüz tasfiyenin insan hakkına aykırı olup olmadığını tartışmıyor.

Çok kötü evlerin koşullarıyla tüm kentsel dönüşüm projelerini haklı çıkartıyor. Bu iyileştirmelerin sadece bölgenin tahribi ve içlerinde yaşayanların tasfiyesiyle mümkün olabileceği bağlantısı kurulmuş oluyor. Kentsel dönüşüm projeleri gerçekleştirmeyi, ortaya çıkardığı insan hakları sorunlarına değinmeden, bir insan hakları mücadelesi olarak değerlendiriyor, o sınıfta görüyor.

Aynı kurultayda konuşma yapan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, halk için politika üretmeyi ilke edindiğini belli eden, kentsel dönüşümü diğer konuşmacıların sebebi olarak tutturdukları “ideal kent” katmanından, halkın ihtiyaçları katmanına getirerek, projelerin ayaklarının yere basmasına yönelik adım atar.

"Bu 483 bin konut, yeni bir yaşam tarzı, yeni bir hayat, aslında umutlara kavuşma, hayallerle kucaklaşmadır. Bu 483 bin konut, modern şehirler olduğu kadar, sağlıklı bir yaşam ortamı, geleceğe güvenle bakan, umutla bakan nesiller demektir [...] Bugün büyükşehirlerde yaşayan çocukların bir çoğu soba nedir bilmiyor olabilir. 'Yok canım' demeyin, olabilir. Bir gecekondudaysanız, kışın o en sert soğuşunda, sabahın ayazında, anneler evden çıkar, kömürlükten kömür taşır. Asansörü olmayan apartmanlarda hanımlar 5-6 kat iner, kömür kovalarını evlere taşır. Soba ne kadar iyi yanarsa

yansın, yalıtım yoktur, duvarlar, pencereler, kapılar sağlıksızdır. Bir tek oda dahi ısınır, aile için daha büyük mutluluk yoktur. Su zaten yoktur, varsa bile kış şartlarında donmuştur, akamaz. Çocuklar için bırakın oyun parkını, bırakın oyun bahçelerini, okula gitmek için yol dahi yoktur. Sabahın ayazında sokağa çıkan işçi erkekler, işçi kadınlar, dakikalarca çamur içinde yürüyüp otobüs duraklarına ulaştıklarında, saatlerce otobüs bekleyip iş yerine ulaştıklarında zaten ciddi manada yorulmuşlardır [...] “her çocuğun, her insanın, insanca yaşam şartlarına, insanca yaşayabileceği konutlara, sokaklara, mahallelere sahip olmasını bir insan hakkı olarak görüyoruz [...] bunu yerine getirmenin, bu hakkı sağlamanın mücadelesini veriyoruz.”²³⁴

Tabi Başbakan’ın tarif ettiği bu zor yaşam koşullarının, en azından benzerlerinin gerçekliğine dair bir şüphe yoktur. İnsanlar bazı konutlarda bu şekilde zor koşullarda yaşamak mecburiyetinde kalmaktadır. Politika ve projelerini halk için üreten bir politikacının, bir iktidar sahibinin ihtiyaçları bu şekilde eklememesi karşı çıkılabilir, eleştirilebilir görünmemektedir. Ancak Başbakan bu ihtiyaçların çözümü için bazı bölgelerdeki yaşamın neden sona erdirilmesi gerektiğini, neden hak sahiplerlerinin ellerinden haklarının alınmak zorunda olduğunu, neden tek çözümün insanların ekonomilerini, sosyal bağlarını kurdukları bölgelerden ihraç edilmeleri olduğunu söylemez. Dahası halkın ihtiyacını halkın söylemiyor olması, halkın ihtiyaçlarını iktidarın söylüyor olması, plan ve projelerin halkın tam ve gerçek ihtiyaçlarıyla bağlantısının kurulamaması gibi ontolojik bir soruna sahiptir. İktidarın halk için ihtiyaç belirlemesi, halk için mücadele alanı belirlemesine kadar gidebilir. Başbakan Erdoğan devam ediyor:

“Çocuklar, dillerini, derilerinin renklerini, etnik kökenlerini tercih etme imkanına sahip değiller. Aynı şekilde çocuklar, doğacakları evi, büyüyecekleri mahalleyi de seçme lüksüne sahip değiller. İşte onun için, konut, bir insan hakkıdır. Biz, her çocuğun, her insanın, insanca yaşam şartlarına, insanca yaşayabileceği konutlara, sokaklara, mahallelere sahip olmasını bir insan hakkı olarak görüyor ve bunu yerine getirmenin, bu hakkı sağlamanın mücadelesini veriyoruz.”²³⁵

Başbakan’a göre çocuklar dilleri, deri renkleri ve etnik kökenlerini seçemediğinden dolayı haksızlığa uğramış olurlar. İnsana ait bu

²³⁴ <http://www.2011konutkurultayi.com/speeches.php?sid=6>

²³⁵ <http://www.2011konutkurultayi.com/speeches.php?sid=6>

değiştirilemez özelliklerde olduğu gibi yaşanan bölgeler ve ikamet edilen konutların da kendi kendine değiştirilmez olduğunu, tercih yapılmaz ve içine düştükten sonra başka bir tercihe geçilemez olduğunu iddia etmektedir. Gecekondu olarak nitelediği bölgelerde yaşamamanın bir tercih meselesi olabileceğini kabul etmeyen Başbakan insanların açık bir talebi olmadan makus kader olarak nitelediği istenmeyen bölgelerde yaşamaya karşı halk adına bayrak açar. Bu liderlik sonucunda, Başbakan'ın seçme lüksüne sahip olmadıklarının arasına 'yasal yaşama hakkına sahip oldukları ve diledikleri konutta ikamet etme lüksüne sahip değildirlere' gibi bir bölüm de eklenebilir.

Ancak Başbakan kentsel dönüşüm projeleri için her zaman halkın ihtiyaçlarından yola çıkar görünmemiştir. Sulukule ve oradaki yapılar için "ucube" derken kendi konut ve yaşam anlayışını kıstas alıyor gibidir²³⁶. Aynı şekilde Galataport için tahliyesi düşünülen kent bölgeleri için ucube derken de halkın ihtiyacından bahsedilmemektedir.

Tabi deprem tehdidi, oldukça güçlü bir risk ve tehdit içeriğine sahip söylemin doğmasına yol açan 1999 İstanbul depremi ile halkın ihtiyaçlarına odaklanmış, pratiğe dayalı bir plan ve proje haline çevirebilir kentsel dönüşüm için yıkım ve yer değiştirme. Ancak hala neden depremden korunma için sadece yıkım ve yer değiştirme, buna bağlı olarak yeni kentlerin, bu kentlerde milyonlarca konutun yapıldığını açıklamaz. Üstelik ülkede pek çok sebebe bağlı aynı tip projelerin üretildiği bir ortam varken, deprem kaynaklı risk söylemi biraz sulanır. Başbakan'ın 12 Haziran 2011 seçimleri öncesi projeleri arasında saydığı İstanbul, Ankara ve Diyarbakır'daki milyonlarca insana zorla yer değiştirme sonucunu getirecek yeni kent projelerinin sebepleri arasında deprem de vardır, modern, insanca yerleşim merkezlerinde yaşama da... Camiyi merkez yapmak da vardır, şehri gecekondularından temizlemek de, o çirkin görüntüyü yok edip estetik bir görüntüye kavuşturmak da, kentin görünümünü Selçuklulaştırma da²³⁷ ...

²³⁶ <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/439760.asp> , 20 Mart 2008

²³⁷ <http://siyaset.milliyet.com.tr/500-bin-kisilik-guneykent-yapilacak/siyaset/siyasetdetay/26.05.2011/1394748/default.htm>

Başbakan istenmeyen konutlarda yaşayanların yer değiştirmeyi güzellikle kabul etmelerini rica eder; ama sonunda zorla yer değiştirmeye mecbur tutulacaklarına dair uyarıyı önceden yaparak.

3.3. Popüler Kaynaklarca Sorunsallaştırma

Popüler kaynaklar, bilim ve iktidar çevrelerinin dışında kalan, uzmanlık alanlarından veya hedef aldıkları kitlelerden dolayı değil de sadece algılarında kent, kentleşme, kentliliğin yer ettiği, kentin varlık biçimleri hakkında eklememelerde buldukları, bir takım sorun ve dilekleri dile getirdikleri için söyleme katkıda bulunan çevrelerdir. Tabi bu çevrelerin sürekli gerçekleştirdikleri sözsel ifadeleri sayesinde etkileri oldukça kuvvetlidir. Popüler kaynaklar kentle ilgili dile getirilenlerin en çok görüldüğü, göz önünde olduğu alandır. Özellikle görsel ve yazılı basın hem kendi ifadeleriyle hem de bilim ve iktidar odaklarının ifadelerini yayınlamasıyla söyleme büyük katkıda bulunur. Edebiyat eserleri de, her ne kadar basın kadar yaygın olmasa da aynı derecede etkilidir. Ayrıca toplum tarafından daha çok izlenen kişilerin görüşleri de söyleme ciddi katkıda bulunur. Tabi belki de gündelik hayatta en çok dile getirilen konulardan bir tanesi, içinde yaşanan şehir... İstanbul da içinde yaşanmasa bile uzaktakilerin bile sıkça ele aldığı bir şehir olduğundan, ikamet ve İstanbul'da ikametle ilgili ifadeler günlük yaşamda da sıkça yer bulur. Her ne kadar toplumun içerisindeki ifadeler söylemin benimsenmesine büyük katkı veriyor olsa da yazıya geçirilmemiş eklememelere bu tez içerisinde oldukça az değinilecektir.

Osmanlı'yı ziyarete eden Avrupalıların ifadelerinin Osmanlı iktidarını ve halkını etkilemiş, onların alaya varan eleştirilerini yok etme için bir arzu vermiş olması muhtemeldir. Yabancıların yarattıkları Osmanlı kentlerine ait düşünce nesnelere iktidarlar göz ardı edemedi. Eleştiriler sert ve küçümseyiciydi.:

“Bana tahsis edilmiş eve beni götüren hamalı takip ederken eğri büğrü, aşağı tabakadan, rezil şekilde kaldırım döşenmiş, çukurlarla ve tuzaklarla dolu, çöp veya sopa taşıyan kışlarla cüzamlı

kopekler tarafından engellenen bir sokak labirentine ve dar patikalara girdim. İstanbul (Konstantinapolis) tarafından uzak mesafeden sergilenen göz kamaştırıcı serap hızla yok oluyordu. Cennet bir bataklığa, şiir bir düzyazıya dönüşüyordu. Bir melankoli duygusu içerisinde kendime, bu ağıl gibi evlerin uzaktan nasıl olup da baştan çıkarıcı özelliklere, yumuşak ve buğulu bir renge bürünebileceğini sordum.”²³⁸

Şehrin içini yerin dibine sokarken büyüdü dış görüntüsüne de yaşama imkanı bırakmayan, kenti baştan aşağı kötileyen bu manzume temel olarak sokak ve yapıların estetiği ile insanların ve yaşam tarzlarının beğenilmemesine, belli standartlarda olmamasına dayanıyor. Buradan çıkan, istenmeyen kent birimleri yerine, bu istenmeyen negatifi olan istenenleri yapmaya özendirmedi. İma edilen doğruluk kalıbı paralelinde dönüşüm yaşanmazsa kentin tümünü tehdit edecek boyuta varabilir. Hakikat oyunundan kaynaklı sorunsallaştırma çok orantısız bir güçle ekleme yapabilir. Kentin doğruluk kalıpları oldukça yıkıcı bir söyleme yol açabilir.

Osmanlı başkentini aşağılayan ve sert eleştiri yapmış olan başka kaynaklara da rastlayabiliriz:

“Altıncı Daire’nin en önemli çalışması Kasım 1864’te tarihi Ceneviz surlarının yıkımı ile başladı [...]1875’e geldiğinde Taksim ve Pangaltı arasındaki üç şeritli yol yapılmıştı [...] önce [...] bir İngiliz meslektaşına göre Pera caddesi bir şeritten daha geniş değildi; ve o caddeye açılan sokaklara bir şerit denirse bu sokaklar itibar kazanmış olurlardı.”²³⁹

Bu sözlerin bir kısmı Osmanlılarca duyuluyor ve yankı buluyor, bunun sonucunda Osmanlı iktidarı bazı kentsel düzenleme çalışmaları yapıyordu. Tarihçi Murat Gül’e göre Avrupalı seyyahların gözlem ve yazılarında ağırlıklı olarak yer alan eleştiriler Sarayda ve Paris Sefir’i Salih Münir Paşa nezdinde yankı bulur. Kendisi 1901 yılında Osmanlı başkentini yeniden geliştirmesi için Avrupalı bir uzman bulmakla görevlendirilir; ve bulur da...²⁴⁰

²³⁸ Theodophile Gautier, 1852, Gül, s. 40. Benim çevirim

²³⁹ Gül, s. 47. Benim çevirim

²⁴⁰ Gül, s. 62. Benim çevirim

Avrupalılar geniş caddelere zorluyordu İstanbul'u. 1870'deki büyük Pera yangınının bölgenin pislik içerisindeki görüntüsünü değiştirmek üzere bir fırsat oluşturduğuna dikkat çekiliyordu.²⁴¹ Kentte olması gereken doğrular vardı ve bunların yapılması iyi olurdu. İstanbul varlık biçimi, yabancılar tarafından ithal söylemlerle eklemlendiriliyor, kente dair yine ithal doğruluk kalıplarından geçirilerek İstanbul ile ilgili bilgi alanları oluşturuluyor (karmaşa, pislik, darlık) ve İstanbul hem toptan hem de bölüm bölüm nesneleşiyordu (sokakları, insanları, çukurları, köpekleri vb.) Her nesne bir söylem taşıyor, bütünlüklü İstanbul söyleminin parçalarını oluşturuyordu.

Osmanlı'nın 19. yüzyılın ortasında katıldığı Avrupa Uyumu (Concert of Europe) anlaşmasının da gereği olarak, belediyeçilik de dahil olmak üzere Avrupalı idare modellerini yürürlüğe koyabilme becerisini göstermek, yani Avrupa iktidar ve şehirlerini bir nevi taklit çabası zirveye çıkmış gibidir²⁴². İstanbul'un yangınla yok olmuş bölgelerinde ve kentin diğer bölgelerinde pek çok cadde ve sokak yeniden düzenleniyordu. Ancak iyileşme, ulaşımı hızlandırma gibi ifadelerle gerçekleştirilen bu kentsel düzenlemeye karşı çıkışlarda olmuyor değildi. Karşı çıkışların ne tarz söylemlere dayandığı bu tezin konusu olmasa da, dinsel ağırlıklı olup, caddelerin açılması için mezarlık ve camilerin yok edilmesine tahammül edilemediği tespit edilebilir. Ayrıca Pera'ya geniş bir bulvar açma projesi halkın isyanı üzerine geri çekilmişti.

İlber Ortaylı'ya göre 16. yy'da İstanbul'a gelen Schweigger, konutları "çok kötü ve ucuz binalar olarak niteliyordu".²⁴³ 1870'lerde Anadolu'dan geçen bir Fransız gezgin ise durumu şöyle açıklıyordu:

"Kamu yararına istimlak işini [...] ateş yerine getiriyor... Bir paşanın iradesinin yetmediği sağlıklı yollar açma, bulaşıcı hastalık yatağı ve havasız semtleri sağlık koşullarına uygun hale getirme gibi şeylerin fermanını ateş çıkartıyor... Onun geçtiği yerlerde, iki ay

²⁴¹ Gül, s. 48. Benim çevirim

²⁴² Gül, s. 45. Benim çevirim

²⁴³ Ortaylı, s. 252. Benim çevirim

sonra nihayet havanın ve ışığın özgürce dolaşabildiği sokaklara rastlıyorsunuz”²⁴⁴

Bu gezgin, belli ki Fransız gözleriyle beğenmediği bu şehirde istimlak (sonra muhtemelen istimlak edilenlerin yıkımı ve yeniden yapım) gerekliliğine inanmış, devlet otoritelerinin yapması gerekirken yapamadığını ateşin yerine getirmesinden dolayı memnuniyetini açıkça ifade ediyor. Yangına sevinecek kadar yanan yapılara (ve belki de oralardaki hayat tarzına) karşı bu Fransız. Ateşin bu işi kamu yararına, muhtemelen toplum yararına yaptığını söylüyor. Toplum yararına toplumun bir kesiminin evlerinin yok olmasını olumlu karşılıyor. Yanan bütün alanın dar sokaklı, bulaşıcı hastalık yatağı ve havasız olduğunu iddia ediyor. Bu alanların içinde yaşayanlara için ne ifade ettiğine değinmiyor.

Sadece Osmanlı’yı ziyaret eden Avrupalılar değil, Avrupa’yı ziyaret eden Osmanlılar da, Avrupa standartlarında modern kentlerin oluşumuna yönelik gelişen söyleme büyük katkılarda bulunmuşlardır. 19. yüzyıl özellikle Avrupa kentlerinden izlenimlerini aktaran seyyahlara yazmaları açısından oldukça bol malzeme sağlar. Seyyahlar nadiren eleştirse de Avrupa şehirlerini överler genelde. Fransa’nın başşehri elbette Hamid’in gözünde bir medeniyet ve sanayi merkezidir²⁴⁵. Ahmet İhsan, 1891’de, Paris’in bulvarlarının bütün dünyada meşhur olduğunu yazar²⁴⁶. Süleyman Şükrü’nün Seyahatü’l-kübrasında Paris için” [...]ziynetler içine gark olunmuş tulani bir çini tabak, muzehheb bir billür levhadır [...] Hiçbir dükkan ve mağaza hiçbir hane ve bina yoktur ki yek-diğerinden güzel olmasın şeklinde yazar.”²⁴⁷ Mehmet Enisi “Avrupa Hatıratım” adlı eserinde Nis için ” Her tarafında letafet, ihtişam, azamet ve mamuriyet” olarak ifade eder.²⁴⁸

²⁴⁴ Bu bölüm daha sonra şöyle devam eder: “Ama felaketler Osmanlı kentleri için yeni bir şey değildi; yeni olan, felaketten sonrasını yeni ölçülere göre düzenleme isteğiydi.”, Edmund Du Temple. *En Turquie d’asie*. Paris 1883, s. 140, Dumont & Geogon s. Viii-ix,

²⁴⁵ Baki Asiltürk. *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000, s. 72

²⁴⁶ Asiltürk, s. 77

²⁴⁷ Asiltürk, ss. 79-80

²⁴⁸ Asiltürk, s. 87

Tüm bu eklemler, hakikat oyunları vasıtasıyla Avrupa kentleri özelliklerinin kent söyleminin temelinde yerleşmesini sağlarken, kent kuruluşu, caddeleri, dükkanları, mağazaları vb. dile getirilerek, doğruluk kalıplarından geçirerek hem içindeki unsurlar teker teker, hem de tüm kent nesneleştirilir. Artık üzerinde konuşulacak pek çok nesne ortaya çıkmaya başlamıştır Osmanlıda. Avrupa kentlerinin bu iyi özellikleri, Osmanlı kilerine yaşamadıkları deneyimi yaşatarak başka bir özne, ve bu özneye ait Osmanlı kentine yönelik hakikat oyunu sahneye koyar. Avrupa kenti deneyimini özümseyen kişiler Osmanlı kentini sorunsallaştırır.

Osmanlı bürokrasisi için reformların hedefi, Batı üstünlüğüne karşı onun kazanımlarını kullanarak mücadele etmektir. Bu hedefin kent alanındaki izdüşümü, Batılı anlamda bir kentti. 18. yüzyılda ve Napeleon döneminde Paris'te görev yapan Osmanlı elçilerinin anlatımları²⁴⁹, bu kentlerin dama biçimli planlarına, geniş ve ağaçlıklı caddelerine, yüksek binalarına duyulan hayranlığın izleriyle doludur.

Aslına bakılırsa seyyahların kentlerle ilgili kestirmeden hüküm vermeleri sadece Avrupalılara ait bir şey değildir. Osmanlıların hem Avrupalılarla hem de Avrupalı kentlerle tanışması Türk kent epistemelerini değiştirmiş görünmektedir. Önceden genellikle işsizlik, asayişin bozulması, yangın gibi tehdit algısı üzerinden sorunsallaştırılan Osmanlı kenti artık estetik, cadde genişliği, havadarlık, sağlık koşulları, simetrik kent düzeni kıstasları üzerinden sorgulanır olmuştur. Osmanlılar'dan Avrupa kentlerini ilk inceleyenler ve bunlar üzerinden Osmanlı kentleri hakkında eklemlendirme yapanlar 18. Yüzyıl başından itibaren Avrupa'ya atanan sefirler idi. Bu sefirlerin notları Osmanlı'ya Avrupa kentlerinin anlatımları olarak girdi. Paris Sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebi geniş sokaklardan, döşenmiş kaldırım taşlarından, kagir evlerden ve bu evlerin birbirine uygun şekilde yapılmasından dolayı göze çok hoş görüldüğünden bahseder. Bu satırlarda yer verilenler sanki zaten daha önce üstünde konuşulmuş konulardır. Özelliklerin ayrıntılarına girilmez; sanki bunlar halihazırda bir

²⁴⁹ Yerosimos, Dumont & Geogon, s.3

nebze biliniyordur. Satır aralarından geniş caddenin bir ihtiyaç olduğu, kaldırım taşı diye bir yapılaşmanın varlığı, kagir binanın iyi olduğu var sayılıyor izlenimi çıkar. Rönesans ve aydınlanmayla Avrupa’da ortaya çıkan bu kent unsurları, Paris’in en güzel kent olduğunun ve tüm ülkenin bir nakış gibi işlendiğinin söylenmesi üzerine övülmüş olur²⁵⁰. Bu şekilde Osmanlı kentleri de, ifade edilmese de bir Osmanlı okurunun zihninde övülen kent unsurları üzerinden eklemlenir.

Daha sonra da, özellikle 19. yüzyılda sayısı artan Türk seyyahların seyahatnameleri oldukça etkin olmuş görünmektedir. Bu eserlere bakıldığında yollarda genişlik, düzlük, estetik seyyahların aradığı, bulup gözüleyip yazdığı özelliklerdendir. Hemen her aydınlanma çağı Osmanlı gezgini bu özelliklere dikkat eder. Yollar ne kadar geniş ve ne kadar düz inşa edildiyse, bir takım unsurlara ne kadar hassasiyet gösterildi, ne kadar düzenli yapıldıysa bu o kadar iyidir²⁵¹.

Tabi seyyahların kalemi şehirleri olduğundan daha çok bütünlüklü anlatmak, daha doğrusu belli bütünlük kalıpları içerisine tıkıştırmak zorundadır. Çünkü anlatım kısıtlı bir alan, yani bir basılı malzemenin metni üzerinde yapılır. Okuyucuya belli bir alanda kısıtlı bir şehir tasviri yapılır; belli başlı özelliklerden ileriye gidilmez. Aksi takdirde bir kentle ilgili izlenim vermek, parçalı ve çeşitli kent özellikleriyle kentleri birbiriyle kıyaslamak, okuyucunun ilgisine hitap etmek kolay değildir. Bu durumda metnin de şehir bütünlüğüne katkı yaptığı iddia edilebilir. Bu durumda yazar ve yazı şehirleri çarpıcı belli başlı özellikleri üzerinden bütünlüklü gösterir. Örnek olarak Samipaşazade Sezai hatıra ve mektuplarında Paris

²⁵⁰ “Paris kenti [...] sokakları çok geniş olup kaldırım taşları ile döşenmiştir. Evlerin çoğu kagir binalardır. Bunlar birbirine uygun şekilde yapıldığından göze çok hoş görünür [...] Velhasıl bu Paris kenti öteki Hıristiyan ülkelerinin en gözde ve en güzel kentidir [...] Bu ülkenin her yanı bir nakış gibi işlenmiş, tek bir karış boş yer bırakılmamıştır.” Hadiye Tuncer, Hüner Tuncer. *Osmanlı diplomasisi ve Sefaretnameler*. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1997, s. 71

²⁵¹ “Champs-Elysees seyahatnameler içerisinde geniş olarak ilk kez Mehmet Rauf’un Seyahatname-i Avrupa’ında görülür(1851). Seyyah, Concorde Meydanı [...] işbu mahalde olan ağaçlar dahi mahsusen sırasıyla dikilerek kaddine ve arzına doğru güzel yollar [...] bakılınca rütbe-i ala görülür ki tarifi mümkün değildir. Bu meydan gibi dünyanın hiçbir tarafında güzel mevki olmadığı erbab-ı seyahat indinde malumdur.” Mehmet Rauf, *Seyahatname-i Avrupa*, 1851, Asiltürk, s. 193-194

sokaklarının gece kalabalık ve ışıklı olduğunu söyler²⁵². Bir şehirde geceleri muhtemelen sadece belli başlı sokaklar kalabalık ve ışıl ışıldır. Aslında seyyahlar gördükleri şehrin bütünlükten farklı bölgelerini de yazarlar; beğenmedikleri parçalarını ifade ederler. Ancak bunu bir istisna niteliğinden öteye götürmeyip, kentin kimliğini değiştirmeyen bir ayrıntı halinde ifade etmiş olurlar. Çoğunlukla her şehirle ilgili bütünlüklü bir sonuç bulunur gezi notlarında. Bu yaklaşım kuşkusuz her şeyden önce kentin bütünlüklü olması, belli başlı özelliklerinin bu bütünlüğe uyumuna dair eklemlemeleri artırır ve güçlendirir.

Daha önceden meşhur olmuş bir kenti veya meşhur bir bölgeyi öyle körü körüne beğeni ifadelerine de rastlanmaz. Seyahat edilen herhangi bir kent, söylemle yerleşmiş kent ilkeleri, adeta evrensel hale gelmiş kent özellikleri üzerinden değerlendirilir. Ahmet Midhat Champs Elysees’yi beğenmez, çünkü daha muntazam bir yer beklentisi bulunmaktadır. “Ben ise planlar üzerinde ettiğim mesahaları zihnimde büyütle büyütle şu gördüğüm şeylerden daha pek çok muntazam şeyler göreceğim itikadında idim”²⁵³. Zihninde büyütmesi daha önce hakkında çok şey duyduğunu, pek çok beğeni ifadesine şahit olduğu anlamına gelir. Ancak o bölge hakkında yapılan eklemlemeden oluşan yüksek kent standardı beklentisi bölgenin önüne geçmiş, yazarın, hayal ettiği bölgeyi gördüğündeki sevincini gölgelemiştir. 1851 yılına geldiğinde Champs Elysees genişliği, estetiği ve yaşam tarzıyla bir efsane, adeta kutsal bir bölgedir Türk gezgini için²⁵⁴.

Yollar, özellikle 19. Yüzyıldan itibaren, aydınlanma sonrası dönüşümü yaşamış Avrupa kentlerinden alınan ilham ve muhtemelen bir takım pratik sorunlar sebebiyle Osmanlı’da en çok sorunsallaştırılan kent

²⁵² Samipaşazade Sezai’nin hatıra ve mektuplarında [...] 1881 [...] Paris’e ulaşan yazar geç vakit olmasına rağmen sokakların kalabalığı karşısında şaşırır [...] Işıklı caddelerden hızla geçip giden arabalardaki “büyük visallere hazır” kadınlar zeka ve deha sahibi romancının kaleminden çıkmış gibidir”, Asiltürk, s. 73

²⁵³ Ahmet Midhat. Avrupa’da bir Cevelan, Tercüman-ı Hakikat Mtb. İstanbul, 1892 s. 76, Asiltürk, s. 194

²⁵⁴ “Abdük Hak Hamid’in, Paris Hatıraları [...] Divaneliklerim [...] (1885) “Git de bir kerre gör seyahatte / Ne kadar hoştur ah Şanzelize”..... Bu büyük caddede güzel kadınlar lüks arabalar, ağaçlıklar, yol kenarındaki eğlence yerlerini ve caddeyi dolduran neşeli insanlar etkileyici bir manzara sunar.”, Asiltürk, s. 194

elemanı ola geldi. Napoli'nin, Milano'nun sokakları hem geniştir hem de düzgün. Paris sokakları Londra'nın ki kadar geniş olmasa da sokakların çoğunun iki tarafında da ağaçların bulunması, en azından dükkanların ve kahvelerin muntazam olması sebebiyle oldukça güzel bir yerdir. Muntazam dükkan ve kahvelerin bulunması, muntazamlık söyleminin kendisi güzel olduğunu anlatmaya yeter gibidir²⁵⁵. Muntazamlık aranan ve beğenilen bir özelliktir. Muntazamlık hem bir düzen içerisinde dizilmişliği, hem temiz olmayı, hem de belli bir bütünün parçası olmayı gerektirir.

Yolların genişliği ve düzlüğü, ulaşım yaptığı katkıyla gelişmenin sağlayıcılarından birisidir. Yolların genişliği ve düzlüğü gelişmenin sebeplerindedir ve gelişmeden önce gelir²⁵⁶. Muntazamlık hem kentçilik açısından beğenilir, hem de Ömer Lütfi'nin seyahatnamesinde yer aldığı şekliyle bir gelişmişlik ifadesi olarak ortaya konulur. Ömer Lütfi muntazam ve bir sanatkarın elinden çıktığı belli olan (şehirciliği çağrıştırır şekilde) Marsilya çarşılarının altını çizerken, 7 ila 14 katlı yapıların varlığını da aynı cümle içerisinde aktarır²⁵⁷. Yüksek binalar o dönemlerde mühendisliği pek görülen yapı türlerinden değildir.

Her zaman muntazamlık ve aynılık değildir övülen. Muntazamlık ve aynılığın dışında bir uyum görüldüğü, kent herhangi bir uyum kavramının altında toplandığı sürece övgüye değerdir kentler. Zaten muntazamlık ve düzen de uyumdur neticede. Halit Ziya da Alman şehirlerini farklı üslupların arasında sağlanan uyum sebebiyle över²⁵⁸. Neticede aynı ve

²⁵⁵ Mehmet Rauf [...] Napoli'yi [...] sokakların ziyadesiyle düz ve geniş olduğunu belirten seyyahMilano sokaklarının çoğu Napoli gibi düzgün ve geniştir [...] Londra'nın sokakları fevkalade enli ve boyludur [...] Yazar Paris sokaklarını Londra gibi geniş bulmamakla beraber [...] iki tarafında dahi ağaçlar ve muntazam dükkanlar ve kahveler olmakla pek güzel mahaldir", Mehmet Rauf, Seyahatname-i Avrupa, 1851, s. 38, Asiltürk, s. 197

²⁵⁶ "Sadık Rifat Paşa [...] bu gelişmede büyük payı olan yollara ve ulaşım meselesine de değinir.", Sadık Rifat Paşa, Avrupa'nın Ahvaline Dair Risale, Müntehabat-ı Asar, tatyos Divitçiyân Mtb., İstanbul, 1874, c. II s.32, Asiltürk, s. 198

²⁵⁷ Ömer Lütfi'nin Ümit Burnu Seyahatnamesi'ne gelinceye kadarki [...] Marsilya ile ilgili genel izlenimlerini şöyle belirtir: "Şehr-i mezkurun gayetle musanna ve muntazam çarşıları olup binaları dahi taştan olarak yedi kattan al da on dört kata kadar mürtefi [...]", Asiltürk, s. 83

²⁵⁸ Halit Ziya'nın Almanya Mektuplarında Almanya'nın sokak ve caddeleriyle [...] 'sokaklar adeta bir şive meşheridir' (s. 146). Aynı sokakta birbirinde farklı üslupta

muntazam olmayan unsurlardan oluşan Alman kentleri (burada tüm Alman kentlerini görmese de hiç birini ayırmadan hepsine aynı deneyimi atfetmesi ülkesel bir bütünlük kurma çabasını işaret eder) uyumlu görünmüştür yazara...

Şehrin içinde herhangi bir özellik açısından fark edilen uyumun – övülme de- mutlaka altı çizilir, bahsedilir; özellikle popüler kaynaklı ifadelerde. Buradaki uyum çokça estetik, belki biraz yapısal, ama genel olarak anılmak istenirse karakteristik bir uyuma işaret eder. Aslında yazarlar nasıl bir uyum görürlerse onu ön plana çıkarır. Uyum şehir içerisinde fark edildiğinde bahsedilecek bir niteliktir. Bu genelde şehirlerde görülen iç uyumsuzluğundan mıdır, yoksa oldukça zor bulunan bir özellik olduğundan mıdır? Ancak uyumdan bahsedilmesi sıkça görülen bir konudur. Uyum her bütünlük eklemlenmesinde ön plana çıkartılmaz. Ancak her ne olursa olsun uyum temelde bir bütünlük faktörüdür. Bütünlüklü bir kent veya bölge uyumludur da, uyumlu bir kent veya bölge de bütünlüklü... Uyum bütünlüğü getirir, bütünlük mutlaka uyum içerir. Ters şekilde uyumsuzluk eklemlenecek bir yönüdür şehirlerin. Uyum istenen, uyumsuzluk istenmeyendir. Hem uyumun hem de uyumsuzluğun ifade edilecek kadar önemli olması, kent değerlendirmelerinin bir şehir hayali üzerinden, daha doğrusu bir hayali kent üzerinden yapıldığını işaret eder. Bu hayali şehrin caddeleri ne çok geniştir ne de dar, meydanları harika binalarla donatılmıştır. Ama en önemlisi binalar, sokaklar, kısacası her unsur birbiriyle uyumludur; uyumsuz bir şey yoktur.

Uyum kaygısı çok eski dönemlerde bile görülen bir şeydir. Bir Yunanlı seyyah, M.Ö. II. Yüzyıla I yüzyıl arasında bir tarihte Atina'yı sert bir şekilde eleştirmiş, kentle ilgili görkemli ifadeleri tersine çeviren bir görüntü ve yaşamsal eksiklerden bahsetmiştir²⁵⁹. Yazar sokakların darlığı,

yapılmış, değişik mimari anlayışlarını yansıtan binalara sık sık rastlanır. Fakat bu muhtelif unsurlar arasında garip bir uyum söz konusudur." Asiltürk, s. 203

²⁵⁹ "[...] zira MÖ II. Yüzyıla I. Yüzyıl arasında Dikaiarkhos şöyle bir gözlemde bulunmuş: Atina'ya giden yol ekili arazi içinden geçen hoş bir yol. Kent kuru ve su temini açısından sıkıntılı. Sokaklar eski dar geçitlerden başka bir şey değil, evler berbat, aralarında sadece bir iki tanesinin ev denecek hali var. Yabancı biri buraya ilk geldiğinde burasının o methini

su kıtlığı gibi insana somut ve direkt zararlar veren eksikliklerin yanı sıra, böyle zararlar verdiği açıkça görülmeyen evlerin kötü görünüşünü de eleştiriyor. Günümüzde hala geçerli olan bir toplumsal bir söylemi tutturmayı da ihmal etmiyor: turistin izleyip ayıplaması üzerinden kent sakinlerinin değişime ve dönüşüme zorlanması... Ayrıca kentte aranan uyum burada da karşımıza çıkar. Atina'da uyumlu olmayan bir sokak sistemine işaret ediyor Dikaiarkhos. Uyumlu sokak sistemiyle tam olarak ne kastettiği belli olmasa da, cümlede yan yana kullanılmış, bugünün kent epistemesinde yer bulan, uyum, sokak ve sistem kelimelerinden de açıkça anlaşılacağı gibi bugünün sorunsallaştırıcı ifadeleri bundan 2500 yıl önce de bulunuyordu. Yani o zamanlardaki kent epistemeleriyle bugünün kent epistemeleri benzer söylemler doğurmuştur.

Doç. Dr Nail Bezel'e göre ütopya, belli hayali bir dünyayı anlatan edebiyat eserleri olup, yeryüzünde süre giden koşullardan insan bilinci ve emeği ile yaratılmış erinç toplumunun düşüncede kurulmasıdır. Ütopyalar yazıldıkları çağın en temele kaygılarını yansıtır, var olan koşullara seçenek sayılacak öneriler getirir²⁶⁰. Bu sebeplerle ütopyalar dönemlerinin bir anlamda epistemelerinden türemiş eserler, hatta bizatihi –en azından oluşmaya başlayan- kent epistemeleri olarak görülebilir

Lewis Mumford'a göre ütopyalar "Tüm rasyonel insanların bu türden bir toplumsal geometri ile ilgilenmek isteyen kişiler olduğunu varsayan yeni bir cisimler geometrisi alıştırmasından başka bir şey değildi."²⁶¹ Kendisine göre ideal bir kent kurma çabası "akıl işleyişinin her insani faaliyete ölçü ve düzen getireceğine ilişkin bir güvenin varlığına işaret eder". Akıl işler ve hayat kurtulur gibi bir çıkarımdan yola çıkar

çok duyduğu Atina olduğuna dünyada inanmaz. [...] Tek katlı alçak damlı evler [...]Uyumlu olmaktan tamamen uzak bir sokak sistemi bu eski kentlerin yerleşim bölgelerini karakterize etmekteydi.", Mumford, s. 207

²⁶⁰ Nail Bezel, yay. haz. *Yeryüzü Cennetleri Kurmak (Ütopyalardan Seçmeler)*Platon, More, Campanella, Bacon, Swift, Bellamy, Morris, Wells, Skinner. Ankara: Say Kitap Pazarlama, 1984, s. 7

²⁶¹ Platon, *Yasalar*, Mumford, s. 216-217

kurgulanan ideal kentler. Zaten Platon’u büyülemiş olan da “geometrik bir mutlaktı.”²⁶²

Ütopya, aslında bir dünya düzeninden bahsettiğinden çoğunlukla fiziksel bir kent düzenini ve bir kent yaşamını belli kalıplarla kurgulamış olurlar. Bu sebeple o dönemde, yazar ve yazarın zihniyetine sahip kişilerce bir kentte özlenen eksikliklerin negatiflerini anlatan manzumeler olarak da düşünülebilirler. Bilinen ilk ve en çarpıcı ütopya, bu tabirin orijini de olan Ütopya isimli ülkeyi anlatan Thomas More’a ait 16. yüzyılda yayınlanmış eserde yer alır. Bu eserde betimlenen şehirler, aslında o dönemde pek görülmediği şekilde bir muntazamdır; geometrik biçimlere ve bölgelere sahiptirler. Caddeler geniştir. Şehir kuruluşunda bir kişi tarafından planlanmıştır. O günlerde ortaya çıkmaya başlayan barok tarza uygun şekilde bir gösteriş ilâştirilmiştir şehirlere. Caddeler eskiden olduğu gibi yaşayanları rüzgarlara karşı koruyacak şekilde düzenlenmiştir. Evler güzeldir; ateşe dayanıklı, ucuz ve ısı yalıtımı sağlanmıştır. Pencereleri de camlıdır. Böylece hem dışarıyla bağlantı sağlanabilir hem de bol ışık girer içeriye²⁶³.

Ütopya’larda yer alan şehirlerin planlarına bir simetri ilkesi hakimdir. Ayrıca şehirlerde özel mülkiyet bulunmamasına sıkça rastlanır²⁶⁴. Tommaso Campanella’nın ütopyasındaki şehir yedi halkalı ve dört ana yöndeki dört kapılı tam simetrik bir şekildedir.

Walden Skinner’in Ütopyasındaki şehrin ikameti çok etkin, tüm halka için iyi olduğu düşünülen konutlar sunar, Binalar günlük yaşamı zor iklim koşullarından uzak tutacak şekilde inşa edilmiştir. Bunu yaparken de son derece verimli olunur. Olabildiğince az kaynak harcanarak olabildiğince çok konut yapılır. para ile alış veriş ortadan kaldırılmış, çalışma/üretim/hak etme/ elinden geleni yapmak gibi kriterlere bağlı bir çeşit kredilendirme

²⁶²Mumford, s. 220

²⁶³Bezel, s. 57

²⁶⁴“Ospitalario: Bu kentin nasıl bir plana göre kurulduğunu nasıl yönetildiğini anlatın bana. --Kaptan: [...] Güneş Kent yedi halkaya bölünmüş [...] çemberler dört kapıdan girilen dört cadde ile birbirine bağlı. Kapıların her biri dört ana yönden birine doğru açılır [...]”
“Tommaso Campanella, Bezel, s. 75-77

kullanılmaktadır²⁶⁵. Tüm bunları da mimarlar tasarlayıp gerçekleştirebilirler²⁶⁶.

Ütopyalar'da sadece kentlerin fiziksel yapısı en ince ayrıntısına kadar planlanmış ve kontrol ediliyor değildir; aynı zamanda şehirdeki yaşam tarzı ciddi bir düzene ve oldukça sıkı kurallara bağlanmıştır. Her şehirdeki aile sayısı, bu ailelerdeki azami fert sayısı bellidir. Hane başına azami fert sayısı aşılsa fazlalıklar –hangilerinin ne yöntemle seçileceğinden bahsedilmiyor- daha küçük ailelere gönderilir. Her bir aile belli kontenjana sahip birer sınıf gibidir. Tabi kentin de bir nüfus kontenjanı vardır. Bu kontenjan aşıldığında yeni bir şehir kurulur ve tüm kontenjanı aşan şehirlerden bu yeni şehre fazlalıklar yollar²⁶⁷. Çünkü, Bezel'in ifade ettiği gibi "Ütopya'nın çıkarları için Ütopyanın dışında kalanlara her türlü davranış haklı görülür".²⁶⁸

Üstün estetik ve estetiğe övgü yer alır ütopya eserlerinde. Şehrin estetiği hep ön planda olur. Diğer taraftan ütopyalarda bir üstün ve gelişmiş insanla, sefil, sahtekar ve fakir insan ayırımı vardır. Ütopyada kesinlikle ikinci grup bulunmaz. Hatta bu ayırım güzel insan çirkin insana kadar uzanır. Ütopyada güzel insanların bulunması tercih edilir²⁶⁹.

Erken Cumhuriyet yıllarında yerel basın ülkece medeni olmayı, medeni zümreler arasına girilmesini istiyordu. Bir İzmir gazetesi bunun yolunun yeni şehirler, yeni beldeler kurmaktan geçtiğini ifade ediyordu. Yani şehir varlıklarını medeniyet söylemiyle eklemlendirip sonucunda yeni kent kurmak için bilgi alanları oluşturuyordu. Yeni bir ülke kurmak için

²⁶⁵ "[...] yağmur yağdığında [...] bütün özel odalar ile ortak kullanılan yerler, yemek salonları, tiyatro ve kütüphane arasında bağlantılar kurulabilir [...] bunlar için hiçbir zaman dışarı çıkmak zorunda kalmayabiliriz. [...] yapıların maliyeti inanılmaz düşük. Bugün toplumumuzun bine yakın üyesi var. Önümüzde gördüğümüz yapılarda yaşıyor olmasak, iki yüz elli kadar evi işgal ediyor [...] olacaktık. Böylesi hem büyük bir basitleştirme, hem zaman ve paradan tasarruf [...]" Bezel, B. F. Skinner, Walden II, s. 211

²⁶⁶ "Fakat bir toplumu tasarılmanın bir mimar için ne demek olduğunu bir düşünün", Bezel, Skinner, s. 214

²⁶⁷ Bezel, s. 63

²⁶⁸ Bezel, s. 50

²⁶⁹ "[...] bu büyük mimarlık ürünleri kendi içinde çok ince zevkli ve güzel olmakla kalmıyordu yalnız, ama aynı zamanda bir yaşam bolluğu [...] zevkten gülüp kıkırdıyordum neredeyse.", William Morris, (1984), Düş Dünyasından Haberler, Bezel, s. 164-165

yola çıkıldığında böyle bir görevin bu hareketi yürütenlere verildiğini belirtirken, Türkiye'nin asırlardır ihmal edildiğini, bu ihmal sonucu ortaya çıkan zavallılığın yok edilmesinin bu göreve ait bir şey olduğunu söylüyordu. Bu zavallılığın sebebini, ülkenin gidişatının doğa olaylarının gidişatıyla paralel olduğuna dikkat çekip ifadeyi güçlendirerek, ilim, fen ve sanattan uzak kalmakta görüyordu. Daha önce kullanılmadığı düşünülen, ilim, fen ve sanatla kurulacak, doğadan bağımsız kendi gelişimini belirleyebilecek kentlerden oluşan bir ülke hayali bu yazıya damga vurmuş görünüyor²⁷⁰. Geçmişte kalan ülkeden bıkkınlıkla yani eklemleme yapıldıktan sonra oluşan yeni bir ülke kurma hayali bu ülkenin tarifine yol açıyor. Açıkça nesneleştirilen eski kentin tanımını yapılmadan arzulanan kent söylemi ortaya konuluyor.

Bu dönemde basın, yerleştiği ve artık bilindiği belli olan kent söylemindeki yeni kentleri, ilim ve fen ile kurmak bölümünü değişik açılardan eklemleme yapıyordu. İlim ve fen yetmezdi. Bu ilmi ve fenni uygulayacak uzmanlar, “şehirci adamlar” gerekirdi. Bu apayrı bir alandı. Bu arada Ankara'yı kurmak üzere çalışma yapması için davet edilen Alman şehirci Hermann Jansen'in Beyoğlu ile alay eden cümlesi de gazete yazısına giriyordu. Bu küçümseme ile şehircilik kriterlerine göre Beyoğlu'nun bile yetersiz olduğu bir otoritenin eklemlemesiyle güçlendirilmek istenmekte gibiydi²⁷¹.

Kentle ilgili her dönemde olduğu gibi ilk Cumhuriyet yıllarında da pek çok ifade ortaya konulmuştur. Bunlar iktidarın politik eklemlemeleri, bilimselliğinden yola çıkılarak kesin doğru olduğu iddia edilen savlar ve kişiye özel görüşlerdi. Bunlara göre bazı kent bölümleri yatırımı hak eder

²⁷⁰ “Bugün her şey bir ilim, bir fen, bir sanat meselesidir. Türkiye asırlardan beri mühmel bırakılmış, tabiatın gidişatı ile yan yana yürütülmüş zavallı bir diyardır. İlk uyanış hareketinde bu zavallılığı izale ile medeni asri bir Türkiye kurmak vazifesi ile karşı karşıya geldik. Binaenaleyh bunun icabatını ifa etmek lazımdır [...] Yeni yeni şehirler, yeni yeni beldeler kurmak mecburiyeti karşısındayız. Medeni olmak, medeni zümreler arasına girebilmek için içinde bulunduğumuz şu vustai çemberi kırmak, her halde kolay iş değildir.”,Orhan Rahmi, Ahenk (İzmir) 19 Eylül 1929, no 10883, Arıkan, s. 78

²⁷¹ “Bize her şeyden evvel şehirci adamlar lazımdır. Şehircilik ayrı bir ilim, ayrı bir sanat olmuştur [...] Alman şehirci H. Yansen [...] İstanbul'un Beyoğlu kısımlarını da “buraları güzel birer mezbaha” diye tasvir etmiştir.”,Arıkan, s. 79

görünmüyordu. Güneş almamak yatırım yapılmaması için yeterli bir sebebi. Sıhhi şehir olarak nitelenen bir şehir olma imkanını ortadan kaldırıyordu güneşin girmemesi²⁷².

Yeni Cumhuriyet'in ilk önemsedığı ve sonucunu beklediğı kentsel konu Ankara'nın inşası ve sonuçlarıydı. Ankara Cumhuriyet idealleri yönünde bir başarı olmalıydı. Öyle olup olmadığı izlendi ve yazıldı:

“Ankara’da bulduklarımız, bir taraftan vaktimizde iktisadi ve gündelik hayatımızda kolaylığı, rahatı, temizliği temin eden şeylerdir.. Bütün konfora malik apartmanlar [...] etrafı bahçeli evler, kaldırımları ağaçlı, bol elektrikli geniş ve temiz caddeler, üstlerinde otomobillerin rahatça kaydıkları asfalt sokaklar, şehrin civarında atların seve seve gezindikleri yollar, şehrin birçok noktalarında ağaçlı, çiçekli, havuzlu oturulacak sıralı meydanlar ve parmaklık içinde yerler ve bahçeler....Rahat ve asude bir klüp....Bütün bunlar artık birer ihtiyaç halini almış olan bu asri şehir zevklerimizi tatmin etmektedir. Ankara'nın bu bakımdan üstünlüğü, yepyeni olduğundan hep “en yeni” oluşudur. Burada garbın uzun tecrübelerinden istifade ederek birçok sahalarda birçok merhalalar atlanmıştır....Kalabalık şehirlerin dar, izdihamlı sokaklarında gürültüleri, adiliğın patırtıları ve hamakatin şamataları ne kadar iğrençtir! Yaygaracı ırkların doldurdukları mahallelerin ne cehennem kesildiğini bilenler bu sükunet halini bir cennet sayarlar.”²⁷³

Ankara'nın şimdiki hali olarak tarif edilen, daha önce hedef olarak konulan ve talep edilen bir kentin aynısıdır. Tam bir ideal kentin imgesi yazılmıştır. İdeal kent arzulanan hayat tarzı bulunmazsa ideal kent olmaz. Bu sebeple sadece fiziki kent değil aynı zamanda kent hayatına dair “kulüp” unsuru da belirtilmiştir. Bunun, diğer tüm kent unsurlarıyla birlikte ihtiyaç haline geldiğı iddia edilen asri şehir zevklerini tatmin etmekte olduğu ifade edilmektedir. Belli bir tarz şehrin ve kulübün daha önce böyle özelliklere sahip olmayan bir kentte ihtiyaç halini alması, olsa olsa yaşanmamış deneyimlerin bu kent halkına benimsettirilmesine kent halkının da sonradan

²⁷²“Farz ediniz ki bugün belediyenin eline iki milyon değil iki yüz milyon lira geçti. Bu para ile şehri imar etmek, güzel, medeni ve sıhhi bir İzmir yapmak istiyor. İşte nasıl ve nereden başlayacaksınız? Mesela bugün İkiçeşmelik ve Tilkilik civarına milyonlarca lira sarf ediniz [...] meydana getirdiğiniz eser güzel, medeni ve sıhhi bir İzmir olacak mıdır? Bence hayır! Çünkü bu mıntıkların vaziyeti bir defa sıhhi şehir olmaya müsait değildir. Buraları şimale müteveccih olduğu için hiçbir zaman güneş almayacaktır [...] hakikattir, güneşin girmediğı yere doktor girer derler”, Arıkan, s. 206

²⁷³ Abdülhak Şinasi Hisar, Ankara'nın Güzellikleri, Varlık, s. 3, 15.08.1933, Ahmet Oktay. yay. haz. 75 Yılın İçinden:22 Yazardan Seçmeler, İstanbul: Cumhuriyet, 1998, s. 66-67

bunu talep etmesine işaret eder. O kentte bu özelliklerin olmaması yanlıştır. Doğruluk kalıbı bir modern başkent böyle olmasını söyler; aksi sorundur. Deneyimlerin başka bir coğrafyaya, başka özenlere taşınması meselesi açıkça ifade edilmiştir. Batının bir tarz şehri kurma deneyiminin istendiği ve alındığı açıkça ifade edilmiştir. Yaygaracı ırkların bulunmaması sebebiyle de sakin bir şehir olan Ankara “cennet” bir şehirdir. Yeni olması ona bir avantaj sağlamaktadır ve hep en yeni kalacağından en iyi şehir olarak kalacaktır. Diğer şehirler ise dar sokakları ve kalabalığıyla “iğrençtir”. Öyleyse şehir ideal özellikler taşımazsa iğrençtir.

Bir taraftan da Cumhuriyet’e Avrupalı standartlarda bir başkent kazandırılması Avrupa basınından destek görmüştür. Bu desteği bir İzmir gazetesi sayfalarına taşıyarak kamuoyuna duyurur. Böylece izlenen yola bir Avrupa kurumunun verdiği onay ve ideal bir şehrin bazı özellikleri aktarılmış olunur. Bu ideal şehir bir kere bir batı şehrine, Londra’ya benzemeye başlamıştır. Bu trafik polisinin trafiği idare ederken beyaz eldiven takmasından anlaşılabilir. Ankara’da caddeler ve sokaklar çağa uygun ve belki ülkedeki şehirlerin en temizlerinden birisi haline getiriliyor. Yeni binalar yapılıyor ve bunlar güzellik ve sağlık koşullarına ulaşma amaçlarını tatmin ediyorlar. O günlerde ilim, fen ve sanata uygun şehirlerin, şehirci adamlar tarafından yapılması, bunların estetik ve sağlık koşulları içermesi gerekliliğinin yerleşmiş bir söylem olduğu, her şehrin nesneleştirilip incelendiği, bahsedilen kıstasları bahsedildiği şekilde karşılamayanların sorunsallaştırıldığı, verilen özelliklere haiz şehirlerde yaşama tecrübesinin kamu oyununun dikkatine aktarıldığı, bir hakikat oyununda kişilere bu tarz şehirlerde yaşayan öznellik deneyimleri yaşatılmaya başlandığı anlaşılıyor²⁷⁴.

²⁷⁴ “[...] (Ankara’da) sokağın bir köşesinde eldivenli bir polis memurunun Londra’da olduğu gibi amedüşüdü idare ettiği görülüyor. Caddeler ve sokaklar asrileştiriliyor [...] Ankara şimdi Türkiye’nin ve belki mevcut şehirlerin en temizlerinden biridir [...] yeni binalar güzellik ve hızı sıhha muvafakat amalini tamamen tatmin ediyorlar” Gazi ve Ankara Bir Danimarka gazetesinin şayan-ı dikkat bir makalesi, *Ahenk* 27 Eylül 1928, Arıkan, s. 54

Kentin imarı söz konusu olduğunda, özellikle bu imar belli bir yıkım olmasına veya bir yenilemenin yapılması gerektiğine dair güçlü bir bilincin ve söylemin etkin olduğu döneme denk geliyorsa geniş çevrelerin ifadelerinde yer bulmaya başlar. Tek başına herkes proje ortaya koymaya muktedir birer şehir imarcısına dönüşebilir. Burada yaklaşımların ve önerilen projelerin, sayısız parametre üzerinden, karmaşık ve birbiriyle çeliştiği durumlara rastlanır. Bu söylemlerin her zaman pek sarıh, kendine yeterli söylemler olduğu söylenemez. Bunlar daha ziyade kişisel bilgi ve ilke düzeyiyle kısıtlı günlük konuşmalardır. Yalnız buradaki sorun peşi sıra kelime dizmekten öteye gidemeyen bu söylemlerin bilfiil yüzlerce hatta binlerce insanın yaşamını etkileyecek öneri katmanını hedeflemesidir. En demokrat şekilde kendisini konumlandıran insanlar bile sorunlu gördükleri kent bölgeleriyle ilgili köktenci, çoğunlukla insan hayatını bile göz ardı eden projeler ortaya koymaktan geri durmazlar. Kent konuşanıdır. Kent söz katmanında sürekli değişir. Kenti dile getiren, hele değişime yol açacak söylemlerle eklemelendiren çoğunlukla gizli bir canı hüviyetine bürünür. Birisine göre belli bir bölge, güneş ışıklarını alması açısından yatırım yapılmayacak, altyapı götürülmeyecek bir konumdadır. Bir başkasına göre bir diğer bölge yıkılmalıdır; ya da deprem aslında çürük binaları yok ettiğinden dolayı faydaları olan bir felakettir.

İstanbul, Cumhuriyetin ilk yıllarında, öncelikle Ankara'ya odaklanılmasından dolayı sorunsallaştırmadan uzak kalabilmiştir. Ancak 1930'lara gelindiğinde yeniden kent eklemelendirmelerinde düşünce nesnesi olarak tekrar yer bulduğu görülür. Zamanın en çok satan gazetelerinden birisi olan Tan İstanbul'la ilgili sayfalar yayımlamaya başlamıştır. Bu sayfaların ismi İstanbul, sayfa sloganı "Yeni Şehri Yapmak, Abideleri korumaktır". Bu slogan hem abide haline gelmiş tarihsel yapıları koruyarak tarihsel bütünlüğü, hem de yeni bir şehir yaparak kentsel bütünlüğü kapsayıcı niteliktedir. Hem dikey hem yataydır. Tüm yazılar bu iki eksenli amaç çerçevesindedir.

Tan Gazetesinin içeriğinde düzenli olarak yer verdiği İstanbul sayfalarının 2 Ekim 1936 tarihli sayısında Fikret Adil imzasıyla yayınlanan röportajda, İstanbul İmar müdürlüğünde çalışan Alman şehirci Martin Wagner'in, kentsel dönüşüm, yani yıkım/yapım içerecek şekilde yaptığı kent planlarından övgüyle bahsedilmektedir²⁷⁵. Adil, "Wagner'in sözleri gözlerimin önünde mükemmel bir İstanbul canlandırıyor" şeklinde yazar. Dahası kendi yorumlarına da yer vermektedir. Sayfanın altına basılan bir yol fotoğrafının altında "bugün bu halde olan bu yol, yarın mükemmel bir otomobil yolu olabilir" yazmaktadır. Otomobil için uygun yollar inşa edilmesi gerekliliği söyleminin o günden önce yerleşmiş olduğunu ortaya koyan bu yorum, aynı zamanda tüm yolların mükemmel bir otomobil yoluna dönüşmesi için ciddi bir destektir. Ayrıca, Wagner'in Sarayburnu Mahallesi ile ilgili "tasavvuru" (hayali) için "Tahakkuku Kolay Bir Hayal: Sarayburnu Mahallesi" şeklinde bir alt başlık atmıştır. Kentle ilgili hayallerin gerçekleşmesine ayrı bir önem vermiştir.

Aynı kaynaklarda yer alan aynı sayfalarda 12 Ekim 1936 tarihinde yine Fikret Adil tarafından Mimar Sedat Eldem'le yapılmış olan, "İstanbul'un Silüetini Muhafaza Etmek ve Beyoğlu Tarafına Bir Karakter Vermek Lazımdır" başlıklı bir röportaj şehrin geniş bölgelerinin (camili tarihi yarım ada silüeti ve İstanbul) öncelikli olarak yapılacak planlama ve paralel projeler ile belli bir şekle kavuşturulabileceği fikri verilmekte, bu imkan doğal bir durummuş gibi anlatılmaktadır. Yorum, tarihi yarım adanın gün batımında çekilmiş güzel bir fotoğrafı ile süslenmektedir. Gazeteci, ayrıca abidelerin ve yeşilin korunmasının altını çizmekte, bir yandan yeni yapılmış Cihangir ve Ayaspaşa'nın taş yığını halini eleştirirken buralara dökülen paralara anlam veremediğini ifade etmektedir. Fikret Adil kentle ilgili bir takım doğruluk kalıpları ortaya koymaktadır. 1936, İstanbul'un planını yapmak üzere İstanbul Belediye'sinde görevlendirilen Henri Prost'un görevine başladığı yıldır. O güne gelindiğinde İstanbul'un yukarıdan planlanmaya ve yıkım/yapımlara hazır olduğu bellidir.

²⁷⁵ Tan Gazetesi, 02.10.1936, İstanbul 1910-2010

Aynı gazeteci benzer bir röportajı öncekinden bir hafta sonra bir başka mimarla, Arif Hikmet Holtay ile gerçekleştirmiştir. Gazeteci sayfanın tepesine koyduğu karmakarışık bir Haliç fotoğrafının altına “Haliç’in bugünkü şu hali karşısında ‘ideal’ bir Haliç hülyasının bir an evvel tahakkukunu dilememek kabil mi?” sorusunu sormuştur. Hemen altına attığı büyük başlıkta ise ‘Güzel bir İstanbul’ idealine nasıl ulaşabiliriz?’ sorusu vardır. Gazetenin o günkü sayfası ideallik, kentin ‘ideal’ olması, ideal bir kentin varlığı ve orada yaşam gibi deneyimleri halka aktarmaktadır. Halk ideal mimarın anlattığı kentin öznesi olmaya davet edilmektedir. Gazeteci, mimarın “şehircilikte evvela mntıkalar ayrılmalıdır” sözlerini başlığa taşıyarak ideal kentle, Ütopya benzer mntıkalaşmayı yan yana duyurmaktadır.

Kentlerin dönüşümü ile ilgili yapılan yıkım/yapım çalışmaları ilk yıllarından itibaren –tabi yıkıma uğramamış çevreler tarafından- destek gördü. Cumhuriyetin 20. Yılı münasebetiyle Abidin Daver ve Mazhar N. Resmor tarafından hazırlanıp yayımlanan Güzelleşen İstanbul Kitabında, Prost planı ile gerçekleşen yıkım/yapım övülüyordu:

“Dün bir mezat yerini, adeta bir panayırı hatırlatan, acayip binalarıyla bakışlarımızı, duygularımızı tırmalayan Eminönü, engel tanımayan bir hamle ile, kazma darbesiyle temizlenip açıldı. Artık meydanın ortasında, tarihi abidelerin en güzellerinden biri olan Yeni cami, şimdi ulu varlığını olanca değeri ile gösteriyor.”²⁷⁶

Yazarın duygularını tırmalayan Eminönü artık o halden çıkmıştır. Yazara göre oradaki binalar fiziksel bir engel oluşturmaya da insana düşünsel ve duygusal bir rahatsızlık vermiştir. Çalışmalar sonucunda kentin o bölümü hem artık rahatsızlık vermekten çıkmış, hem de bir tarihi eser olanca değeri ile kendisini göstermeye başlamıştır. Hem tarihsel bütünlüğe, hem de kentsel bütünlüğe hizmet eden bir çalışma gerçekleşmiş demek oluyor bu. Diğer taraftan hızla, kapsamlı ve her türlü engeli bir kenara iterek gerçekleşen bir yıkım, adeta kahramanlaştırılarak övülüyor, bu tarz hamlelerin beğenileceği fikrini aşıyordu.

²⁷⁶ İstanbul 1910-2010

Adnan Menderes'in, tahminen 10,000 kadar binanın yıkımıyla düz ve geniş caddeler açmak ve böylece çeşitli kent alanları yaratma şeklinde İstanbul'da gerçekleştirdiği kentsel dönüşüme basın ve çeşitli çevrelerce verilen destek çarpıcı olduğu kadar yıkım ve yapımın mümkün olduğuna dair söylemin güçlenmesini sağlar niteliktedir. Diğer taraftan da yapılanların içerdiği "nihayet" mesajı yüzyıllardır özlenen işin yapıldığını söyler gibiydi.²⁷⁷ "Bir başka makalede Rado camilerin yakınındaki ahşap evlerin yıkımını kutluyordu". DP'nin muhalifleri bile çok destek olur görünümdeydiler. "Başbakan'ın DP'nin kentsel yapılanma planını resmen başlattığı basın toplantısına basından gelen tepkiler çok kuvvetli şekilde olumluydu."²⁷⁸

Şevket Süreyya Aydemir ise, Menderes iktidarından sonraki bir yazısında Menderes'e düşmanı alt etmiş bir komutan havası veriyor, kendi kentini yıkarak ele geçirecek diğer komutanlara destek vereceğini o zamandan ilan ediyordu. Bir Başbakan'a verilebilecek en üst perdeden yıkım motivasyonu sağlıyordu.

"Açıkça ifade edilebilir ki Türkiye bugün hala kent planlaması ve kentsel dönüşüm açısından Menderes kadar heyecanlı ve kararlı bir devlet adamı beklemektedir. Hala Menderes'i sabah çok erken henüz daha tıraş olmamışken, elinde sandviçi, arabası arkasından kendisini takip ederken belediye görevlilerine emirler yağdırırken hatırlayanlar vardır. Fikrimize göre Menderes sokağa çıkıp kentsel yeniden gelişim için kente ve toprağa imzasını atan yegane başbakandır"²⁷⁹.

Liderin (Menderes) kentin içine kadar girip sokaklarda gezerken kentsel dönüşüm kararının aklında oluşması muteber hatta bir destansı hikaye gibi anlatılıyordu. "İstanbul'a beraber (Adnan Menderes'le) gittik [...] İstanbul sokaklarında yürürken kentsel yeniden gelişim konusu zihninde daha net bir hale geliyordu."²⁸⁰

²⁷⁷ Gül, s. 148. Benim çevirim

²⁷⁸ Gül, s. 149. Benim çevirim

²⁷⁹ Şevket Süreyya Aydemir, Gül, s. 1

²⁸⁰ Gül, s. 160. Benim çevirim

İstanbul’da bir sonraki yıkım yapım hareketini gerçekleştiren Belediye Başkanı Bedrettin Dalan için de basından destek gelmişti. Gazeteci Mehmet Barlas, 29.09.1984 tarihli Milliyet gazetesindeki köşesinden, Bedrettin Dalan’ın projelerini anlattığı toplantı ve gezisinde, şehircilik bilmeyen bir ülkede ilk defa imara dayalı büyük kapsamda projelerle karşılaştığını belirterek “Bedrettin Dalan’la İstanbul’u dolaşırken, bir ümit kıvılcımı parladı içimizde” cümleleriyle yazısına başlıyordu. “Eğer bize anlatılan projeler gerçekleşir ve [...] imar yarışı devam ederse çok değil beş yıl sonra bambaşka bir İstanbul görebiliriz” şeklinde devam ediyordu. Aynı yazıda Ahmet Hamdi Tanpınar’dan yaptığı bir alıntı ile desteklediği projelerin içeriği konusunda da fikir sahibi olabiliriz: “Ahmet Hamdi Tanpınar bir yazısında, ‘şehir plancılığını bilmediğimiz için, Rumeli’ye giden treni, Topkapı Sarayı’nın bahçesinden geçirdik.’ diye şaşkınlığını belirtir. Dünyada bahçesinden tren geçen başka bir imparatorluk sarayı yoktur.” Ahmet Hamdi Tanpınar ve kendisinin sadece yıkımların gerçekleştirdiği imar işlerini şehircilik olarak adlandırdıkları, ya da yıkım olmadan tam bir şehircilik yapılamayacağına inandıkları açıktır. Bedrettin Dalan’ın projelerindeki yıkımlar da herkesin malumudur. Dalan uygulamaya koyduğu projelerde “ne yaygara koparırlarsa koparsınlar Tarlabası’nı yıkarım” diyordu²⁸¹. Dalan’ın projeleri ilerledikçe “İstanbul’a Yeni Çehre”, “Sahil Yoluna Nefes” şeklinde başlıklar atılmıştır²⁸².

Sonrasında da, gerçekleşen bazı yıkımlı projelere “Tarlabası yenileniyor”, “Tarlabası kurtuluyor”, “Zeyrek’te evlerin onarımı başlıyor”, “Süleymaniye evleri yeniden hayat buluyor”, “İstanbul’da yıkım günleri” şeklinde gazete başlıklarının atılmış olduğu görülüyor²⁸³. Açık veya gizli destek içeren bu başlıkların yanında sessizlik ve tarafsızlık da yaygın şekilde görülüyor. Karşı çıkışlar rantçılık, sosyal ve ekonomik yapının bozulması, insanların kentten uzaklaştırılması, atılması üzerinden karşı söylemler ve hakikat oyunları bu projelerin nesneleştirilmesi şeklinde.

²⁸¹ Milliyet Gazetesi, 23.01.1987

²⁸² Milliyet Gazetesi, 1988, 1989

²⁸³ Cumhuriyet Gazetesi 2006, 2007, 2008, Yeni Şafak Gazetesi 2006, Hürriyet Gazetesi 2009, İstanbul 1910-2010,

Diğer tarafta ise kocaman bir hak meselesi yatıyor. Yıkımı yapılan evlerin önemli bir kısmı tapulu ve oturma izinleri verilmiş. Bunların -karşılığında bir şey verilse de- direnişe rağmen zorla geri alınmasına, alınan evlerin yok edilmesine değinen, yok denecek kadar az. Bu projelerin rant sağlamak için gerçekleştirilmediğine emin olursa, insanlar yaşadıkları yerlerden başka bir bölgeye, şehir dışına sürülme ellerindeki hakların alınmasında problem yok gibi. Bu bile o haklara saygı duyulmadığına, o hakların gerçek, hak edilmiş haklar olduğuna inanmamaya bir gösterge. Yani gecekondular olarak, köhne olarak, çöküntü alanı olarak, göç edip gelmiş olarak, doğulu olarak nitelenmiş kişilerin yaşadığı ikamet alanlarının meşruiyeti de yok. Onlar zaten hakları olmayan insanların yaşadığı bölgeler.

Beyoğlu Belediyesince tapu sahiplerinin tahliye edilmek istendiği Tarlabası'ndaki durum için Af Örgütünden yapılan açıklama da tahliyeyi kabul etmiş gibi bir havada;

“Uluslararası Af Örgütü Türkiye Araştırmacısı Andrew Gardner yaptığı yazılı açıklamada, ‘Beyoğlu Belediyesi yetkilileri yürürlükteki zorla tahliyeleri derhal askıya almalı ve uluslararası insan hakları standartları uyarınca korumalar sağlanana kadar tahliyeleri durdurmalıdırlar’ değerlendirmesine yer verdi.”²⁸⁴

Buradan çıkan sonuç Af Örgütünün de hak sahiplerinin yaşadığı yerlerden atılmasını kabul ettiği, sadece bunun yumuşak bir şekilde, bir geçiş dönemi sonunda gerçekleşmesini talep ettiği. Bu kabulleniş tahliyelerin meşru olduğuna inançtan gelir. Tahliyelerin meşruiyeti, yasanın böyle emretmesinden, buna imkan vermesinden mi kaynaklanıyordur, yoksa Tarlabası'nda ikamet eden mevcut sakinlerin bir meşruiyeti olmadığını düşünmesinden mi?

Kente göç, -aslında diğer tüm çevreler gibi- popüler kaynaklarca oldukça fazla sorunsallaştırılan bir olgudur. Tarihçi İlber Ortaylı, her ne kadar tarihçi kimliğiyle yazsa da, kendi uzmanlık alanının dışında ve bir vatandaşın gözlemi gibi yazdığı bir metinde şöyle der:

²⁸⁴ Hürriyet, 18 Temmuz 2011

“İstanbul halkı şehirlerini ne kadar sever ve idareye ne kadar yardımcı olurlardı? İstanbullu şehirlerini lafta çok severdi. Ama onu sahiplenip, külfetini yüklenme konusunda bugünkünden daha iyi oldukları konusunda bir işaret yoktur. Günün birinde bu bilince ulaşacağımız tahmin edilir.”²⁸⁵

Halk şehri sevmek zorundaydı. İdare yardımcı olunacak bir birimdi ve yardımcı olmak da sevmekten geçirdi. İdare, idaresi altındaki şehri tek ve bütün tutacak, onu belli bir özellikler bütünüyle yaşatacak birimdir. Şehri sahiplenmek, külfetini yüklenmek gibi okuyunca tam olarak anlamı kavranılamayan satırlar arasından yazarın istediği gibi davranmayan İstanbul halkına karşı bir kızgınlık, en azından bir sitem sezilmektedir. Belli şekilde davranması gereken halk bundan uzakta kalmıştır. Ve bu davranış biçimi belli bir bilinçle mümkün olur. bu bilinç uzakta veya yukarıdadır; ama kesinlikle çok daha iyidir ve kolayca gidilecek bir bilinç olmayıp ulaşılabilecek bir şeydir.

Çoğu popüler kaynağa göre, ne zaman İstanbul’a göçle Anadolu insanı geldi; sokaklarda hırpani insanlar görünmeye başladı, saygısızlık arttı, kalabalıkta gelip çarpan birbirine yol vermeyen insanlar ortaya çıktı. Göçtü bunların başlangıcı. Göç esas suçluydu²⁸⁶.

Ya işgal ve işgalciler? Azınlıkların Beyoğlu’nu terk etmesinden sonra oralara yerleşen göçerler tarafından güzelim binalar işgale uğramış, harap olmuş “ve o işgalciler de Beyoğlu’nda hırsızlık, kapkaççılık, yankesicilik, dilencilik gibi birtakım marjinal kurumları baskın kılmışlardı.”²⁸⁷ Bir de “bir pavyon kültürü egemen olmuştu”. İşgalciler muazzam bir yozlaşmanın sebebiydiler. İşgalciler de, zaten pek çoğu göçle gelenler olsa gerekti, baş suçlular arasındaydı. Göç edenlerle, boş binalara yerleşenlerle ilgili bazı deneyimler, güzel insanların mahalleyi terk edişi,

²⁸⁵ Ortaylı, s. 68

²⁸⁶ “Büyük göç olayı başlamamıştı. İstanbul orta sınıfların egemenliğinde hayatını sürdüren bir şehirdi [...] Ama bir orta ve üst sınıf, bir gerçek sosyete, oluşmakta olan bir burjuvazi vardı. Öyle sokaklarda hırpani insanlar, Anadolu göçmenleri gözükmezdi. Bunları küçümseme anlamında söylemiyorum, ama sosyolojik yapı öyleydi. Dolayısıyla herkes birbirine daha saygılıydı. Ve çok büyük bir kalabalık da yoktu. Yürürken kimse gelip size çarpmazdı, herkes birbirine yol verirdi.” Atilla Dorsay röportajı, Jale Sancak. *Kenti Dinlemek: Büyülü Kent İstanbul’dan Öyküler*. İstanbul: Doğan Kitap, 2002, s. 75

²⁸⁷ Atilla Dorsay röportajı, Sancak, s. 75-76

hırpani, saygısız, hırsız, dilenci kişilerin bu muazzam yapılardaki üstün yaşamın üstünü örtüşü, o binaları ele geçirişi, harap edişleri, bu deneyimleri yaşamasalar da bu satırları okuyan öznelere, bu tarz davranışın ve bunlara izin verilmesinin yanlış olduğu kalıbıyla birlikte aktarılmaktadır. Bu hüznü ve kızdırıcı sahneleri yaşamış gibi kabul eden okuyucular deneyimi özümsemekte ve göç edenlere, işgalcilere karşı, herhangi bir deneyimleri olmasa da çok olumsuz düşünceler beslemeye başlamaktadırlar.

Bir semtte eskiden oturanların gitmesine duyulan üzüntü yerlerine Anadolu'dan gelen göçmenlerin yerleşmesiyle kat be kat artmakta ve bir yanmaya dönüşmektedir. Var olan eklemlerde Anadolu'dan göç edenlerin ne nitelikte olduğu biliniyor. Bunlar zaten istenen kişiler değil. Bu hazır kod üzerine vehamet dolu bir senaryo kuruluyor. Semt boşalmakla, eski güzelliğini yitirmekle kalmadı, kötü bir şeyle doldu; eski güzellik yok yerine kötülük var.²⁸⁸ Göç edenlerin yerleştikleri yere yakışmamasıyla ilgili aşağıdaki paragraf dikkat çekici.

“Çünkü son derece büyük değişimler yaşadı Kumkapı. İstanbul'un diğer semtleri gibi göç aldı. Senin de gördüğün gibi dokusu farklı, cumbalı, ahşap evleri olan bir semtti. Hala o evler var, ama içindeki insanlarla örtüşmediği içindir belki sokakları çıkılmaz kılıyor.”²⁸⁹

Göç kelimesi kullanılarak istenmeyen, herhangi bir şehirle uyşamayan insan yerleşimi en kısa yoldan çağrıştırılmış, dolayısıyla sonradan gelişler eklenmiş oluyor. Standart kent evlerine zaten uyamayan bu insanların, özellikli olan bir yerleşime hiç uygun düşmeyecekleri, o özellikli konutlar içerisinde sakil durdukları, bu sebeple o semtin sokaklarına bile çıkılmaz hale geldiği ifade ediliyor. Sonradan gelmek, geldiği yere uymamak, eskiden beri o bölgede uyumlu olarak yaşayan sakinlere huzursuzluk anlamına geliyor. Bu ifadeye göre sonradan gelenler içe sinmiyor, sonradan gelenlerin yerleşmeleri kabul edilmiyor, kapanmamış bir hesap gibi bahsediliyor.

²⁸⁸ “Burası uzun süre zengin levantenlerin, Yahudilerin yatağı iken, bugün [...] Anadolu'dan gelenlerin barınağıdır.”, İlhan Berk röportajı, Sancak, s. 91

²⁸⁹ Jaklin Çelik röportajı, Sancak, s. 133

Kentle ilgili hoşla gitmeyen her konu ile göç edenlere, bir bölgeye sonradan gelip yerleşenler arasından özellikle köyden, Anadolu'dan, doğudan geldikleri belirtilenlere bazı bilgi alanlarında suçlama getiriliyor. Bu alanlardan bir tanesi de estetik. Estetik gereklilik, kentin estetik zorunluluğu dile getirilerek tanımlanıyor. Daha sonra bu estetik standarda uyma zorunluluğu ifade ediliyor. Eklemlenmede bulunanlar, hem bir standart koyma, bir doğruluk kalıbı belirleme, hem de buna uyulmasını isteme niyetini taşıyor. Bu doğruluk kalıbına uymayanların, estetiği bozanların bunu yapmasına, yaparken rahatsız olmamasına, yani başka bir davranış tarzına sahipken belirlenen bir davranış biçimine doğru değişmek istememesine de üzülünüyor. Herkes belli bir estetik anlayışı ortaya koymak için uğraş vermelidir deniyor²⁹⁰.

Göçle gelenler artık konuldukları alt sınıfların da aşağısına itiliyor. İkinci sınıflandırmaktan nasibini alan, bunun zararını gören ve bundan rahatsızlık duyan kişiler bile göçle gelenleri bir alt sınıfa atıp aşağılamaktan çekinmiyorlar. Metin Kaçan küçükken yaşadığı semtin gecekondu semti olarak adlandırılıp yaşayanların hırsız, uyuşturucu satıcısı, üç kağıtçı olarak nitelenmesinden rahatsız²⁹¹. Ancak güzelliğini övdüğü sokağının artık eskisi kadar güzel olmadığını anlatmak için, orada göçle yerleşen, sonradan gelen istenmeyen insanların bulunduğunu, o insanların geldikleri bölgeye vurgu yaparak belirtiyor: “Şimdi o sokakta daha çok Güney Doğu'dan göçle gelen tanımadığım insanlar var²⁹²”

Göçle aşağılanan yeni kesim, onların ikametleriyle uyuşmaması, tarihsel bütünlüğü sağlayabilecek anlayıştan, kavramadan yoksun olmaları, yani açıkça bir aşağılama metinlerde görülebiliyor²⁹³ Ayrıca kişilere tarihe

²⁹⁰ “Ben şuna üzülürüm! İstanbul'a dışarıdan gelenlerin balkonlarına odun dizmesine, araba lastiği koymasına, bundan rahatsız olmamasına. Camlara bir saksı koyun, çiçek sularken birbirinizle konuşun. Eski İstanbul evlerine bakıyorsunuz, konserve tenekelerinde, Vita temekelerinde bile sardunyalar vardı. Neden olmuyor bu şimdi? Bir estetik fakirliği var. Bunlar para isteyen şeyler değil ama yapılmıyor malesef.” İlhan Eksen röportajı, Sancak, s. 147

²⁹¹ Metin Kaçan röportajı, Sancak, s. 96

²⁹² Metin Kaçan röportajı, Sancak, s. 100

²⁹³ “Balat'ıneski sokakları yer yer korundu da. Ama insanları değişti. Eski İstanbullular, azınlıklarBalat'ı terk ettiler. Onun yerine göç dalgasıyla Anadolu'dan insanlar geldiler.

sahip çıkma ismi altında bir kavram da sunuluyor. Yani tarihsel bütünlüğü sağlayan tüm öğeleri korumak... Bu zorunlulukla, bu tecrübeyi yaşama yönlendirmesiyle özneleştirmeye yol açılıyor. Ancak burada sonradan gelenler diğerleriyle benzeşecek bir kesim olarak tarif edilmiyor. Tersine bu kesim, saf ve mağdur olarak tanımlanıp, bilinçli olanların bile bir kent özümsemesine ulaşamadıklarından bahsediliyor. Kente ve kent yaşamına değer verilmiyormuş izlenimiyle bir suçlama iletiliyor. Yani sonrandan gelip istenmeyenlerin kavrama eksikliğinin altı çizilip, daha önce kentte yerleşik olanların kontrolü ele almasının kaçınılmazlığına dair imada bulunuluyor.

Bir de tabi sürekli gündeme gelen kente sahip çıkmak meselesi var. Tam olarak nasıl yapılacağı belli değil. Bir itiraz mı? Yeni bir planı topluma ve iktidara önermek mi? Eğitim vermek mi? Beğenmediğini eleştirme, durdurma, engel olma mı? Yoksa birilerinin durdurması için bir yardım çağırma mı? Hepsi mi? Tam olarak ne olduğu belli değil. Ama galiba en azından yapılması en kolay olanı yapmak; beğenilmeyen ve istenmeyen belli kent birimleri yıkılırken ses çıkarmamak...

Anadolu'dan gelenler yaşamlarını göç alan semtlerde sürdürenleri kaçırıyor; başka yerleşimler bulmaya zorluyor. Göçle gelenler mevcut kültüre kendilerini uydurmuyorlar. Beraberlerinde kültürlerini de taşıyorlar. Örnek olarak kebabçılarıyla geliyorlar. Kebabçıyla doğudan gelme iması yapılıyor ve bunun hiç de hoş karşılanmadığı hissettiriliyor. Apartmanlara daha önce apartmanda oturmayanlar yerleşiyor. Doğu'dan gelme ve bunun iması da yeterince kötü bir yaşantıyla eşleştiriliyor²⁹⁴.

Ne yazık ki onların Balat'ı anlaması, o tarihi kavraması kolay değil tabi./ O tarihe sahip çıkması / Bu onların suçu değil. Bizde kente kent yaşamına ne kadar değer veriliyor ki. / Bu kentli olma bilincini, kent kültürünü özümsemeyi gerektiren bir durum." Hasan Öztoprak röportajı, Sancak, s. 153

^{294c} Anadolu'dan göç almaya ve işyerleri çoğalmaya başlayınca, insanlar Bakırköy, Krutuluş, Yeşilköy gibi semtlere kaymaya başladılar.... Çıkıntılı iki katlı, taş işçilikli binalar. İlk anda bunlar göze çarpıyor. Bostanların yerine apartmanlar dikildi. Buraya apartmanlarda oturmayanlar geldi. Bunlar kendi kültürlerini getirdiler. Kendi lokantalarını, kebabçılarını, bakkallarını, şusunu busunu...." Jaklin Çelik röportajı, Sancak, s. 136

Günümüzdeki popüler söylem radikal boyutlara ulaşmış görünmektedir. Müzisyen İlhan Şeşen'in sözleri bunların arasında en çarpıcı, belki de en açıkça ifade edilmiş olanlarıdır:

“Belki (İstanbul’da) kalanları bundan sonra koruyabiliriz. – Kalanı muhafaza yetmez. Hiç kendimizi kandırmayalım. Bence İstanbul’un yıkılıp yeniden yapılması lazım. İstanbul’un çok ciddi manada bir tadilata ve tamirata ihtiyacı var. Hızla. Bunun için ne olacak? İstanbul’da yaşayanlar tadilat süresince sıkıntı çekecekler, yeniden ele alınacak ve bir reenkarnasyon olacak. İstanbul’un yeniden doğuşu. Tabii ki bu sözünü ettiğim çok ütöpik görünebilir, ama radikal çözümlerle, bayağı da becerilebilir. Ne yapılarak becerilebilir, imar affıyla. Şimdi bile yıkılacak bir sürü yer var. Hiç taviz vermeden bir anda imar affı olmalı. Eğer İstanbul’u kurtaracaksak insanlara acımamalıyız. Yoksa İstanbul’u kurtaramayız.”²⁹⁵

Bu paragrafta yer alan imar affı ile ne kastedildiği açık olmamakla birlikte (belki bir yıkım izninden, belki de imar izniyle gelecek eski az sayıda konut içeren yapılar yerine çok sayıda konut yapma motivasyonuyla başlayacak geniş bir inşai hareketten bahsetmektedir) insanlara acı çekirtmek uğruna İstanbul’u başka bir yapısal dokuya kavuşturmayı önermektedir. Belli ki İstanbul’un gördüğü halinden hoşnut değildir kendisi. İstanbul’u kurtarmak, yani aklındaki tüm yapılarıyla o İstanbul’u sağlama almak için insanlara acımamak gerekliliğinin tekrar tekrar üzerinde durur. İnsan pahasına insan için olan bir yerleşkeyi belli şekilde dönüştürmeyi haklı görür.

Popüler kaynaklarda, belki her dönem olduğu gibi, kentin geçmişteki haline özlem büyüktür. Artık bulunmayan ve özlenen İstanbul’dan bahisler açarak mevcut kentin ne kadar istenenden uzak olduğu ima edilir. Mevcut kent veya kent bölümü eskinin güzel olduğu söylemiyle yan yana konularak toptan eklemlendirilir. Kent büyüdükçe, gecekondulaştıkça, sokakları düzgün değil de inişli çıkışlı ve dar oldukça asileşir şehir. Asileştikçe de kafa tutar (yaşayanlarına)²⁹⁶. Olması gerektiği

²⁹⁵ İlhan Şeşen röportajı, Sancak, s. 13

²⁹⁶ “Batı ile doğu arasında üç denizle çevrili, başka hiçbir kente benzemeyen, insanları, gecekonduları, inişli çıkışlı dar sokaklarıyla engebeli bir alana yayılan, yayıldıkça asileşip kafa tutan bu gürültülü kentte, okul kitaplarından “Konstantinopolis” adıyla anımsadığı

gibi yapılamadığından yaşaması çok zor olan bu şehirde her şeyin, yeni ile eskinin birbirine karıştığını, bu şehrin bir Ortadoğu şehrine dönüştüğünü görürüz. Burada oryantalist bir bakış, İstanbul'u Ortadoğu şehrinin olumsuz kalıbına sokma çabası vardır. Şüphesiz bir batılı bakışıyla eleştirdiği şehir, belki eski zamanlarına öykündüğü halinden çok daha batılıdır. Ancak içindeki bazı unsurlar bu batılı halin görülmesine engel olacak kadar rahatsız eder popüler yazarları. İnsanların geçmişe duyduğu özlem, geçmiş aynı şekilde değişmemiş biçim ve cisimleriyle yaşama isteği, bu sebeple biçim değiştirene karşı bir kızgınlığı dikkat çeker²⁹⁷. Eski hep daha güzeldir.

Gecekondulara yönelik olarak popüler kaynaklarca ortaya konulanlar genellikle olumsuzdur. 1984 yılındaki imar affi yasası sonucunda gecekonduların yasal statüye karışması gazetelerce cinayet, katliam, yazık gibi ifadelerle duyurulmuştur. Gazeteler yine bu şekilde görüş bildiren uzmanların yorumlarına yer vermişlerdir sayfalarında²⁹⁸. Gecekondulara yasal statü sağlayacak bir imar affi ne zaman gündeme gelse yine benzer "gecekondu affi cinayeti" gibi başlıklarla duyurulur²⁹⁹. Hatta bugün bile 1983 yılındaki İmar Affi eleştirisiyle anılır. İstanbul 1910-2010 sergisinde İmar Affi iktidarın bir sonraki seçimde başarı sağlamak amacıyla çıkardığını belirtip amacını, dolayısıyla kendisini pragmatik hale getirip, diğer tüm muhtemel hak, destek, yardım gibi sebepleri konu dışı bırakır. İmar affi masum olamaz.

Kentin neresine kimin yerleşeceği, kentin neye benzeyeceği veya benzemeyeceği, kentteki ikamet sonucunda neyin tehlikeli neyin güvenli olacağı yer alır popüler ifadelerde. Kent gelişimlerinin tümünü bir merkez tarafından yönlendirilmiş görüp, kendiliğinden de olsa bunları eleştirme ve engellemesinin dile getirilmesi sıkça rastlanılabilen ifadelerdendir. Kent tek

yeni ile eskinin, geçmiş ile şimdinin birbirine karıştığı bu Ortadoğu kentinde [...] "İstanbul Agapi Mu, Nedim Gürsel, Sancak, s. 15

²⁹⁷ "Çok şükür ki orası da en az bozulmuş yerlerinden birisi Kadıköyü'nün. Binaları en azından aynı binalar. Mesela bir manav vardı [...] o benim çocukluğumdan beri aynı manavdır." Selim ileri röportajı, Sancak, s. 23

²⁹⁸ Milliyet Gazetesi, 13.11.1982 ve 03.01.1983

²⁹⁹ Milliyet Gazetesi, 25.08.1991

tip olmalı veya farklılıklardan oluşan, her parçanın belli sınırlar içerisinde verildiği bir bütüne varmalıdır.³⁰⁰

Köklenmiş, kurumlarıyla, kişileriyle belli bir tarihsellik sağlamış özelliklerin korunması, bunun adına bu tarihselliği tehdit eden belli gelişimlerin önüne geçilmesi istenir. Bu doğrultuda yola çıkılırsa yüzyıllarca donmuş şekilde kalan şehir bölümlerine doğru bir öykünmeden bahsediliyor demektir. Yaptığı bir röportajda Jale Sancak karşıdaki kişiye şunları söylüyor:

“Söylediğin tarz bir yağmalamaya karşı durmak gerekiyor o zaman. Galatalılar da bunun farkında olmalılar [...] Galata’da yaşayanların buna karşı çıkması ve burayı koruması gerekiyor. İstanbul’da yapılmayan bir şey bu... İstanbul halkının, gerçek İstanbulunun İstanbul’a sahip çıkmaması, umursamaz davranması kentin çok fazlaca bozulmasına sebebiyet verdi.”³⁰¹

Bu öykünmelerden, korunması gereken bölgelerden bahsederken, yerleşiklerin bir farkında olma zorunluluğundan bahsediliyor. Böyle ifade edilince, dışarıda yaşayan birisinin fark ettiği bir şeyin farkında olunmasından daha öte bir anlama çıkıyor buradan. Koruma adına engelleme talebi var. Ayrıca kendisi gerçek bir İstanbulluktan bahsediyor. Bu da sonrada –en azından kabullenilmemiş bir göçle- gelmeyen insana bir sesleniş. Köyden gelen, işgalci olarak nitelenen kişilerin dışındaki kent sakinlerine koruma bilincinin aşılması bir anlamda. Bu sözlerin sonucunda istenmeyen kişilerle bir ikilik oluşması kaçınılmaz. İkilik anılan tüm sorunların derinleşmesine yol açan bir unsur. Bu isteyerek mi yapılıyor? İstenmeyenler belli bir yaşama karışmasın, ayrı dursun mu isteniyor?

Geçmişle sağlanan bütünlük (dikey) her zaman günümüzdeki şehir bütünlüğüyle (yatay), yani kentin kendi içinde tanımlanmış bütünlük kriterine uygunluğuyla beraber ele alınmıyor. Geçmişle bütünlük arayışı,

³⁰⁰ “olan güzellikleri var. Ben Galata için bir tek şundan çok ürküyorum: Beylerbeyi gibi, Ortaköy gibi, bu tür tarihi dokuları korumak adı altında oralara barları, kafeleri, sanat galerilerini yığmanın, bu tek modeli, tek elbiseyi bütün farklı kimliklerden gelen mekanlara giydirmenin, hepsini birbirine benzetmenin inanılmaz tehlikeli olduğunu düşünüyorum.”, Handan Öztürk röportajı, Sancak, s. 87

³⁰¹ Handan Öztürk röportajı, Sancak, s. 89

bugünün kent içi bütünlük arayışını getirmez. Tersine de geçerlidir. Kentin belli bir uyumunu arayanlar geçmişle bütünlüğü aramayabilirler. Dahası kent içi yatay uyumla, tarihsel dikey bütünlük çelişebilir, hatta çatışabilir bile. Günümüzdeki bütünlük kaygısında olanlar, -ki bunu benzeşme, belli bir şablon uyarınca kent içi kategorileşme, kategorilerin birbirinden ayrılması için bunun bir mantık çerçevesinde oluşması, kategori içi aynılaştırma olarak tanımlayabiliriz- geçmişle bütünleşme yani kökencilikle ilgilenmeyebilir; hatta bunun karşısına geçip geçmişle bağların kopartılmasını savunabilirler. Bu savlar iddia şeklinin ötesine geçip karşı çıkılma tehlikeli olarak nitelenebilir kadar varabilir. Yazarın “koruması gerekiyor” şeklinde zorunlu tuttuğu, ancak hangi kesim olduğunu tam tanımlamadığı “gerçek” İstanbulluların varlığı, bunlara yüklenen kente sahip çıkma görevi, aslında bir ayrışma çağrısını içeriyor. Gerçek İstanbulluların kenti koruyacağı, gerçek olmayanların korumayacağı, gerçek İstanbullu olmayanların zarar veren grup olarak nitelenmesi durumu gerçekleşiyor. Birilerine giydirilecek bir kötülük kalıbı, yani hakikat oyununun bir doğruluk kalıbı hazırlanıyor. Bu kalıp aynı zamanda bir konu başlığı... Bir kesim bu kalıpla, konu başlıklarıyla nitelendiğinde ezberlenmiş alt ifadeler, bazen de nitelenen kişiler fark etmeden kendilerine yapıyor. Diğerleri ise bu kötülük deneyimini yaşamış gibi yapan öznelere dönüşüyor.

Bir yeninin gelmesi konusundaki ifadelerde bu iki bütünlük kavramının, yani kentsel ve tarihsel bütünlüğün çatışması görülebiliyor. “Az önce değişimi Kabul etmemiz gerekir dedin. Elbette ama bu değişim güzel, olumlu olursa. Bağları koparan değişimler bizi de sarıp sarmalamıyor, çekmiyor [...]Değişime açık olmalı insan, değişim de olmalı, ama sanki eski tamamen kayboluyor, onun yerine hatalı, hoş olmayan bir yeni geliyor. [...]”³⁰² Değişimin sınırları üzerinden de yeni yerleşimler sorunsallaştırılıyor. Yazar değişimin ölçüsünü biliyor ve kendince makbul olan değişimi ‘bağları koparmayan’ olarak adlandırıyor. Bu değişime güzel ve olumlu sıfatları veriyor. Kentteki (yaşamsal) değişimi hakikat kalıbından

³⁰² İlhan Eksen röportajı, Sancak, s. 146

geçirirken ikiye ayırıyor; iki ayrı bilgi alanında kategorileştirip bir tanesini kabul edilebilir, diğerini kabul edilemez olarak adlandırıyor. Değişimle ilgili iki ayrı nesne çıkartıyor.

Kabul edilebilir olanın dışındakileri kabul etmeyeceğini, başka bir değişimin içine sinmeyeceğini, kabullenemeyeceğini ifade ediyor. Tarihsel bütünlüğün yok olmadığı yeni bir kentsel bütünlük kurulmasından bahsediliyor. Demek ki yeni kentsel bütünlük tarihsel bütünlük üzerinde tehdit oluşturuyor. Dikey bütünlükte, yani eskiyle tutarlı bir sürekliliğin sağlanması en büyük kıstas... Geçmişten geleni bugün de sürdürmek, hatta bu tarihsel bütünlüğün nereye giderse bozulmayacağını öngörmek, hatalı olmayan doğru bir değişim gelişim yolunu bilmek saptamak, bunu belirlemek olası. Kentte yaşayanların kentle ilgili hakikat oyunu sık sık sahneye koydukları görülüyor. Ve bu hakikat oyunu üzerinden yapılan sorunsallaştırma sayısı çok büyük boyutta. İkisi de özcü bir anlayışla oluşan tarihsel ve kentsel bütünlük düşünceleri halk arasında da etkinliğini korumaktadır.

Peki popüler söylemin, bu kadar karşı çıktığı, iliklerine kadar istemediği, özellikle köyden, Anadolu'dan ve doğudan göçle gelen insanları başka bir özne haline getirip, kendisine benzetip, oradaki tarihsel veya kentsel bütünlüğe katıp kendi semtinde barındırma isteği var mı? Böyle çabalar onaylayacağı, tasvip edeceği veya destekleyeceği girişimler olur mu? Kaynaklara bakıldığında, belki tek tük çok da üzerine gidilmemiş öneriler dışında³⁰³, istenmeyen yerleşimlere ve istenmeyen göçerlere karşı yaklaşım onları kültürleriyle birlikte kovmak, kendileri için inşa ettikleri konut varsa yıkmaktır.

4. KENT VARLIKLARININ EKLEMLENMESİ VE GÜÇ SÖYLEMLERİ

Söylem yerleşik bilgidir. Bu tezde, kentsel dönüşümün ötesindeki söylem safhası olarak eklemlemenin başlangıcından, gücü belirleyen

³⁰³ “Senin de belirttiğin gibi şu anda orada yaşayan göç insanlarının değişmesine katkıda bulunacak bu girişimler.”, Hasan Öztoprak röportajı, Sancak, s. 155

oluşuma, yani kentsel dönüşüm yasalarının ortaya çıkışına kadar geçen süreç alınmıştır. Söylemlerin incelemesi yapılırken de bu safhanın iki değişik aşamasında ortaya çıkan söylemler ele alınmıştır. Keskin'in anlatımında yer alan Foucault'nun sorunsallaştırma sürecine göre, ilk bölümde belirtildiği gibi sorunsallaştırma bir varlık biçiminin bir söylemle eklenmesiyle başlıyor. Yani kentteki herhangi bir varlık, daha önce bilgi olarak yerleşmiş bulunan bir söylemle ele alınarak sorunsallaştırılıyor. Örnek olarak bir kent varlığı biçimi olan cadde, caddelerin otomobillerin rahatça seyahat edebileceği genişlikte olması gerektiği yerleşik söylemiyle beraber ele alınıp eklenir. İşte üzerinde durulan ilk söylem çeşidi, varlık biçimlerine eklenip sorunsallaştırma sürecini başlatan bu söylem(ler)dir. Bunlar kentsel dönüşümle direkt ilgisi bulunan söylemler olmayabilir. Sadece değişik konulardaki bilgilerden oluşabilip, ancak kentsel varlıklarla bir araya geldiğinde onları sorunsallaştırabilirler ve kentsel dönüşüm söylemine yol açabilirler. Buna örnek bazı bölgelerde az, bazı bölgelerde ise bol oksijen solunabilmesidir. Bu söylem direkt olarak kent varlıklarıyla ilgisi olmasa da, onların bazılarıyla beraber kullanıldığında eklemleme ve sonunda bir hakikat oyunundan geçişe, kentsel bir düşünce nesnesi oluşturulmasına yol açabilir. Varlık biçiminin tek başına ifadesi sorunsallaştırmayı çalıştırmaz. Bir söylemin mutlaka varlığın yanına getirilip eklemleme yapılması gerekir. Bu tip söylemler için bundan böyle eklemleme söylemleri tabiri kullanılacaktır.

İkinci tip söylem ise, Foucault'nun belirttiği sorunsallaştırma sürecinin ürünleridir. Tüm sorunsallaştırma süreci sonunda, kendi başına veya düşünce nesnesinin etrafına örülü şekilde beliren söylemlerdir. Bu söylem(ler) direkt olarak kentsel dönüşüm gücünü ve ilişkilerini belirleyenlerdir. Nasıl oluşurlarsa güç ve güç ilişkileri de öyle oluşur. Güç söylemleri olarak anılacak olan, düşünce nesnelerinde veya kendi başlarına bulunan bu söylemler, eklemleme söylemleri ile aynı olmayabilir; ama onlarla aynı konu hakkında olurlar. Eklemleme söylemi depremle ilgiliyse güç söylemi depremle alakalıdır. Eklemleme söylemi terörün dikkat

çekmeyecek bölgelerde yuvalandığını söylüyorsa, buradan çıkan güç söylemi gecekonduların terör yuvası haline geldiği çerçevesindedir.

Foucault, gücün kendi söylemini yaratmak için müdahalede bulunduğunu belirtmektedir. Gücün müdahalede bulunduğu daha çok eklemleme yani sorunsallaştırmanın başlangıç aşaması olmaktadır. Orada hedef aldığı varlık biçimlerine belli söylemler takılmasını ve bunun yayılmasını gözetir . Böylece bu belli kentsel varlık biçimleri sorunsallaştırmanın içine sokulmuş olur.

4.1. Eklemleme Söylemleri

Şehri sadece söylem mi oluşturur, şehre sadece söylem mi biçim verir? İnsanların ihtiyaçları şehirleri oluşturup dönüştüren temel etmen grubudur. Ancak bu ihtiyaçlar ve yanı sıra pek çok diğer etmen, söylemlerle biçimlendirilerek şehri belli bir şekilde dönüştürür. Bu tezin önermesi, şehri dönüştüren söylemlerin sadece olgusal, acil, yaşayana ve yaşamsal eksikliklere ait, somut problemlerin değil, etik, öznel, yani söyleyenin bakış açısına dayanan, her zaman aciliyet gerektirmeyen, çoğunlukla yaşayanların dile getirmedeği nasıl ve ne şekilde zararlı sonuç vereceği belirsiz olan problemlere dayanmasıdır. Olgusal söylemler kenti daha çok fiziki ve pratik açıdan sorunsallaştırırken, öznel söylemler daha çok şehirde yaşam şeklini sorunsallaştırdığı için ya ahlaki ya da politiktir. Olgusal kent söylemleri açıkça zaten zararlar yaratmış ve kısa süre zarfında yeni zararlar yaratacak problemlere dayanırken, öznel kent söylemleri henüz bir zarar yaratmamış, ya da yaratılan zararın bahsedilen durumdan kaynaklandığı ispat edilmemiş, ancak potansiyel bir olumsuzluğa dayanan problemleri işaret eder.

Burada, bir söylemin ya tamamıyla olgusal ya da tamamıyla etik olduğu, söylemlerin çeşitlerine göre bir karşıt ikilik içerisinde olduğu tezi ortaya konulmamaktadır. Söylemler her iki özelliği de, olgusallığı da etiği de içerebilir. Olgular bilgi haline getirilirken dönemin epistemelerinden, öznenin bakışından, güç ilişkilerinden vb. etkilenirler. Diğer taraftan etik söylemler de belli oranda bir olgusallık barındırır. Bu olgusal ve etik söylem

ayrımı, iki ayrı kategoriden ziyade söylemin hangi niteliğe, olguya mı etiğe mi yakın durduğu üzerinedir. İkilikten ziyade bir yoğunluk farkını, tam ayrışmadan ziyade kaynak farklılığının ifadesidir. Aynı varlık biçiminin bir araya getirildiği söylemin niteliğine göre ne kadar değişik perspektifte özellikler kazandığının açıklamasıdır.

Olgusal söylem ile etik söylemin doğurduğu sonuçlar itibariyle oldukça farklılaştığı görülür. Eklemlenmede kullanılan olgusal söylem, kentlerin, ihtiyaca dar gelen özelliklerinin iyileştirilmesine, etik söylem ise karşı çıktığı unsurların yeniden oluşturulmasına veya dışarıya çıkartılmasına odaklanır. Etik söylemle yapılan eklemlenmenin odağında hayat tarzı bulunur. Bu açıdan kentin fiziki yapısının ötesinde düşünce nesnelere üretir.

Etik söylemle yapılan kent sorunsallaştırmasında olgu sonradan, düşünce nesnesinin ortaya çıkmasıyla oluşur. Kentsel dönüşümü ortaya çıkartan sorunsallaştırmada olgunun ağırlığı görülmez. Olgudan önce etik doğruluk söylemiyle bir eklemlenme ortaya konulur. Yukarıdaki örnekten yola çıkılırsa önce konut sahipliğinin borçlanmayla gerçekleştiği şüphesi, sonra borçlanmanın kötü olduğu, borçlu olduğunda yaşanacaklarla dair bilgi alanları ile borçluluk nesnesinin varlığına karar verilir ve dışarı atılma söylemi ortaya çıkar. Yani borç olgusal, gerçekleşmiş, gerçekten alınmış değil, etik, söylemlerle eklemlenerek ve düşünülerek kurulmuş bir borçtur. Üstelik tüm bu sorunsallaştırma borçlu ilan edilenin rızası alınmadan gerçekleşir.

4.2. Güç Söylemi ve Dışlama

Güç söyleminin niteliği eklemenin olduğu kadar kullanılan hakikat oyununun niteliğine de bağlıdır. Dolayısıyla oksijen soluma söylemiyle eklenen dar bir sokakla alakalı olarak kullanılan hakikat oyunu dar sokağın oksijen bulunmamasından dolayı istenen bir kent varlığı olmadığı yönündeyse, iki olgudan (dar sokak ve oksijen ihtiyacı) bir etik güç söylemi çıkabilir. Dolayısıyla etik bir sorun içeren bir güç söylemi hem olgusal eklemlenmeden hem de etik eklemlenmeden çıkabilir.

Etik güç söylemi bir insan grubuna yönelik ciddi etik sorunlar içerebilir. Levitas'ın analojisinde dışlanmanın temaları arasında ahlaki, davranışsal suç kabul edilen sebepler bulunmaktadır³⁰⁴. Kentsel dönüşüm öncesi, o kentsel dönüşümü belirleyen güç söyleminde, bölgedeki yaşam etik, yani yaşam tarzı açısından sorun, zaman zaman da adeta bir suç haline getirilir ve dışlanacak insanlar yaratılır. Kentsel sorunsallaştırma etik, yaşam tarzıyla alakalı bir katmana çekildiğinde bu sorunsallaştırma ile insanlar kurban edilebilecek insanlar haline getirilir. Artık o insan grubuna yapılacak pek çok şey, başka insanların ilgilendiği eylemler olmaktan çıkar. Etik sorunsallaştırma hedef topluluğun yasal olarak sahip oldukları yeri hak etmediğini gösterene, bu statü, önce dışlama üzerinden geçerek geniş kesimler tarafından kabul edene kadar devam eder. Daha sonra uygulama gelir.

Ancak bu dışlanma bir anda olmaz. Yavaş yavaş, tekrarlanan eklemlemelerle, icraatla örülen bir kurbanlaştırmanın, o insanın başına gelecekleri umursamamayı sağlama çabasının sonucudur³⁰⁵. Dışlanmaya yol açan herhangi bir olay (olgu) bile olsa, olayın söylemle bağı gerçekleşmeden dışlanma gerçekleşmez. Olayın tanımı ve zararları ancak söylemle tespit edilir. Bu tespit yapılmadan dışlanma kararı alınmaz. Dışlanmaya yol açacak hakikat oyunuyla bağlantı, hazır doğruluk kalıplarıyla değerlendirmenin reddedilmeyecek şekilde ortaya konulmasıdır.

Diğer taraftan dışlanma kentsel dönüşümün öncülüdür. Kentsel dönüşüme giden yolun üst kategorilerle tanımı önce sorunsallaştırma, sonra dışlama ve nihayetinde kentsel dönüşüm şeklindedir. Dışlanma her zaman için bir kentsel dönüşüme yol açmaz. Ancak her kentsel dönüşümün arkasında bir dışlanmış bölge ve dışlanmış bir yaşam tarzı bulunur.

^{304c} Levitas (1998) günümüzde İngiltere ve Avrupa'da göze çarpan üç dışlanma teması saptar [...] ikincisi, dışlananların ahlaki ve davranışsal suçlarına odaklanan ahlak temasıdır." Thorns, s. 151

^{305c} Kentsel dışlanma çağdaş şehrin diğer yönüdür. Kimin kapsandığı / dışlandığı, kentsel marjinalite ve alt sınıfın doğuşu hakkındadır.", Thorns, s. 155-156

Dışlanan kesimlerin çoğunun ortak özelliği olan yoksulluk, sadece gelir değil yaşam şekliyle de ilişkilendirildiğinde, belli tarz yaşam biçiminin, yani belli bir etik değer sisteminin yoksul olduğuna işaret eder. Başka bir yerden getirilen, standartlaştırılıp her bölgeye uyarlanan bu niteleme, bu mercekle bakıldığında görülen her yoksul gerçekten yoksul mudur? Yoksa yoksul olmayıp da yoksul denilerek aslında ciddi sorun bulunmayan konutlar sorunsallaştırılır mı? Objektif yoksulluk ölçümleri sorunsallaştırmayı her zaman daha itiraz edilmez kılar ve evrensel yaklaşır. Ayrıca kategorilere, dolayısıyla belli insan gruplarına bir kimlik verilmesine yol açar³⁰⁶. Yukarıda görüldüğü üzere, kentsel dönüşüm formunun maddeyi belirleyebileceği, yani yaşanan yerin hayatı ve insanı değiştireceği üzerine kurulur. Bu sebeple dönüştürülmesi planlanan bölgelerin yoksullukla eklenendirilip “yoksulluk yuvaları” olarak tanımlanması önem kazanır. Bu sayede, herkesin vicdanını kanatan yoksulluk derdine de derman olacaktır kentsel dönüşüm.

David C. Thorns dışlanma sürecinde hak etme konusunu çok isabetli şekilde tartışmaya sokuyor. Yoksulluk bağlantılı dışlanma mutlaka bir yoksulluğu hak etme boyutunu, yani yoksulluğun suçunu, dış etkenlere ya da yaşamdaki adaletsizliğe değil de, yoksula bulmanın, dışlamanın önemli faktörlerinden birisi olduğunu belirtiyor³⁰⁷. Etik eklemeye sonucunda kurbanlaştırma ve atma gerçekleşir. Günümüzde konut ihtiyacının artışı, evsizlerin aritmetiğinden değil, yoksul gösterme, dışlama, atma, almama gibi kavramlarla ilişkilidir.

Her ne olursa olsun evsiz olmamak, evsiz olmaya göre bir başka durumu ifade eder. Evsiz olmayan durumun, her halükarda evsiz olmaya

³⁰⁶ “[...] güvenli göstergelerin yani bireyin veya ev halkının hayatta kalması için gerekli minimum yiyecek harcaması gibi faktörlere dayanan yoksulluğun ‘objektif’ ölçümlerinin aranmasına yol açtı.” Thorns, s. 163

³⁰⁷ “[...] tartışmaya yeniden ‘hak eden’ ve ‘hak etmeyen’ fakir kavramı girdi. Bu kavramın bir parçası olarak yoksulluğun sebepleri ekonomide eksik istihdam gibi yapısal eksikliklerden çok bireysel hatalara dayandırılacak gibi gözükmektedir [...] Hak eden ve etmeyen ayrımına dönüş yoksulların çoğunu tembel, üşengeç ve kendi dezavantajlarının mimarı olarak damgalayan ahlaki tartışmanın geri gelmesine yol açmıştır. 1980 ve 1990’larda kentsel yoksulluğun büyümesi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyük şehirlerinde evsizlerin sayısındaki artış ile de gösterildi.” Thorns, s. 164

göre daha az sorunlu olduğu söylenebilir. Ancak Türkiye’de niteliksiz ev sahibi olmakla evsiz olmak eşdeğer tutulmakta, bu sayede niteliksiz olduğu iddia edilen evi geri alış bir kurtuluş gibi müjdelenebilmektedir. Bu bölgelerin yoksul olarak nitelenmiş olması bu işleme karşı çıkmayı engeller; hatta destek kazandırır. Kaldı ki Türkiye’deki niteliksiz evlerde yaşamın, kurulu ekonomik düzenle bağları vardır; çoğu kez de tam entegredir ve belli bir geleneksel sosyal yapının devamı, belli bir çevrede yaşam alanı oluşumu söz konusudur.

Dışlanma dışlananlara dahil olmayanlar tarafından farkında olunan bir süreçtir. Dışlananların dışındakiler tarafından, dışlanmanın haklılığına yönelik ekleme gerçekleşir. Eğer dışlanma dışlananın kabahati değilse yardım hak edilir; ve yardım gelir³⁰⁸. Kentsel dönüşümün öncülü dışlanma ise, evleri yıkılanlara da ev veriliyorsa evleri yıkılanlara açık bir kabahat yüklemenin gerçekleşmediği söylenebilir. Kabahat yoktur, ancak yerlerinden edilmek için her türlü söylemsel ve icraatsal süreç yürürlüğe konulmaktadır.

4.3. İçeriden Dışarıya Eklelemeye Karşı Dışarıdan İçeriye Ekleme

Olgusal söylemlerle yapılan ekleme içeriden dışarıya gerçekleşiyor. Zaten olgu içeride, hem o kentin ya da o bölgenin içerisindeki yaşamda, hem de sonuçları o yaşamdaki insanın içerisinde yansıma bulan ve yaşamı da belirlen hadisedir. Etik söylemlerle yapılan ekleme ise dışarıdan içeriye doğru oluyor. Şehir kontrolü, hava akımı, ışık almak bunlar kentin içinde oluşan olaylar olduğundan ifadeleri veya durumsal söylemleri, ortaya çıkardıkları rahatsızlıklar içeride gerçekleşiyor. Buradan çıkan söylem de içeriden dışarıya doğru oluyor. Ancak içeride oluşmayan, yani içerideki ihtiyaç olarak belirtilenler dışında o kente dair ifadelerle gelen söylem, kentin o anına uymuyor. Dışarıdan içeriye gerçekleşen bu söylem,

³⁰⁸“ Yardımları[...] hak edenler genellikle kendi hataları olmadan evsiz kalanları kapsar [...] Devam eden konut ihtiyacı kavramı [...] yasadışı yerleşenleri ve şehir kenarı veya şehir dışında boş arazi üstünde çeşitli baraka ve yasadışı yerleşimlerde yaşayanları da kapsar.”, Thorns, s. 164

söylemi kabul etmeyen içeridekini de sorunsallaştırmak zorunda kalıyor. Bu da etik sorunsallaştırma olarak ortaya çıkıyor. İçerideki için içerdekine rağmen söylem geliyor, uygulamaya yol açıyor.

Olgusal ve ihtiyaca dayalı kentsel düzenleme, kentsel değişim, daha çok kalıcı olan, daha yaratıcı ve işlevsel oluyor. Gündelik hayatın ihtiyaçlarından yola çıkıyor. Ancak etik (kutsal, ahlaksal, iktidara, epistemeye, zihniyete ait) söylemlerle kurulanlar aşkın hedeflere sahip oluyorlar. Aşkın hedeflere göre sorunsallaştırılan kent bölümlerinin değişimi kısa vadede başka büyük değişimlere açık oluyor. Koca eski komünist başkentleri buna örnek. Kitlelere devasa hizmet vermek üzere tasarlanan yapılardan oluşan bu kentler şu sıralarda insana göre özellikler kazandırılıp ufanıyor. İnsana daha yakın olan antik Yunan kentleri pislik içinde ve caddeleri dar, zor geçit veren türdendi. Belki biraz düzenlenerek kent epistemesindeki değişimlerine ayak uyduruyorlardı.

Tabi insanlar, içeriden dışarıya doğru gerçekleştirdikleri eklemelerde kent yaşamında rahatsız oldukları, eksiklerini duydukları varlıkları da eklemelendiriyorlar. Daha doğrusu bu eksiklikler, varlıklarıyla kendilerini eklemelendirmiş oluyorlar. Çünkü işlevsel bir eksiklik ortaya çıkıyor. Bu eksikliklerin kendileri söylemsel oluyor. Kentte bir yerden bir yere ulaşmamak veya kentte içme suyuna zor erişim söylemsel olup pratik zorluklardan kaynaklanıyor. Kendisini yaşamı zorlaştırarak hissettiren eksiklik varlığının söylemi, hızlıca geliyor ve eklemleme gerçekleşiyor,. Yaşamı zorlaştırmaya bile temel ihtiyaçlarla ilgili olduğuna inanılan her konu bir olgusal eksiklik olarak oluşuyor. Örnek olarak Abdülhak Hamit'in Paris'in sularının içilebilir olmasından yola çıkarak Paris'i övmesi³⁰⁹, Paris hayranlığına değil, İstanbul'da çekilen içme suyu sıkıntısına işaret eder. Ancak tabi bu bölümün başında belirtildiği gibi eklemleme olgusal, yani içeriden dışarıya doğru olsa da, hakikat oyunu bu içeriden dışarıya bir

³⁰⁹ Abdülhak Hamid [...] 25 Haziran 1876 tarihli mektupta [...] Paris'i [...] "burası gayet zihniyetli ve cemiyetli bir memleket. Havası güzel. Suyu dahi içilmez değildir [...]", Asiltürk, s. 71

başka anlam katarsa ortaya çıkan söylem etik güç söylemi haline dönüşebilir.

Yaşanan zorluklar zaten söyleme ek yapıcı nitelikte pratiklere dönüşürler. Ahşap yapılı mahallelerdeki yangınlar gibi mesela. Binaların kagir olması durumunda yangınların azalacağı da, başkalarının direttiği bir deneyim değil, kentte yaşayan çoğu insanın deneyimlediği bir olgu olmalıdır. Her gün yaşandığından, her gün sorun çıkarttığından daha ciddi ve daha az reddedilebilir şekilde şehir içi nakliye ve dolaşım da dar ve dolambaçlı sokaklarda oldukça zorlayıcı ve yorucu olmalıdır³¹⁰. Birbirine çarpan insanlar, yere dökülen yükler, yavaş taşımadan dolayı yaşanan aksaklıklar her gün bir çok insanın deneyimlediği ve caddelerin düzleştirilip genişletilmesini talep eden öznelerin zihnine yıkımla ilgili söylemi yerleştiren olgular olmalıdır. Bu açıdan hadiseler de mutlak eylemi zorlayıcı bir ifade gücüne sahiptirler³¹¹.

14. Yüzyılda ilk şehir sağlığı yasasının çıkmasında etkili olan İngiliz parlamenter'in o dönemdeki en pis yerleşimlerden birisi olan Cambridge'den çıkmış olmasına ne demeli? O pisliğin söylemsel olduğunu iddia etmekte pek çekinceli davranılmasına gerek yoktur³¹².

Ahmet Midhat Efendi, eski Marsilya'nın sokak darlığını eleştirir, gerçekten karşılaştığı kendi kendini sorunsallaştıran fiziki zorluklarla iki arabanın yan yana geçemediği İstanbul sokaklarının zorluklarını benzeştirirken³¹³, İstanbul sokaklarını genişlik söylemi ile eklemelendiriyor. Sonrasında bu eklemleme için şehir içi rahat taşımının gerekliliğine dair hakikat oyununu devreye alıyor, iki arabanın geçmesine hükmedecek bilgi

³¹⁰ “İstanbul etkin bir taşıma ağına sahip değildi. Dar ve labirentimsi sokak dokusunda hareket etmek yayan dolaşımın üzerine kuruluydu ki ticari nakliye hamallar vasıtasıyla yapılıyordu.” Gül, s. 27. Benim çevirim

³¹¹ Gül, s. 27. Benim çevirim

³¹² “1388’de İngiltere’deki ilk kent sağlığı yasasının meclisten çıkmasına öncülük eden milletvekilinin (o dönemde pislik içindeki) Cambridge’de ikamet ediyor olmasına şaşmamalı.” Mumford, s. 355

³¹³ “[...] eski Marsilya denen kısımda ise sokaklar genellikle iki arabanın yan yana zorlukla geçebileceği kadar dardır. Buralarda binalar da iki katlı olup iyice dışına çıkıldıkça tek katlı binalardan oluşan ve İstanbul’un Feriköy’üne benzeyen mahalleler görülür.” Asiltürk, s. 84

alanlarını oluşturuyor, dar sokakların hepsini uluslar arası ve yerel uygulamaları ve belli ölçüleri ortaya koyan bir nesne haline getiriyor. Düşünce nesnesi öyle bir duruma geliyor ki kendisiyle ilgili fazladan bilgi almaya ihtiyaç kalmıyor; her türlü bilgi (söylem) üzerine iliştirilmiş oluyor.

1720’de Osmanlı’nın Paris Sefir’i Yirmisekiz Mehmet Çelebi, birbirine uygun yapılan Paris evlerinin göze çok hoş görüldüğünü söylerken gerçekten daha önce hiç hissetmediği, aslında üzerinde de pek düşünmediği bir beğeniden mi bahsediyordur, yoksa yerleşmeye başlayan batı kent epistemisinin etkisiyle kendisini halihazırda o tarz düşünen bir özneye mi dönüştürmüştür? Ya da başkaca içten duyduğu güdüsel beğeni dışında bir temeli mi vardır övgüsünün? Eklemlenmenin ve söylemin niteliğinin tam olarak belirlenmesi her zaman mümkün değildir.

Ancak olgusal söylemler daha somut, çıkışı ve ihtiyacı işlevsel, daha anlaşılır bir özelliğe sahipken, etik söylem soyut, hatta öznel ve araçsal da olabilir. Karmaşık açıklamalara ve bir takım mantık kurgularına sahiptirler. Etik söylemler kullandıkları varlık biçimleri açısından alternatifsiz değildir. Sorunsallaştırılan varlık ortadan kaldırılırsa bile hayat bulacakları yeni varlık biçimleri, dolayısıyla eklemlenmeler yaratırlar. Bu sorunsallaştırma türünün araçsal ve öznel akılla yakını ilişkisi bulunmaktadır. İşlevsel sorunsallaştırma ise, uygulamaya geçildiğinde uygulamadan doğan değişimin ötesinde ikincil bir sonuca götürmez. Dahası, soyut sorunsallaştırma çoğunlukla ihtiyaçların (pratik sorunların) hor görülmesiyle, gözden kaçırılmasıyla sonuçlanır.³¹⁴ Dayandığı varlık biçimlerinden çok yarattığı düşünce nesnelere, aşkın ve etik söylemlerin peşindedir artık. Söylem ne kadar olgusaldan uzaklaşır ve etiğe yaklaşırsa, gündelik, yaşamsal kentsel ihtiyaçların çözümünden o kadar uzaklaşmaktadır. Bu çıkarımı tersten okursak, günlük çözümlerden uzak durmak istenirse yapılacak şey, sorunun çok daha derin, kapsamlı, her alan

³¹⁴ Barok biçimlerin modern bir kentin amaç ve işlevleriyle uyumsuzluğu dışında barok planın sonraki taraftarlarının asla fark etmedikleri bir zayıflığı daha vardı. İhtişamı pratik ihtiyaçların hor görülmesi üzerine kuruluydu.” Mumford, s. 490

ve disiplinden kaynaklanan temelleri olduğunu iddia etmek, basit ve sahada gerçekleştirilebilecek çözüm önerilerini reddetmekten geçer.

4.4. Yaşamın Söylemselliği ve Olgusal Söylem

Sadece kentle ilgili ifadeler değil uygulamalar da söylemseldir. Her kentsel uygulama ortaya koyduğu icraatla belli sonuçlar doğurur. Estetiğinin değerlendirilmesi ile eklemlemelere yol açar. Örnek olarak soylulaştırma gelişimi böyle bir şeydir. Kentin belli bir bölgesinin iktidar veya halk eliyle moda akımla paralel hale gelmesi sonucunda, böyle bir değişimi takip eden halk kesiminin o bölgeye yatırım yapması anlamına gelen, örnekleri İstanbul'da Cihangir ve Galata'da gerçekleşen soylulaştırma sonucunda, Fener, Balat, Tarlabası ve Süleymaniye gibi benzer kent bölümlerinde de soylulaştırma beklentisi ortaya çıkmıştır. Cihangir ve Balat'taki gelişim, benzer bölgeler için söylemsel olmuş, benzer bölgelere yatırım kayması yaşanmıştır.

Kentlerdeki ulaşım ihtiyacı veya kontrol isteği, tarih boyunca kentin içerisinde dolaşımı sağlayan caddeleri önemli bir unsur olarak ön plana çıkarmıştır. Caddelerin geniş ve belli bir standartta olması belirsizliği yok ediyor, yönetsel planlamayı kolaylaştırıyordu³¹⁵. Cadde (genişinden ve aynı ölçülerde) hakikat oyununun en önemli, ana, olmazsa olmaz faktörü haline geldi. Cadde kentteki yaşamdan bağımsız olarak, tek başına geliştirilmesi gereken bir yer olarak alınıyordu. Şehrin içerisinde yer değiştirmeye, yer değiştirenlerle kesişmeye yarayan bu serbest (kamusal) alana gittikçe daha fazla odaklanılıyordu³¹⁶. Antik dönemden beri caddeler genişletilmeye çalışılmış, bunun için fırsat kollanmıştır. Eskiden beri yaşanan trafik sorunu cadde genişletmek için ana itici söylem ola gelmiştir.

Caddenin boydan boya bir bütünlük arz etmesi önemlidir. Bu düzen ve uyum sürekli gözetilir. Diğer taraftan bu düzen ve uyumun eleştirisi de

³¹⁵ “Napoli kralı Ferrante, 1475'te dar sokakları devlet için tehlikeli yerler olarak tanımlamıştı.”, Mumford, s. 432

³¹⁶ “Izgara planının uygulanmasıyla birlikte cadde...kendi adına var olmaya başladı [...] onu genişletme kavramı araç trafiğinin herhangi bir baskısı olmadan doğal olarak geldi.” Mumford, s. 241

olmuştur. ‘Sıkıcı tekrar’ gibi bir yorum, bir karşı harekettir caddelerdeki uyuma. Caddeler değişik yönlerdeki tüm bu eklemlemeler sonucunda, kentlerde önemli birer düşünce bir nesnesi olarak ortaya çıkmıştır. Caddeler sadece cisimlerin değil, hava akımının ve ışığın da gezdiği bölümlerdi. Eklemlemeler o varlıklarını da ele aldı. Sağlık söylemiyle varlıkların eklemlemesi ve bu söylemle sorunsallaştırma başlatılması hiç eksik olmadı³¹⁷.

Diğer taraftan aynı durumlar, söylem eksenin hep aynı veya benzer noktasında, benzer nitelikte bir söylem üretecek demek değildir. Cambridge’teki pislik durumu bir İngiliz şairin dizelerinde yer bulmuştur. Ancak şair olayı pislikten ileri götürüp, her türlü çürümeye, sağlıksız havaya ve bulaşıcı hastalıklara vardırmıştır. Pislik bir vakıadır. Ancak diğer saydıkları daha oluşmamış olup, neden sonuç ilişkisine dayandırılarak pislik sonucunda oluşacağı iddia edilen hususlardır. Pisliğin olgusal yanını (koku, görüntü) belirten ifadelerin dışındakilerin ne kadar ihtiyaca dayalı, nesnel, pragmatik veya içeriden olduğu söylenebilir?³¹⁸ Örnek olarak “daha yüksek kentsel sıhhi standartlara ve ev hijyenine sahip olmasına rağmen modern kentler dönem dönem grip ve çocuk felci salgınlarına maruz kalmaktadır”³¹⁹. Kaldı ki koku ve görüntünün bile saf bir olgusalılık içerdiği söylenemez. Görüntü sıfatsız, yani söylemsiz kendiliğinden eklemlemiş bir olgu değildir. “Kötü” gibi bir sıfat edinmek için kendiliğinden yeteri kadar rahatsız edici değildir. Yine de kötü koku içeriden gelen bir söyleme daha yakın dururken, salgın hastalık, sağlıksız hava ve çürüme, daha çok dışarıdan içeriye doğru bir söyleme işaret eder. Yani aynı bölgedeki aynı pislikle ilgili söylemler içeriden dışarıya noktası ile dışarıdan içeriye noktası arasında pek çok nitelikte ve hızlıca yer değiştirebilirler.

³¹⁷ “Ama caddelerin genişlemesinde belki de hareket serbestisi kadar ışık hava alma arzusu da etkili olmuştu.” Mumford, s. 243

³¹⁸ “1388 gibi erken bir tarihte, [...] Şair Lydgate, Troy Book adlı kitabında daha da ileri giderek Pislik ve dışkıları borularla uzaklaştıracak şekilde tasarlanmış balıklarla dolu bir nehirden söz eder: Böylece kurtulmuş olur kent / Her türlü çürümeden, bozulmadan / Pis kokulu berbat havadan / Ölümlere ve büyük salgınlara yol açan / Bulaşıcı hastalıklardan” Mumford, s. 356

³¹⁹ Mumford, s. 359

Bu tezde kentin, olgusal kent söylemiyle içeriden dışarıya eklememesi ile etik kent söylemiyle dışarıdan içeriye eklememesi noktaları arasındaki eksen boyunca hareket ederek hakikat oyunlarından geçmesi ve düşünce nesnelere oluşturması incelenmiştir. Buna ek olarak kent ve kentle ilgili düşünce nesnelere, bilim, iktidar ve toplum çekim alanları arasında bulunduğu yere bakılmaktadır.

Yıkımı mümkün kılan nesne ve söylemlerle eklememesinin çeşidi arasında bir bağlantı bulunup bulunmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Buna göre yıkım kurumları ve özellikle geniş çapta gerçekleşen uygulamalarının arkasında, bunları başlatanlar ve belirleyenler arasında daha çok etik ve aşkın söylemlerle dışarıdan içeriye doğru gerçekleşen bir eklememe bulunduğu görülmektedir. Ama sadece bu yetmez gibidir. Eklememesinin yoğunluğu ve çoğu kesimce kullanılarak hakikat oyunlarının çalıştırılmasının ve nesnelere oluşturulmasının gereği bulunmaktadır. Yani aynı eklememesinin köken ve nicelik açılarından yaygınlığı, hatta zaman içerisinde tekrarlayarak oluşan niceliği de önemlidir. Sadece bir kesim tarafından sahiplenilen, sorunsallaştırılıp yıkım içeren söylemin hayata geçme ihtimali yüksek olmamıştır. Demek ki verilmiş hakları geri alıp yıkımlı dönüşümü gerçekleştirecek gücü mümkün kılan söylemin kaynağı geniş çevrelerde bulunmaktadır.

Tersi olarak, gündelik yaşamdaki sorunlardan kaynaklanan eklememesi içeriden dışarıya şeklinde ve ortaya çıkan yıkım söylemlerinin kapsamı dar, sadece o sorunu çözmekten öteye gitmeyen cinstendir. Sadece belli bir kesim tarafından sorunsallaştırılması yeterlidir. Ancak içeriden dışarıya doğru oluşmuş olgusal söylemin etkisinin, her ne kadar az bir kesim tarafından sahiplenilmiş olsa da etik söylemden daha çok olduğu söylenilebilir. Yıkık bir ev, insanların içine düştüğü bir çukurun bulunduğu yol, arabaların sıkıştığı bir sokak, tekrar tekrar eklememesi ve değişik çevrelerce üstüne gidilmese de yıkım ve yeniden yapıma maruz kalması muhtemeldir. Demek ki eklememesi ne kadar çok olgusal tarafta duruyorsa yıkımlı bir dönüşüm için o kadar az yaygınlık gerektirir; ve ne kadar çok

etik tarafta duruyorsa yıkımlı kentsel dönüşüm için o kadar çok yaygınlık ve tekrar gerektirir.

Yıkımlı ve hakları geri alan bir uygulamayı bir tek bu eksen belirlemez. Eklemlenmenin ne taraftan yapıldığı da önemlidir. İçeriden dışarıya doğru, yıkık evden başına taş düşen, çukurda ayağı kırılan mahalle sakinleri tarafından yapıldıysa yıkım ve hakkın geri alınma ihtimali artarken, aynı eklemlenme dışarıdan içeriye doğru yapılırsa yıkımın bir dirence karşı hareket edeceği beklenebilir.

Söylemlerin niteliğindeki bu farklılıklar, oluşması gereken güç kurumlarının ebadını ve güç ilişkilerinin kapsamını da belirler. Olgusal ve içeriden dışarıya eklemlenme, bahsedilen şekildeki bir dönüşüm için daha az şiddetli ve daha dar kapsamlı bir güç ilişkisine ihtiyaç duyarken, etik söylemlerle dışarıdan içeriye eklemlenmeyle başlatılan sorunsallaştırmaların söylemleri daha güçlü kurum ve ilişkiler gerektirir.

Daha önce de bahsedildiği gibi kentsel dönüşüm ve yerinden etmek çok eski zamanlardan beridir vardır. Kentte istenmeyen unsurlar yıkım görür ve dışarıya atılırlardı. Ancak verilen hakların geri alınması ve olgu gerçekleşmeden bir yıkım başlaması, olgusalıktan uzaklaşmak belki bu son dönemde ortaya çıkan bir uygulama olmuştur.

Kentle ilgili yapılan etik sorunsallaştırma, sorunun direkt olarak hadiselerle anlaşılmayan, yaşananlarla ortaya çıkmayan, açıkça görülmeyen sorunlara sahip olandır. Etik eklemlenme olgudan kaynaklı sorunsallaştırmadan çıkmaz ortaya. Eklemlenme şarttır. Bu eklemlenmeyi etik yapan da kullanılan söylemdir.

Ancak yaşanan bir olgudan kaynaklanmasa da olgu tarafına yakın olarak değerlendirilebilecek eklemlenme gerçekleşebilir. Bu olgunun ortaya çıkma ihtimali çok kuvvetli, adeta bir vakıymışçasına muhtemel olduğunda gerçekleşir. Buna örnek ülkemizdeki deprem olasılığıdır. Bilim gelecekte yaşanacak depremleri olmuş gibi kurar ve bu deneyimi yaşanmışçasına özneler aşılır. Ancak deprem tehdidinin olgusalılığı, bilimin veya iktidarın

ya da diğerk popüler kaynakların bu tecrübeyi aşılmasına gerek kalmadan, yaşamışlardan veya izlenenlerden dolayı depresim ihtimalinin kendi kendine eklemleme yapabilmesinden gelir. Depresim ihtimali olgu kadar ihtiyaca yakın ve etkisi çok kuvvetli olduğundan ürettiğı söylem ve kurduğı güç de çok büyük olabilir. Örnek olarak depresim korkusu ne kadar büyürse, eklemlemesi ve doğurduğı söylemler de o kadar güçlenip, tek başına yüz binlerce binanın sahiplerinden alınıp yıkılması gibi devasa projeleri ve bu projelerin gerçekleşmesi için gereken devasa güç ilişkilerini belirleyebilir.

4.5. Form ve Madde

Bu tez boyunca rastlanan eklemleme söylemlerinden bir tanesi, form ve madde ilişkisinden yola çıkarak formun maddeyi etkileyeceğı, kötü yaşam standartlarına kötü konutların yol açtığı, iyi konutlarda yaşamın iyi yaşam standartları getireceğidir. Bu eklemleme söyleminde ele alınan varlık biçimi (niteliksiz) konuttur; buna ilişitirilen söylem ise kötü konutun kötü yaşam tarzına yol açacağıdır. Dolayısıyla içine girilen hakikat oyunu da iyi konutun iyi bir yaşam tarzı ve belki de daha iyi insanlar yaratacağıdır. Kentsel dönüşüm formun maddeye karışacağını, konutun, yani yaşam alanının insanı ve yaşam tarzını belirlediğini var sayar; böyle var saymak zorundadır. Söylem ahlaksal bir problemle kentsel dönüşümün enerjisini yaratırken, dönüştürülecek yaşam alanında ikamet eden insanın ve yaşam tarzının mevcut durumda kötü olduğu ve dönüşüm sonrası iyileşeceği, bunun da daha nitelikli yaşam alanlarının insanı da kendisine benzeteceğinden yola çıkar. Bu doğrultuda çıkarımlarda bulunur. “Daha insanca bir yaşam”, “daha modern yaşam”, “nitelikli yaşam alanlarında yaşam”, bir taraftan tek bir doğru yaşamı tarif ederken diğerk taraftan da mevcut yaşam alanını, pratik zorluklarla, günlük ihtiyaçlarla direkt bir ilgisi bulunmayan “insanca”, modern”, nitelikli” ifadeleriyle sorunsallaştırır. İnsanlar ve yaşam tarzları böyle ikamet alanlarına sokulduğunda o insanların da yeni yaşam yerinin özelliklerine bürüneceğini, o özellikleri kazanacağını iddia eder. Bu iddia, o yaşam tarzına sahip ve dönüştürülecek alandaki insanların, iyileştirilmesi gereken yaşam alanlarının ve

iyileştirilmesi gereken yaşam tarzları olduğu fikrini de barındırır. Yaşam tarzı insanın kendisinden kaynaklı bir eylemler toplamı ise ve yaşam tarzının dönüştürülmesi isteniyorsa, bu kentsel dönüşüm projelerinin son tahlilde insan dönüşümü projeleri olduğu, en azından bundan söylemle kurulduğu sonucu çıkar.

Kentsel dönüşümden etkilenen dört ana unsur vardır. Bunlardan birisi konuttur; ya da daha işlevsel bir tanımla ikamet alanıdır. Konut kentsel dönüşüm projesiyle tam olarak başka bir şeye dönüşür. İkinci etkilenen unsur ise kentsel dönüşümün yapıldığı bölgedeki yaşamdır. Dönüşen kent parçasında eski sakinler başka bir alana kaydırılacaksa oraya dönüşüm sonrası yeni bir yaşam gelir. Üçüncü etkilenen unsur yaşam tarzıdır. Yaşam tarzı sonsuz sayıda davranışa bölünebilen bir toplamdır. Davranışın sorunsallaştırılması etik bir sorunsallaştırmadır. Bu sebeple yaşam tarzının söylemi rahatsızlıktan ziyade, rahatsızlığı ortaya koyan dile ve etik eklemlemeye dayanır. Eski yaşam tarzı, etkilenen dördüncü unsur olan insanla birlikte tahliye edilen, dışarı atıldır. Yani dışarı atılan yaşam tarzı ve bu yaşam tarzını süren insan etkilenen üçüncü ve dördüncü unsurlardır.

Kentsel dönüşüm projeleri sonuçları itibariyle bu unsurlardan bir kısmını veya hepsini değiştirebilir. Her durumda değiştirdiği unsurlar yaşam alanı, fiziki oluşum ve görünümüdür. Dolayısıyla, kentsel dönüşüm sonucunda yaşam tarzından bir değişiklik olmasa bile insanların yaşadığı yerler ve kent değişir. Birincil hedef olarak ortaya konulmayan bir takım değişiklikler, iyi olduğu iddia edilen bir şeyler yapmak adına her seferinde değiştirilir.

Peki bu dört unsur arasındaki ilişki nedir. Birisi diğerinin sonucu ya da belirleyicisi midir? Birisi öbürüne göre yapılır mı? Yeni yaşam alanında varlığını sürdüren eski yaşam tarzının, bazı fiziki şartlar dışında (yükseklik, mesafe, genişlik, engeller vb.) gerçekten kendi içinde dönüşmesi için ne tip faktörler hayata geçer? Eski yaşam tarzının gene aynı fonksiyona sahip mekanları aynı şekilde kullanmasını ne değiştirecektir? Eski ikamette

olmayıp da yaşam tarzını değiştirecek özelliğe ve etkiye sahip hiç bir unsur yoktur yeni yaşam alanlarında. Yaşam alanı form yaşam tarzı maddedir. Formun maddeye karışması, onu sadece belli bir şekilde tutmasının dışında bir etkide bulunması için hiçbir geçerli sebep görünmemektedir. Ancak yaşam alanının yeri gibi formla alakalı olmayan, insan yaşamının maddesinde yer alan bir unsur kentsel dönüşümün yerinden edici uygulamaları sonucunda doğrudan değişir. Kentsel dönüşüm iyi formla maddeyi iyileştirmek iddiasıyla yola çıkarken, iyi olan maddenin niteliğini bozar.

Kentsel dönüşümde yenilenen konutlara eski sakinleri yerleştirilmediğinde, onların mutlaka gitmesi ve mevcut ikamet alanlarını dönüşürenlere bırakması gerektiğinde bu o insanların tekrar aynı bölgeye yerleşmesinin o proje dahilinde kabul edilebilir, yapılabilir olmadığını gösterir. Projenin gerçek amaçları her ne ise o insanların tekrar oraya yerleşmesi, her ne kadar yaşam alanı ve yaşam dönüşümleri sağlanacaksa da o bölgede eski yaşam tarzının bulunmasının imkansızlığına işaret eder. Tabi yenilenmesi gereken konutlar sadece niteliksiz olanlar değildir. Dönüşüm projesinin alanı bütünlüklüdür ve niteliksiz konutların yanındaki veya arasındaki nitelikli konutlar da projeye dahil edilir. Önemli olan bir bölgenin sadece belli özelliklere sahip bir yaşam alanı haline getirilmesi değil, kendi içinde ve bağlı bulunduğu diğer bütünlükler içerisinde bir uyumun kurulmasını, tüm bu bütünlüklerde uyumlu hale getirilmesini sağlamasıdır.

Yine de kentsel dönüşüm söylemleri bir ideal kent veya geometrik bir mutlaklık arayışından farklıdır. Kentsel dönüşümün ideali kent ya da görünür cisimsel mekanlar değildir sadece. Bu arayış insanların, buldukları yerleşkelerde değişik bir hayata geçişleriyle de yetinmez. Kentsel dönüşüm, son kertede, yerleşiklerin pahasına bile olsa, hatta bazen sadece yerleşikleri yerinden etmek amacıyla, ancak her durumda yerleşikleri hiç hesaba katmadan bir bölgede tamamıyla yeni bir hayat kurulmasını hedefler. Bazen bu hedefe o kadar yoğunlaşır ki Mezopotamya ya da Helen kentlerinde belirip bugünlere kadar süre gelen geometrik düzeni,

“merkezden dışarıya doğru ışık saçan bir kenti” bile es geçer projelerinde. Kentsel dönüşüm yaşam bölgesini biçimlendirerek bir yaşam kurmaya inanır. Kentteki ideal insan yaşayışına uymayan hemen dışarı çıkartılmalıdır ona göre. Bu biçimlendirme kentin belli bir bölgesindeki özellikle merkeze yakın yerde olmaz; kentten uzaklaştırılan yeni konutlarda olur. Yeni konutlar yaşam tarzını değiştirecek olsa bile istenmeyen yaşam dışarıda bulunmalı. Kentsel dönüşüm kentin değil konutun ve insanın idealini arar. Konutun idealine ulaşarak, konutu biçimlendirerek insan yaşamını biçimlendireceğine inanır. Kent plancılığı kent bilimine, kentsel dönüşüm iktidar odaklarına ait projelerdir. Kent üzerine düşünmek artık yaşam tarzı üzerine düşünmeye dönüşmüştür. Kentsel dönüşüm ‘politik kentleşmedir’.

4.6. Bir Düşünce Nesnesi Olarak Göç

Göç, aslında söylemle kurulan bir düşünce nesnesi olup hem olgusal hem de etik eklemlemeyle oluşabilmektedir. Göçle alakalı olgusal eklemleme, kentlerin kalabalıklaşmasından dolayı ortaya çıkan trafik, altyapı için gereken toplam yatırımın büyümesi, hava kirliliği gibi gündelik hayatı etkileyip, eldekini kısıtlayıp o anda ihtiyaç yaratan sebeplere, olguya dayalı olanıdır. Diğerleri ise göç edenlerin değişik, özellikle doğu kökenli bir hayat tarzını getirerek suça, sağlıksızlığa eskinin değişmesine, değişik bir yaşam tarzının doğmasına, kültürel yozlaşmaya, rantçılığa yol açar şeklinde nitelendiği ve hakikat oyununa sokulduğu etik eklemlemedir.

Yukarıdaki paragrafta olgusal, hadiselerden kaynaklanan, fiziksel veya ihtiyaca dayalı sorunsallaştırma ile etik kaygılara dayalı sorunsallaştırma arasındaki uzun eksene serpiştirebileceğimiz eklemleme söylemlerine örnek verilmiştir. Eksen üzerinde hangi tarafa yakın olursa olsun, genellikle karışık olarak birbiri peşi sıra dizilen eklemlemelerle sorunlu bir göç nesnesi oluşturuluyor; göçle alakalı “durdurulmalı” söylemi en son güç söylemi olarak ortaya çıkıyor. Şehre sonradan gelme eylemi, gecekondulu ve istenmeyen yerleşimlerin bir öncülü olarak ortaya konulabilen, istenmeyen bir kimliğe referansla zaten olumsuz bir deneyimin

sebebi olarak gösterilebilen, sorunsallaştırmanın hiç de zor olmadığı bir varlık biçimi.

Bir başka kentte yaşamaya başlamanın sorunsallaştırılması, insanın hayatı boyunca yerleşiminin bir yere bağlı kalması veya kentin nüfusunun belli bir sınırın altında kalması gibi sınırlamaların yanı sıra, kişinin varoluşuyla bir kentte, bir ülkede, bir toplulukta bulunma hakkını kazanması arasındaki ilişkiye dair ciddi bir tartışmayı işaret ediyor. Doğumla kent arasındaki ilişki, doğumun bir yerleşim izni vermesiyle birlikte, kente bir can kazandıran, kente evlat doğurma hakkına yönelik bir eklemleme ve tamamıyla etik. Böyle bir eklemleme kentin anlamını değiştiren, sokakları binaları canlı organizmanın parçaları, sonradan gelenleri de mikrop haline getiren, kendi içerisinde oldukça sorunlu ve çelişkili bir ayırım. Sonradan gelenin, önceden bulunana benzediği, yani bir nevi kökeni devam ettirdiği ölçüde kabul görme şansı vardır. Yani, göçü bir düşünce nesnesi haline getiren bir köken, bir kalıp belirleme ve bunu devam ettirme isteğine sahip bir zihniyet. Kentte doğumla meşruiyet kazanmak, meşruiyeti kentte doğumla kazanmak, aksini sorunsallaştırmak... Doğum ile bölgede yaşamının ne etik ne de hukuksal olarak doğrudan bir ilgisi yoktur. Ama doğum diğerleri tarafından sürdürülen yaşam tarzının öğrenilerek, kişiliğe yerleştirilerek tekrarlanması ihtimalini arttıran bir olgudur. Doğum yaşam tarzı sürekliliğinin ilk adımıdır. Doğum ile kent arasında böyle bir ilişki yaratılıyor.

Konu sonradan yerleşim olduğunda, pek çok varlık biçimi sorunsallaştırılıyor. Bir yaşam tarzının içerisinde bir başka yaşam tarzının yerleşmesi, sonradan gelme ve yabancı kalma, ya da gelen kim olursa olsun, gelinen bölge istenmeyen bir ikamete sahipse bölgenin kalabalıklaşması olabiliyor sorunsallaştırılmaya sokulan. Eğer yaşam tarzı sorunsallaştırmayı yapanla veya sorunsallaştırmayı yapanın onayladığı ikamet tarzıyla benzeşiyorsa, varlık biçimi hakikat oyununa sokulmadan kabul ediliyor. Ancak tabi hatırlanacak bir varlık biçimi olarak bırakılarak, her zaman sonradan gelinme hatırlatılarak ve önceden gelene bir ayrıcalık verilerek..

Şüpheler sonradan gelenin üzerinde dolaşmaya devam ediyor ve onaylı ikamet tarzından en ufak bir sapma dikkat çekiyor.

Göçün bir düşünce nesnesi haline gelmesi yaşam tarzı tekrarı arzusunu da içeriyor. İstenilen aynı yaşam tarzının o bölgedeki, kentteki tüm yaşayanlar tarafından tekrarı. Yaşam tarzının benzeşmesi, dar bir bölgede çok sayıda davranışın benzeşmesiyle, geniş bir kentte mit düzeyine gelen bazı görüntülerle bile ilgili olabiliyor. İçine girilen bölgenin, kıyafetin, tek bir hareketin kimin sonradan gelen, kimin önceden bulunan olduğunu gösterdiği iddia ediliyor. İşsizlerle bir arada bulunmak, hırpani görünüm, kötü koku saçmak, bu işaretlerin her birisi veya bu işaretlerden oluşan bir karma görüntü istenmeyen mit haline gelebiliyor. Asıl arzu edilen belli davranışları gösterenlerin şehrin dışında kalması gerekliliği. Sonradan gelme belli bir hak eksikliğine işaret ediyor.

Göç, sadece kendi içerisindeki nesneleşmeyle değil, nesneleşen başka yaşam parçaları ile ilişkisiyle de bazı güç söylemleriyle donatılıyor. Kent planı Keleş, göçün ucuz ve enerjik iş gücü sebebiyle hem genelde ülke, hem de dar anlamda şehirdeki ekonomiye faydası olduğunu belirtirken, göçün durmasının kentteki ekonomik canlılığı ve gelişimi yavaşlatacağını belirtiyor. Bu sebeple göçü, her ne kadar pek çok sorun ortaya çıkarsa da tamamıyla durdurmayı önermiyor³²⁰. Bir nesne haline dönüşen göç, bu şekilde diğer disiplinlerin gelişimine bağlı hale gelebiliyor veya diğer disiplinlerdeki sorunların sebebi yapılarak sorun etkisi bir kez daha artırılıyor. İlimli, göçün bazı açılardan faydalı olduğunu düşünen Keleş'e göre bile bu akın geri çevrilemeyecek olsa da kontrol edilmesi gereken bir nesne³²¹. Bu akın olmasına bırakılmalı şeklinde bir eklemeyle sorunsallaştırmanın durdurulduğu, hakikat oyunundan vazgeçildiği pek

³²⁰ “ [...] bu akınları ters yöne çevirmek ne istenilir bir durumdur ne de olanaklıdır. Ne var ki, bu devingenliğin başıboş bırakılması, planlı bir düzenlemeye konu yapılmaması bu akınlara bir erozyon niteliği kazandırır “Keleş, 2004 s. 74

³²¹ [...]Toplumsal erozyon, büyük özelemlere gelenlerin çalışma durumlarıyla ilgilidir [...] marjinal hizmetlerdeki yığılmalar, erken saatlerde köşe başlarında oluşan işçi pazarları [...] trafik [...] içme suyu [...] Yeşil alan eksikliği, toplumsal erozyonun büyük kentlerdeki belirtileridir. “, Keleş, 2004, s. 75

rastlanır bir yaklaşım değildir. Göç kötüdür ve en azından kontrol altına alınmalıdır.

Göç nesnesi gücü belirleyecek başka söylemleri de taşıyor. Bunların arasında diğer kültürleri kendisine benzeten, bir nevi yerleşik kültürü yiyerek yok eden tarz kültürlerin göçü, özellikle istenmeyen tarz ikametlere yerleşenlerin, istenmeyen tarz ikamet inşa edenlerin rant sağlaması, işgalci olmaları, göç edenlerin marjinal topluluklar oluşturması ve bu marjinaliteden suç çıkması bulunuyor; tüm bunların engellenmesi isteniyor. Bu nesnenin ismi, her ne kadar kısaca göç olarak anılıyor, göç edenler değişik yaşamlardan geliyor olsalar da aslında ima edilen, yaratılan düşünce nesnesinin herkes tarafından bilinen ama her zaman açıkça söylenmeyen adı “köyden kente göç”. Göçün hareketlendiği noktanın köy olduğunun düşünülmesi, köydeki hayatın kente taşındığını ifade eden diğer eklemlemelerle birleşip kentin değerini düşürme, değerini sulandırma anlamında bilgi alanlarına dönüşüyor. Eklemlemelerin değişik kaynak ve perspektiflerden aynı sonuca ulaşması, aynı eklemlemenin yıllardır aynı biçimde tekrarlanması eklemlemenin ve hakikat oyununun gücünü arttırıyor.

Nesnelerin ürettiği sorunlar da, hali hazırda oldukça kötü itibara sahip söylemlerle etiketleniyor. Örnek olarak ‘erozyon’... Nitelikli toprağın kaybı, erimesi olarak tanımlanabilecek erozyon ile bir metafor olarak kullanıldığında, toplumun veya başka bir iyi nitelik bütünüünün sürekli kaybı olarak yorumlanabilir. Buradaki nitelik kaybı tabii ki şehrin niteliğinin kaybıdır. Göç oldukça şehrin niteliğinin kaybı nasıl gerçekleşir. Burada bir şehrin ev ev, sokak sokak, bölge bölge ele alınması ve nitelikli olarak adlandırılan bölümlere niteliksiz olarak adlandırılan ikamet eklendiğindeki erozyon da kast ediliyor olabilir. Ancak, daha anlamlı sonuçlar doğuracak bu inceleme yoluna gidilmeden şehrin bir bütün olarak toplam niteliği değerlendiriliyor: Yeni eklenen ve düşük nitelikli olarak değerlendirilen parçaların bir kentin niteliğini toptan erozyona uğrattığı düşünülüyor. İster mikro ölçekte ister makro ölçekte olsun, ele alınan kent bölümü (veya

toplam kent) istenmeyen tarz ikamet, yapıdan arındırılmış olsun isteniyor. Adeta saf bir sıvı halini alsın ve o kent bölümünün görüntüsü, o kent bölümündeki yaşam, toplam kentte olması istenen görüntü ve yaşama aykırı unsurlarla kirlenmesin. Aslında bilim insanlarının zihninde kent teker teker ele alınabilecek ayrı kent birimlerinden müteşekkil bir fiziki yapı değil, saflığı her an incelenen, saflığı bozucu unsura çok az tolerans bulunan bir sıvı karışımın kimyasal kurgusu gibidir. En ufak istenmeyen zerre kimyanın, tüm sıvının niteliğini anında değiştireceği, bunun bir kimyasal nitelik değişimine yol açacağı var sayılır. Kentin tümü, artık istenmeyen bir unsurun bir yerden karıştığı, istenmeyen bir unsur tarafından niteliği değişmiş (iyi niteliği azalmış) bir yapıdır.

İronik olarak, aynı kitap içerisinde, göçü geri kalmış bölgeleri canlandırıcı bir politika olarak önerir kent bilimci Ruşen Keleş³²². Burada ulusal sınırların içerisinde tüm yerleşim birimlerini dünyadan yalıtıp hayali bir endeks yaratarak üst taraftaki gelişmiş bölgelere göçü engellemek, ancak gelişmemiş alt bölgelere göçü yönlendirmek gibi bir politika ortaya koymaktadır. Canlılık iyi ise, bunun ve refahın bir sınırı yok ise her kente göç neden önerilmez? Hal böyle olursa göç özellikle bazı kentlerden mi uzak tutulmak istenmektedir³²³ Yine de bölgeler arasındaki kalkınmışlık farkını göçün yöneterek törpüleme politikaları bir süre sonra terk edilmiş³²⁴, daha ziyade göçün engellenmesi, iş gücü fazlası oluşturan göç etmiş olanların da bir an önce dışarı atılması dile getirilmeye başlanmıştır.

4.7. İstenmeyen İkamet ve İstenmeyen Kimlik

Sorunsallaştırmayla ortaya konulan gecekondunun da, gecekondunun kimliğinin de, gücü belirleyen düşünce nesnelere ve söylemler bütünü olup, tarihsel olarak ve sorunsallaştırılarak kurulduğu görülüyor. Gecekondunun

³²² “İlk olarak iç göç politikası ile geri kalmış bölgelerin gelişmesine yardım edilebilir.” Keleş, 2004 s. 353

³²³ “Kentlere olan nüfus akımlarının yurt yüzeyine dengeli olarak dağıtılabilmesi için 24 bölge özeği seçilmiştir.”, Keleş, 2004, s. 394

³²⁴ “III. planda yöreler arası gelişme ayrımlarını kısa dönemde ortadan kaldırmaya çalışmanın [...] uzun dönemde sermaye birikimini ve ekonomik gelişmeyi yavaşlatabileceği görüşünden yola çıkıldığı görülür.”, Keleş, 2004, s. 401

Osmanlının ilk dönemlerinde sur dibindeki derme çatma yapılarıdır. “Her geleneksel kentte olduğu gibi [...] sistem dışı grupların yaşayacağı arazi belirlenmiş ve sınırlanmıştır.”³²⁵ Cumhuriyetin ilk yıllarından sonra ise kentin etrafına yerleşen çirkin yapılarıdır. Gecekondu kimliği ise bu konutlarda yaşayanlara dayalı ama onlardan öte bir şekilde kurulmuştur. Gecekondu dilsel bir mittir ve artık tek kelimeyle onlarca özellik anlatır hale gelmiştir. Fakir, işsiz ve tehlikelidirler. Gecekondu, sadece kendi içerisinde istenmeyen bir kimlik gelişmesine yol açmaz, aynı zamanda dışarıya da zarar veren bir kimliğin yuvasıdır. Gecekondu -en hafifinden çaresizlik sebebiyle- suç üretir. Gecekonduların içinde sağlıklı bir yaşam vardır. Zaten bu sağlıksızlık görüntüden bellidir. Bu evlerin arasından temiz hava geçmez; ışık evlere doğru dürüst girmez. Bu yaşamı kabul edenler de aynı sağlıksızlığı taşıyan, bunu kabul edebilecek çarpık kimliklerdir. Bu bilgilerin çoğu etik tarafına yakın veya o noktanın tam üstündeki eklememelerle oluşur.

Gecekondu işgalin belgesidir ayrıca. İşgal edilen bölge hazineye ait, sorunsallaştırılanların erişiminden uzak bir arazi olsa da, bu işgal büyük bir sorundur bu kesimler için. Aç kalmama, barınma vb. gibi temel ihtiyaçlar sebebiyle de yapılırsa bu işgal kabul edilmesi çok zor bir durumdur. Hayata başlarken ki eşitsizlik başka yollarla aşılmalıdır. Bu bir dengeleme çabası olarak kabul edilse bile gecekondu bölgeleri artık yap-sat yoluyla rant elde edilen bölgeler haine gelmiştir. İşgalci ve rantçı kişilerdir tümü. Evet tümü. Elleri tapularını almış olsalar dahi hiç de hoş olmayan bir kimlik ve ikamete dair söylemler etraflarını kuşatmıştır gecekonducuların.

Gecekondu ile gecekondu kimliği ayrılmaz birer parçadır. Form ve madde ilişkisi dolayısıyla gecekondu yıkılırsa gecekondu kimliği de yıkılacak, modern, insanca, sağlıklı vb. adlandırılan yüksek bloklara taşınılırsa yok olacak, gelişmiş bir kişi haline gelinecektir. Bu söylemi kurmaya katkıda bulunan metinler, gecekondu dışından üreyen, belki daha büyük miktardaki hastalıklardan, gecekondu yerine kurulan binaların

³²⁵ Ortaylı, s. 252

çirkinliklerinden, çevreyle olan uyumsuzluğundan, uzağa gönderilen insanların dertlerinden hiç bahsetmez. Belirli bir diyalektikle konuyu ele almaz. Bu metinler bu sebeple politik, öznel veya tüm bunları ifade edecek şekilde etik metinler olarak adlandırılabilirler. Araçsal akıl kullanıp kullanmadıkları da her seferinde sorgulanabilir.

Gecekonduya yaşayıp gündüzleri çalışan, temel ihtiyaçlarını gideren, sağlığı, ışığı, temizliği önemseyen, çocuğunu büyüten, okula gönderen, suça karışmayan, karışanı da engellemeye çalışan, kimseyi rahatsız etmeden, güvence içerisinde o bölgede yaşamını sürdürmek isteyen gecekondu sakinlerinin durumunu ele alan kaynaklara pek rastlanmaz. Ancak eklemleme ve hakikat oyunları ile kurulan gecekondu yaşamı söylemi, elinde hukuki hakkı varsa bile bunun geri alınabileceğini ve alınmasını belirtir. Bu söylem, gecekondu olarak adlandırılan bölgelerin dışında yaşayanlar tarafından değişmez bir veri olarak alınır. Gecekondu yok edilmelidir. Kurulan mutlu bir yaşam varsa da elden alınacaktır. Yaşayanlar harika kimlikler bile olsa şehirde böyle bölgeler olması kabul edilemez. Hatta, söylem bazen bir rövanş ifadesine bile dönüşebilir.

Ferda Keskin, Foucault'ya göre kimliklerin istenen (desirable) veya istenmeyen (undesirable) olabileceğini belirtir³²⁶. Gecekonducuların, fiziksel yapılarının istenmediği açıktır. Söylemle kurulan kimliklerinin de... Öncelikle yapılar mı istenmemektedir, yoksa kimlikler mi? Yani yapılar yıkılıp kimlikler kalırsa mı söylemi kullananlar açısından daha çok tahammül edilebilir bir durum ortaya çıkar, yoksa kimlikler gidip yapılar durursa mı? Bu sorulara cevap vermek kolay değildir. Gökdelenlerde gecekondu tarzı bir yaşam süren insanları görmek, o kimliklerin ayrılmadığını bilmek sorunsallaştırmaya, bu kez gökdelenlerdeki gecekondu yaşamı nesneleştirmeye yol açabilir. Yeni isimler türetilebilir. Yaşadıkları modern yapıları kültürleriyle gecekonduya çevirdiler denebilir. Söylem kendini uyarlamakta gecikmeyecektir. Ayrıca ortada büyük ölçüde

³²⁶ Keskin, s. 4

sorunsallaştırılan göç nesnesi vardır. Sonradan gelenler zaten ve kurtulamadıkları şekilde bir sorundur.

Gecekonduyla ilgili dış görünüş, köylülük, sonradan gelme, sağlıksızlık, işgal ve rant söylemleri, hep beraber ve teker teker eklemlemeye katıldıkları için istenmeyen, gitmesi gereken, sadece gecekondu kimliği değil, gecekonduyun kendisinden başlayarak tüm gecekondu bölgesidir. Söylem, karşı mücadelenin bu ikisi birden yok oluncaya kadar sürdürülmesine yönelik olarak geliştirilmektedir. Burada kastedilen o kişilerin ırkçı bir yaklaşımla sonsuza dek istenmeyeceği değildir. Konu belli bir insan değil, o yaşam tarzını üstlenen, o yaşam tarzını sürdüren herkeştir. Bir insan, yaşam tarzından, kimliğinden gecekonduculuğu silerse rövanşın kendisinden uzak tutacağı söylenebilir. İstenmeyen, arzu edilmeyen, katlanılmaz ilan edilen birbirinden ayrılamaz gibi görünen beraberce gecekondu ve gecekondu kimliğidir.

Gecekondu için kurulan bu kimlik pek çok uygulamaya çanak tutar. Hatta bir izin çıkartmış olur. Foucault'ya göre:

“The classification, on justifiable grounds, of a certain identity as undesirable at the social level may give license to *practices* of isolating, reforming and even eradicating it, usually within *institutions* specifically designed for these purposes.”³²⁷

(‘belli bir kimliği açıklanabilir şekilde sosyal seviyede istenmeyen olarak sınıflandırma, genellikle bu amaç için özellikle tasarlanmış kurumların içerisinde izole etmek, iyileştirmek ve hatta ortadan kaldırmak gibi uygulamalara izin çıkartmış olabilir.’)

Gecekondu bölgelerini belirlemek, onları önlemek, ıslah ve gerekirse tasfiye etmek görevi yasa ile verildiği belediyeler, sonra bu işlerin belediyelerce etkin bir şekilde yapılmadığı görülürse gecekondu (istenmeyen bölgelere) yönelik özel olarak kurulmuş TOKİ Başkanlığı, Keskin'in, Foucault'nun tarif ettiğini belirttiği kurumlar gibidir. İstenmeyen sınıfta bulunan, gecekondu olarak belirlenen konutlar ve bölgeler için artık geri dönüş yoktur. Zaten izole edilmişler; ıslah hayallerinin bulunduğu

³²⁷ Keskin, s. 4

dönem de çok gerilerde kalmıştır. Artık o bölgeler, durmayacak ve geriye dönmeyecek şekilde ortadan kaldırma, yok etme bandının üzerine sağlam bir şekilde yerleştirilmişlerdir. Yasa ve kurum vardır; geriye bir tek söylemle işaretleme kalmıştır. Bu yok etme bandı, geniş şekilde kabul edilen söylemin süre giden enerjisiyle durmadan çalışmaktadır.

Aslında giriş bölümünde anlatılan kanunlarla artık sadece gecekondular bölgesi olarak tanımlanan bölgeler değil, daha iyi konut yapılabileceğine inanılan, bu kapsamda olan geliştirilen her bölge sorunsallaştırılmakta, çirkin bina, kötü yaşam, işgalcilik, rantçılık vb. kimlik özellikleri, ucube yaşam niteliği üzerlerine yapıştırılmakta, sorunsallaştırma başlatılmaktadır. Hatta gecekondular gibi her dönüşümün karşılaştığı kilidi açan mitler yaratılmak istenmektedir. Çöküntü alanı bunlara bir örnektir. Gecekondular olmayan ancak çöküntü alanı olarak tarif edilen yerler vardır. Buna örnek bugünkü Tarlabası'dır. Evler gecekondular değil, bilakis restore edildiğinde pek çok evden daha cazip olabilecek konutlardır. Ancak sorunsallaştırılan oranın sakinlerinin yaşamıdır. Çöküntü ile yaşamsal çöküntü anlatılmak istenmekte, yani yaşam tarzının sorunsallaştırılması gerçekleştirilmektedir.

Çöküntü gibi isabetli bir kelime kullanılması boş yere değildir. Çöküntü aslında zamansal bir boyuta işaret eder daha çok. Çökmek fiili görecelidir. Çöküntü çökmemişliği de ihtiva eder; çökmemişlik olmamışsa çökmüşlük de gerçekleşmez. Bu anlamda 'çöküntü bölgesi' kelimesi hem çöküntüye uğramamış bölgelerin varlığını, hem de o bölgenin daha önce çöküntü alanı olmadığını anlatır. Bu demektir ki daha önce çökmemiş bir alan da çöküntü alanı ilan edilip dönüştürülebilir. Bu durum bir risk durumudur her bölge için. Kentsel dönüşüm yaşayıp güçlendikçe, şehrin bütünlüğüne katkıda bulunsun bulunmasın çöküntü bölgesi ilan edilme ihtimali her zaman için vardır şehrin her bölgesi için. İstenen kişiler için engel teşkil edenler istenmez ilan edilebilmektedir artık kolayca. İstenen adına istenmeyenler yaratmanın araçları bol bol sağlanmıştır uygulamacı kurumlara. Söylemi ve düşünce nesnelere yaratmak için her türlü söylem

ve uygulama imkanı vardır ellerinde. İstenmeyen kent ikametlerinin ve burada yaşayan kişi kimliğinin, en azından istenmeyen ikametlerini sürdürdükleri sürece istenmeyen olarak sınıflandırıldığı kesindir.

4.8. Kent Bütünlüğü

Kent varlıklarının kente göre eklemleme yapılmasının altındaki temel fikir kentin bir bütün olduğudur. Aslında kente kıyasla bir bölgenin ele alınması kentin bütün olması var sayımı yapılmadan gerçekleşmez. Kent bütünlüğü çoğu eklemleme söylem yaratan ayrıca eklemlemede kullanılan söylemlerin temel özelliği olan bir alt (gizli) söylemdir. Örnek olarak, bir cadde varlığıyla eklemelenen kentteki caddeler geniş olmalıdır söyleminin altında, belirlenen (çoğunlukla belirlenemeyen) kentteki bütün caddelerin geniş olması, cadde varlıkları üzerinden bir bütünlüğün korunması söylemi mevcuttur.

Kent planlaması tam bir modernite projesidir çoğu akademisyene göre³²⁸. Halbuki kent bütünlüğü söylemleri ve kent bütünlüğüne dayanan, kent bütünlüğünden kaynaklanıp kenti saran söylemler bugün kullanıldığı anlamdaki modernite, yani aydınlanma ile beraber ortaya çıkan (araçsal) akılcılık, pozitivizm vb. eseri projeler ve ilkeler değildir. Şehrin bir bütünlüğü olması, şehrin kökeninde bütünlük bulunması gerektiği fikri, bu bütünlüğün nasıl olması gerektiğine dair fikirlerden önce gelmiştir. Kent bütünlüğünü geliştiren söylemler İstanbul için fetih sonrasında bu yana var ola gelmiş, bu söylemler, icraattaki güçlü etkilerini de göstermiştir. Kent bütünlüğü bir modernite söylemi değildir. Her ne kadar bu tezin konusu olmasa da tarih boyunca yaşanan şehrin bütünlüğü, o şehrin nasıl olduğu, olması gerektiği, nasıl olmaması gerektiği, olması gereken üzerinden yapılan hatalar, uygulanması gereken önlemler, cezalar vb. değilse de, kentle ilgili konuşula gelenler üzerinden bakıldığında kentte bir bütünlük kurma çabası açıkça görülmektedir.

³²⁸ “Kent planlaması tam bir modernite projesidir”, Tekeli, s. 109,

Kentle ilgili hakikat oyunu oynanması günümüze, yakın tarihimize ya da evrensellik, akılcılık vb. özelliklerin egemen olduğu aydınlanma sonrasına özgü değildir. İlk kent kurulduğundan beri bu hakikat oyunu oynanmış ve yürümüştür³²⁹. Kent köyün işlevinin değişmiş ve büyümüş halidir. Aynı zamanda kendisini artık köyden ve dış dünyadan ayrı görendir. Kent bir şeydir, dışarı başka bir şey. Bunu pekiştiren ilk olgu kentin çevresine yapılan surlardır. İlk kentlerden itibaren ortaya çıkan surlar kentin dışarıdan ayrımını kesin çizgi ve engelle belirlemiştir. Sur, kırsal ve kenti karşıt ikilik (binary opposition) haline getirir; kenti kırsalın bütünlüğünden ayırır; kendi içerisinden kırsal çıkararak, bir özelliği kentin dokusundan silmeye çalışan bütünlükçü bir eylemdir sur yapmak. Hakikat oyunu surla güçlenir. Sur içi yapılaşma ve yaşam ifadeleri oluşur. Sur içi otorite ve iktidar sur dışından farklıdır³³⁰. Kendi alanlarında tek şeylere toptan boyun eğmeyi kabullenenlerin, tek şeylerle yaşama ve boyun eğme deneyimiyle özdeşleştirilenlerin yeridir. Bunlar bile dışarıdan ayrılmaya ve kendi içinde bütünlüğe katkıda bulunmaya yeterlidir³³¹. Sur içi kent sur dışından farklı olup göz kamaştırıcı, eğlenceli gibi sıfatlarla toptan nitelenen bu oluşum bütün ve tektir.

“ Eski bir Akad metni de bunu doğrular:

Gel Ey Enkidu, etrafı surlarla çevrili Uruk’a
İnsanların şık tören elbiseleriyle göz kamaştırdığı,
Her günün bayram gibi yaşandığı yere gel”³³²

Kent tarihçisi Mumford, kentlerin köyden tam ayrışması gerektiğini, yoksa bu durumun köyle ayrışmamış bir kentin, kendi çöküşüne katkıda bulunacağını söyler. “Helen Polis’inin çöküşünde, bu kentlerin köyün

³²⁹ “[...] kentin kolayca yayılması karşısında fiziksel sınırları belirlemek suretiyle rol oynamıştır[...] Sur, öyleyse, hem askeri bir araç, hem de kent nüfusu üzerinde etkin bir hakimiyet kurmanın aracıydı [...] Ama[...] surun bir rolü daha vardı: kentle kırsal alan arasında net ve biçimsel bir karşıtlık kurması.”, Mumford, s. 87-88

³³⁰“ Descartes’ın Discours sur la méthode (Usul Hakkında Nutuk) yapıtında şunları söylemesine şaşırılmamalıdır: “Görevi özel binaların kamusal güzelliğe katkıda bulunup bulunmadığını denetlemek olan memurlar her zaman var olmuştur” Mumford, s. 381

³³¹ “Kent’in en temelinde tanımlamalar ve sınırlamaların, kutsal otorite’nin, kraliyet yetkisinin, ve mülkiyetin sınırlarının bulunduğu yolunda bir beklenti taşınmalıdır.”, Mumford, s. 86

³³² Mumford, s. 90

ufkunu yeterince genişletmede gösterdiği başarısızlığın payı vardır.”³³³
Kendisine göre Helen Polis’i köyü aşamayan kent yapısında kaldığından dolayı yıkılmıştır. Kent köyden ayrılmalıdır, dönüşüm geçirmeli ve başka bir şekil almalı, kendine benzemeli, kendisinden başkasına benzememeli, kendi içerisinde bir özellik kümesine sahip olmalı ve bu özellikler kentten başka bir yerleşim şekline benzememelidir. Tarihçi, sosyal bilimci ve kent bilimci için kent incelenecek bir nesnedir. Bu sebeple bir nesne haline gelmelidir. Dolayısıyla bir nesne olarak diğer nesnelere ayrılmalıdır. Kentin köyden ayrılmasının temelinde böyle bir fayda da vardır bilim insanları için.

Kentle ilgili yapılan felsefe, bütünlüğün üzerinde duruyor, hem kentle ilgili yerel hem de evrensel aşkın hedefler doğrultusunda yaşamayı işaret ediyordu. Aristoteles, ”insanlar yaşamak için kentte bir araya gelirler; iyi bir hayat yaşamak için orada kalırlar” diyordu³³⁴.

İnsan ölçülerine yakın olmakla beraber insanı rahatsız eden, eksikleri sebebiyle sorunsallaştırılan, yaşamı söylemsel olan Atina’da Hippokrates bir kent planlaması yapmıştır. Bu kent planı şehre temiz su getirmek gibi temel ihtiyaçları içerdiği kadar, kalabalıklaşmış mahallelerin seyreltilmesi gibi nüfus mühendisliği, belki bu hedef doğrultusunda yıkımlar ve kentsel dönüşüm içeriyordu. Bu plan uygulanmadı ancak fikirleri Roma planlarında yaşadı.³³⁵ Kentle ilgili sağlıklılık ifadesi bu planda yerini bulur ve bugünlere kadar uzanır.

Roma’da gerçekleşen dönüşüm projeleri aynı zamanda günlük ihtiyaçlara da dayanıyordu. Bunlardan birisi de trafik sıkışıklığıydı. “[...]”

³³³ Mumford, s. 172

³³⁴ Mumford, s. 147

³³⁵ “Hippokrates’in eserlerinden en ünlülerinden birisi, “Hava, Su ve Mekanlar”la ilgili olanı, kamu hijyeni açısından arazinin seçimi ve kentlerin planlanmasıyla ilgili bir çalışmaydı [...] Yaz güneşinden kaçınılacak, serin rüzgarlar girecek, bataklık araziden sakınılacak, saf kaynağını bulur ve k suyu tedarik edilecek [...] .kalabalıklaşmış mahalleleri seyreltecek ve hava dolaşımını sağlayacak [...] bu çözümleri sağlayacak [...] en aciz kentlerdi [...] yeni Helenistik kentler kurulana kadar Hippokrates teorisi kentlerde uygulanmamıştır. Fakat bu ilkelerin MS I. Yyda Romalı mimar ve kent planlamacısı Vitruvius tarafından yinelenmesi onların hala yaşadığını ve işe yaradığını gösterdi.”, Mumford, s. 182

trafik sıkışıklıkları ilk kez MÖ I. Yüzyılda Roma'da ve ardından taşra kentlerinde belediye düzenlemelerinin konusu olarak ele alındığı için [...]”³³⁶ İkametin ve kentin yapısının sorunsallaştırılması ve buna bağlı olarak kentin yıkılması çok eski dönmelelere dayanan bir uygulamaydı.

Bugün olduğu gibi geçmişte de kentin yapılaşması söylemseldi. Yapılar kentle ilgili söylemleri ortaya koyar.³³⁷ Tabi bu şehirlerin hepsi aslında Ütopya ülkesinin teklik ve bütünlük amacına hizmet eder. Şehirlerin hedefleri aslında Ütopya ülkesinin hedefleridir. Kent düzeni hem kendisi için hem de bir ülke düzeni içindir. Thomas More tarafından hayal edilen Ütopya ülkesi birbirinin tıpatıp aynı elli dört büyük ve görkemli şehirden oluşur. Hepsinde dil, gelenekler, kurumlar ve yasalar aynıdır. Arazinin elverdiği ölçüde yerleşme planları ve görünüşleri de aynıdır³³⁸.

Ama belki de ilk ütopya Platon'a aitti. Aşağıdaki satırlar, idealizmin babası sayılması sebebiyle ideal kent ile ütopyanın, en azından ütopya kurallarının birbirinin yerine kullanılabilir tabirler olduğunun göstergeleri kabul edilebilir rahatça:

“[...] kent mümkün olduğunca ülkenin merkezine yakın kurulmalıdır, bir kent için uygun olabilecek varlıklara yakın bir yer seçmeliyiz, böyle bir yeri kolayca tasavvur edip tanımlayabilirsiniz [...] kenti on iki bölüme ayıracağız [...] Arazi 5040 parçaya bölünmeli [...] özel evler öyle bir düzenlenmeli ki bütün kent tek bir duvar haline gelebilsin [...] tek bir evi andıracak kent biçiminin hoş bir yönü olacaktır ve kolayca savunulabilecek oluşu da emniyet açısından iyi bir şeydir”.³³⁹

Burada bir kenti ideal olarak tasarlamamanın ötesinde, kenti ideal olarak tasarlariken insanları toptan yerinden oynatacak radikal bir değişim fikriyle karşılaşıyoruz. Bu fikir ve hayaller insanları yerinden oynatmanın temellerini atıyor. Platon idealizmin babalığının yanı sıra kentsel dönüşümün babalığı apoletini de takmış görünüyor.

³³⁶ Mumford, s. 269

³³⁷ [...] kent [...] önemli bir işlevi yani maddileşme işlevini yerine getirir [...] çünkü binalar tıpkı kent sakinleri gibi konuşur ve eyler [...] Ortaya çıkan maddi biçim çoğunlukla kendisine can veren idealden daha uzun yaşar [...] Mumford, s. 149

³³⁸ Bezel, s. 53

³³⁹ Mumford, s. 225

Eski kentlerin erişilebilir olan fiziki yapısı bütünlüğünü koruyucu kritik bir etkendi. Platon kendi felsefesiyle tutarlı bir şekilde ideal bir kent betimlemeye girişmiş ve “ideal kentin büyüklüğünü bir kişinin sesinin erişebileceği yurttaş sayısı ile sınırlandırmıştı.”³⁴⁰ Yunanlılar kentin bütün yurttaşlarının ortak bir atadan geldiği yolundaki kurmacayı uzun bir süre sürdürdüler³⁴¹. Bu bir kökensel bütünlük arzusunun göstergesiydi. Yine de Mumford’un belirttiği gibi “Yunanlıların kentleri insani ölçülere daha uygundu; militarizmin ve bürokrasinin bütün zorlayıcılığı ve hizaya sokuculuğunu gerektiren yarı tanrısal kralların paranoyak isteklerinden azadeydi.”³⁴² Kentleri insan ölçülerine göre uydurmak için sorunsallaştırmak şüphesiz daha insana, insanın günlük yaşamına, pratiğe yakın. Olaylardan çıkan olgusal söylem daha sonuca yönelik olduğu ilkesini doğrultusunda, Mumford bu yapının sonucunda ortaya çıkan şöyle anlatır: “Yunan kent gelişimi, kentin Mezopotamya’daki ve Mısır İmparatorluğundaki özgün modelinden farklılaşan ve gelecek vaat eden bir çok kurumsal yeniliğin ortaya çıkmasını sağladı.”³⁴³

Kentin ebatları, büyüklüğü, iç erişimi hep sorunsallaştırılmış, kentin işlev ve aşkın standartlara göre ölçümleri yapılmıştır. Ancak bu ölçümler epistemeye, kısmen sahip olunan bilgi ve görüşlere istinaden öznel ve tamamıyla dönemseldir. Ancak mekansal değildir. Yani o kentin gerçeklerine kıyasla ölçüm değil, genel standartlara göre ölçün yapılır. Toparlamak gerekirse kent ebatları ölçümleri zamansal, işlevsel, dönemsel ve öznel; ama özel değildir. Bu sebeple ölçümlerden çıkan söylemler kullanım dışı kalır³⁴⁴. Bir süre sonra bu derece tanımlayıcı söylemleri işlevler yanlışlamaya başlar.

³⁴⁰ Platon ideal kentin büyüklüğünü bir kişinin sesinin erişebileceği yurttaş sayısı ile sınırlandırmıştı.”, Mumford, s. 84

³⁴¹ Mumford, s. 124

³⁴² Mumford, s. 162

³⁴³ Mumford, s. 162

³⁴⁴ “[...] Romalı Mimar Hygenus şöyle diyordu: “İdeal kent [...] 500 metreye 800 metre olmalıdır, çünkü daha büyük olursa sur boyunca verilen sinyaller seçilemez ve savunma zayıflar.”, Mumford, s. 266

Kentsel hakikat oyununda işte yukarıda değişik çağlarda ifade edilen görüşlerle biçimlenen bir esas, ana, ideal, özlem duyulan kent yaratılırken, özneler de bu kentte yaşama deneyimi verilir. Özneler hakikat oyunundan çıkan kentte yaşama deneyiminden her uzaklaştıklarında ciddi sorunsallaştırmalara ve nesneleştirmelere maruz kalırlar. Aristoteles'e göre kent ortak amaçların ortamıdır. Adalet ve iyi bir hayat amaçlarının yoludur. Kent bu amaca sahip olanların bir araya geldiği yerleşkedir³⁴⁵. Daha doğrusu öyle olmalıdır. Buradan kente gelenler iyi hayat ve adalet arayanlar, gelmeyenler bunu aramayanlardır anlamı çıkar. Aristoteles'in kent bütünlüğü amaç ortaklığıdır. Kenti, insanların amaçları, ereklere üzerinden düşünmek, Aristo'nun varlıklara dair felsefesinden gelen erek (telos) yaklaşımıyla gayet tutarlı olsa da kenti evrensel bir bütünlüğe götürmekten, tek bir kent olgusu yaratma hayalinden başka bir şey değildir. Aristo da, kent hakikat oyununda, bir adaletli ve iyi hayat deneyimi sunumuyla yerini almıştır. Adil ve iyi hayat sağlayan kent deneyimi, her ne kadar içselleştirilecek somut bir deneyim sağlamıyorsa da özneleştirme amacını taşır. Aristoteles'in evrensel bir kent kurma yönündeki ifadeleri sürer: “[...] bir kent için en iyi nüfus sınırı, hayatın amaçlarına yetebilen ve bir bakışta seçilebilen en büyük sayıdır.”³⁴⁶

Kentsel geometri ve simetri fikri, böyle bir kentte yaşama hayali, böyle bir kentte yaşama deneyimlerinin aktarılması Miletos'lu Hippodamus'un dönemine ve sadece Miletos'la sınırlı olarak değil, o dönemdeki pek çok kente yayıldı. Zaten Yunanlılar yeni yerleşim bölgeleri kurulacakken mutlaka Hippodamus'a başvuruyorlardı. Bazı kentler de, (Lidya'daki Cyrne gibi) bunu uyguladı ve övündü. VI. Yüzyılda Napoli bir dama tahtası gibiydi. Sonra bu ızgara fikri hep yaşadı. İspanyol kolonileri kurulurken hep bu standart ızgara planı temel alındı. Bu plan kentin kurulumunu da kontrolünü de çok kolaylaştırıyordu. Plan neredeyse hazırды.

³⁴⁵ “Aristoteles'e göre [...] Kenti kent yapan şey aslında ortak bir adalet kaygısı ve iyi bir hayatın peşinde olmak anlamında ortak amaçtır. “Boyut ve büyüklük kent sakinlerinin boş zamanlarının tadını çıkararak ılımlı ve özgürce yaşamalarına olanak tanıyacak şekilde olmalıdır.”, Mumford, s. 232

³⁴⁶ Mumford, s. 232-233

Uygun bir yer bulmak gerekiyordu o kadar. Caddelerin genişliği belliydi. Caddenin bir ucundan bakılınca kentin öbür ucu görülüyordu. Kentin bir ucundan diğerine gitmek çok kolay ve hızlıydı. İsyanlara anında müdahale edilebiliyor, limanlara gelen mallar kolayca içerilere taşınabiliyordu. Bu açılardan ızgara plan içeriden dışarıya ve olgusal anlamda söylemseldi. Kolonilerde kendi kendisini doğruluyor, başka bir plana (zihinlerde) yaşama hakkı tanımıyordu³⁴⁷. Özellikle batılı koloniciler tarafından yeni kurulan tüm şehirlerde bu plan uygulandı. Standart ızgara plan daha az kaynakla daha çok kontrol ve etkin yönetim sağlıyordu. Çok sayıda, parçalı, kopuk birimi yönetmektense tek bir birimi yönetmenin getirdiği kolaylığı bu. Izgara plan fiziksel kent bütünlüğünü ve birliği sağlayan önemli bir plan olarak ortaya çıkıyordu. Izgara plan çıktığı günden itibaren bir doğruluk kalıbı haline geldi; böyle bir şehirde yaşama deneyimi hayal edildi; özneler, deneyimi yaşamaları bile bu kolaylığı arar öznelere dönüştü.

Roma İmparatorluğu aslında Aristoteles'in yönlendirdiği evrensel ve tek tip kentlerden oluşturulmaya çalışılan bir devlettir. İmparatorluğun uzak uçlarındaki kentler bile birbirine benzerdi. Roma'da, -More'un Ütopya'da söylediği gibi- "kentlerin birisini bilen hepsini bilirdi"³⁴⁸. Kentin bilinmezliği, kente yabancı kalınması, kentin aşılmasını engellenmeye çalışılan, kaçınılan bir insan kent karşılaşmasıdır ve işlev anlamında olgusal tarafındayken, politik yaklaşımda etiğe dayalıdır. Kent aşılması gereken bir engel değil, hayatı kolaylaştırıcı bir ortam halinde olmalıdır. Bunun için geliştirilen çözümlerden bir tanesi ütopyalarda yer aldığı gibi aynılaştırmadır.

³⁴⁷ "Standart Izgara planı [...] kolonicinin arazinin durumunu çıkarmaya veya bir bölgenin kaynaklarını araştırmaya pek zamanı yoktu [...] plan kabaca eşit dağıtılmasını sağladı [...] hayran olunacak bir özellik haline geliyordu. Mümkün olan en kısa zamanda her şey denetim altına alınıyordu [...] yön ve yer bulma kolaylığı [...] Atinalılar bile limanları yeniden inşa edileceği zaman Hippodamus'tan onu Miletos tipi plana göre yapmasını istemelerine şaşmamalı." Mumford, s. 240

³⁴⁸ "İngiltere'nin batısındaki Chester'dan Anadolu'daki Antiokheia ve Efes'e kadar [...] o hayran olunması çok katlı Roma planının bir yeniden canlandırmasından ibaretti. Thomas More'un Ütopya kentlerini betimlerken söylediği gibi, kentlerinden birini bilen hepsini bilirdi.", Mumford, s. 265- 266

Diğer taraftan tarihçi Lewis Mumford, özellikle ortaçağ kentlerinde, genelde de tüm dolambaçlı ve dar yollardan oluşan kentlerde bir organik planlamadan bahseder.

“Organik planlama önceden tasarlanmış bir amaçla yola çıkmaz; ihtiyaçtan ihtiyaca, fırsattan fırsata geçer, bir dizi uyarılma içinde gittikçe tutarlı amaçlı bir hale gelir, böylece sonunda bu uygulamalar bütünlük anlamında önceden biçimlenmiş geometrik bir modelden hiç de aşağı kalmayan kompleks, nihai bir tasarım yaratır. Ortaçağdaki kentler bu biçimselci yanılmayı yalanlar. Bu yerleşim birimleri bütün o çeşitliliklerine rağmen evrensel bir modele sahiptir; aralarındaki ayrılıklar ve düzensizlikler genelde makul olmakla kalmaz, pratik ihtiyaçlarla estetik anlayışı harmanlamaları bakımından aynı zamanda inceliklidir de...”³⁴⁹

Bu tanımla Mumford bütün kentleri planlı ve kendi içerisinde bütünlüklü bir hale getirmektedir. Plansız kent kalmamakta, planlar ya organik ya da organik dışı hale gelecek şekilde kurulmaktadır. Planlar ya masa başında, analitik çalışma, hesap ve belli esaslarla yapılıyor, ya da sahada ve anlık kararlarla... Burada her olaylar dizisinin analizinde, birbirinden alakasız dahi olsa bir sekans, işleyiş, düzen kısacası tarihsel bütünlük arayışındaki bir tarihçinin yaklaşımı görülüyor³⁵⁰. Ancak yine de ortaya koyduğu yaklaşım kent planlaması açısından aykırı ve ilgi çekici.

Gerçekten organik planlama diye bir süreç var mıdır? Yani kolektif de olsa geometrik planlamayı dışlayıp (veya her ne şekilde adlandırılırsa adlandırılırsın düzgün planlama diyelim) bunun dışında bir gelişime belli kurallar içerisinde izin vermeyi düstur edinmiş bir planlama var mıdır? Buna örnek belli etnik grupların belli sınırlarla çevrili bölgeler içerisinde kendi ihtiyaçlarına göre bir gelişim içerisinde olmalarına olanak tanıyan süreçleri gösterebilir miyiz? Kent yaşamı bir plansızlığa olanak tanıyan ortamlar bırakır mı? Yoksa bir kentte, her ne kadar karışık görünürse görünsün bir plan olduğu söylenebilir mi? Osmanlı’da oldukça karmaşık görünen kentler, bunlardaki düzensizlik, aslında dini temelde birbirinden fiziki olarak ayrılmış mahallelerden oluşan, bu mahallelerin kadılar ve

³⁴⁹ Mumford, s. 371

³⁵⁰ “(Ortaçağ Hıristiyan kentinde) [...] değişim ve karmaşık bir düzenden ortaya çıkan birlik vardı.” Mumford, s. 403

cemaatler tarafından belli kurallarla inşa edildiği ve yönetildiği yerleşimleri mesela.

Plan yapışın hep var olmasına bir başka örnek olarak da caddeler gösterilebilir. Kolektif bir anlayış olmasa bir noktadan başka bir noktaya gidilmesi nasıl herkesçe kabul edilebilirdi? Demek ki içeriden gelen ihtiyaçlar da kentte belli bir planlılığı dretir. Demek ki plan zoraki veya dışarıdan değil, içeriden ve pratikte de olsa oluşur. Kentsel plan güncelle alakalı ihtiyaç olduğunda da ortaya çıkar. Bu tarz kent planları söylemde ziyade pratiğe, etikten çok olguya dayanır daha çok. Olguya dayalı planda pratikler gidilecek yolu gösterir, söylem kesinleştirir. Mumford'un organik planlama olarak adlandırdığı daha ziyade böyle bir planlamadır.

Burada dikkat çekici noktalardan bir tanesi yazarın organik planlamada da evrensellik ve bütünlük arayışı ile bunları referans olarak kullanmasıdır. Bu evrensellik ve bütünlük organik planlamaya güç katar, başka bir evrensel aklın ürünü olduğunu ispatlar. Geometrik, düzgün planlamanın eleştirdiği her şey, başka bir perspektifte organik planlanmış kentlerde de bulunur Mumford'a göre. Dahası estetik olması önemlidir (Mumford'un gözettiği incelikli tabirinden hareketle). Bu evrensellik test edilirken görünen aykırılıkların makul değerler içinde olduğu vurgulanır. Yani aslında yazar farkında olmadan geometrik bir düzene uyduğu sürece organik planı onaylar. Organik plan taraftarı bir kentçinin zihniyeti bile geometrik plan metodolojisine tabi görünür. Tutarlılık, biçimselcilik de geometrik planlamanın, düzenli planlamanın diğer iki ögesidir. Hele biçimselcilik, ütopyalardan, felsefe kitaplarından sürekli fırlayıp zihinlere kazınan bir episteme parçasıdır. Kent uyumu ise biçimselcilik hayalinin kendiliğinden olan, pratik ihtiyaç olanla mücadelesidir.

Yine de tüm kentlerin, bu kentlerin her parçasının organik veya değil, bir plan eseri olduğunu düşünmek kolay değildir. Plan belli bir dönemi kapsar ve sonra yok olur. İhtiyaç plan dışılıktan da kaynaklanır. Plan dışının her zaman yok edildiği de söylenemez; plan dışı olan da yaşar.

O zaman kent, gerçekte planlı (organik ve mekanik) ve plan karşıtı bölümler olarak ikiye ayrılabilir.

Kentlerin tarihsel bir uzam üzerine konulduğunu, özellikle köken arayışıyla tarihsel bir bütünlük içerisine alındığını, bir neden sonuç ilişkisiyle tarihsel olarak kurulduğunu görüyoruz. Ama kentlerin bir tarihsel uzam boyunca geliştiği, belli bir evrimsel gelişim izlediğini düşünmek mümkün değildir. Kendiliğindenlik ve kazara meydana gelişler kentlerin de yapısına biçim verir³⁵¹. Yangınlar depremler istilalar bir kentin oluşumda önemli yer tutar. Bu olguların belli bir gelişimle ortaya çıktığını iddia etmek oldukça zordur.

Dahası batıda Hıristiyanlığın ortaya çıkışını ele alalım. Tüm kurallarıyla bu inanç sisteminin kent yapısını nasıl etkilediği ortadadır³⁵². Hıristiyanlık sonrası olgusal ihtiyaca dayanmayan inançları takip ederek kent tekrar tekrar planlanıp durmuştur. Bu inançlar etik olmuştur. Hıristiyan kenti insanın yaşam tarzına müdahale eder nitelikteydi. Ancak Hıristiyanlığın gücü azaldığında kentlerin farklı bir şekil aldığı da ortadadır. Hıristiyanlık batıya, o dönemdeki batı oluşumunun dışından gelmiş bir vakıadır. Kentlerde görülen estetik birlik yıkım gerektirmese de sistematik bir iştir ve kurumsaldır. Belli yasalara ve kurumlara dayanır. Hem ideolojik hem de baskıcı tarafları vardır. Hıristiyanlık da bu konuda bir istisna olmamıştır³⁵³.

Kentin bundan iki yüzyıl öncesinden başladığı şekilde gelenekselliğe karşı planlanması, düz ve geniş caddeler, meydanlar, büyük ve işlevsel, aynı zamanda da barok binalar yapılması, aydınlanma sonrası modernite eseri olabilir. Ancak öyle ya da böyle kent var olduğundan beri

³⁵¹“[...] kendiliğindenlik ve kazara meydana gelen [...] ortaçağ kentinin estetik birliği, tıpkı diğer kurumları gibi çabayla, mücadeleyle, gözetim ve denetimle meydana getirilmişti.”, Mumford, s. 381

³⁵²“Yine de bir Hıristiyan kenti yaratma arzusu, Waldo ve Langland’ın zamanından John Bunyan’la Johann Andrae zamanına kadar ortaçağ zihnini meşgul etti.”, Mumford, s. 400

³⁵³“[...] (ortaçağda) kent geometrik düzenden de, amaçlı estetik düzenden de yoksun değildi. Estetik karışım tarihsel toplumsal kompleksle uyum içindeydi. Bu, hayatın taleplerini karşılayan, değişim ve yeniliğe teslim olan, ama asla bunlar tarafından paramparça edilmeyen bir planlama tarzıydı.”, Mumford, s. 381

kentin toptan planlanması düşüncesi ve uygulamaları var ola gelmiştir. Kentin yerleşimi, savunması, ulaşımı, kaynakları hep eklemlenmiştir. Yaşanan zorluklar, felaketler, bunun yanı sıra iktidara özgü simgesel kaygılar kentin sorunsallaştırılmasına ve kent yaşamının bir nesne halinde incelemeye tabi tutulmasına yol açmıştır.

16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli kentlerinde de, İmparatorluğun simgelerini yerleştirme adına, yani İmparatorluk çapında bütünlük adına aynı tarz kentler yaratma, bu sayede İmparatorluk çapında bir kentsel bütünlük oluşturma çabası oldukça fark edilir düzeyde olmuştur. İmparatorluk eksenini çerçevesindeki bir bütünlük iktidarın korunup sürdürülmesi kaygısını ortaya koymaktaydı³⁵⁴. Diğer taraftan bu bütünlüğün özellikleri değişime uğramıştır. En azından, imparatorluğun etrafında din aracı kullanılarak, çoğunlukla merkezi iktidar tarafından inşa edilen büyük bir cami, çarşı ve merkezdeki diğer imparatorluk öğeleri ile diğer din veya mezheplerin ayrı mahallelerde ikamet etmesiyle kurulmaya çalışılan geleneksel Osmanlı şehir bütünlüğü³⁵⁵ ile, 18. Yüzyıl, özellikle de Tanzimat sonrası Osmanlı şehir bütünlüğünün tanımı arasında büyük farklılık bulunmaktadır. Bu farklılık Türkiye Cumhuriyetinde de bazı ufak değişimlere uğrayarak devam etmiştir. Bu değişimin aydınlatma modernitesi ve onun Batı'da ortaya çıkarttığı şehir pratikleriyle bağlantısı açıktır.

İstanbul'la ilgili planlama 19. yüzyılın ortalarından itibaren hızlandı ve 20. Yüzyılın başlarından itibaren kapsamlı ve bütünlükçü bir hale geldi³⁵⁶. Modernitenin bir yıkıcı yüzü olsa da bir başka yüzü daha vardır ve dile getirilenlere göre bu kent yıkıcılığı diğer yüzü veya yüzleri sebebiyle

³⁵⁴ “[...] şehirleri Osmanlı tarzı bütünleştirmek, evrimi 16. ve 17. yüzyıllarda Halep'ten izlenebilecek çok esnek ancak fark edilebilir bir süreçti.”, Watenpaugh, Heghnar Zeitlan. *The Image of an Ottoman City, Imperial Architecture and Urban Experience in Aleppo in the 16th and 17th Centuries*, Leiden; Boston: Brill, 2004, s. 30. Benim çevirim

³⁵⁵ Watenpaugh, s.28. Benim çevirim

³⁵⁶ “Bu mevzi planlar arasında, özellikle İstanbul'da ahşap evlerin yaygınlığı dolayısıyla sık sık çıkan büyük yangınlar sonucu ortaya çıkan yangın yerlerinin yeniden imarı ve göçmenlerin yerleştirilmesi için kentlerin çevresinde kurulan yeni mahalleler ve yeni kurulacak parklar için yapılanlar sayılabilir. Kent planlaması 1850'lerden sonra İstanbul dışına da yayıldı. Daha kapsamlı ve tüm kenti planlamaya çalışan ve “güzel kent” anlayışının yönlendirdiği kent planlaması çalışmalarının gündeme girmesi 20. Yy'ın ilk 10 yılının sonuna doğru oldu”, Tekeli, s. 109-110

bir nebzeye kadar hoş görülebilir³⁵⁷. Modernite Cumhuriyetin ilk dönemlerinde o yıkıcı yüzüyle gelmiştir³⁵⁸.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Mimar Sedat Eldem İstanbul’la ilgili bir bütünlük kurma çabasına girişmiştir. Ona göre İstanbul’un bir kültür, bir liman, bir turist ve bir küçük endüstri kenti olması icap eder³⁵⁹. Burada önemli olan önerilerin doğruluk veya yanlışlığı değildir. Şehircilik veya mimarcılık analizi bu tezin konusu dışındadır. Burada altı çizilen konu “icap etme” fiiliyle ortaya konulan özelliklerin mecburiyetinin okuyuculara sunulmasıdır. Aynı günlerde İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ ise kent bütünlüğünü, “İstanbul’un planı, ticaret, sanayi, seyyah şehri olarak kurulmalıdır” şeklinde tanımlamıştır³⁶⁰. Bu bütünlük tanımları, gerçekleşmesinden önce ve gerçekleşmesinin araştırılmasından ziyade, böyle bir tanım ihtiyacı duyulmasının sonucunda, kentle ilgili bir yön verme, bu yöne göre kentteki bazı unsurların desteklenmesi, bazılarının ise kösteklenmesi, tüm bu eylem ve yönlendirmelerin ortaya hakikat oyunun doğruluk kalıbı olarak çıkması ile sonuçlanır.

Devlet Planlama Teşkilatının hazırladığı beş yıllık kalkınma planlarında pek çok kez bütünlüğe çağrı vardır. Göç edenlerin bütünleşmesi, sorunsallaştırılan konutların çevreyle bütünleşmesi gibi... Bu planların üçüncüsünde artık ülkesel bütünlük kaygısına açıkça yer verilmektedir. Tüm ülke aynı derecede kalkınmış olmalıdır bu plana göre. Dolayısıyla kentler de aynı şekilde gelişmiş olmalıdır³⁶¹.

Yedinci BYK Planında kentler arasında uzmanlaşma (turizm kenti, sanayi kenti, ticaret kenti vb.) gerekliliğine işaret edilip, ülkesel anlamda birbiriyle aynı değil, birbirini tamamlayan ama yine de bir bütünleşme

³⁵⁷“Cemil Topuzlu’nun uygulamalarında modernitenin yıkıcı yüzü bir ölçüde görülsede[...], Tekeli, s. 110

³⁵⁸“Ziya Gökalp’in sentezci modernite yaklaşımı terk edilmiş, köktenci bir çağdaşlaşma yaklaşımı benimsenmişti”, Tekeli, s. 110,

³⁵⁹Tan Gazetesi 19 Ekim 1936, İstanbul 1910-2010

³⁶⁰Tan Gazetesi 19 Kasım 1936, İstanbul 1910-2010

³⁶¹ “III. Planda [...] Belli yöreler için kalkınma planları hazırlama eğilimlerine “bütünlük ilkesine ters düşen uygulamalara yol açtığından kesinlikle son verilecektir” denilmiştir.”Keleş, 2004, s. 402

hedefine sahip kentler oluşturmak gibi bir büyük hedeften bahsedilir³⁶². Bu yerel anlamda bir kent bütünlüğünü zorunlu kılarak, bu bütünlüğün de rastgele veya olduğu gibi kent tarafından seçilmesini imkansızlaştırır. Bütünlükler çatışmaya başlar.

Demek kent denilince tek bir yapı isteği gelmekte, bir kent ismi duyulduğunda bir özellikler kümesi hayal edilmekte, ancak bu hayal sadece kentin kendisi gibi tek bir boyutta değil, ülkenin durumu gibi başka bir boyutta da olabilmektedir. Hatta bu hayal dünya kentleri söylemlerini kullanan bir eklemlemeden çıkıyorsa, bu takdirde uluslararası bir bütünlük arayışı ortaya çıkıyor. Bir kentle ilgili söylem geliştirme çabası, hayal edilen özellikler bütününe herkes tarafından bilinir, anlaşılır, dolayısıyla evrensel kılma çabasıdır.

Diğer taraftan herhangi kentle ilgili bir söylemin, kent kavramı söyleminden ayrılması söz konusu değildir. Eğer ayrılırsa artık kentten bahsedilemez olur. Kentle ilgili konuşmak kent kökeninden ayrılırsa artık gerçekleşemez. Bir kent ideası, ve bu ideanın belirlediği sınırlardan da söz edilebilir. Aksi takdirde ne tip özellikler kazandırılırsa kazandırılırsın “bu bir kent değil ki” yorumu bütün kurulan söylemi bir anda çökertebilir.

Kentle ilgili kurulmuş olan söylem kentin bugünkü imajını belirleyecekse, söylemin hayal edilen kent için çalışması gerekir. Öyle bir söylem kurulmalıdır ki kent hayal edilen şekle dönüşsün. Kentsel dönüşüm söylemi kentleri bu şekilde değiştiren bir içeriğe sahiptir. İnsanca konutlar, estetik mimari, sağlıklı yaşam, adil ikamet, deprem riskinin yaşanmaması, suçun yok olması gibi ilkeler içerir. Bu ilkelerin ayrıntısında belli büyüklükte konutları belli aralıkta binalar, belli bir hijyen düzeyi, sağlık için belli aktiviteler, normalizasyondan geçirilmiş yaşamlar, normalin dışına çıkmayan davranışlar, her binanın belli bir estetiğe uyması, belli dayanıklılık için belli malzemeler kullanılması, belli suçluların takibi, bu kişilerin belli tecridi, yani tüm ilkelerin yerine getirilmesi için büyük bir kurallar bütünü, büyük bir kontrol, her şeyden önemlisi ve bu bölümün esas

³⁶² Keleş, 2010, s. 77

konusu olarak bunların kentin her noktasında, aynı standartlarla, aynı şekilde gerçekleştirilebilmesini öngörür. Kent söylemi mutlak bir aynılığı, ütopyaya yakın bir kent hayalini işaret eder. Tabii farklı ihtiyaçlara göre farklı mekanlar olacaktır ama hep aynı temel özellikleri taşıyacaktır bu mekan ve bölgeler. Her yer belli bir bütünüün paçası olacak, aynılıkları aynı karaktere sahip olmalarından, farklılıkları ise birbirini tamamlamaktan kaynaklanacaktır. Bu ütopyik temelin düzenin kentin tek bir noktadan bütün olarak kurulması, bütünlüklü bir anlayışla yaşanmasıdır.

Kentteki temel hakikat oyununun adı bütünlüktür. Kentin tamamını hedefleyen, tamamıyla ilgili görüş bildiren ifadelerin hepsi bütünlüğü içerir, içermek zorundadır. Kentin tümünü ele alanın, kentin her bölgesini bir bütünüün parçası olarak planlamaktan uzak durması çok güçtür. Bu bütünlük arayışıdır ki belli yaşamları ve konutları marjinalleştirir. Bütünlüğe uymayan veya bütünlüğe yeni eklenen farklılık, bütünlük dışı deneyim olumsuzlaştırılarak sorunsallaştırılır. Bu uyumsuz veya farklı olan şeyler parça olarak adlandırılabilir nesnelere dönüşür. Kentimiz böyledir ve bu parça da ona uymalı ve bu şekilde olmalıdır. Bir şeyin o söylemle kurulmak istenen şehir bütünlüğünden farklı olması istenmez; buna katlanılmaz. Farklılık görev paylaşımında izin verilen kadardır.

“Seksenli yıllarda İstanbul’da yaşanan kent kimliğine, kent kültürüne ilişkin değişimler, dönüşümler, yeni kavramlarla kentin tartışılmasını mutlak kılmaktadır. Seksenler İstanbul’unun çok parçalı, çoklu kimliğini, bütüncül bir kent söylemiyle ifade etmek, ancak kentin imgelenmesiyle mümkün olabilmektedir. Söylemin temaları olarak kabul edebileceğimiz, Küreselleşme, metropolleşme ve nostalji söyleminin mitleri böylelikle oluşur. “Meta”laşma, yersizleşme, “merkez”leşme, tarihsellik, öyküsellik, yabancılaşma, aidiyet sunma, kentsel yarıma/”getto”laşma, hız ve hareketlilik, motif-kavramlarının, kenti bütüncül olarak tanımlamayı zorlaştırmasının ve yeni dinamiklerle kenti sloganlaştırmasının ardında, kentin değişen anlamı yatmaktadır. Her dilin semiyotik haritasında özgün çağrışımlar vardır. Bu yüzden sloganlaştırma yerel özellikler taşıyabilir. Bir yandan günümüzde reklam ve medya endüstrisinin küresel ölçekte şekillenmesiyle birlikte çağdaş söylemler de akışkanlık kazanarak kültürel sınırları asmaktadır.

Evrensel tanımlar, sloganlar mekansallığın tanımlanmasında kendine yer bulmaktadır.³⁶³

Kentin bütünlüğü belli bir dönemdeki durumu kapsayabileceği gibi, tarih içerisinde de zamansal bir uzamda sonsuza kadar, hem geleceğe hem de geçmişe uzatılabilir. Kent bütünlüğü kent tarihi içerisinde kurulur ve kent tarihi kent bütünlüğünden oluşur. Kent söylemi bu tarih içerisinde hızlı zaman yolculukları yaparak bütünlük ilmeklerini sıkı bir şekilde dokur. Kentte yaşanmışlıkları taşıma görevi kente verilir; bunu taşıyamamakla suçlanır kent.

Sadece tarihsel değil, aynı zamanda da ahlaki bir bütündür kent. Kentin gelenekleri de davranışları sınırlayıcı bir söylemi örer. Aslında kentin tarihsel bütünlüğüne ve kentin ahlaki bütünlüğüne yapılan göndermelerde bunların neler olduğuna dair çoğunlukla açıklama görülmez. Tarih ve gelenek birer kutsal olgu gibi öne sürülerek, aslında istenmeyen neyse o eklenmiş olur.

Tarihsel ve ahlaki bütünlük, bir dönemin noktasal bütünlüğünün ötesinde değişik katmanlarda sonsuzlara doğru uzanan bir kriterler bütünü yaratır. Prof. Dr. Astrid Debold-Kritter düzenlenen bir konferansta, her ne kadar insanın özgürlüklerini sınırlayan, çevresiyle ilişkilerine kısıtlar getiren projelerin engellenmesine yönelik konuşsa da, tarihsel ve ahlaki bütünlüğe dayalı olarak ortaya koyduğu kent peyzajı ve çok özgün olarak nitelediği kent topografyası gibi sebepleri soyuttur.³⁶⁴ Dahası bu bütünlük, kent insanına kendi başına bir kısıt ve baskı getirecek türdendir. Debold-Kritter ortaya koyduğu bütünlüğün o kadar değişmez olduğunu dayatır ki, tarihten ve gelenekten gelen İstanbul kamusal alanını “topografya” olarak adlandırır. Topografya yeryüzü betimidir ki yeryüzü değişmez. Geçmişte çizilen İstanbul bir topografyadır. Bir referans, bir ilham kaynağı, göz ardı edilmeyecek doku vb. değil, değişmez bir olgudur. Konuşmacı savunduğu

³⁶³ Sönmez, s. 52

³⁶⁴ [...] geleneksel kent peyzajı [...] İstanbul'un geleneksel kamusal alanının çok özgün topografyasının [...] “Astrid Debold-Kritter. Prof. Dr. *İstanbul'un Tarihi Kentsel Topografyasını Bekleyen Riskler*, 22 Kasım 2006'da Yapılan Sunuşun Bant Çözümüdür. TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 2007

kent bütünlüğünün yeryüzü kadar değişmez olduğunu ifade eder ve aslında bunu ister. Üstelik bu topografyayı “çok özgün” olarak niteleyerek zıyan edilmemesi gereken bir nesneyi ellerimize teslim eder. Bu söylem kent özelliklerini arar, bulur ve bunun değişmez olduğundan yola çıkarak yabancı her şeye karşı durur. Bu haliyle özcü (essentialist) düşünceden gelir; tarihsel bir bütünlük olup dikey olarak adlandırılabilir.

Diğer tarafta ise belli bir zaman dilimindeki kentsel bütünlük, o dönem oluşması istenen ve tüm kent bölümlerini kapsayan yatay bir bütünlüğe işaret eder. İkisi de içerisinde kentin hiçbir koşulda değişmez bir özü bulunduğu fikrinden yola çıkar. Aralarındaki farklılık bu özü tanımlarken ortaya çıkmaktadır. Tarihsel bütünlüğe göre, belli bölgelerde tarihten bu yana var olmuş yapılar, yaşam şekilleri, bir insan tipi değiştirilmeden sabit tutulmalıdır. Çünkü kenti kent yapan tüm bu tarih boyunca aynen taşınmış unsurların geleceğe taşınması, yani bir tarihsel uzamda herhangi bir kopma yaşanmadan bütünlüğe ulaşılabilmesidir³⁶⁵.

Mekansal kent bütünlüğüne göre ise kentin özü, tarihle ilgisiz olarak, geniş caddeler ve her anlamda işlevsellik sağlıklı konutlar, tüm yapılar arasında tam uyum, yüksek estetik, çağdaş yaşam, güvenli kent gibi doğruluk kalıplarından oluşur. Mekansal bütünlük bu özellikler varken sağlanmış olur. Hem tarihsel bütünlükte hem de kentsel bütünlükte bu özelliklerden birisi (veya bir kaç) bulunmuyorsa o kente kent demenin olanağı yoktur. Ve bu özellikler varsa o kent bir kenttir: eleştirmenin, o kentin haline karşı çıkmanın hiçbir anlamı yoktur.

Bütünsellik yaratma ilkesiyle söylem geliştirmenin faydası yine bizzat Debord-Kritter tarafından ortaya konulur. Ona göre bu şekilde sadece tarihi merkez değil, onu çevreleyen etkilenme bölgelerinin de kurtarılması söz konusudur³⁶⁶. Bunun için de sadece tarihi merkezlerin değil çevresinin de yani neredeyse tüm kentin tarihi kentmişçesine korunmasına yönelik bir söylem geliştirir. Yani tarihi ve ahlaki uzantılarla bütünlükten sonra burada

³⁶⁵ “İçimizde bir başka İstanbul’la, gerçek İstanbul’la tanışmanın kıvancı ve yitirilenlerin hüznü birbirine karışıyor.”, Hasan Öztoprak röportajı, Sancak, s. 159

³⁶⁶ Debord-Kritter, s. 7

mekansal uzantıların getirdiği bir bütünlük söz konusudur. Aynı tarih ve geleneğe sahip olmasa da sadece aynı çevrede olması bir bölgenin tarihi merkezcesine ele alınmasına yol açabilir bu söyleme göre.

Tarihi olarak nitelenen unsurların korunmasında uluslar arası standartlar, yani uluslar arası doğruluk kalıpları da devreye girer. Bunlar imzalanan uluslararası anlaşmalarda verilen taahhütler doğrultusunda da yapılabilir. Bu, tarihi kentlerin evrensel bir bütünlük söylemi içerisine alınması anlamına gelir. Bütünlük perspektifi kentsel ve ulusalın ötesinde ve bunlardan aşkın olarak evrensel katmana kadar ulaşır³⁶⁷.

Bütünlük sadece kentin kendi içerisinde kurulmaz. Bugünkü kentsel dönüşüm projelerinin arkasındaki söylemde yatan bütünlük aynı zamanda ülke çapında belli bir ikamet biçimini öngörür. Hiçbir şehirde gecekondulaşma, çöküntü bölgeleri kalmayacak, tüm şehirler birbirine bu açıdan benzeyecektir. Halka insanca yaşayabileceği konutlar verilecektir. Aslında bunun sebebi projelerin sahibi iktidar odağının Başbakanlık gibi en üst bir mevki olması olabilir. Çünkü iktidarın ikamet bütünlüğü söylemi iktidar odağının kapsadığı alanın sınırlarına kadar uzanır.

Bütünlük hakikat oyununun temel ‘doğruluk kalıbıdır’ (veridiction). Bütünlük olmazsa istediği kadar diğer doğruluk kalıpları yerine getirilsin, bütünlüğe uymayanı dönüştürmek veya yok etmek üzerine yeni sorunsallaştırma başlar. Bütünlüğü bozan nesneleştirilir ve güç odaklarının eklememesini üzerine çeker. Zaten bu bile tek başına sorunun kurgulandığının tespitidir. İnsanlar bir şekilde ikamet etmektedirler, ama bu, bu ikametden etkilenmeyen başka insanlar için sorundur. Bu sebeple bu ikamet de incelenecek bir nesne olup çıkar.

Zaten suç, deprem riski, hastalık vs. ve diğer istenmeyen kavramların bolca doldurulduğu gecekondulara karşı çıkıp onların dönüştürülmesi bir kent ve hatta ülke bütünlüğünün korunmasına yönelik çalışmadır. Kentsel dönüşüm şehir bütünlüğüyle ilgilenmez. Zaman zaman

³⁶⁷ “[...] aslında koruma altına alınmış olan tarihi merkezin de yeterince ya da gereğince uluslar arası standartlara uygun şekilde korunamayacağı [...]”, Debold-Kritter, s. 7

da bu bütünlüğü bozup daha başka bir bütünlük doğrultusunda ilerliyor olabilir. Kentsel dönüşüm bütünlüğü bozabilir, değiştirebilir. Örnekleri Sulukule, vb.dir. bu bölgeler kent halkı tarafından kabullenmiş, bütünlüğün içerisinde yer bulmuş bölgelerdir. Kentsel dönüşüm projeleri hızla buraları sahiplerinin elinden alıp başka bir hale dönüştürür.

Aslında kent sorunsallaştırmasının, kentsel dönüşüm projelerine kadar caddenin, binanın, boş alanların, tam olarak şehir içindeki dış mekanlarla ilgili olduğunun söylenmesi yerinde olur. Bütünlük ve iyi bir şehir daha çok estetik, sağlık, modernlik açısından gereklidir. Kentsel dönüşüm evlerin niteliği, yapısı, konumu ve içi sorunsallaştırıldığında başlamıştır. Modernitenin şehir bütünlük anlayışı konutların kendisiyle ilgilenmemiştir. Konutlar ister büyük olur, ister ufak; ister içerisinde tuvalet olur, ister olmaz; ister çürük yapılı ister sağlam, ister alt yapı yeterlidir, ister değildir. Bunların öncelikli bir önemi yoktur aydınlanma sorunsallaştırması için. Güzel görünsün, çevreyle uyumlu olsun, belki biraz da çok oksijen alan bir bölgede bulunsun yeter.

Kentsel dönüşüm bu açılardan şehrin bütünlülüğüyle pek ilgilenmez. O projeler daha ziyade belli bir bölgenin soyut belli niteliklere erişmesini hedefler. Kentsel dönüşüm projeleri kent bütünlüğünü sağlayan projelerden çok başka kavramların bütünlüğüne hizmet eder. Bir ülkenin çağdaş bütünlüğü, dünyanın medeni veya finansal bütünlüğü, bir kentin suçsuzluk bütünlüğü, ülkenin güvenli olma bütünlüğü, geniş bölgenin depreme dayanıklılık bütünlüğü, bir toplumun ucubik yerlerde yaşamama bütünlüğü, bir toplumun ucubik şekilde yaşamama bütünlüğü, ev içindeki hayatın belli bir tip olma bütünlüğü vb.

Nasıl bir sonuç doğurursa doğursun, ister yatay mekansal enlemde, isterse dikey tarihsel boylamda olsun bütünlük etik ve dışarıdan içeriye doğru yapılan bir eklemelemedir. Kentin konulan anlam açısından bütünlüklü olmaması herhangi bir olgusal soruna yol açmaz. Üstelik bütünlük, episteme ve güç ilişkilerine bağlı olduğundan çok değişken olup, kent gibi hızla değişemeyen ortamlarda riskler yaratır. Dikey ve yatay bütünlüklerin her

zaman aynı doğrultuyu göstermeyip çoğunlukla da çatışması bütünlüğe dayanan söylemleri epey bir sorunlu hale getirir.

Bütünlük bir kent için neden gereklidir sorusunun pek anlamlı, ihtiyaca , işleve, eksikliğe dayalı cevapları olmaz. Hele iletişim ve ulaşım imkanlarının bu kadar olduğu günümüzde.

4.9. Kentsel Dönüşüm Söylemi

Kentsel dönüşüm olgusu, şehirler var olalı beri bütünlük epistemisinin kendi içerisinde değişmeye başladığının göstergesidir. Kentsel dönüşüm söylemi, tarih boyunca yürüyen şehircilik projelerinden farklı olarak oldukça kapsamlı ve zor bir toptan yıkma/yapma işlevini davet etmektedir. Savlarında, genellikle de şehrin belli bir yöne toptan evrilmesi söyleminin dışında, kentin içinden çıkmayan tehdit söylemlerini kullandığından, söylemler kullandığından ve daha çok üst hedeflere doğru dönüşümle ilgilendiğinden yeni bir epistemenin ürünü olarak düşünülebilir. Toptan bir kent şekline gelmekten ziyade, şekle gelmiş bölgelerin toplamını hedefler. Bir kenti şu hale getirdik böbürlenmesinden ziyade, bu ülkede, dünyada, bu yaşamda vb. şunları yaptık böbürlenmesidir. Bu böbürlenmeler doğrudan bir kentle ilgisi olmayan ama kente dayanan projelerinin sonucudur.

Kentlerdeki tüm değişimler, gittikçe kentsel dönüşüm projeleri haline gelmekte, yaşam sorgulanmakta, sorunsallaştırılmakta ve radikal çözümler içeren projeler geliştirilmektedir. Söylem artık çimento ve asfaltla değil, et ve kemiğin tercihiyle uğraşır. Artık kent sorunu sosyal/bireysel bir sorun olmaktan çıkıp etik bir sorun olarak ele alınmaktadır. Kişinin, kentin, bölgenin, ülkenin, hükümetin, belediye başkanının belli bir ikamet türünü davranışsal boyutta sorunsallaştırmasıyla başlamaktadır kentsel dönüşüm projeleri. Kentsel dönüşüm projelerinin dönüştürme gücü etik doğruculuk oyunlarından kaynaklanır. Etik kabullenmeyişi değiştirme isteğini beraberinde getirir.

İhtiyaca dayalı bir kent varlığı oluşturmanın temel güdüsü ve buna dayanak teşkil eden temel sorun bellidir: var olması gereken kent varlığının bulunmamasıdır. Ancak kentsel dönüşümde problem ve güdü bu kadar açık ve somut değildir. Bu sebeple problemin tanımlanması ve somutlaştırılıp kabul ettirilmesi gerekir. Kentsel dönüşüm yapıldığında yerinden edilecek olanlar homojen bir grup değildir. İstekleri birbirinden farklı olabilir. Bazıları kentsel dönüşümü kendisi için faydalı bulup desteklerken, bazıları ona karşıdır. Ancak kentsel dönüşüm projesi tektir ve odaklandığı sınırları çizilmiş, bu sınırların içerisinde ayırım yapmayan bütün bir bölge vardır. Herkesi bir bütünün parçası olarak görmek ve öyle hareket etmek, belki kategorizeleştirmek, ama neticede farklılıkların bir kısmını göz ardı etmek zorundadır.

Konut sorununun niceliksel olarak söylemleştirmesiyle niteliksel olarak söylemleştirmesi arasında büyük fark vardır. Bu fark mevcut yerleşkelerin geleceğini belirler. Nitelik ekseninde sorunsallaştırılan kentteki ikamet ile nicelik ekseninde sorunsallaştırılan kentteki ikamet iki ayrı nesneye dönüşür. Aslında bir tanesi evsiz kişilerin, diğeri ev sahibi olan kişilerin nesneleştirilmesidir. Bu durum sonuçları itibariyle de oldukça birbirinden ayrı sonuçları ifade eder. Eğer tarif edilen konut (ikamet) sorununda niteliksel özellikler mevcutsa, niteliği sorunsallaştırılan konutları yıkım projesine götürür. Niteliksel olarak sorunlu ikamet demek her şeyden önce niteliğin değişmesi yani yıkım ve yaşayanların başka bir hayat tarzına yönltilmesi demektir. Niceliksel olarak sorunlu ikamet demek sayının artması, yıkımı gerektirmeyen, sadece yeni yapımı teşvik eden bir sorunsallaştırma ve söylem demektir. Bu sebeple kentsel dönüşüme götüren söylemin niteliksel sorunsallaştırmadan kaynaklandığı, bugüne kadar kentsel dönüşüme yol açan tüm sorunsallaştırmanın konutların veya orada yaşayanların niteliğini vurguladıkları söylenebilir.

Bazı konutlarda yaşam zorluğu rahatsızlıktan, pratikten gelen bir sorun olarak çok uzun süredir hissedilmektedir. Küçük, suyu, enerjisi olmayan konutlar insanların konut içerisinde çare aramaya yöneltir. Aslında

yaşayanların çabalarıyla ve iktidarın desteğiyle bireysel olarak çözülebilecek sorunlar olagelmıştır hep. Ancak özellikle aydınlanma sonrası, kentte konutun dışı, kentle ilgili bir takım aşkın ve ideal hedefler ortaya konmaya başlandıktan sonra ikamet sorunları belli kent bölümü, toptan kent, bölge hatta ülkesel anlamda ele alınıp nesneleştirilmiştir. Artık sadece konutların eksikliklerinden bahsedilmiyor, konutların eksiklikleri bahane edilerek, o tarz konutların bulunduğu kentin ikamet sorunu ve bu tarz kentler bulunan ülkedeki ikamet sorunu, sağlıksızlık, çağdaş ve insanca olmamak, suç üretimi vb. gibi sorunların kaynağı olarak gösterilip toptan bir kent hastalığına dönüştürülmeye başlanmıştır. O şekilde varlıkları toptan sorunsallaştırılmış, yok edilmelerini isteyen özneler yaratılmış, halk toptan istenmeyen konutların yok edilmesini isteyen özneler haline gelmiştir. Artık kabul edilemez bölümleri olan kentler, kabul edilemez kentleri olan ülkelerden bahsedilmeye başlanmış, istenmeyen konutlar bir kenti, bir bölgeyi veya bir ülkeyi sorunlu gösterir olmuştur. Konutun, bir ailenin ikametinin sorunu artık bir toplumun tümüne sirayet etmiş bir yaşam tarzı sorunu, bir etik sorunu olarak ele alınmaya başlanmış ve kentsel dönüşüm projelerinin söylemsel temeli atılmış olunmuştur. Her kentsel dönüşüm projesi yaşam tarzının bir düzeltilmesi, yani etik bir sorunun azaltılması, etik amaçlı bir proje olarak görünüyor olmuştur. Etik kaygı ve çözüm kentsel dönüşümün arkasındaki temel güç haline gelmiştir.

Kentlerdeki estetik eklememesindeki estetik, varlık biçiminin çoğunlukla etik, ancak estetik felsefesinin gösterdiği ölçüde de olgusal olabilir. Estetik karşılaşması, bir estetikle ilk karşılaşma bir hadisedir (olgudur). Ama bu karşılaşmanın söyleminin her zaman olgusal olduğu söylenemez. En azından zaten fakir ve zor durumda olan kişilerin konutlarının estetik söylemleriyle eklememesi, bu açıdan sorunsallaşmanın başlamasının olgusal olduğu hiç söylenemez.

Estetik söyleminin bir özelliği de hem eklememe hem de güç söylemleri olarak çalışabilmesidir. Ayrıca bu özelliğinden kaynaklı olarak iktidardan, güç ilişkilerinin belirlenmesine destek olarak uyarılma gelebilen

bir söylemdir. İktidar direkt olarak “çirkin”, “ucube” gibi söylemleri icranın hemen öncesine yerleştirerek icrayı başlatabilir.

Estetik söylemi, estetik felsefesi ile oldukça alakalı olduğundan bu tez kapsamında daha fazla irdelenmeyecektir.

5. KENTSEL DÖNÜŞÜM VE ÖZNELEŞTİRME

Yukarıda da bahsedildiği gibi ‘istenmeyen’ olarak tanımlanan fiziki yapılar ve yaşam tarzları bulanabiliyor. İstenmeyen konut olduğunda, kurulan güç yapısı vasıtasıyla güç odakları arasındaki ilişkilerle istenmeyenler dönüşmeye ve dışarıya atılmaya uğraşabiliyor. Ancak, konu bir yaşam tarzını ‘istenmeyen’ ilan etmek olunca olay biraz farklılaşıyor. Bu konuda Keskin, Foucault’nun teorisiyle ilgili şöyle yazıyor:

“ [...] that classifying certain experiences and identities as ‘undesirable’ is an efficient way of imposing another, ‘desirable,’ identity on human beings and thereby subjectifying and manipulating them. The undesirability of experiences and of the identities they characterize obviously depends on the truth of the statements produced and the discourses deployed to constitute them as such [...] Hence, if systems of power were to subjectify human beings, they could do so by creating ordered procedures according to which verifiable statements and true discourses would be produced. These true discourses would then be articulated with ways of being and constitute them as well defined experiences and identities. And finally, these identities would be classified as undesirable. Anyone who recognizes the truth of these discourses and the undesirability of the identities would probably constrain herself accordingly. And this would be a much more efficient and economical way of subjectifying people than, say, by using violence on them.”³⁶⁸

([...] belli tecrübeleri ve kimlikleri “istenmeyen” olarak sınıflandırmak, insanlara “isteneni” direktmenin bir başka verimli yolu olup bu şekilde onları özneleştirir ve manipüle eder. Açıktır ki tecrübelerin ve onların biçimlendirdiği kimliklerin istenmeyen oluşu üretilen ifadelerin doğruluğuna ve onları o şekilde kurmak için yayılan söylemlere dayanır. [...] Demek ki eğer güç sistemleri insanları belli bir özneye dönüştürecekse, bunu, doğrulanabilir ifadeleri ve doğru söylemleri üreteceği düzenli işlemler yaratarak gerçekleştirebilir. Bu doğru söylemler daha sonra var olma yollarıyla beraber eklenir ve onları tanımlı tecrübeler ve kimlikler olarak

³⁶⁸Keskin, s. 10

kurardı. Son olarak da bu kimlikler istenmeyen olarak sınıflandırılırdı. Bu söylemlerin doğruluğunu ve kimliklerin istenmezliğini fark eden kim olursa olsun kendisini bunlara göre kısıtlardı. Ve bu, insanları, örnek olarak şiddet uygulayarak özneleştirmekten, belli bir özne haline getirmekten çok daha verimli ve ekonomik bir yol olurdu.’)

Foucault’ya göre insana bir davranış biçimini seçtirmenin verimli yollarından bir tanesi, diğer davranış biçimlerini istenmeyen olarak sınıflandırmaktır ve bu aynı zamanda özneleştirmenin bir yoludur. Foucault’nun tarif ettiği istenmeyen kimlik oluşturma süreci, temelde nesneleştirme ile nihayetlenen sorunsallaştırma süreciyle aynıdır. Önce belli davranışlar, var olma yolları (insana dair varlık biçimleri) oluşturulan doğruluk söylemleriyle eklemleniyor; buradan belli tecrübeler ve kimlikler, tanımlarıyla birlikte ortaya çıkıyor. Kimlik, yaşandığı şekli ile belirli biçimde oluşuyor ve istenmeyen ilan ediliyor. Ortada istenmeyen bir kimlik belirir böylece.

Keskin’e göre Foucault, insanın kimlik, din, ahlak, hukuk, bilim gibi belli açılardan, hem kişisel hem de sosyal katmanlarda istenir veya istenmez olarak sınıflandırılabilirliğini söylüyor³⁶⁹. İstenmeyenler, dinsiz, ahlaksız, tehlikeli, deli, çirkin görünümlü, anormal vs. şeklinde ifade ediliyor. Gerekçelendirilebilir temellerle belli bir kimliği sosyal seviyede ‘istenmez’ olarak sınıflandırmak, genellikle de bu amaçlarla tasarlanmış kurumlar içerisinde soyutlama, ıslah ve hatta yerinden söküp atma uygulamalarına izin çıkartabiliyor³⁷⁰.

Doğruluk söylemi özneleştirme sürecindeki önemli bir faktördür. Nasıl bir mekanizma ile kabul edilir bir doğruluk söylemine ulaşılabileceğine dair Foucault’nun açıklaması şöyledir:

“[...] they are given to one’s consciousness as one’s own experiences in terms of statements that have a claim to be true. To

³⁶⁹ “Furthermore, identities can be classified, on certain (religious, moral, legal, scientific, etc.) grounds, as desirable or undesirable (as sacrilegious, immoral, obnoxious, dangerous, pathological, abnormal, etc.) at both personal and social levels” Keskin, s. 27

³⁷⁰ “The classification, on justifiable grounds, of a certain identity as undesirable at the social level may give license to *practices* of isolating, reforming and even eradicating it, usually within *institutions* specifically designed for these purposes.”, Keskin, s. 4

accept this claim is to take the experiences to be one's own subjective experiences. To refuse an identity is, therefore, not a simple matter. It requires a rejection of a claim to truth, which involves the questioning of the régime of truth that makes this claim possible.”³⁷¹

(“[...] onlar kişinin bilincine, doğruluk iddiasına sahip ifadeler halinde kendi tecrübeleriymiş gibi verilmektedir. Bu iddiayı kabul etmek tecrübeleri kendi tecrübeleri olarak almaktır. Demek ki bir kimliği reddetmek hiç de basit bir konu değildir. İddiayı mümkün kılan doğruluk rejimini sorgulama dahil olmak üzere doğruluğa dair iddiayı reddetmeyi gerektirir.”)

Doğruluk söylemleri, kabul görmeleri için her şeyden önce hedef kişilere kendi tecrübeleriymiş gibi verilir. Hem çok tanıdık gelen, hem doğru olduğunu iddia eden, hem de bir güç konumunda olan hakikat rejiminin eseri olan bu doğruluk söylemlerini (deneyimleri) reddetmek çok zor olur.

Foucault'nun özneleştirme terimiyle ortaya koyduğu bu sürece göre öznel hali, kişinin kendisiyle (kimlik ve bireyselliğiyle) tecrübeleri üzerinden kurduğu ilişki olup aslında insana ait tecrübe kümeleri veya tomarlarıdır. “İnsanların özneleştirilmesi” biçimleri tarihi ise, insanlara, bilinçleriyle belli tecrübeler arasında ilişki kurdurtmak biçimlerinin bir dökümü olmalıdır³⁷². Demek ki bu tecrübeleri değiştirilirse insan da farklı bir özneye dönüşebilir.

Özneleştirmek için kullanılan yöntemleri veya başka bir deyişle tecrübe biriktirme durumlarını Foucault açıklamış, sadece ne olduğunu değil bunun nasıl yapıldığını da gözler önüne sermiştir. Değişik davranan bir kişi yaratmak için, yani özneleştirme için istenen/istenmeyen kimlik söylemleri kullanılır; değişik davranmayla alakalı tecrübeler, kişiler ve davranışlarıyla birlikte kullanılarak durum sorunsallaştırılır; doğru tecrübelerden bir kimlik oluşturulur; doğruyu söyleyenin güvenilir olması ve en sonunda, en etkili değişim aracı olarak kişinin tüm bunları kendisine uygulamasıyla süreç tamamlanır. Bireysellik ve kimlikten farklı olarak, hakikat rejiminin doğru

³⁷¹ Keskin, s. 10

³⁷² Keskin, s. 14

tecrübeler bütünüyle ilgili iddiasını kabul ederek o tarz bir özne haline gelmemek de zordur. Her an üzerimize uygulanan “doğru söylemler” bizi başka bir kişi olmaya yönlendirir.

5.1. İnsan Nesnesinin Özneleşmesi

Sorunsallaştırmadaki düşünce nesnesi, özneleşmedeki istenmeyen kimliktir. Kentsel dönüşümde istenmeyen ilan edilen esas bir kimlik vardır: istenmeyen konutlarda ikamet etme kimliği... Ya da özgün adıyla “gecekondu kimliği”... Gecekondu kimliği, gecekondu kültürü, köylülük kültürü, kırsal kültür, arabesk kültür vb. üretir ve bunların hepsi istenmeyen kimliğin ürünleridir. 1996 1 Mayıs’ında İstanbul’da çıkan olayların tek suçlusu olarak görülen bu kimlik için ‘varoşlar’ kelimesi de kullanılmaya başlanmıştır. Bu gecekondu kimliği son dönemlerde “çöküntü bölgesi”, “ucube semtler”, “yoksulluk” veya “sefalet yuvaları”³⁷³ olarak ilan edilen bölgelerin bu başlıklarıyla çeşitlenmiş ve böylece kapsamı genişlemiştir. Bu kimliğin içi, yabancılık, ayrışma, saldırganlık, hastalık, suç, vasıfsızlık ile doldurulmuş, diğer kesimlerden yalıtılmış ve sonunda, tam da Foucault’nun öngördüğü gibi bu kimliği yerinden etmek için harekete geçilmiştir. Tüm bu bölgeler ve içinde yaşayanlar, giriş bölümündeki kanunlar ve sonra bu işi yürütmek için oluşturulan TOKİ Başkanlığı’nın yetki alanı içerisine alınmıştır.

Yaratılmış bulunan bu istenmeyen kimlikten dolayı gecekondu olarak adlandırılan bölgelerde bir özneleşme yaşanmış mıdır? Kent sorunsallaştırma ve kişileri özneleştirme sürecinde istenmeyen kimlikten kaçış ve istenene yönelik gerçekleşmiş midir? İkametler sorunsallaştırılırken kurulan tecrübeler nelerdir? Bunlar kimin için kurulur?

Dikkat edilecek bir nokta daha varsa o da Foucault’ya göre bu özneleştirme ve kimlikleştirme süreçlerinin öyle kendiliğinden, günün yaşayışı gereği ortaya çıkmadığı, tersine belli gruplarca (ör: bilim çevreleri, iktidar odakları) bilerek ve isteyerek, planlı bir şekilde uygulandığıdır.

³⁷³ “[...] yoksulluk yuvalarının doğması, kent nüfusunun hızla artması, afetler,[...] devleti bu alanda görev almaya zorlamıştır”, Keleş, 2004, s. 416

Keskin, Foucault'nun altını çizdiği bu planlı çabayı, modernitenin belli amaçlar uğruna insanı değiştirme doğasından dolayı “siyasi modernite” olarak adlandırır: “[...]identity imposed on western ‘man’ and the ways in which it is imposed by certain technologies of power in what I will call *political modernity*. This identity primarily functions, according to Foucault, to subjectify [...].”³⁷⁴ (‘[...] batı insanına empoze edilen kimlik, benim “siyasi modernite” diyeceğim bazı güç teknolojileri kullanılarak empoze edilir. Bu kimlik, Foucault’ya göre öncelikle özneleştirme için işler [...].’)

Foucault’ya göre özneleştirme, sorunsallaştırılan kişiye, ekleme sırasında doğruluk söylemlerinin kendi deneyimleriymiş gibi verilmesiyle gerçekleşiyor. Aslında sorunsallaştırılan davranışla ilgili ortaya konulanlarla, yaşanması muhtemel veya yaşanması istenen deneyimlerle yeni bir özne kuruluyor. Yani hakikat oyununda başka deneyimlerin oluyormuş gibi ortaya konup kurulan özne, bu deneyimlerin verilmesiyle, bir anlamda zerk edilmesiyle ete kemiğe bürünmüş oluyor. Foucault’ya göre bu aynı zamanda batı toplumlarının normalleşme (normalisation) sürecini oluşturuyor. Sürekli bir hakikat oyunu ile istenen özne kurma ve bunu empoze etme ortamı yaşanıyor.

“[...] the identity “which has been imposed” is the identity of the ‘normal.’ This identity is negatively defined by a series of classifications, which specify certain experiences and identities as undesirable, and it has the manipulative functions described above. The process through which certain identities are classified as undesirable and the identity of the normal is imposed could be called a process of *normalization* – a term that Foucault characteristically uses to qualify modern Western society.”³⁷⁵

(‘Burada empoze edilen kimlik ‘normal olanın kimliğidir’. Bu kimlik, belli deneyimleri ve kimlikleri istenmeyen olarak belirleyen bir dizi sınıflandırma ile negatif olarak tanımlanır ve yukarıda bahsedildiği şekilde yönlendirici bir işlevi vardır. Belli kimlikleri istenmeyen olarak sınıflandırmak ve normal kimliğini empoze etmek suretiyle gerçekleştirilen işleyişe normalleştirme işleyişi denir; ki bu Foucault’nun kendine özgü olarak Batı toplumu için kullandığı bir terimdir.’)

³⁷⁴ Keskin, s. 3

³⁷⁵ Keskin, s. 6

Bu bağlamda Foucault'nun tanımladığı politik mücadele de ortaya çıkmaktadır.

“[...] this is the reason why Foucault argues that “the political, ethical, social, philosophical problem of our days” is to liberate ourselves from a certain type of individuality or identity “which has been imposed on us for several centuries.”³⁷⁶

(“[...] Foucault'ya göre, “günümüzün politik, etik, sosyal ve felsefik problemi”, üzerimize birkaç yüzyıldır empoze edilen belli bir çeşit bireysellikten veya kimlikten kendimizi özgürleştirmektir.”)

Keskin'in ifade ettiği özneleştirme ile ilgili görüşlerden yola çıkılarak, istenmeyen kimliğin üzerlerine yapışması korkusuyla, güvenilir kurumlardan gelen doğruluk söylemlerini, doğruluk deneyimlerini insanlar kendi deneyimleriymiş gibi aldıkları ve istenmeyen kimliğin dışında bir özneye dönüşmeye başladıkları öngörülebilir. Bu süreç moderniteyle birlikte gelip yerleşen ve kullanılan bir süreç olup, bilim çevreleri, iktidar odakları ile bunları dinleyen ve dinlediklerinin doğruluğunu kabul etmiş kişiler tarafından gerçekleştiriliyor. Tüm bu süreçle istenmeyen kimlikler toplumdan atılıyor ve sürekli bir normalleştirme ayarı yapılmış oluyor.

Foucault'ya göre sorunsallaştırılan davranışın sahibi, yani düşüncenin nesnesi haline gelen kişiler sonunda özneleştirilenler oluyor. Gecekondu insanı, veya genel anlamıyla istenmeyen ikamette yaşayanlar sorunsallaştırıldığına göre özneleştirilmesi, ortaya koyulan negatif kimliğin tersini yapması, pozitif kimliği de olduğu gibi alması beklenen hedef kişiler bunlar oluyor. Acaba böyle bir durum hiç ortaya çıkıyor mu?

Bu sorunun kesin ve ayrıntılı cevabını vermek için sosyolojik araştırmalar gerekir. Yani gecekondu kimliğinin, istenmediğini bildiği ve kötü deneyimlerin gayet fakında olduğundan dolayı ne kadar farklı, istenen bir kimliğe dönüştüğünün kapsamlı bir araştırmaya tabi tutulması yerinde bir çalışma olacaktır (bu tez için kaynak araştırması sürecinde böyle bir kaynağa rastlanmamıştır). Ancak yine de, ortada (Türkiye'de) yaklaşık 50 yıldır kötü örnek olarak gösterilen bir istenmeyen kimlik ve gecekondu

³⁷⁶ Foucault (1983b), s. 216., Keskin, s. 6

insanının varlık biçimlerini sürekli eklemleyen çevreler bulunmaktayken, etkin bir özneleştirmeden bahsetmek için -gönüllü veya gönülsüz- kendiliğinden gerçekleşmiş olan çok daha büyük tekil ve çoğul değişimlere tanık olunması gerekirdi. Gecekondu kimliği ile gecekondu, -daha önce ifade edildiği gibi- birbirinden ayrılmadığından, ikisinin birden değişmediği veya ortadan kaldırılmadığı sürece gecekondu engelleme çabasına devam edileceği bilindiğinden, özneleştirme ile gecekondulaşmanın durması, gecekondu bölgelerinin içeriden gerçekleşecek çabalarla istenen tarz bir kent hüviyetine kavuşması, özellikle yıkıma uğrayacağı duyurulan bölgelerde hızlı bir değişim veya değişim niyetinin varlığının düzenli olarak açığa çıkıyor olması beklenirdi.

Bir iki ufak örnek dışında böyle dönüşümlerin yaşandığı bilinmemektedir. Sulukule direniş sürecinde çok cılız bir kendiliğinden ev boyama hareketi düzenlenmiş, ancak bu sonucu değiştirmemiştir. Yıkıma uğrayacak kişilerin tepkisi sadece isteneni yapmamak, evi boşaltmamak ve bunun için mücadele etmek olmuştur.

Eğer bu özneleşme gerçekleşmediyse, Foucault'nun özneleştirme sürecinde olması gerekir dediği unsurlara tek tek bakıp hangi aşamanın yerine gelmediği tespiti yapılabilir. Bu sayede bu özneleşmenin yerine gelmesine engel olan mekanizma da ortaya çıkabilir. İstenmeyenini ilan özneleşmeye giden süreçte önemli bir aşamadır. Ama özneleşme bundan fazlasını gerektirir Foucault'ya göre:

“Subjectification is, therefore, a complex process which involves (a) the constitution of ways of thinking, feeling, acting as certain experiences by articulating them with discourses purporting to tell the ‘truth’ about them; (b) the formation of types of identity through various combinations of these experiences; (c) the acceptance of an identity by recognizing the claim to truth of the discourses which define it as such; (d) an at least tacit consent to the régime of truth which makes this claim to truth possible; and (e) the constraints that one imposes on one’s own thought and action according to the identity thus accepted.”³⁷⁷

³⁷⁷ Keskin, s. 10

(‘Demek ki özneleştirme: (a) onları, onlar hakkında doğru söylediğini ifade eden söylemlerle birlikte eklemleyerek düşünme, hissetme eylemde bulunma yollarını belli tecrübeler halinde kurmayı; (b) bu tecrübelerin değişik bileşimlerini kullanarak kimlik çeşitlerini oluşturmayı; (c) onu o şekilde tarif eden söylemlerin doğruluğu iddiasını tanımak suretiyle bir kimliği kabul etmeyi; (d) bu doğruluk iddiasını mümkün kılan doğruluk rejimine en azından sessiz bir rıza göstermeyi; ve (e) kişinin kendi düşünce ve eylemlerine yönelik, kabul edilen kimliğe göre zorla uyguladığı kısıtları içeren karmaşık bir süreçtir.’)

Demek ki özneleştirme, her ne kadar önce kolay bir yöntem gibi anlaşılabilse de, yukarıda belirtilen sürecin oluşmasının yanı sıra, bu süreçte rol alan kurum, kişi ve doğru olduğu söylenen tüm söylemlerin hedef kişi(ler) tarafından kabul edilmesini gerektirir.

Daha önce de bahsedildiği gibi, kentsel dönüşüm sürecinde bir istenmeyen kimlik, bu kimlikte yeteri kadar olumsuz özellik ve bu kimliğin çeşitleri kurulmuştur, yerleşmiştir ve yaygın olarak bilinmektedir. Bu kimlikten kaçınılır, bu kimlik sahibinin önüne sosyal ve siyasal engeller çıkar, bu kimliğe egemenin hizmetleri az götürülür, ikinci sınıflandırılır, sözü dinlenmez vs. Tercih etmemek, kaçınmak, içinde bulunmamak için her türlü özelliğe sahiptir bu kimlik. Özneleşme için gereken en üst düzey olumsuzluklar, en yalıtılmış ve bariz şekilde tanımlanmıştır. Üstelik bir coğrafi bölgenin ve konut tipinin bu kimlikle anılması, bu kimliğe sahip kişilerin, sadece adrese bakılarak tespit edilmesini sağlamaktadır.

Bu kimliği kontrol altına almak için gerekli regülasyon ve güç odağı (kurum) oluşturulmuş ve her aşamada işlerlik kazandırılmıştır. Foucault’ya göre bu kurum ve yasalara güven, en azından bir sessiz rıza gösterilmesini gerektirmektedir ki bu otorite bütününe ortaya koyduğu doğruluk söylemlerine inanılsın. Daha önce de bahsedildiği gibi bu kurum (otorite bütünü) Türkiye’de Başbakanlık tarafından yönetile gelmiştir ve Başbakanlığın kapsamındaki neredeyse tüm merkezi iktidar aygıtlarını kullanabilmektedir. Daha önceki doğruluk rejimine karşı rıza gösterilip gösterilmediği tartışılabilir, mevcut iktidara karşı, artarak süren genel destek (2002 seçimlerinde %35 oy oranı, 2011 seçimlerinde %50 oy oranı)

ve bu destek birikirken bu iktidarın senelerdir uyguladığı yıkım ve yapım politikaları düşünüldüğünde en azından bir sessiz rıza bulunduğu söylenebilir. Kaldı ki bu sessiz rızanın, belediye başkanlarının talep ve ifadelerine bakılarak, açık destek, çoğu zaman da açık talep karakteri kazandığı rahatça söylenebilir.

Gecekondu bölgelerinde yaşayan insanların yaşam biçimleri, her fırsatta doğruluk söylemleri ile eklemlenmiş, bu yaşam, ikamet ve kişiler sorunsallaştırılmıştır. Hazine arsalarına başka yerleşimlerden gelenlerin yerleşemeyeceği, köy tarzı yaşamın kent ve çevresinde bulunamayacağı, kent ve kent çeperinde bulunan her yerleşimin birbiriyle uyumlu olması gerektiği, belli bir tarzda yapılmayan ikametlerin sağlıksız olduğu, köy kültürünün iyi olmadığı, kente yakışmadığı, yoksulluktan sefalet, sefaletten suç çıktığı, doğu kültürünün kentlere yayılmasının iyi olmadığı, belli tarz aşkın bir kent ve kent kültürü yaratılmaya çalışılması gerektiği vb. söylemler, gecekondu insan ve davranışlarıyla eklemlenen doğruluk söylemlerine bazı örnekleridir.

Demek ki, ‘gecekondu insanı kurulan gecekondu kimliğini kabul etmekte midir’ sorusuna verilecek ölçülmüş bir cevap bulunmasa da, gecekondu insanının en azından ayrıştırılmanın, yarılmanın, yalıtılmanın farkında olduğu ve bu duruma isyan ettikleri, isyan içeren kültür ürünlerinden ve süre giden yaşamlarından anlaşılabilir. Kabullenme olmasa da ‘anlamak, farkında olmak’ gerçekleşmiştir. Ancak özneleşmenin gerçekleşmemesinden yola çıkarak, tümünden gelerek, kendilerinin bu kimliğin kötü, kabul edilemez, varlığı sürdürülemez bir kimlik olduğunu kabullendikleri, diğer çevrelerin görüşlerine katıldıkları söylenemez. Yine tarikat, aşiret, etnik köken, din ve mezhep gruplaşmalarının ve bunlara bağlılığının sürmesinden dolayı, istenmeyen kimliklerinin en azından bu parçalarını sahiplendikleri, sürdürüp kutladıkları söylenebilir.

Gecekondu insanının, hem kendisine kendisininmiş gibi verilen kimliğin kabul görmemesine hem de, özellikle, kendi kendisine kısıtlar koymamasına örnek olarak, kentle ilgili süreçlere halkın katılımı ve kendi

kendisine kısıt uygulamasına yönelik kampanya ve eklemlmeleri kabul etmemesi verilebilir.

Kent bilimci Ruşen Keleş iktidara bir yöntem olarak kent planlarını vatandaşa yapmayı önerir. Bu ortak çalışmadaki mekanizmayı çizer, iktidara hak sahiplerinin direncini azaltma yolunu gösterir.³⁷⁸ Ancak diğer taraftan halkı, bu önerisi doğrultusunda kent planlama sürecine katılmamakla, yani ortak bir planlamada bulunmamakla eleştirmesi, halkın verilen doğruluk söylemini ve doğru olarak sunulan deneyimi kabul etmediğini gösterir. Ruşen Keleş “Ülkemizde halkın kent planlaması sürecine etkin ve bilinçli bir biçimde katıldığı görülmez [...] zorunlu kılan yasal hükümler de yoktur”³⁷⁹ derken, bu cümleden, iyi işleyen ve katılıma açık bir ortak planlama sürecinin en azından bazı bölgelerde çalıştığı ama buna rağmen halkın genel olarak bu çalışmalara katılmadığı sonucu çıkartılabilir.

Ortak planlama her şeyden önce bir planlama gerekliliğine işaret eder. Kent planlamasında insanın ikameti, dolayısıyla insan planlanandır. Bu sebeple planlanmanın özneleşmeyen tarafından kabul edilmemesi gayet doğaldır. Başka bir bakışla özneleşmeyen planlanmayı da kabul etmez; veya planlanmayı kabul eden özneleşmiştir. Planlananın, özneleşmeden, kendini sorunsallaştırması, kendi ikametini sorunsallaştıran bir planlama talebine kendisinin dışından geldikçe icabet etmesi beklenecek bir durum değildir. Kendisinin dışından gelen sorunsallaştırıcı bir ortak planlama talebine karşı çıkmak, en azından katılmamak oldukça bilinçli bir durumdur ve daha bağlantısız, aynı zamanda tekil özelliklerini ortaya çıkaran insana ait bir rettir. Bir ikamet bölgesinin böyle bir çalışmaya katılmayı toptan reddi ise sorunsallaştırmaya karşı kolektif bir birliktelik sayılabilir; ikamet sorunsallaştırmasının reddi üzerinde bir pakt olarak açıklanabilir.

³⁷⁸ “[...]vatandaşın kent planlarının yapılmasına katkıda bulunmasına yardım edilir. Bu amaçla [...]katılma hakkı tanınır[...]denge sağlanmasına fırsat verilir[...]Hiç değilse vatandaş bu konudaki görüşlerini belirtir. Bu onun daha sonra göstereceği direnci azaltır.” Keleş, 2010, s. 280

³⁷⁹ Keleş, 2010, s. 278

Kendi ikametinin sorunsallaştırılmasına katılım ise, kendi ikametini tanımlanan kimliği gereği, daha düzgün, daha iyi, daha nezih, daha çağdaş, daha estetik vb. hedefler doğrultusunda sorunsallaştıran bir davranışı, yani kendi ikametini sorunsallaştırmayı, özneleşip kendine karşı çıkmayı ve belli davranışlar için kendini zorlamayı gerektirir. Kendi ikametini ortak planlama sürecine katılarak sorunsallaştırmak, ortak planlama yapan bir deneyimi içselleştirmeyi, kendi ikametinin olumsuz etkilenmesi uğruna ortak planlamayı kıvıran bir özneyi işaret eder. Ortak kent planlaması, yapana kendi deneyimiymiş gibi verilen kent planlamasını ve mutlu son deneyimlerini kabullenip bu eylemi gerçekleştiren öznelere gerektirir. Buna katılım, halkın sahip olduğu ikamet alanını o halk dışı unsurların tartışmasına açmayı ve bu unsurların müdahale etmesini kabul etmesi anlamına gelir.

Bilimin ve iktidarın aslında imar planlarıyla ilgili esneklik payı büyüktür. Neticede mevcut yerleşim yıkılması ve hedefler doğrultusunda belli metrekarelerde ve standartlarda binalar yapılması onlar için yeterlidir. Amaç burada halkı, istediğinin yapıldığına inandıracak ufak değişikliklerle belli tecrübeleri katılımcılara benimsetip, dönüşüme rıza gösterilmesidir. Ancak halk bunu fark etmekte ve toplantılara katılsa bile buna muhalefet etmektedir. Ancak katılımcı, demokratik olduğu ifade edilen bu toplantılarda muhalefet edilmesi otoriteler tarafından beğenilmemekte, bu eyleme “negatif katılım” gibi bir isim takılarak bizzat teşvik edilen halk katılımı sorunsallaştırılmaktadır³⁸⁰. Yani hem katılım olacak, hem de negatif olmayacak; yani tam anlamıyla bir kabullenme ve rıza göstermenin baştan beyan edildiği toplantılar olacak. İstenen budur. Toplantıya katılım özneleşmenin kabulüdür. Halk zaten bilmektedir ki dönüşüm kararı alınmıştır ve toplantıya katılmak bunu onaylamaktır. Dönüşümün önüne geçmek için tek bir şans vardır: o da planlama sürecine katılmamak, dışında kalmak ve dönüşüm kararının iptali için müzakere ve eylemlerde bulunmaktır. Bilim çevreleri ve iktidar da halkın katılım isteksizliğini bir

³⁸⁰“ Denilebilir ki [...] pozitif bir katılmadan çok negatif bir katılma söz konusudur.”, Keleş, 2004 s. 333

sorun olarak ileri sürerek halkın diğer kesimini, müzakere etmeyen konut sahiplerine destek olmayan kişiler haline getirmeye çalışmaktadır.

İstenmeyen halkın seçeneği tektir.

Bunun dışında kent planlamasının icra edilmesi için, icracı makamların (bu Türkiye’de ulusal iktidardır) planlamayı kabul etmesi ve programına alması gerekir. Bu da iktidarın bu planlama sürecinde bulunması anlamındadır. Bu durumda ortak planlama, iktidar direkt olarak ortak planlamada yer alması bile –ki çoğu zaman ortak planlama iktidarın girişimleriyle ve onun öncülüğünde gerçekleşir- planlanan alanını paylaşmayı baştan kabul edeceği, icracı aygıtın odağına yerleştireceği bir ortamdır. Kendi alanını baskıcı bir aygıtı bırakmak başlı başına bir risktir ve bu riske rağmen katılım, ortak planlamayı düzenleyenler gibi düşünmek anlamına gelir.

Burada bir başka altı çizilmesi gereken konu vardır. O da yukarıda Keskin tarafından belirtildiği şekilde, Foucault’nun kabul edilebilecek doğruluk söylemi veya deneyimin veriliş tarzıdır. Foucault, doğruluk söyleminin bir başkası tarafından kendi söylemiymiş gibi kabul edilmesi için ona kendi deneyimiymiş gibi verilmesi lazım geldiğini belirtir. Yani söylemin niteliğinin uygun olabilmesi için hedef kişinin söylemi kendisinin söylemiymiş gibi anlaması gerekmektedir.

Bu tarzda bir deneyim aktarmasına örnek, 1998 yılında Ali Müfit Görtuna’nın Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde yürütülen ilan kampanyasıdır. Bu kampanyada Belediye Başkanının yanı sıra, geniş halk kitleleri tarafından tanınan Türk gazeteci, iş adamı, şarkıcı, sporcu, aktör vb. fotoğrafları kullanılmıştır. Bu fotoğrafların yanında tek ve aynı ifade kullanılmıştır: “Ben İstanbulluyum.”³⁸¹ Burada halkın gönlünde yer aldığı, halkın kendisini bulduğu düşünülen değişik kesimlerden kişiler, dolayısıyla halkın kendisi konuşturulmaya çalışılmıştır. Ama diğer taraftan bu kişiler, aslında istenen tarz bir yaşam sürmüş, bu tarz yaşam sürdürdükleri için kabul görmüş, mutlu olmuşlardır. Bu ilan kampanyasında yer alarak da istenen

³⁸¹ İstanbul 1910 – 2010

tarz yaşam sürmenin ödülüyle, üst konuma geçip istenmeyen yaşam süren kesime hitap etmişlerdir. Tabi bir iletişim kampanyasının analizi bu tezin konusunun dışında olacağından, burada sadece mesajı, hedef kişilere benzeyen kişilerin ağzından vererek kendi deneyimiymiş gibi düşündürme ve böylece ima edilen deneyimle beraber farklı, İstanbul’da istenildiği gibi bir yaşam sürmelerini sağlama amacına dikkat çekilecektir. Kampanya İstanbul çerçevesinde bir özneleşmeyi hedeflerken, iletişim de tam aynı doğrultuda özneleşme sağlamaya çalışmakta, deneyimi kampanyayı izleyene aitmiş gibi vermektedir.

Daha eskilere gidelim:

“Osmanlı başkentindeki kentsel çevre kalitesinin iyileşmesi için yollar tavsiye etmiş [...] bu bildirin dördüncü maddesi “Siyaset-i Belediye” başlığını taşımaktadır [...] kentsel yaşamın kalitesini arttırmak için [...] hükümranlığını ve devletlerini kurmuş milletlerin artık göçerlikten yerleşikliğe geçmeleri gerektiğini ve medeniyet problemlerini çözmek için yerleşim kurallarına uygun hareket etmelerini [...] çöplerini toplamalarını[...] hijyenik olmalarını [...]büyük yangınlarla yok olmuş alanlarda geniş caddeler açmalarını tavsiye etmiş [...] konutları ahşaptan kagire çevirmeleri gerekliliğini belirtmiştir.”³⁸²

Osmanlı devlet adamlarından Tatarcık Abdullah Efendi 1792’de yayınladığı saray bildirisinde halka seslenmiş, onların medenileşme arzularını, iç eleştirilerini harekete geçirerek kent içi başka ve belli bir düzende yaşayan özneler haline getirmek üzere bazı deneyimler aktarmıştır.

Aslında kendilerine istenmeyen bir istenmeyen yaşam kimliği yapılandırıldığı farkında olanlar bu deneyimi yaşamamakla, verilen istenen ve kabullenilmiş hayat deneyimini yaşamak için kendilerine sunulan yeni kimliği kabul etmemekle bir nevi özneleşmeyle savaşıyor olurlar. Çünkü Foucault’nun belirttiği gibi hakikat rejiminin doğru söylemini reddetmek hiç de kolay değildir. Kendilerine gösterilen yola gitmeyi, normal bir özne olmayı reddederler. Evlerini güç odaklarına teslim edip yaşadıkları yeri terk ederken bile verilen deneyimleri almamışlardır. Güç, söylem doğrultusunda,

³⁸² Gül, s. 20-21. Benim çevirim

söylemin kendisini belirlediği şekilde ve üstlendiği hedeflere yönelerek ya özneleştirir ya da yerinden edecek.

Özet olarak, Foucault modeline göre, ‘istenmeyen’ ikamet kimliği öznelinin, kendi kendilerini sorunsallaştırıp başka bir özneye dönüşmemelerinin sebepleri arasında, istenmeyen kimliğin yeterince istenmeyen oluşu, zorlayıcı yasa ve kurumların bulunmayışı, hakikat rejimine güvenmeyişi, ya da doğruluk söylemleriyle eklemleme yapılmaması yoktur. Ancak yine de gecekonduluların terk edilmesi veya bu istenmeyen kimliğin tersine davranıldığı görülmez. Bu da deneyimlerin istenmeyen kimliklere kendi kimlikleriymiş gibi aktarılmaması, ya da daha basit olarak, aktarılan kimliği uygulama(ya)mayışi bulunabilir.

5.2. İkinci Özneleşme

Bu tezin bilim çevreleri bölümünde yer verilen siyaset bilimci İlgü Özler tarafından yazılan makalede bir başka tür istenmeyen kimlik tarif edilir. Bu, fırsatçı politikacı imasıyla çizilen, gecekondulardan oy almak amacıyla bu istenmeyen topluluğa seçim öncesi iyi bir şeyler vaat edip, sonra bunları yerine getiren bir kimliktir. Aslında belli kesimlere ve gruplara seçim öncesi iyi bir şeyler vaat edip seçim sonrası bunları sağlamak, demokrasilerde normal, hatta özlenen bir durum olmasına rağmen, ‘istenmeyen kimliğe iyi şeyler sağlayan’ gibi bir kimlik kurmuş ve bunu istenmez ilan edilmek üzere tartışmaya açmıştır.

Benzer bir yaklaşımı TOKİ Başkan Yardımcısı Ayşe Çalkan da göstermiştir. Çalkan gecekonduda yaşayanların kesinlikle mağdur olarak görülmemesini istemiştir. Kendisi onlara bir masumiyet kazandırılmamasını arzu etmektedir. Bu masumiyet belki, istenmeyen kimliğe karşı uygulanan vahşi dönüşümün durdurulması talebine, yani gecekonduluları için iyi bir şey yapılması fikrine ve dahası eylemine yol açacaktır. Bu durumda Çalkan’ın istenmeyen kimliği, gecekonduda yaşayanları mağdur olarak görenlerdir.

Popüler kaynaklar bölümünde yer verilen Mehmet Barlas'ın anlatımında yer bulan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eklememesi, kenti yıkmadan, belki de yıkılan ikametlerle mağdur olacakları koruyarak bir büyük kent projesi gerçekleştiren kimliği istenmeyen olarak ilan eder. Aynı, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş'a "uzun zamandır Kentsel Dönüşüm projeleri yapmıyorsunuz" diyerek eleştiren basın mensuplarının, kentsel dönüşümü yavaş ilerleten politikacı kimliğini istenmeyen ilan ettiği gibi³⁸³... Ruşen Keleş de kent planlamasına karşı çıkanları "kente en büyük zarar verenler" nitelemesiyle eleştirmekten geri durmayarak 'bir başka kent fikri mümkün' diyenleri istenmez hale getirir.

Bu örneklerde, tam olarak, tüm kişi ve kurumlarca tekrarlayarak bir istenmeyen kimlik yaratmak olmasa bile, gizli ve imalarla istenmeyen kimliğe karşı olumlu yaklaşanlar için bir sorunsallaştırma görülmektedir. Bu da özneleştirilmenin ilk adımlarından bir tanesidir. Acaba istenmeyen ikamet dışında yaşayanlara yönelik, bu yönde, yani istenmeyen kimliğe olumsuz ve yerinden edici bir yaklaşıma sahip, kentsel dönüşümü, yukarıda Kadir Topbaş'a soru soran gazeteci gibi koşulsuz isteyen, bunun için yıkımı destekleyen bir özne yaratma girişimleri mi bulunmaktadır? Bunun için deneyim kurma ve deneyimi aktarma eylemleri mi gerçekleştirilmektedir? Bu tezde yer alan bazı eklemlemelere bu açıdan tekrar bakmak cevabı ortaya koyabilir.

Önce müzisyen İlhan Şeşen'i hatırlayalım. Ne diyordu? "Eğer İstanbul'u kurtaracak insanlara acımamalıyız. Yoksa İstanbul'u kurtaramayız". Bu söz kime yöneliyor? Çirkin binalarda yaşayan acımayacağımız insanlara mı? Acınmayacak insanlara "insanlara acımamalıyız" gibi bir cümle kurulması anlamsız olur. Bu sözler, yıkım söylemini destekleyecek diğer kişilere yöneltilmiştir. Demek ki, İstanbul'u batıran insanlara söz söylemek gibi bir amaç yoktur burada. Onlara söz söylenmezse (deneyim kendisininmiş gibi verilmezse) istenmeyen kimliğin özneleşmesi de gerçekleşmez. Bu sözler daha ziyade müttefik gördüğü ve

³⁸³ Milliyet Gazetesi, Songül Hatisaru, 18.08.2011

çok da açıklama yapmadan direkt olarak insanlara acımamalıyız diyebileceği, kendisine benzer, istenmeyen konutlarda oturmayan, istenmeyen kimliğe sahip olmayan ve istenen insanlara yönlendirilmiş, istenen bir kenti kurmak için deneyim aktarmanın ifadelelidir. Kendisi de yıkım ve yerinden etme uygulamalarına rıza gösteren, hatta bunu talep eden bir öznedir.

Ya tarihçi İlber Ortaylı'nın "kentimize sahip çıkalım", ya da "İstanbul 'bundan başka İstanbul yok' sözünün anlamını bilmiyor" gibi bütünlük bozulmasına karşı, bozanları uyarma ve müttefikleri canlandırma olarak açıklayabileceğimiz ifadeleri kime söylenmiştir? Sonradan geldiği bilinip hiçbir zaman o kentli kabul edilmeyen insanlara, onları farklı bir özne haline getirmek amacıyla mı söylenmiştir? Yoksa İstanbullu olarak kabul edilen kişilere, başka bir –her ne ise o- davranış biçimini seçmeleri için yazılmış bir metin midir?

Sosyolog Turhan Yörükoğlu 1968 yılında, o güne kadar kendi sınırları içerisinde kentin bütünlüğünü bozan, kente uymayan yaşamıyla kente yakışmayan gibi nitelendirmelerle, ancak kendi sınırlarının dışarısına etkide bulunmayan, kendi dışındakini değiştirmeyen bir yerleşim biçimi olarak sorunsallaştırılmış gecekonduyu, Ankara'daki Anafartalar çarşısına köylü zevklerin hakim olduğunu belirterek kenti değiştiren bir unsur olarak yeniden, başka tür bir söylemle eklemleyerek sorunsallaştırmıştır³⁸⁴. Daha da önemlisi bu tez tamamıyla köylü zevkleri yaydığı iddia eden kesime değil, bundan etkilenerek alışık olduğu kültürünün değişeceği iddia edilen kesime yönelik sunulmaktadır. Bu gecekondu nesnesinin bir başka ve -uzak durmaya çalışılsa da- insana zarar veren bir yüzüdür. Köylü zevklerin, köy kültürünün kente yayılıp hakim olduğu gibi bir deneyim yaşamıştır Yörükoğlu. Bu kendisine ait deneyim, makalesini okuyanların bir kısmının, hiç Anafartalar çarşısına gitmese de, oradaki yayılmayı kendi deneyimleri haline getirebilecekleri, kendilerini bu deneyimin öznesi ve kendilerinin asli bir parçası yapabilecekleri bir söylem haline dönüştürülmektedir.

³⁸⁴ Erman, EJTS

“[...] yoksulluk yuvalarının doğması, kent nüfusunun hızla artması, afetler,[...] devleti bu alanda görev almaya zorlamıştır”³⁸⁵ diyor Ruşen Keleş. Yoksulluk yuvaları iktidarın müdahale etmesini gerekçelendiren bir nesnedir kendisine göre. Burada sorunsallaştırılan tam belli değildir. Ancak yuva (yuvalanma anlamında) kelimesi, yoksullardan pek çoğunun bir arada yaşıyor olması anlamına gelir. Burada sorunsallaştırılan, nesne haline getirilen yoksul olmak, yoksulluk değil, yoksulların bir arada yaşamasıdır. Yoksulluk yuvaları karşısında devleti görev almaya zorlar; müdahaleyi kaçınılmaz görür ve devletin bu yerleşim bölgelerine yönelik bir görev varsaymasını ister. Burada ülkedeki etkili çevrelerden birisinin bir diğerine yönelik konuşması bulunmaktadır. Bu çağrı devlet kişilerinin yeni bir devlet öznesine dönüşmesine yönelik, onlara, devlet kesimine, bu yoksulluk yuvalarından rahatsız olma deneyimini aktarmayı amaçlayan bir eklemlemedir.

Keleş, kent sorunlarının temelinde konut ve gecekondurunun bulunduğu, bu sorunları tespitle planlı kentleşmenin altının çizilmesi ve bu konularda çalışmaların derinleştirilmesi gerekliliğine inanmıştır. İktidar tarafından göç ve çarpık kentleşme adı altında sorunlar tanımlansa bile bunlar konut sorununa, gecekonduya ve neticesinde planlı kentleşmeye bağlanmadığı sürece eksik iş yapmış olduğunu ifade etmiştir³⁸⁶. Bilim, konutları, ikamet biçimini eklemeler; bu ifadeleri topluma ve iktidar çevrelerine bildirir. Ancak sadece bunlarla kalmaz. İktidar bu sorunu algılamazsa onu eleştirir, hatta azarlar. Artık sorunsallaştırılan bir ikamet tipi değil, eksik eklemleme yaptığı düşünülen iktidardır. Bu şekilde, istenmeyen ikametın üzerine gitmediği için istenmeyen ilan edilen bir iktidar kimliği oluşturur Keleş.

Bilim adamı sorunların tam olarak nasıl birbirine bağlandığını anlatıp kendi alanının dışındakileri başka bir şekilde düşünen özneler haline

³⁸⁵ Keleş, 2010, s. 416

³⁸⁶ “...beşinci planda kentleşme, konut ve gecekondur konularına ilişkin ne bağımsız bir bölüm, ne de bir alt başlık vardır. Sanki bunlar Türkiye'nin [...] sorunları arasında yer almıyormuş gibi [...] Oysa hızı azalmış gibi görünse de kentleşme başlıca kent sorunlarının temel nedenini oluşturmayı sürdürmektedir.”, Keleş, 2010, s. 79

getirme yolunu seçebilmektedir³⁸⁷. Kent bilimi aslında kentsel hakikat oyunu için doğruluk kalıpları üretmekte, bu kalıplara uymayanları eleştirmekte, istenmeyen kimlikler haline sokmaktadır. Buradaki doğruluk söylemi yoğun kentleşmenin ve göçün yarattığı gecekondu sorununun ancak planlı kentleşmeyle çözülebileceğidir. İstenmeyen kimlik de buna uygun hareket etmeyen kişidir.

“Wagner’in sözleri gözlerimin önünde mükemmel bir İstanbul canlandırıyor” şeklinde yazan Tan gazetesi yazarı Fikret Adil’in, Wagner’in kurduğu deneyimi aynen alıp içselleştirdiği ve o deneyimi yaşamamış gibi hisseden bir özneye dönüştüğü anlaşılır.

Ama kentleşme ve kentsel dönüşüm alanında özneleştirme sadece bir kesimden diğerine, bir disiplinden diğerine gerçekleşen bir süreç değildir. Aynı şekilde disiplinlerin, söylem üreten kesimlerin kendi içerisinde de gerçekleşir. Esas olan konuşabilme, etkili olabilme gücüne sahip birim ve kişilerin özneleştirme faaliyetidir. İktidarın bir organı, uygulamalar yapan diğer bir organın icraatlarını övünce bu da aynı yolda devam edilmesi için önemli bir destek haline gelir. 2011 konut kurultayında TOKİ’nin uygulamalarını öven DPT Daire Başkanı Sema Beyazıt bir anlamda TOKİ’yi bu uygulamalarına devam etmeye çağırır. TOKİ’nin yıkım ve yapım içeren bu uygulamalarından duyulan memnuniyet deneyimini, aynı ortamı paylaşan dinleyicilere aktarırken istenen kimlik modelini çizmiş olur.

Mimar Doğan Kuban benzer bir çabayı, “bu çalışmayı (İzmir) kentlerimizin tarihsel karakterini koruma endişesini samimi olarak duyan Türk plancılarına sunuyorum“ diyerek, şehirlerin tarihsel karakterinin yok olmasına dair bir endişe ortaya koyar. Böylece, kentlerimizdeki tarihsel karakteri koruma endişesinden oluşan deneyimleri, diğer kent bilimcilere,

³⁸⁷ “[...] 157. Paragrafında “hızlı ve plansız kentleşme [...] fazla yakıt tüketimi [...] yol açmaktadır [...] 265 ve 273. Paragraflarda “göçün ve kentleşmenin türlü nedenlerle artmakta [...] yoğun göçle çarpık kentleşmenin oluşturduğu uyum sorunlarının terör ve asayiş başta olmak üzere toplumsal bütünlüğü ve uyumu zedeleyici ortamlar hazırlamakta olduklarına” değinilmektedir. Kentleşmeye ilişkin politika önerisi sayılabilecek tek tümce, “yoğun göç ve çarpık kentleşme neticesinde ortaya çıkan sosyo-kültürel uyum sorunlarını azaltıcı önlemler alınacağı” vaadidir.”, Keleş, 2010, s. 79

kendi deneyimleriymiş gibi aktarır, aslında aynı kesimin, yani bilim çevresinin içerisinde bir özneleşmeye gitmiş olur³⁸⁸.

Kesimler arası özneleştirmeden bahsederken, uluslar arası, yani birden fazla sayıda ülke kesimi arası yapılan özneleştirmeyi göz ardı etmemek gerekir. Batılılar tarafından Osmanlıyı özneleştirmek uzun süre, Osmanlı'nın yıkılmasına kadar yoğun şekilde devam etmiştir. Tam bir iyi olanın övülmesi, bir istenmeyen kent yaratarak istenen kent tecrübesinin aşılması, istenen kent ilkelerinin Türk halkının içine katılmasıyla...

Osmanlı iktidarı, çoğunlukla alaya varan hakikat oyunları sonucunda sorunsallaştırılan kentlerinde daha önce fark etmedikleri veya hiç yaşamadıkları aksi deneyimleri içselleştirirler. İstanbul, 19. Yüzyılın başlarına gelindiğinde Osmanlı iktidarı için –aynı bir zamandır Avrupalılar ve Avrupa'da değişik bir kent öznesi haline gelmiş Osmanlılar için olduğu gibi- toptan yeniden geliştirilebilecek bir nesne halindedir artık. Osmanlı iktidarı kent düzenlemesi açısından özneleşmeye uğramış, şehirle ilgili yaşamadığı deneyimleri içselleştirmiş ve bunlara göre davranmaya başlamıştır. Bu da yıkımlı bir takım yenileme çalışmalarının başlaması için yeterli olmuştur.

Popüler kaynaklar tarafından da, Osmanlılarca batıya ait belli bir tarz şehri kurma deneyiminin istendiği anlaşılmaktadır. Toptan bir özneleşme gerçekleştirildiği, batının deneyimlerinin içselleştirildiği, buna göre bir söylem ortaya konulduğu ve bu şekilde özneleşildiği görülmektedir. Örnek olarak, inceleme bölümlerinde ayrıntılarıyla bakıldığı gibi, pek çok Osmanlı gezgini tarafından Paris'in en güzel kent olduğu ve tüm ülkenin bir nakış gibi işlendiği ve buna benzer pek çok ifade tüm Osmanlı'ya bir çağrı gibi olmuştur³⁸⁹. Bu şekilde Osmanlı kentleri, bir Osmanlının zihninde övülen kent unsurları üzerinden eklenir; istenmeyen zıttı yönde bir kent

³⁸⁸ Kuban, s. 50

³⁸⁹ "Paris kenti [...] sokakları çok geniş olup kaldırım taşları ile döşenmiştir. Evlerin çoğu kagir binalardır. Bunlar birbirine uygun şekilde yapıldığından göze çok hoş görünür [...] Velhasıl bu Paris kenti öteki Hıristiyan ülkelerinin en gözde ve en güzel kentidir [...] Bu ülkenin her yanı bir nakış gibi işlenmiş, tek bir karış boş yer bırakılmamıştır." Tuncer, Tuncer, s. 71

tecrübesi onun zihninde kurulur. 18. Yüzyılın başlarında görev alan ilk Paris Sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebiden bu yana....

Kentleşme açısından uluslararası özneleştirme Türkiye Cumhuriyeti döneminde de uygulanmaya devam etmiştir. İlk yıllarında, Ankara'nın kurulması sürecinde ülkede çalışan yabancı şehircilerin yanı sıra, ikinci on yılından itibaren İstanbul'un dönüşümü için görevlendirilen şehirciler de Cumhuriyet kişinin belli bir tarz kenti ister özne haline gelmesine katkıda buluna gelmiştir. Bu etki sadece kentin şehir ve yapısı perspektifinden değil, gücün çeşit ve yönünü belirleme amacıyla da gerçekleşmiştir. İstanbul'un ilk geniş yetkili kent plancısı Henri Prost, görevini bırakırken de olsa iktidara oldukça güçlü bir çağrı yapar. Herkesin İstanbul'un dönüştürülmesini istediğini, ancak bunu sağlayacak esaslı bir hukuki mevzuatın eksikliğinin bulunduğunu belirtir. Daha önce planını yaptığı iki şehirde (özellikle Kazablanka'da) mülk sahiplerinin yeniden yapılanma sürecine dahil edildiğini böylece görevinin daha kolay yürüdüğünü belirtir. Halk ikna edilmelidir. Bu çağrı tabi iktidaradır³⁹⁰.

Bu tez boyunca incelenen pek çok eklemleme, düşünce nesnesi ve söylem gözden geçirildiğinde görülebilir ki, kullanılan dil çoğunlukla istenmeyen ikamet sahibini muhatap almamaktadır. Gerek fiziki konutlar gerekse de yaşam tarzı sorunsallaştırılırken böyle bir niyetin hiç bir izi görülmemektedir. Ya genel olarak "ortaya" seslenilmektedir, ya da bilim adamı iktidara, iktidar normal halka, halk diğer halka, iktidar bilim adamına konuşmakta, tamamlanan sorunsallaştırma sonrasında tavsiyelerde bulunmaktadır. Herkes bir diğeri söylem kaynağını ve güç odağını bu konuda ikna etmeye çalışmaktadır. Bir anlamda herkes birbirini kent hakkında belli bir yöne doğru itmektir.

Deneyimler, Foucault'ya göre, belli araçlar ve tecrübeyi kuran eksenlerin birbirleriyle olan ilişkilerinden üretilir:

³⁹⁰ Gül, s. 135-136. Benim çevirim

“[...] as three historically situated axes along which an experience is constituted “from and around” certain already existing forms of behavior:

(1) the formation of sciences (*savoirs*) that refer to it, (2) the systems of power that regulate its practice, (3) and the forms within which individuals are able, are obliged, to recognize themselves as subjects of this [experience].”³⁹¹

{ ‘ [...] deneyimin belli hali hazırda üretilmiş biçim ve davranışlarda ve bunların çevresinde kurulduğu üç tarihsel eksen:

(1) Buna (deneyime) değinen bilimlerin biçimlenmesi, (2) bunun (deneyimin) kullanılmasını kurallar altına alan bir güç sistemi, (3) ve bireylerin, içinde kendilerini bunun (deneyimin) öznesi olarak kabul edebilecekleri, etmeye mecbur oldukları biçimler.’ }

Deneyimlerin bu üç eksendeki davranış biçimleriyle kurulduğu Foucault tarafından açıklanıyor. Bu açıklama aynı zamanda tezdeki eklemleme örneklerinin incelenme başlıklarının neden “Bilim Çevreleri”, “İktidar Odakları” ve “Popüler Kaynaklar” şeklinde oluşturulduğunu da açıklıyor. Amaç, yukarıda sayılan her açıdan konuya yaklaşırken aynı zamanda kentsel dönüşüm alanında da gerçekten bu üç eksen etrafında deneyimlerin kurulup kurulmadığının görülmesi idi. Görüldü ki, gerçekten, etik eklemleme üzerinden, çoğu kişi tarafından henüz yaşanmayan deneyimler yaşanmış/yaşanacakmış gibi, birer tehdit unsuru olarak bu üç çevre (davranış biçimi) tarafından kuruluyor. Bu üç davranış biçimi, söylem üretme ve sorunsallaştırma yaratma kapasitelerinden dolayı aynı zamanda güç birimleridir. Aynı deneyimler bu aynı çevrelerce birbirlerine kendi deneyimleriymiş gibi aktarılıyor.

Kentsel yıkım/yapım söylemlerinde gizli, tam açıklanmayan ve her zaman eleştirilmeyen, ancak reddedilen, kaynağı güç birimi olsa bile kulak asılmayan bir istenmeyen kimlik var: istenmeyen ikamet halkına iyi bir şeyler yapan kimlik... Bu istenmeyen kimliği dışlayan güvenilir bir hakikat rejimi de mevcut. Bu rejimin ürettiği bir kimliğe ve eklemleme de kullanıp, bazı deneyimleri kendi deneyimiymiş gibi karşısındakine veren söylemlere

³⁹¹ Foucault (1986), s. 4, Keskin, s. 20

yukarıda örnekler verildi. Tüm bunlara bakarak, Foucault'nun, özneleşmenin gerçekleşmesi için gerektiğini söylediği faktörlerden önemli bir kısmının istenmeyen ikamet gerçekleştiren kesimlerin dışındaki kişilere yönelik olarak bulunduğu söylenebilir.

Bu söylemler özellikle bu sürecin en güçlü tarafıdır. Kişiyi gecekondulu bölgeden suç ve anarşi çıkma deneyimini veya bu asayişsizliğin kendi bölgesine akın etme deneyimini, başına gelmişçesine vererek, bu hakikat oyununda gecekondulu bölgesini veya herhangi bir istenmeyen ikamet bölgesini mağlup ilan eder. İktidar da ifadesinde bu deneyimlerden bol bol bahseder. Sonradan gelenlerle ilgili deneyimler hakikat oyununa sokulup diğer yaşayanların, o bölgede yeni büyüyenlerin zihnine olumsuz bir deneyim olarak yerleştirilir. Sonradan gelenler, daha kendileriyle ilgili bir deneyim yaşanmadan, sanki bir deneyim yaşanmışçasına toptan istenmeyen haline getirilmiş olur. Göçle ilgili dile getirilenler sonrasında, bu kökene sahip kişiler, yanlış olarak gösterilen farklı hayat tarzının olumsuzlaştırılmasıyla kentte istenmeyen özne haline gelir.

Nesneleştirilenler istenmeyen ikametçiler ve istenmeyen ikametçilere sempati besleyenler, özneleştirilenler ise dışlayıcı söylemin takipçisi haline getirilmek istenenlerdir. İstenmeyen ikamet dışında kalan her topluluğun bireylerinin içine, istenmeyen bir kentte yaşama ve ideal bir kenti koruma deneyimleri söylemlerle yerleştirilir. İstenmeyen konutlarda yaşamayanlar istenmeyen ikamet tarifi yapan, bu istenmeyen konutların yıkılmasını, oralarda yaşayanların gitmesini isteyen özneler halindedirler. Bu özneler, istenmeyen konutlarda yaşama, bu konutlarda yaşayanlarla karşı karşıya gelme, işgal sayesinde rant elde eden bu kişilerden çeşitli yollarla zarar görme deneyimini yaşadıklarını kuruyor; bu deneyimleri kendi kent yaşamalarının ana parçalarından birisi sayarlar.

İdeal kent öznesi - bir çok özelliğinin yanı sıra – köken kente sahip çıkararak, onu savunarak, istenmeyen, arzu edilmeyen ikameti reddeden, dışlayan, onu gerçekleştirmeyen kişidir. Bu kent öznesinin özünde

istenmeyi eklemek ve bunun sonucunda istenmeyen bölgelerde yaşayanları reddetmek vardır. İstenmeyen tarz ikametın içerisine girmemiş, orada yaşamayı deneyimlememiş bu büyük kesim, orada yaşama deneyimini yaşamış olup reddetmenin –yoğun şekilde eklemelerde bulunarak- öznesi haline getiriliyor.

Böylece istenmeyen konut sakinleri ve sahipleri hariç herkes söylemsel açıdan “normalleşiyor”, aynılaşıyor ve böylece doğal bir ittifak kuruluyor. Söylemler benzeşince kent söylemi de bir normalizasyon sürecine girmiş oluyor. Estetik olmayan, çirkin, pis, karmaşık olarak adlandırılan yapılaşmanın kentten çıkartılmasının tüm kesimler tarafından tekrarlanması suretiyle normalleşme yaşanıyor. Şehre sonradan katılan istenmeyen kimlik sahipleri ile istenmeyen ikamet ise daha sorunsallaştırma aşamasında muhatap alınmadan dışarıda bırakılıyor. Bu ittifakın sorunsallaştırma, özneleştirme, nesneleştirme ve tüm bunların sonucunda söylem üretme gücüdür ki, Türkiye’deki bu kırıncı ve şiddetli dönüşüm uygulamasının gerçekleşmesini mümkün kılıyor. Toplumdaki bu kadar geniş bir işbirliğinin önünde hiçbir şey duramıyor. İttifak ikameti sorunsallaştırılanın özneleşmesine ihtiyaç duymuyor. Ancak ittifakın güçlenerek sürmesi için toplumun yeni oluşan kesimlerinin bu ittifaka katılmasına ihtiyacı bulunuyor. Çünkü artık söylem safhasından sonra, uygulama safhasında, yani ok yaydan çıktıktan sonra ittifaka alınanın yaptığı bir muhalefetin kolayca atlatılabileceği açık. Uygulama safhası artık geri dönülmez bir safha. Önemli olan, uygulama öncesi söylemin nasıl kurulduğu, nasıl bir güç ve gücü nasıl belirlediği oluyor.

Demek ki istenmeyen ikametle ilgili özneleştirme, her zaman için istenmeyen ikamette yaşamayanları, istenmeyen ikameti dışarıya atmayı isteyen bir özne haline getirmeye yönelik olarak, gerçekleşiyor. Zaman zaman gerçekleşen istenmeyen ikamette yaşayanları özneleştirmeye yönelik sorunsallaştırma da bu kez ikili, ancak çoğunlukla sadece ikincisinin gerçekleştiği bir özneleştirmeye dönüşüyor. Yani istenmeyen ikamettekileri özneleştirme çabasının, kurduğu deneyimler sayesinde, istenen ikamette

yaşayan diğerlerini özneleştirilen ikinci bir etkisi bulunuyor. İkinci bir özneleştirme yaşanıyor kent yaşam tarzının sorunsallaştırılması, yani kentteki etik sorunsallaştırma sonucunda. Birincisi yaşanmadan.

6. SONUÇ:

Foucault'ya göre varlık biçimleri, doğru olduğu iddia edilen söylemlerle bir arada kullanıldığında, bir araya getirildiğinde eklemelenmiş olur. Bu şekilde o varlık biçimiyle alakalı bir sorunsallaştırma başlar. Sorunsallaştırma, eklemelenen varlık biçimlerinin doğruluk kalıplarından geçirilmesiyle devam eder, yaratılmış bilgi alanlarından gelen ek söylem ve onaylarla güçlenir ve sonunda kullanılacak söylemler (bilgiler) ve düşünce nesnelere ortaya çıkar. Bilgi icra gücünü belirler ve düşünce nesnelere ortaya koyar. Düşünce nesnelere ya olduğu gibi gücün icrasında kullanılır, ya da yeni eklemelerin odaklandığı varlık biçimleri olarak ele alınır. Aynı şekilde, kentlerde beğenilmeyen tarz yaşam süren kişiler ve onların konutları çoğunlukla toptan, bazen de teker teker ele alınan varlık biçimleridir. Bu varlık biçimleri, doğru olduğu iddia edilen söylemlerle, örnek olarak, nitelikli konurlarda oturulabilir, sağlıklı konut tipleri şöyledir, şehir şu şekilde güzel olur, havadar iyidir, kalabalık kötülük üretir, kırsal kültürü rahatsız edicidir, önceki kültür iyidir, Bu varlık biçimleri bu söylemlerle karıştırıldığında sorunsallaştırılmış olur. Doğru olduğu iddia edilen söylemlerle yapılan ilk eklemeler, varlık biçimlerinin çağdaşıktan, insanca yaşamaktan uzak, işgal ve rant peşinde bir grup olduğuna dair düşünce nesnelere özelliklerini doğurur.

Kenti sorunsallaştıran bilgi alanlarına göre ideal bir kent olmalıdır; vardır. Kent bu yönde dönüştürülmelidir. Kentin mevcut öğeleri bu ideal kente feda edilebilir. İdeal kentin yanı sıra, makroform, silüet, simetri, uyum, kentin kökeni, tarihsel yücelik gibi aşkın bir takım kent hedefleri de belirlenir ve mevcut kent bunlara kıyasla eklemelenir. Ortaya çıkan söyleme uymayanlar dışarı atılabilir.

Sorunsallaştırmaya, bu yönde doğru söylemler üreten ve bu söylemleri eklemleme için kendisi de kullanan kent bilimcileri, tarihçiler, sosyal bilimciler ve ilgili diğer bilim insanları önemli katkıda bulunur. Bilim insanlarının oluşturduğu bilgi alanlarından üreyen söylemler ve doğruluk kalıpları diğer kesimlerce de kullanılır. Bu bilgi alanlarından çıkıp da kullanılan söylemler, her şeyden önce yetersiz konut niteliğinin, bir konutu yok saymaya yeteceği. Yetersiz konut niteliğiyle ilgili bilgiler net olmasa da, niteliksiz etiketin konut yıkımını onaylamasıyla yıkıma meşruiyet kazandırmak, bilgi alanlarının sağladığı güçlü bir destektir. Hedef alınan varlık biçimlerinin kentin kültürünü bozduğu, yapıları itibarıyla tehlikeli olduğu, kente suç ürettiği, kendilerinin ve kentin sağlığını tehdit ettiği, kenti bozduğu, çirkinleştirdiği, kalabalıklaştırdığı bilgi alanlarının ürettiği diğer bilgiler ve doğruluk kalıplarıdır.

Eklemlemelerde kullanılan sadece doğru söylemleri değil, aynı zamanda daha önce oluşmuş düşünce nesnelere de. Örnek olarak oluşmuş bulunan gecekondular ile bir kent varlık biçimi eşleştirildiğinde o varlık biçimi kendiliğinden gecekondular düşünce nesnesine dönüşür. Artık onu tüm süreçten geçirmeye de ihtiyaç kalmaz. Hazır nesnelere pek çok işleyiş ve bilgiyi içerisinde taşır ve eşleştiği varlığa aynılarını yansıtır.

Bilgi alanları plansızlığın tek başına kentin yanlışlığını ispatlayan bir unsur olmasından yola çıkarak sürekli planlama ve bu planlardan üreyen projeleri iktidara önerir. Planlar değişik disiplinlerdeki hedeflere doğru yapılır. Bu sebeple plan hedefleri değişiklik gösterir, toplumsal hedefleri olanlar da vardır, mimari hedefleri de... Kentsel hedefleri olanlar da bulunur, bölgesel ve ülkesel hedefleri olanlar da... Hedeflere yönelik geliştirilen söylemler de çeşitli, değişik ve bazen ters yönlüdür.

Bilgi alanları sadece gecekondular nesnesini değil, kendi ürettiği başka nesnelere de mevcut istenmeyen ikametleri eklemek için kullanır. Çöküntü alanları, yoksulluk yuvaları, sefalet bölgeleri ve kenti tümünden eklemleyen hiper-kentleşme bunlardan bazılarıdır. Tüm bu nesnelere yer aldığı kentler

kanserli kenttir, ölü kenttir. Kent, kent plancılar tarafından mekansal yani yatay olarak, tarihçiler tarafından tarihsel yani dikey olarak kurulur.

Bilgi alanları sorunsallaştırmalarıyla düşünce nesnelere üretirler, üretilmişleri kullanırlar veya bunları tekrar sorunsallaştırma sürecine sokarak niteliklerini ve/veya niceliklerini değiştirirler. Diğer taraftan kenti parçalı, her parçası birbirinden bağımsız fiziksel bir yapı olarak ele almaktan hoşlanmaz; böyle kabul etmez kenti yıkarak yeniden yapma fikrine yönelenler. Parça bütünden farklı olamaz. Bilgi alanlarına göre kent tek, homojen bir sıvı gibidir ve içerisine en ufak yabancı bir madde karıştığında sıvı tümünden bozulur. Bu sebeple ürettiği kentten ayrı düşünce nesnelere, sırf ayrı olmasından dolayı karşı dururlar. Her parçalılık, ayrılık reddedilir, ancak her bilgi oluşumunda (sorunsallaştırmada) mevcut ayrılık pekiştirilir veya yeni ayrılıklar, yeni parçalılıklar yaratılır. Kent sorunsallaştırmasının bilgi alanları kendi karşıtını kendisi yaratır. Bu karşıtlık yeni bilgi olarak alanlarına eklenir.

Bilgi alanları kendi başına çalışmaz, icraat makamlarıyla, yani iktidarla iç içedir. Karşılıklı iletişim ve çağrı halindedirler. Bu sayede iktidar bilgi alanının yerini, ürettiği bilgileri belirler konuma geçerken, bilgi alanları da iktidarı, kent uygulamalarını ve diğer bilgi alanlarını yönlendirir.

İktidar daha çok bilgi alanlarının kendi projelerine uygun bilgilerini kullanır. Bu bilgiler kurulan güç kurumları ve güç ilişkilerinin temelinde yer alır. Bu kurumların sözcüleri tarafından çoğunlukla aynı şekilde ele alınır. Beş yıllık kalkınma planları iktidarın kullandığı söylemlere yer verdiği belgeler olduğundan önemlidir. Ancak iktidarın bu belgelerdeki veya başka metinlerdeki ifadeleri, bir yeni söylem veya eklemleme niteliğine sahip olmaktan çok, bilgi alanlarından gelenlerin tekrarlanması, uygulanacak projeleri, yasa öncesi olması sebebiyle nispeten tartışmaya daha açık bir alanda ilan etmesi olarak ele alınabilir. İktidar politikalarına uyan yapılmış eklemlemeleri tekrarlayarak kendi güç birimlerini ve ilişkilerini kurar. Politika iktidarın bilgi alanına yerleştirilmemiş, odak konu çevresindeki

bilgi alanlarının dışında, ancak bilgi alanının ve söylemlerin kullanımını yöneten doğruluk kalıbıdır ve iktidar için bilgi alanı kullanımının öncüsüdür.

Yeni bir politik yaklaşımda yerleşik eklemlemelerin, bilgi alanlarının, doğruluk kalıplarının, söylemlerin ve nesnelerin dışına çıkıldığı veya bir sonraki aşamaya taşınacak şekilde genişletildiği görülür. Örnek olarak, şimdiki iktidarın bazı yerleşimler için kullandığı ucubik eklemlemesi, başkentin Selçuklu fasadına kavuşturulması projesi önceki iktidardan farklı eklemlemeleri içerir ve değişik güç birimleri ortaya çıkaracaktır. Selçuklu fasadına sahip olmayan binaların sorunsallaştırılması, Selçuklu fasadını bilen, ölçen ve yapıları binaların ön yüzlerini o hale çevirecek bir güç, bir icra kurumunun ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Ya da deprem tehlikesi içerisinde bulunan her binanın müzakeresiz olarak kamulaştırılması gerektiği şeklinde ortaya konan bilgi, mevcut bir nesneden değişik bir bilgi ortaya çıkaran yeni bir doğruluk kalıbı, tek taraflı ölçüm, finansman ve baskıcı aygıtların hepsini kullanacak yeni bir güç ilişkisine yol açacaktır.

İktidarın en çekindiği yaklaşımlardan bir tanesi istemediği ikamet in mağdur, haklı ilan edilerek masum gösterilmesidir. İstenmeyen ikamet in ontolojisini kabahat üzerine kurmaya çalışır, işgalden ve çirkinleştirmekten dolayı hükümlü kalmasını tercih eder ki istenmeyen ikametgahdaki yaşam meşruiyet kazanmasın.

Halkın yazınları, edebiyat, günlük metinler vb. suçlamadan ziyade, ideal kente, güzel bellenen kente öykünme, uymayanı atma mahiyetindedir. Bir kent imgesi ve orada yaşama deneyimi halkın diliyle kurulur. Sorunsallaştırmalar bilgi alanlarının ve bazen de iktidarın ürettikleriyle aynıdır. İncelenen kaynaklarda farklı olanlarına rastlanmamıştır. Yine de tekrarlamalar iktidarların uygulamalarıyla aynı paralelde olup etkileyici dozdadır.

Görüldüğü gibi söylemler aynı yöne doğrudur ve bu aynıların tekrarıdır. Söylemin niteliği kadar niceliği ve geliş yönü, yani kimin

söylediği de önemlidir. Foucault'ya göre söylem bilgidir ve bilgi söylemden başka bir şey değildir. Bu sebeple gücü yani icraatı belirleyen bilgi eklemlenmede kullanılan ve ondan üreyen güç söyleminden başka bir şey değildir. Bilgi alanı bu ikisinin de bulunduğu bilgileri doğrudan üretmez ama güç söyleminin dokusunu belirler.

Eklemlenme söylemi varlık biçiminin yöneleceği bilgi alanını tayin eder. Eklemlenmede kullanılan söylem olgusaldir veya etikdir. Olgusal söylem anlık, yaşantının ihtiyaçlarıyla alakalı veya somut zararlar yaratan eksikliklerden kaynaklanır. İçeriden dışarıya bir ekleme türü olup yerel, yerinden etmeye çoğunlukla gerek duymayan, fazla tartışma yaratmayan çözümlere sahiptir. Etik eklemlenmeler ise dışarıdan içeriyedir ve çoğunlukla eklemlenen kent varlığından hayat bulmayan kaynaklar tarafından yapılır. Anlık, vuku bulan ihtiyaca değil, potansiyel sorunlara ve olası ihtiyaçlara dayanır. Çözümleri kompleks, uzun vadeli ve tartışmaya açıktır.

Eklemlenme için kullanılan doğruluk söylemleri, ya etik ya da olgusalıktan oluşan karşıt ikilik içerisinde saf söylemler değildirler. Her iki eklemlenme söylemi de bir ölçüde birbirinin özelliğini içerdiğinden, tam olarak ne tip bir çıkış noktası olduğu değil, sadece hangi tarafa yakın olduğu anlaşılabilir söylemlerdir. Genelde olgusal eklemlenmeye dayalı güç söylemleri daha dar kapsamlı güç ilişkileri gerektirirken, etik eklemlenmeye dayalı güç söylemi, devasa güç yapılarıyla sonuçlanır. Kentsel dönüşüme yol açan eklemlenme genelde etik tarafına daha yakındır.

Eklemlenmeden sonra doğruluk kalıplarından geçip, geniş güç ilişkilerini ve devasa kurumları belirleyen güç söylemleri çeşitlidir. Bunlardan birincisi, formun maddeyi belirlediğini iddia eden güç söylemidir. Bazı insanların yaşam şekli beğenilmediğinde, bunu değiştirmek için yeni inşaatların yeteceğini benimseyenler, bu amaçla kurulacak güç yapılarının toplumda radikal bir değişime yol açacağını düşünenler, söylemleriyle bunların mümkün olmasına katkıda bulunurlar. İstenmeyen insanların yaşamlarının değiştirilebilmesi önemli bir neticedir ve bunu

sağlayabileceğini iddia eden bir söyleme topluca tutunmak kurulacak güç yapılarında önemli bir mesafe kat edilmesi anlamına gelir.

Göç, yani sonradan gelip yerleşme, özellikle değişik ve kırsal kültür gibi istenmeyen bir kültürün yerleşmesi anlamına geliyorsa sorunsallaştırma başlar. Bir bölgede yaşayan insanla bölgenin arasındaki bağı doğumun veya zamanın kurduğu doğruluk kalıbı, sonrada gelen kent insanıyla birlikte anılır. Sonradan gelenin kötü kültürüne ve önceden bulunanın iyi kültürüne dair doğruluk söylemleri de iliştilir. Uzun bir zamanla, bölge arasında bir bağ oluşturulamamışsa, yeni kültürle eski kültür arasında bir benzerlik kurulamamışsa insanın ikameti sorunsallaştırılır. Göç aynı zamanda kentin kalabalıklaşması açısından da sorunsallaştırılır. Kalabalık pek çok sorunun başlangıcıdır söyleme göre. Hava kirliliği de üretir suç da, hastalık da...

Ortaya çıkan bir diğer etkili güç söylemi (aynı zamanda bir eklemleme söylemi olan) bütünlüktür. Kentte, tarif edilen kent bütününe uymayan kent parçaları sorunsallaştırılır ve ortadan kaldırılma yönünde söylem geliştirilir. Kentin fiziki olarak da bütünlüklü, her bölümünün birbiriyle uyumlu olması hayal edilir. Kent bütünlüğü arayışı moderniteyle gelen bir kavram değildir. Kentin ilk ortaya çıkışından, özellikle kentlerin surla çevrilmeye başlamasından sonra yerleşmiş bir söylemdir. Kent, kentin dışından farklıdır ve farklılaşmalıdır. Kentin içerisi de belli bir düzen ve uyum içerisinde bulunmalıdır.

Kent bütünlüğü ve ideal kent söylemleri var olduğundan beri kentsel dönüşüm gerçekleşmiştir. Çünkü hem bütünlük, hem de ideal kent söylemleri etiktir. Yaşam tarzını sorunsallaştırır, ikamet şeklini de yaşam tarzının sonucu olarak görür ve kentsel dönüşüm gerçekleştirir. Kent üzerine felsefe yapmak, ideal kentleri betimlemek çok eskilere dayanır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk kurulduğu dönemlerden bu yana kentsel dönüşüm ve istenmeyen kimliğin kent dışına atılması uygulamaları gerçekleşmiştir. Bu açılardan kentsel dönüşüm modernite projesi değildir. Ancak günümüzdeki ilkelerle yapılan kent planlaması modernitenin bir ürünüdür. Kentsel dönüşüm ile kent planlaması burada ayrılır. Bunlar, düşünce nesnelere ve

bilgi alanları aynı, ama dayandığı eklemlemeler, doğruluk kalıpları söylemleri birbirinden ayrı ve kentte değişik sonuçlara yol açan iki çalışma tipidir. İkisi de koruma ve yenileme üzerine projeler yapsa da, zaman zaman birbirleriyle çatışır ve genelde bir birine değmeyen projeler gerçekleştirirler.

Konuya, Keskin'in "siyasi modernite" kavramı açısından kentsel dönüşüme bakıldığında ise, ikametgah ve ilgili yaşam tarzı sorunsallaştırılmasının, nihayetinde bir yaşam biçimi değiştirme, istenmeyen kimliği dışarıya atma amacına yönelik olması sebebiyle etik (politigi de kapsayacak şekilde kullanılmaktadır) bir çaba olduğu söylenebilir. Belli çevreler kendi inandıkları yaşam biçimini etkin kılmak amacıyla projeler gerçekleştirdiğinde bu aynı zamanda politik hale gelmiş bir çabayı işaret eder. Yaşam biçimi değişikliği, istenmeyen yaşam biçimini süren grupların yaşamını değiştirmek üzere onları özneleştirmenin yerine, daha çok diğer tüm çevrelerin desteğini alarak bu grupları ortamın dışına atmak şeklinde olduğunda siyasi bir modernite projesidir.

Kentsel dönüşüm projelerinin modern olmadığı, ancak politik bir modernite niteliğine sahip olduğu, kent planlamasıyla ayrı düştüğü, ancak yine de kentleri bugüne kadar olmadığı kadar büyük oranda değiştirdiği göz önüne alınırsa, bu projelere 'politik kentleşme' de denebilir. Toptan bir değişim adına kentlerin dönüştürülmesi büyük hedefine yönelik bu projelerin politik (ve etik) alan içerisinde olmaması mümkün görünmemektedir.

Tüm bu güç söylemleri, konutların niteliksel olarak yetersizliğini iddia eden güç söylemleri üst başlığında toplanabilir. Konutu, işlevini göz ardı edip niteliği üzerinden sorunsallaştıran bu söylemler, tekilliği göz ardı eden, totaliter ve devasa projelere yol açar. Örnek olarak gecekondulara yönelik bu çabaların, adeta 50 yılın rövanşı niteliğine bürünerek çoktan normal bir kenar mahalle semtine dönüşmüş semtlere de uygulanacağı açıklanabilmektedir(ör: Ankara-Mamak). Böyle bir projenin açıklanması, bunu yapabilecek bir güç yapısı bulunmasa mümkün olmazdı.

Bu yıkım ve uzaklaştırma projelerinin kapsamı, kentlerdeki istenmeyen ikameti de (gecekonduları) aşır istenmeyen bölge ilan edilen, köyler ve tarihi bölgeler dahil pek çok yerleşime uzanmıştır. Projeler, kenti modern ilkelere göre planlama uygulamalarından uzaklaşır, bir kesim insanın hayatını değiştirmeye yönelirken, bunu o insanları farklı bir özneye değiştirerek gerçekleştirme amacını gütmeyiz. Bu uygulamalar o insanları istenmeyen kimlik ilan eder. Onlara isimler takar, ama onlarla konuşmaz. Onları bulunduğu yerden atır yerine istenen hayatı yerleştirmekten başka bir amaç pek sezilmez. Burada, özneleştirmenin başlangıcı olarak Foucault tarafından belirtilen istenmeyen bir kimlik bulunur, ama bu kimliğe sahip kişilere yönelik bir tecrübe aşılama ve özneleştirme bulunmaz.

Ancak, istenmeyen ikamete hoş görüyle yaklaşanların, hatta onu sorunsallaştırmayanların istenmeyen kimlik olarak ilan edildiğini görüyoruz. Dahası istenmeyen ikametle yaşamaya ait kötü deneyiminin istenmeyen ikametgahlarda yaşamamış kişilere yaşanmışçasına aşıldığını, ideal bir kentte, istenmeyen ikametsiz yaşamanın iyiliğinin de bunun yanına eklendiğini tespit ediyoruz. Bunlar Foucault'nun özneleştirme modeline uygun bulgulara uyuyor. Yani özneleştirilmeye çalışılan istenmeyen kimlik değil, onları atmaya yardım edecek diğer özneler. Bu demektir ki, kentsel dönüşüm söyleminin oluşumunda, söylemi kuran kişilere yönelik, o söylemi kurmayan bir kişiden uzaklaşır söylemi kuracak bir kişiye dönüşme anlamında bir ikinci özneleştirmeye rastlanıyor. Bir taraftan istenmeyen kimliğin dışarıya atılma koşulları söylemle kurulurken, diğer taraftan bu söylemleri üretmek üzere çok geniş kitleler yeni öznelere dönüştürülüyor. Politik modernite de aslında kentsel dönüşüm projelerinin, bir kesim insanı farklı bir özneye çevirmeye çalışan karakterinden dolayı meydana gelmiş oluyor.

Bu proje sadece belli bir kesimin değil, kent yaşamını paylaşan geniş bir ittifakın sahiplendiğini bir hal alıyor böylece. Bu şekilde bunu mümkün kılan sorunsallaştırma ve özneleştirme aynı yönde ve aynı anda yürütülüyor. Bu ittifakı sağlayan söylem ve söylemi oluşturan bu iki sürecin birliği

oluyor. Bu birliğin neden bu bilgiyle dolduğu ve bu bilgiyi ürettiği başka bir bilgi üretmediği sorusu da tabii hala açıklanmaya muhtaçtır. Keskin'in belirttiğine göre bu bir episteme analizi ile gerçekleştirilebilir.

“The archaeological analysis of the human sciences in *The Order of Things* concludes with the infamous statement that ‘man’ is the invention of a recent epistemic configuration [...]. *Archaeology of Knowledge* argues that the subject is not the condition of discourse and knowledge, but that it is a function of the conditions (epistemic rules) that make discursive formations and knowledge possible.”³⁹²

(‘Şeylerin Düzeni’ndeki beşeri bilimlerin arkeolojik analizi ‘insanın’ son episteme biçimlenmesinin icadı olduğu sonucuna ulaşır [...] *Bilginin Arkeolojisi*, öznenin söylem ve bilginin koşulu olmadığını, fakat koşulların (episteme kurallarının) söylemsel oluşumları ve bilgiyi mümkün kılan bir işlevi olduğunu iddia eder.)

Öznenin episteme tarafından yaratıldığı, bilgiyi oluşturan bir koşul olmadığı ancak bilgiyi oluşturan bir işleyişi sağladığı anlaşılıyor bu satırlardan. Bu epistemenin ne olduğunun incelemesi tezde yer almamaktadır.

Ancak bu sorudan önce ve belki de bu soruya cevap oluşturmak üzere tek bir söyleme yol açan sürecin işleme dinamiklerinin sorulması yerinde olur. Yani nasıl olmaktadır da bu kadar aynı bir yapı ve içeriğe sahip söylemin bu kadar geniş çevrelerce uzun yıllar boyunca ortaya konulması gerçekleşmektedir? Bunların hepsi kent epistemeleri ile açıklanabilir mi? Yoksa bu söylem ilişkileri çerçevesinde açıklanabilecek bir güç uygulaması mıdır? Episteme ile söylem ilişkileri arasındaki ilişki de bir başka konu olarak ortaya çıkar bu durumda. Kent gücü kent epistemelerinin bir koşulu mudur? Tüm bunlar incelenmeye muhtaç konulardır.

Tezde ele alınan kaynaklara bakıldığında Foucault'nun sorunsallaştırma ve özneleştirme modellerini doğrulayan, bu modellerle tam olarak açıklanabilen pek çok söylem oluşum sürecine rastlanabilir. Kent alanında özneleştirmenin Foucault'nun açıkladığı şekildeki sorunsallaştırma

³⁹² Keskin, s. 2

boyutu açıkça ortadadır. Özellikle bu tezde etik olarak adlandırılan eklemlemelerle sorunsallaştırma ile... Etik kelimesi tezde genelde bir olumsuz anlam vererek kullanılmıştır. Çünkü kentsel dönüşüm etiğinin ve bunun içinde olan politikasının) araçsal akılla bağları olduğu düşünülmektedir. Tezde bu bağların incelenmesi yapılmamıştır.

Ancak, tüm bunların yanı sıra, kent alanlarında, özneleştirileni olmayan özneleşme, söylemi bulunmayan eklemleme, hakikat oyunsuz bilgi alanları, eklemlemeye fırsat bulunamadan ortaya çıkan düşünce nesnelere rastlanabilir. Bu tespitler, Foucault'nun modellerinin yanlışlığını ya da eksikliğini göstermezken, sadece Foucault'nun modelinin tüm kent söylemlerini, özellikle olgusal temele dayananlarını açıklamadığına bulgu teşkil eder.

Ayrıca Foucault, istenmeyen kimlik oluşturarak tersi yönde özneleştirme yapılmasını moderniteyle ortaya çıkan bir uygulama olarak görür. Ancak kent açısından özneleştirme, ilk kent ortaya çıktığından bu yana var olan gelmiş görünmektedir.

KAYNAKÇA:

- Altınay, Ahmet Refik.** *Eski İstanbul.* Yay. haz. Sami Önal. İstanbul: İletişim, 1998
- Arıkan, Zeki.** *İzmir Basınından Seçmeler: 1923 – 1938.* İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2003
- Asiltürk, Baki.** Osmanlı seyyahlarının Gözüyle Avrupa, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000
- Bayraktar, Erdoğan.** *Bir İnsanlık Hakkı Konut: TOKİ'nin Planlı Kentleşme ve Konut Üretim Seferberliği.* İstanbul: Boyut Matbaacılık A.Ş., 2007
- Behar, David, Tolga İslam.** yay. haz. *İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006
- Bezel, Nail,** yay. haz. *Yeryüzü Cennetleri Kurmak (Ütopyalardan Seçmeler)Platon, More, Campanella, Bacon, Swift, Bellamy, Morris, Wells, Skinner.* Ankara: Say Kitap Pazarlama, 1984
- Bilgin, İhsan, Günkut Akin, Burak Boysan, Sibel Bozdoğan, Murat Güvenç, Tansel Korkmaz, Eda Ünlü Yücesoy,** İstanbul 1910-2010, Kent Yapılı Çevre ve Mimarlık Kültürü Sergisi ve Kitabı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Debold-Kritter, Astrid.** Prof. Dr. *İstanbul'un Tarihi Kentsel Topografyasını Bekleyen Riskler, 22 Kasım 2006'da Yapılan Sunuşun Bant Çözümüdür.* TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 2007
- Devlet Planlama Teşkilatı.** 1.-9. *Beş Yıllık Kalkınma Planları.* Ankara: DPT Web Kütüphanesi, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp> , 15.04.2011

- Dumont, Paul, François Georgeon**, yay. haz. *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996
- Ergin, Osman Nuri**. *Türk Belediyecilik ve Şehircilik Tarihi Üzerine Seçmeler*. Yay. haz. Selahattin Yıldırım. İstanbul: [y.y.] 1987
- Erman, Tahire, Aslıhan Eken**. “The ‘Other of the Other’ and ‘Unregulated Territories’ In The Urban Periphery: Gecekondu Violence In The 2000s With A Focus On The Esenler Case, İstanbul.” *Cities*, Vol. 21, No. 1, p. 57–68, 2004, www.elsevier.com/locate/cities, 30.03.2011
- Erman, Tahire**. “Gecekondu Çalışmalarında ‘Öteki’ Olarak Gecekondu Kurguları.” *European Journal of Turkish Studies* [Online], 1 : 2004, <http://ejts.revues.org/index85.html> 30.03.2011
- Gül, Murat**. *The Emergence of Modern İstanbul, Transformation and Modernisation of a City*. London; New York: Tauris Academic Studies, 2009
- Holston, James**. *The Modernist City: an Anthropological Critique of Brasilia*. Chicago: The University of Chicago Press, 1989
- Işın, Ekrem**. *İstanbul’da Gündelik Hayat: Tarih, Kültür ve Mekan İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999
- İnalçık, Halil, Robert Anhegger**. yay. haz. *Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani: II Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasakname ve Kanunnameler: Metni Bir Giriş ve 38 Tıpkı Basımla*. Ankara: Türk tarih Kurumu, 2000
- Keleş, Ruşen**. *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi, Sekizinci Baskı, 2004

Keleş, Ruşen. *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi, Onbirinci Baskı, 2010

Keskin, Ferda Kemal. “Problematization and Games of Truth: Michel Foucault’s Analytics of the Constitution of the Subject in Political Modernity”. Doktora Tezi (unpublished), Columbia Üniversitesi, 2002

Konut Kurultayı 2011, TOKİ, Düzenleyen. Panel: Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Neden Gerekli? İstanbul 5 Mart 2011. Moderatör Samsun Büyükşehir Belediye Başkanı, Yusuf Ziya Yılmaz. Notlar

Konut Kurultayı 2011, TOKİ, Konuşma metinleri sayfası,
<http://www.2011konutkurultayi.com/speeches.php> 03.04.2011

Kuban, Doğan. *Türkiye’de Kentsel Koruma: Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2001

Milliyet Gazetesi Arşivi, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>

Mumford, Lewis. *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*. Çev. Gürol Koca ve Tamer Tosun. İstanbul, Ayrıntı, 2007

NTVMSNBC Haber Portalı, www.ntvmsnbc.com

Oktay, Ahmet. yay. haz. *75 Yılın İçinden: 22 Yazardan Seçmeler*, İstanbul: Cumhuriyet, 1998

Ortaylı, İlber. *İstanbul’dan Sayfalar*. İstanbul: İletişim, 1995

Özler, Ş. İlgü. “Politics of the Gecekondu in Turkey: The Political Choices of Urban Squatters in National Elections.” 2002, EBSCO Publishing.
<http://www2.newpaltz.edu/~ozleri/Ozler%20Turkish%20Studies.pdf>,
30.02.2011

Portney, Kent E. *Taking Sustainable Cities Seriously*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2003

Sancak, Jale. *Kenti Dinlemek: Büyüklü Kent İstanbul'dan Öyküler*. İstanbul: Doğan Kitap, 2002

Sönmez, Funda Uz. *Seksenler İstanbul'u Kent Söylemini Popüler Yazılı Medya Üzerinden Okumak.*” Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2001

Tankut, Gönül. *Bir Başkent'in İmarı Ankara: (1929-1939)*. Ankara: Anahtar Kitaplar, 1993

Tekeli, İlhan. *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009

Toplu Konut İdaresi (TOKİ) Başkanlığı, TOKİ Mevzuatı. 775 sayılı Kanun, 2985 sayılı Kanun, 5104 Sayılı Kanun. <http://www.toki.gov.tr/> 27.12.2010

Thorns, David C. *Kentlerin Dönüşümü: Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam*. Çev. Esra Nal ve Hasan Nal. İstanbul: Sokak Yayınları, 2004

Tuncer, Hadiye, Hüner Tuncer. *Osmanlı diplomasisi ve Sefaretnameler*. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1997

Watenpugh, Heghnar Zeitlan. *The Image of an Ottoman City, Imperial Architecture and Urban Experience in Aleppo in the 16th and 17th Centuries*, Leiden; Boston: Brill, 2004

www.arkitera.com . “Ankara’da Gecekondular Yıkılıyor .“ *Arkiteracom* 14 Temmuz 2005,